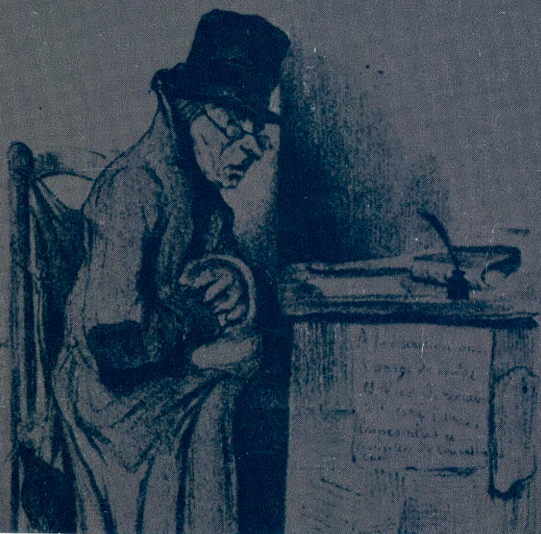

Fredrik Sterzel

God publicistisk sed

Publica

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv>

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

- Kopiera och vidare distribuera materialet oavsett medium eller format
- Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

- Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.
- Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.
- Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att göra något som licensen tillåter.

Se även information på

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>

Fredrik Sterzel

God publicistisk sed

Allmänna Förlaget, Stockholm

Publica är namnet på böcker
inom samhällsinformationens område
utgivna av Allmänna Förlaget.
Adress: AB Allmänna Förlaget,
Fack, 103 20 Stockholm 16.
Tfn 08/23 81 00.

Omslagsarrangemang Håkan Lindström
© 1970, 1971 Fredrik Sterzel
Andra, omarbetade upplagan
Bohusläningens AB, Uddevalla 1971
ALLF 902 71 047

Förord

Uppslaget till denna bok fick jag då jag var föredragande i riksdagen i ett par motionsärenden om statliga åtgärder på det pressetiska området. Jag fann då att den praxis, som pressens opinionsnämnd utvecklat under sin mångåriga verksamhet, aldrig blivit föremål för någon systematisk bearbetning.

Jag utgav en första skrift i ämnet hösten 1970. Den andra upplaga som nu framläggs utgör en närmast total omarbetning av den första. Dispositionen har gjorts om. Genom en närmare anknytning till PK-reglerna har jag trott mig kunna göra redovisningen av praxis mera lättillgänglig. Ett kapitel om tryckfrihetsbrott genom förtal har lagts till för att ge framställningen ökad stadga. I övrigt har texten både skrivits om och utvidgats väsentligt. Likafullt finns det åtskilligt som jag hade velat utveckla ytterligare. Särskilt kunde mycket mer ha utvunnits ur de tryckfrihetsmål, som här bara presenteras som en bakgrund. Redan det omfång boken fått tangerar emellertid gränsen för vad som ansetts önskvärt.

Syftet med boken är att ge en rent objektiv framställning. Personligt tyckande förekommer inte. Över huvud redovisas inte den pressetiska debatten.

I redogörelserna för olika fall har jag nästan genomgående underlåtit att sätta ut namn på parterna. Detta gäller även direkta citat. Uttalanden av nämnden efter den 1 augusti 1971 har inte kunnat beaktas.

Stockholm i september 1971

Fredrik Sterzel

Innehåll

Regler och institutioner	11
Pressorganisationerna	12
De skrivna pressetiska reglerna	13
Pressens opinionsnämnd	19
Allmänhetens pressombudsman	31
Utgivarens ansvar och befogenheter	37
Statsmakterna och pressetiken	41
Nedsättande uppgifter: Brott mot TF	45
Lagreglerna	46
Tryckfrihetsåtal under senare år	52
Fyra "vanliga" förtalsfall	55
Två fall av förtal genom namn- och bildpublicering	61
Opinion mot opinionsnämnden — grovt förtal vid domstol	63
Hammarskjöld-målet	68
Nedsättande uppgifter: Brott mot god sed	71
Tidningen skall visa fog för sina uppgifter	72
Regelns tillämpning i praxis	74
Även om uppgifterna är korrekta måste publiceringen vara försvarlig	78
Undantagsvis kan publicering av nedsättande uppgifter utan "fog" godtas	80
Rättelse i efterhand hjälper som regel inte	83
Samtidigt bemötande kan ibland vara tillräckligt	86
"Döm ingen ohörd"	90
Allmän regel: Den som "drabbas" bör höras före publiceringen	91

Särskild regel: Anmälningar till JO och liknande	94
Rättegångar: "Återge båda parter ståndpunkter" och "föregrip inte domstolens avgörande"	99
Samtidigt bemötande i andra fall	102
"Redovisa de olika rimliga versioner som kan finnas"	106
Undantag från regeln att den "drabbade" skall höras	108
"Ge korrekt information"	112
"Var kritisk mot nyhetskällorna"	113
Att skydda källan — och att skyddas av källan	121
Uppgifter om källor får inte vara vilseledande	129
Löpsedlar och rubriker skall ha täckning i texten	134
Saklighet, kritikrätt, skrivsätt	136
Kritikrätten	137
Kommenterande reportage	138
Särskilda hänsyn skall alltid tas till enskilda	142
Vilseledande eller insinuant framställningssätt får inte förekomma	146
Helhetsbedömningar av artikelserier	149
Recensioner och konsumentupplysning	151
Skrivsättet i övrigt	157
"Respektera privatlivet" — "Visa hänsyn"	160
"Respektera privatlivet"	161
Publicitet om självmord och självmordsförsök	167
Hänsyn till offren för brott och olyckor	168
Detaljerade brottsbeskrivningar skall undvikas	172
Ovidkommande uppgifter som kan skada bör undvikas	175
Hänsyn till nyhetskällor	178
"Var försiktig med namn och bilder"	182
Publicering av namn på den som misstänks eller dömts för brott	182
Publicering av namn utan samband med brott	194

Identifiering genom andra uppgifter än namn eller bild	200
Publicering av bilder	203

Rättelser och genmälen	210
Skyldighet att vidta rättelse på eget initiativ	211
Rätt till bemötande genom rättelse eller genmäle	214
Tillbörlig plats, beskärning och redigering	224
Verkan av att rättelse eller genmäle förts in	228
Övrigt om bemötande	231

Bilagor och register

Stadgar, regler m m	235
Utdrag ur Publicistklubbens stadgar	235
Utdrag ur Svenska Journalistförbundets stadgar	236
Utdrag ur Svenska Tidningsutgivareföreningens stadgar	237
Utdrag ur kollektivavtal	237
PKs publiceringsregler	238
SJFs yrkeskodex	242
TUs uttalande om textreklam	246
Stadgar för Pressens Opinionsnämnd	250
Utdrag ur stadgar för Stiftelsen Allmänhetens Pressombudsman	253
Instruktion för Allmänhetens Pressombudsman	253
Förteckning över rättsfall	257
Register	259

Regler och institutioner

De rättsliga ramarna för yttrandefriheten i tryckt skrift är fastlagda i tryckfrihetsförordningen (TF). Det har varit naturligt i ett demokratiskt samhälle med en fri press att göra dessa ramar vida. Med hänsyn till tidningarnas betydelse för opinionsbildningen och deras möjligheter att orsaka skada och lidande för enskilda har det också varit naturligt, att pressen själv verkat för att strängare regler upprätthålls i det praktiska arbetet inom TFs ram. De normer som skall iakttas sammanfattas under beteckningen "god publicistisk sed". Man brukar också tala om pressetiska regler och om pressens självsanering.

Uppgiften för den följande framställningen är att teckna en bild av de normer och den praxis som utbildats på detta område. Den främsta källan är de uttalanden som gjorts av pressens opinionsnämnd. Sju kapitel av nio kommer att ägnas åt dessa. I detta och det närmast följande skall först lämnas en redogörelse för institutionerna och de skrivna reglerna på området och för den tryckfrihetsrättsliga bakgrund som är viktig att beakta.

Här skall till en början lämnas några uppgifter om pressens organisationer och om de pressetiska reglerna. Efter som dessa regler återges i sin helhet som bilagor, kan översikten göras kort. Två mera fylliga avsnitt ägnas pressens opinionsnämnd och allmänhetens pressombudsman. Med anknytning till TF belyses därefter frågan om ansvaret för att god sed iakttas och vissa befogenheter som sammanhänger med detta ansvar. Till sist ges några korta notiser om statsmakterna och pressetiken.

Pressorganisationerna

Dessa organisationers initiativ och stöd utgör grunden för den pressetiska verksamheten. Vissa bestämmelser i deras stadgar återges som bilaga.

Publicistklubben (PK), bildad 1874, hade enligt förteckningen i sin senaste årsbok 2 200 medlemmar. Den presenterar sig i stadgarna som "den samfällida representationen för press, radio och television i deras etiska och kulturella strävanden". Pressetiska frågor har alltifrån början intagit en central plats i klubbens verksamhet. Dess främsta bidrag är *PKs publiceringsregler*. Det första embryot tillkom 1900, de första reglerna 1923. Brotsreportagen stod från början i förgrunden för PKs saneringssträvanden, något som alljämt kommer till uttryck i reglerna. Nya versioner av dessa har antagits 1933, 1953 och senast 1967.

Den andra pressorganisationen är *Svenska Journalistförbundet* (SJF). Det har enligt stadgarna till uppgift "att tillvarata sina medlemmars ekonomiska, fackliga, sociala och ideella intressen". Totala medlemsantalet överstiger 6 100, varav drygt 5 500 avgiftspliktiga. Ett viktigt bidrag på det pressetiska området har SJF lämnat genom att på sin kongress 1968 anta en *yrkeskodex* jämte kommentarer.

Den tredje pressorganisationen är *Svenska Tidningsutgivareföreningen* (TU). Den har enligt stadgarna till ändamål "att i sig förena representanter för tidningsföretag inom svensk press i syfte att befordra samverkan i frågor av betydelse för de i föreningen representerade tidningsföretagen samt att företräda den svenska pressen i angelägenheter, som ligga inom de svenska tidningsutgivarnas gemensamma verksamhetsområde, där ej för särskild uppgift annan sådan organisation finnes". Antalet medlemmar är omkring 240, varav drygt 20 från vecko- och fackpress och resten från dagspress. De representerar drygt 190 tidningar och drygt 140 företag. En viktig insats på det pressetiska området görs genom TUs *uttalanden om textreklam*. Det senaste antogs 1970.

De tre pressorganisationerna har ett samarbetsorgan i *pressens samarbetsnämnd*.

Viktiga publikationer för dem som vill följa utvecklingen på det pressetiska området är PKs årsböcker, Pressens tidning som utges av TU och tidningen Journalisten som utges av SJF. Vid redovisningen av opinionsnämndens uttalanden kommer i det följande att hänvisas till de förstnämnda med förkortningarna PK resp PT. Årsböckerna innehöll tidigare en samlad redovisning av nämndens uttalanden under det gångna året och utgör därför den lättast tillgängliga källan för tidigare år. Från och med 1971 har denna redovisning utgått. Avsikten är att ge ut uttalandena i en särskild årspublikation, men någon sådan har ännu inte utkommit då detta skrivs. För 1970 och 1971 hänvisas därför i stället till Pressens tidning, där uttalandena numera trycks i sin helhet i en särskild avdelning på slutet.

Två viktiga kommittéer som tillsatts inom pressen bör även nämnas. Den första är *publicitetsskadekommittén*. Den tillsattes av de tre pressorganisationerna på initiativ av PK och avlämnade en rapport 1957. Denna är intagen i PKs årsbok 1958. Den andra är *sanktionskommittén* som tillsattes av TU 1967 för att överväga olika åtgärder för att effektivisera opinionsnämnden. Dess betänkande avlämnades 1968 och lades efter remissförfarande till grund för reformer 1969. Det har inte tryckts.

De skrivna pressetiska reglerna

Vid översikten av dessa normer är det naturligt att börja med *PKs publiceringsregler*. De har de äldsta anorna, och de är också åtminstone hittills de enda som direkt åberopats i opinionsnämndens uttalanden.

Ingressen till dessa regler betecknar dem uttryckligen som "regler för god publicistisk sed". Som deras syfte anges "att hindra tillkomsten av oriktiga eller genom sin ofullständighet skadande meddelanden" och att vara "till skydd för den enskilde mot onödigt lidande". I själva reglerna pekas också

på vikten av att upprätthålla förtroendet för pressen och värna om journalisternas anseende.

Reglerna gör inte anspråk på att vara uttömmande. En viktig begränsning ligger i att de främst avser det tryckta ordet och i huvudsak lämnar det praktiska journalistarbetet i övrigt åt sidan. Några avsteg härifrån förekommer, bl a genom ett par punkter om anskaffning av nyhetsmaterial.

Då man läser reglerna, märker man genast att de är skrivna av tidningsmän för tidningsmän, inte av jurister för jurister, med den styrka och den svaghet som följer av detta. Reglerna är varken gjorda eller ägnade för någon juridisk analys, och det är fel att pressa formuleringarna. För deras tolkning och tillämpning får man i stället gå till opinionsnämndens uttalanden. Reglerna själva innehåller också som en sista punkt en uppmaning att i tvistiga fall rådgöra med andra redaktioner om tillämpningen.

PK-reglerna utgör alltså ingen lagtext. För att förstå deras utformning måste man känna bakgrunden. En ny regel har ibland upptagits därför att ett konkret behov yppat sig, därför att ett visst förhållande av en eller annan orsak blivit särskilt uppmärksammat i den interna pressdebatten osv. Det skulle föra för långt att gå närmare in på detta här.

Det har redan nämnts att brottsreportagen från början stod i förgrunden för PKs uppmärksamhet. Även om mycket annat kommit till efter hand, framgår detta alltjämt klart av reglerna. Dessa omfattar tillhoppa 52 meningar. Om man räknar bort fyra som anknyter till gällande lagstiftning och tre av allmänt innehåll, får man fram att 25 regler avser brottsreportage och 20 journalistik i allmänhet. Det är inte bara fråga om en kvantitativ dominans för regler om brottsreportage. Dessa är också, som skall visas i det följande, de mest precisa och konkreta.

Av innehållet skall endast några huvudpunkter antecknas här. Flertalet av reglerna kommer att återges i samband med redovisningen av opinionsnämndens uttalanden.

Reglerna är disponerade i sju avsnitt. Det första framhåller det grundläggande kravet på korrekt information. Hu-

vudpunkterna är två maningar att sträva efter saklighet och opartiskhet i nyhetsförmedlingen och att vara kritisk mot nyhetskällorna. Det andra avsnittet utgår från principen "döm ingen ohörd" och ger vissa grundregler för reportage om anmälningar, misstankar och utredningar om brott och om domstolssaker i övrigt. Vad som särskilt understryks är vikten av att alltid besinna att den anmälde eller misstänkte kan vara oskyldig och den åtalade bli frikänd.

Det tredje avsnittets ledmotiv är att värna om privatlivets helgd. Denna får inte kränkas om inte "ett oavvisligt allmänintresse kräver offentlig belysning". Därefter följer regler för namnpublicering i brottsreportage. De anknyter direkt till själva utgångspunkten för PKs pressetiska arbete. På detta område har otvivelaktigt en mycket viktig saneringsinsats gjorts. De nuvarande reglerna tillkom 1967 och är mycket långtgående. Förutsättningen för att namn skall få sättas ut är i allmänhet att mera än två års fängelsestraff döms ut.

Nästa avsnitt lämnar en del kompletterande anvisningar för brottsreportage. Dess regler om att "visa hänsyn" har dock i praktiken betydelse långt utanför detta område. Det följande avsnittet ger ett par allmänna normer för nyhetsanskaffning och slår även fast att överenskomna publiceringsfrister skall respekteras. Därefter lämnas särskilda föreskrifter om bildmaterial. Det framhålls att reglerna för texten gäller även för bilder i tillämpliga delar. Särskilt understryks att bilder inte får förvanskas och att icke autentiska bilder inte får utges för att vara autentiska.

I det sista avsnittet har en av de viktigaste reglerna tagits in: "Ge alltid tillbörlig plats åt rättelser och befogade genmälen." Denna fråga har varit föremål för mycken uppmärksamhet och har flera gånger tagits upp i riksdagen, som skall visas längre fram. Efter den regeln föreskrivs att tidningarna alltid skall utan dröjsmål och i oavkortat skick publicera opinionsnämndens utslag i fall som rör dem själva.

Den korta översikten har visat att PK-reglerna innehåller åtskilliga konkreta anvisningar av stor praktisk betydelse. Det står emellertid klart att de har — och måste ha — en

begränsad målsättning och betydelse. Detta har också många gånger framhållits. Belysande är t ex följande uttalanden av PKs ordförande vid presentationen av förslaget till nya regler (PK 1968 s 58): "Mot pressens verkliga sjukdom i dag, mot förflackningen, den ofta måttlösa personkulten, allt det som DN kallat 'den glamorösa titthålsjournalistiken', mot upphöjandet av allehanda pseudo-händelser till rang av stora och betydelsefulla nyheter, mot alla dessa degenerativa drag hos i vart fall vissa tidningar erbjuder PKs sederegler ingen bot." Och vidare: "För en regelskrivare kan det kännas som om man pysslade med att fila på formuleringarna i en instruktion för ballonguppstigare, när det i själva verket är fråga om att reglera trafiken med överljudsplan." Det är också en lätt gjord iakttagelse — f ö mycket naturlig — att praxis på många punkter legat och ligger långt före de kodifierade hedersreglerna.

En kort redovisning skall också ges för TUs uttalanden om textreklam, de s k *textreklamreglerna*.

Frågeställningen angavs så klart i ingressen till den förra versionen av TUs uttalanden, att det är tillräckligt att citera direkt ur denna:

Sammanblandning av meddelanden av annonskaraktär med text, som redaktionen helt har ansvar för, är ägnad att undergräva allmänhetens förtroende för pressens nyhetsförmedling och informerande verksamhet och att förminska tilliten till dess integritet och självständighet. Från yrkesetisk synpunkt är det nödvändigt att en bestämd åtskillnad göres mellan den redaktionella texten och meddelanden, tillkomna endast för att stödja försäljningsverksamhet eller i syfte att undgå kostnader för annonsering. Dylika kommersiella meddelanden hör hemma i annonsavdelningarnas spalter.

Det yrkesetiska problem det här gäller kan naturligt betecknas som en fråga om god publicistisk sed, eftersom det gäl-

ler innehållet i vad som publiceras och det sätt varpå publicering sker. Frågor av denna art har dock hittills endast sällan aktualiserats hos opinionsnämnden. Detta har berott på att klagorätten i princip varit begränsad till den "förfördelade".

Det nya uttalande om textreklam som antogs våren 1970 slår till en början fast, att "syftet med en tidnings eller tidskrifts redaktionella innehåll är att informera, kommentera och underhålla" och att "detta innehåll skall vara resultatet av uteslutande redaktionella initiativ och bedömningar". Om allmänhetens förtroende för pressens nyhetsförmedlande och informerande verksamhet skall kunna upprätthållas, måste redaktionerna ständigt slå vakt om sin skyldighet att själva bestämma över tidningens redaktionella innehåll.

Vidare framhålls att ett positivt omnämnande på redaktionell plats av person, organisation eller företag ofta uppfattas som gratisreklam och att ett negativt omnämnande betraktas av många som skadlig publicitet: "Inget av dessa förhållanden får dock vara utgångspunkt för den journalistiska bedömningen. Avgörande skall enbart vara innehållets nyhets- och informationsvärde."

Redaktionerna har, framhåller TU, att i varje enskilt fall bedöma publiceringsvärdet hos texter och bilder, avsedda för redaktionell publicering. Text och bilder som inte fyller redaktionella anspråk på nyhets- eller informationsvärde skall sålunda avvisas.

Till själva reglerna har fogats vissa kommentarer och exempel. Även dessa återges i slutet av denna bok.

En principiell skillnad föreligger mellan de regler som nu redovisats och *SJFs yrkeskodex*. Både PKs publiceringsregler och TUs uttalanden om textreklam vänder sig till envar som är verksam inom pressen och i första hand till de ansvariga redaktionsledningarna. SJFs normer däremot riktar sig uteslutande till medlemmarna, dvs till arbetstagare i tidningsföretagen. Man måste därför beakta anställningsförhållandet mellan tidningarna och deras medarbetare. Tillämpningen av SJFs regler i det enskilda fallet kan hindras

av arbetsgivaren eller, om arbetstagaren handlar mot hans vilja, innefatta avtalsbrott.

Att SJF är medvetet om detta rättsläge framgår redan av ingressen till dess yrkeskodex, där det heter:

SJF ifrågasätter inte de ansvariga utgivarnas beslutanderätt i publiceringsfrågor eller redaktionsledningarnas självklara arbetsledande funktion. Det är emellertid SJFs övertygelse, att varje journalist måste ta sin del av ansvaret för att sunda publicistiska principer upprätthålles och på så sätt hävda kårens anseende.

Det nu sagda skall inte uppfattas som en svaghet hos SJFs yrkeskodex. Snarare är motsatsen fallet. En tvist mellan arbetsgivare och arbetstagare om reglernas efterlevnad kan bli en facklig fråga. Detsamma gäller om en medlem bryter mot yrkeskodex. Yttersta sanktionen kan bli uteslutning ur förbundet. I ingressen framhålls också att medan PK-reglerna, "som SJF ställer sig bakom", främst utgår från det tryckta ordet, vänder sig SJF "direkt till den enskilde journalisten i hans arbete".

SJFs yrkeskodex omfattar 16 punkter jämte vissa kommentarer. En punkt anknyter till textreklamreglerna, som medlemmarna uppmanas att åberopa gentemot arbetsgivaren om det erfordras. Flera punkter ansluter nära till vissa av PK-reglerna, t ex dem om kontroll av uppgifter, om hänsyn, om rättelser och genmälen och om respekt för publiceringsfrister. Av särskild vikt syns vara en komplettering till PKs maning att sträva efter saklighet och opartiskhet i nyhetsförmedlingen. Det föreskrivs att de olika, rimliga versioner skall redovisas, som kan finnas i kontroversiella frågor.

I fråga om nyhetsanskaffningen, ett ämne som alltså i huvudsak ligger utanför PK-reglerna, innehåller SJFs kodex tre anvisningar, två om intervjuer och en om bilder. Särskild hänsyn skall visas ovana intervjuobjekt. I kommentaren framhålls att en hård intervjustil kan innebära ett övergrepp

mot den som har ringa eller ingen vana att yttra sig offentligt. Vidare skall intervjuare alltid försöka tillmötesgå rimliga önskemål om att få kontrollera de uttalanden som återges, och löften om manusgranskning skall hållas. I fråga om bilder riktas en uppmaning att visa hänsyn vid fotografering och annan bildanskaffning liksom vid publiceringen, särskilt då det gäller olyckor och brott.

Ytterligare upptar SJFs kodex en uppmaning att "beakta journalistavtalets bestämmelse om förödmjukande uppdrag". Ett utdrag ur gällande *kollektivavtal*, som bl a återger denna bestämmelse, återfinns bland bilagorna. Den innebär att arbetsgivarna förbundit sig att inte ålägga sina medarbetare sådana uppgifter. Vad som skall förstås därmed sägs inte i avtalet, men SJF har i sin kodex intagit följande tolkning: "Förödmjukande uppdrag är bl a sådana som uppenbart strider mot andan i journalistavtalet, SJFs kodex, PK-reglerna och textreklamreglerna." Denna tolkning är mycket naturlig, men det måste likafullt fasthållas vid att det är en tolkning som ena avtalsparten deklarerat ensidigt.

Rättsläget har uppmärksamrats och föranlett följande kommentarer till den aktuella punkten i SJFs kodex: "Det kan förutses, att här kan uppstå tolkningstvister, men sådana bör i de flesta fall kunna lösas inom redaktionen eller genom lokal förhandling. Går inte det, får frågan föras till förbundsstyrelsen och eventuellt till central förhandling med arbetsdomstolen som sista instans." Här har alltså direkt utsetts att tvister om tolkningen av de pressetiska reglerna kan bli föremål för rättslig prövning.

Pressens opinionsnämnd

Från reglerna för god sed övergår framställningen härmed till de organ som är satta att övervaka, att god sed iakttas, och börjar då med opinionsnämnden. Den inrättades redan 1916, men verklig betydelse har den fått först under de senaste decennierna.

För nämnden finns särskilda stadgar. Dessa antogs 1969

av pressens samarbetsnämnd och återges här i en bilaga.

Nämnden består av ordförande och fem ledamöter. Ersättare för ordföranden är en förste och en andre vice ordförande. För var och en av de övriga ledamöterna finns två suppleanter. För samtliga är mandattiden två år.

PK, SJF och TU utser vardera en ledamot och två suppleanter. En av riksdagens tre JO — i praktiken den som är äldst i tjänsten — samt ordföranden i Sveriges advokatsamfund utser gemensamt två ledamöter jämte fyra suppleanter. Vägledande för detta val bör enligt stadgarna vara att vederbörande skall ha förankring hos allmänheten, företrädesvis genom anknytning till det fria folkbildningsarbetet eller andra folkrörelser, arbetsmarknadens parter, konsument- eller näringslivsorganisationer eller liknande. De får inte stå i beroendeförhållande till något tidningsföretag eller till pressens organisationer.

De fem ledamöterna och tio suppleanterna utser gemensamt ordförande och vice ordförande. Dessa bör enligt stadgarna väljas bland jurister som innehar eller innehaft domarämbete. I praxis har dessa uppdrag alltid anförtrotts nuvarande eller förutvarande ledamöter av Högsta domstolen.

Nyheter 1969 var nämndens utökning med en andre vice ordförande samt ledamöter utanför pressens egen krets. Sistnämnda "lekmannainslag" infördes inte utan tvekan på sina håll.

Om handläggningen av ärendena innehåller stadgarna inga närmare föreskrifter. Två förhållanden av grundläggande betydelse kan emellertid slås fast. *Förfarandet är helt skriftligt, och utredningen i ärendena ankommer på parterna.*

Frågan om införande av ett inslag av muntlighet, eventuellt även viss offentlighet, har diskuterats, bl a av den förut nämnda publicitetsskadekommittén. Den förordade att nämnden skulle kunna efter eget beprövande och med parternas medgivande inkalla anmälaren eller ombud för denne samt den anmälda tidningens ansvarige utgivare till muntligt förhör. Ett sådant förfarande skulle enligt kommitténs åsikt kunna skapa ett ökat förtroende för nämnden i många fall.

Tanken på offentlighet avvisades däremot, främst med hänsyn till att anmälaren ofta är angelägen om att ärendet inte skall tilldra sig allmän uppmärksamhet.

Förslaget om muntlighet förverkligades alltså inte, och frågan togs inte upp under förarbetet på 1969 års reform. Mot muntliga förhandlingar har i debatten främst anförts, att ett sådant förfarande skulle kunna leda till en alltför domstolsmässig ordning. Även kostnadsfrågor aktualiseras naturligtvis.

Det förutsätts alltså att tidningarna själva skall medverka till utredningen av ärendena. Att en tidning inte ingår i svaromål utgör emellertid inget hinder för handläggningen. Det är dock dess bättre sällsynt att en tidning vägrar svara. I ett fall 1969, där tidningen friades i sak, uttalade nämnden, att den ansåg det "klart stridande mot god publicistisk sed", att tidningen inte ingått i svaromål (PK 1970: 23).

För beslutförhet krävs att sex ledamöter eller ersättare är närvarande: ordföranden eller en vice ordförande, två "lekmannarepresentanter" och en av dem som utsetts av var och en av de tre pressorganisationerna.

Suppleanterna har rätt att närvara och delta i överläggningarna även om de inte inträtt i ledamots ställe men kan naturligtvis endast i sistnämnda fall vara med om att besluta. Ingen som företräder eller är anställd hos den tidning, som ett ärende gäller, får delta vid behandlingen.

Om så anses lämpligt kan ett ärende "utsättas till avgörande" av nämndens samtliga ledamöter och suppleanter. Under tiden efter 1969 års reform har då detta skrivs endast ett sådant "plenimål" förekommit (PT 14/1971).

Vid omröstning har varje deltagande en röst. Den fungerande ordföranden har utslagsröst vid lika röstetal. Stadgar-
na anger särskilt att enhällighet bör eftersträvas. Om enighet inte kan nås får reservation avges. Hittills har det emellertid aldrig förekommit någon reservation inom nämnden, vare sig före eller efter reformen.

Nämndens utslag är offentlig. Enskilda ledamöters vota bör däremot enligt föreskrift i stadgarna inte yppas. Tidi-

gare gällde att utslag var offentligt om inte parterna förlikningsvis överenskommit annat. Närmast som ett kuriosum kan nämnas att redovisningen av nämndens verksamhet i PKs årsböcker under de senaste 15 åren endast upplyser om ett fall där ett uttalande hemlighållits (PK 1965: 30). Det antecknas att ärendet, i vilket tidningen friats, "av hänsyn till klaganden" inte offentliggjorts.

Stadgarna anger att nämndens "domsmedel" är *opinionsuttalande*. En fråga som diskuterats livligt gäller om nämnden bör ha rätt att knyta ekonomiska sanktioner till fällande utslag. Vid 1969 års reform nåddes såtillvida en positiv lösning av denna fråga som nämnden gavs befogenhet att ta ut *expeditionsavgift* i vissa fall.

Från början konstruerades reglerna på så sätt, att nämnden hade rätt — men aldrig skyldighet — att besluta om expeditionsavgift då en allvarlig kränkning av god publicistisk sed påtalades. Avgiften utgjorde första gången 500 kronor och kunde höjas i tre steg till högst 2000 kronor vid nya allvarliga förseelser av samma tidning med mindre än ett års mellanrum. Efter ett år utan någon allvarlig prickning skulle avgiften sänkas på motsvarande sätt.

Det visade sig emellertid inom kort att den nya ordningen förfelade sin verkan. Under första halvåret 1970 ålades expeditionsavgift i endast två utslag av tillsammans 33 fällande. En väsentligt ökad försiktighet i fråga om klassificering av förseelser som allvarliga kom till uttryck i nämndens uttalanden. På begäran av SJF tillsatte pressens samarbetsnämnd redan på hösten samma år en arbetsgrupp som utformade en ny ordning. Denna antogs i juni 1971 och har ännu inte börjat tillämpas då detta skrivs.

Framdeles skall gälla att expeditionsavgift alltid skall utges av tidning som klandras av opinionsnämnden. Första gången utgör avgiften 1000 kronor. Vid ny förseelse inom ett år höjs den till 2000 kronor, och om tidningen under året därefter klandras på nytt skall 3000 kronor erläggas. Denna avgift utgår därefter vid varje ny förseelse. Efter ett klanderfritt år sänks den till 2000 kronor och efter ännu ett

till 1 000 kronor. Inbetalade avgifter skall begagnas till att täcka kostnaderna för verksamheten.

Utgångspunkten för sanktionskommitténs arbete var en motion till TUs vårmöte 1967 om prövning av ett system med upplageböter för tidningar som fälls av opinionsnämnden. Kommittén avstyrkte en sådan ordning främst därför att varken den uppkomna skadan eller tidningens ekonomiska bärkraft står i proportion till upplagan. Ett sådant system skulle också bli svårt att utforma med hänsyn till den stora spännvidden mellan stora och små upplagor i svensk press. Regler, som skulle gälla både för tidningar med inemot 500 000 exemplar i upplaga och för sådana med under 5 000 exemplar i upplaga, skulle endera leda till för små belopp för de små tidningarna eller till för stora belopp för de stora.

Sanktionskommittén övervägde också möjligheten att ge nämnden befogenhet att ålägga tidningar att utge skadestånd. Även detta alternativ avvisades. Skadestånd på grund av förseelser, som innefattar tryckfrihetsbrott, borde nämnden inte befatta sig med, och mot skadestånd på grund av rent etiska förseelser ställde sig kommittén överhuvudtaget skeptisk.

Vid remissbehandlingen av sanktionskommitténs betänkande framkom att TU och dess kretsar genomgående ställde sig avvisande till såväl böter som skadestånd men att såväl opinionsnämnden som PK och SJF hade större sympati för någon form av sanktioner. Systemet med expediti-avgift blev en lösning som man kunde enas kring. Den arbetsgrupp som tillsattes 1970 fann inga skäl att frångå systemet som sådant. Det har emellertid sagts att detta skall "prövas vidare", en reservation som särskilt understrukits av SJF. Det återstår att se om tankarna på böter eller skadestånd blivit definitivt avskrivna eller om de kommer tillbaka.

Det hittills sagda har gällt organisation och förfarande. Framställningen övergår nu till andra aspekter på opinionsnämndens verksamhet. Det är naturligt att ställa frågan: *Vilka tidningar kommer under nämndens prövning?*

De äldre föreskrifterna talade om "tidningar med allmänt

innehåll" och uteslöt i princip "tidskrifter, fackorgan, litterära eller nöjes- och förströelsepublikationer". Praxis gick emellertid härutöver. Från de sista åren före 1969 kan nämnas ärenden rörande Jaktmarker och Fiskevatten (PK 1964: 6), Sulky och Sadel (PK 1967: 3), Judo-Sport (PK 1967: 10), Konditoribranschen (PK 1967: 41) och Felix, tidskrift för kattvänner (PK 1969: 9). Vid ett tillfälle prövades rentav en tidning på ett främmande språk, som utkom i Sverige, nämligen den lettiska *Latvju Vārds* (PK 1966: 15). De problem, som kan uppkomma med detta varierande sortiment av publikationer, belyses av följande uttalande i ett ärende: "Även om hänsyn tas till den egenartade karaktären av ifrågavarande publikation, måste anses att X genom vad som förekommit åsidosatt publicistisk anständighet" (PK 1965: 14).

De nya stadgarna anger att nämnden prövar ärenden rörande "all periodisk press som tillhandahålles allmänheten genom abonnemang eller lösnummerförsäljning eller som på annat sätt är tillgänglig för envar". Detta innebär tydligen ett stadfästande av praxis.

Dagliga tidningar svarar emellertid för den alldeles övervägande delen av nämndens arbetsbörda. Under 1970 meddelades 90 utslag. De avsåg 107 anmälningar, om man räknar anmälningar mot två tidningar i samma ärende som två etc. Man finner att 75 utslag och 92 anmälningar gällde dagstidningar. Av återstående 15 ärenden, lika många utslag och anmälningar, avsåg åtta den egentliga veckopressen, tre politiska tidskrifter, två facktidskrifter, ett en sporttidning och ett en helgtidning. Bilden har varit i stort sett densamma varje år.

Beträffande *de frågor nämnden tar upp* är en viktig begränsning att notera. Prövningen avser det tryckta ordet. Frågor som gäller anskaffningen av material har hittills inte tagits upp (se *text* PK 1961 s 24, 1963: 3 och 11, 1964: 4, 1968: 40, 1969: 23 och 36). För denna ståndpunkt talar att prövningen av sådana frågor skulle ställa högre krav på utredningsresurserna och dessutom lätt kunna hindras av reglerna om författares och meddelares rätt till anonymitet.

Sedan en punkt om att "anskaffning av nyhetsmaterial och bilder skall ske med metoder som är förenliga med god sed" tagits in i PK-reglerna 1967, kan emellertid en ändring i nämndens praxis inte anses utesluten (jfr PK 1968 s 61). Någon sådan syns dock inte ha skett ännu. Även efter 1967 har nämnden hänvisat till "fast praxis". Möjligen kan man fästa sig vid följande skrivning i ett ärende 1969 (PK 1970: 8) där anmälaren bl a klagat på en journalists uppträdande: "Vad först angår händelseförloppet vid det besök som tidningens medarbetare avlade i anmälares bostad står påstående mot påstående. Nämnden tar inte ställning till klagomålet i denna del." Man kan dock inte dra alltför vittgående slutsatser av sådana formuleringar.

En fråga av stor praktisk betydelse gäller *vem som har rätt att klaga hos nämnden*. Stadgarna anger att ärenden kan tas upp på anmälan av allmänhetens pressombudsman eller, om denne lämnat klagomål utan åtgärd, av klaganden under förutsättning att saken rör denne själv. Tillkomsten av ombudsmannabefattningen innebar en viktig förändring. Tidigare praxis innebar i princip, att ett ärende endast togs upp på klagan av någon som direkt berördes av den påtalade framställningen. Vidgningen av klagorätten begränsas emellertid i praktiken genom en föreskrift i instruktionen för ombudsmannen, att han måste ha "skriftligt medgivande från den närmast förfördelade" innan han hänskjuter ett ärende till nämnden. Innebörden härav skall granskas i nästa avsnitt.

Den gamla principen, att saken måste röra anmälaren själv för att bli prövad av nämnden, har alltså väsentligt mindre betydelse efter 1969. Det saknar emellertid inte intresse att en viss liberalisering skedde i nämndens tillämpning av principen under senare år. Särskilt gäller detta klagomål av organisationer. Sådana togs tidigare inte upp annat än då organisationen som sådan själv var berörd (se text PK 1957 s 20, 1961 s 31, 1962 s 32). Under 1962 kunde en svängning i praxis noteras genom att nämnden prövade ett par anmälningar som avsåg förmenta kränkningar av

"kåren" och liknande (PK 1963: 10 och 27). Denna linje fullföljdes av nämnden (se t ex PK 1964: 13, 1966: 14) och även en ytterligare liberalisering kunde noteras. Några exempel får belysa detta.

Ett ärende 1968 gällde en anmälan av lärarförbundet mot en artikel med stark kritik mot ett bildmaterial som uppgavs ha använts vid undervisning i en klass på grundskolans högstadium i Härnösand (PK 1969: 28). Med hänsyn till dessa lokaliseringssuppgifter kunde artikeln enligt nämnden inte anses "kränkande för lärarkåren såsom helhet". Likafullt kritiserades tidningen för att den utan belägg gett intryck av att materialet i fråga framställts av någon lärare och använts i undervisning.

Ett annat ärende samma år gällde ett referat av ett mål vid Arbetsdomstolen (PK 1969: 17, jfr 1970: 54). På talan av lasttrafikbilägareförbundet uttalade nämnden bl a att det stod i klar strid mot god sed att inte upplysa om en lagändring som var känd för författaren. Den anmärkte också på att fel firma uppgetts som svarande hos arbetsdomstolen.

I ett par fall fick föreningar mera allmänt påtala att intressen, som de hade att bevaka, blivit angripna. Sålunda prövade nämnden 1966 en anmälan av diabetesförbundet mot en tidskriftsartikel, som förmenades innebära propaganda mot insulinbehandling (PK 1967: 25). Nämnden fann artikeln i vissa delar ha varit olämpligt avfattad och erinrade om vikten av varsamhet vid uttalanden som kan uppfattas som rådgivning mot allvarliga sjukdomar. En annan gång prövades en anmälan av prästförbundet, som ansåg att prästkåren hade skandaliserats genom att ordet "präst" använts på en löpsedel och i en artikelrubrik, fastän framställningen inte gällde en präst inom svenska kyrkan (PK 1969: 35).

Av betydelse är också att PK-reglerna innehåller ett påpekande om att nedsättande publicitet om yrkesgrupper etc kan vara kränkande för de enskilda medlemmarna. I enlighet härmed prövade nämnden t ex 1967 en anmälan av en bokförsäljare mot en löpsedelsrubrik, som förmenades vara kränkande för yrkeskåren (PK 1968: 35). Nämnden fann att

rubriken visserligen inte var "kränkande för bokförsäljarkåren som sådan" men väl "varit alltför kategoriskt avfattad". Samma princip gäller naturligtvis även för juridiska personer (PK 1967: 23). Då en klandrad artikel däremot avsåg en enskild medlem av Jehovas vittnen, inte sekten som sådan, upptogs inte klagan av en annan medlem (PK 1966: 6).

Ett inte ovanligt specialfall är att en enskild näringsidkare anser sig lida förfång i sin verksamhet genom publicitet om en konkurrent, genom oriktig eller ofullständig konsumentupplysning eller liknande. Flera exempel ges på att sådana anmälningar prövats. Endast ett finns på att klaganden getts rätt (PK 1968: 20). En rubrik om en butiksnedläggelse ansågs ha kunnat ge intrycket, att det gällde anmälarens affär. Fastän rätta förhållandet framgick av artikeln, borde ett tillrättaläggande ha införts. I ett annat fall ogillades klagomål mot en artikel, som rekommenderade elastiska stödstrumpor till betydligt högre pris än dem klaganden saluförde, med motiveringen bl a att klagandens fabrikat inte varit kända för tidningen (PK 1965: 28).

Ett uttalande av mera principiell innebörd gjordes av nämnden 1966. Ärendet gällde en anmälan av en bilfirma mot en tidningsartikel med uppgifter om kraftiga prissänkningar på bl a SAAB, som genomförts av bilvaruhuset BIVA (PK 1967: 6). Tidningen menade, att syftet med nämndens verksamhet löpte risk att förfelas om kritik mot en vara skulle kunna påtalas av varje affärsinnehavare som saluför varan. Nämnden uttalade att "i förevarande fall bolaget i dess egenskap av auktoriserad återförsäljare av SAAB" var "på sådant sätt berört av uppgifterna" i artikeln, att denna kunde påtalas av bolaget.

I sista hand tillkommer det emellertid *nämnden* att själv *fritt avgöra om den vill ta upp eller avvisa ett ärende*. Detta är direkt utsagt i stadgarna och har gällt alltsedan nämnden inrättades. Naturligtvis händer det endast sällan och bara om särskilda skäl föreligger, att ett ärende inte prövas fastän formell klagorätt föreligger. Ett skäl kan vara att saken är

för bagatellartad (t ex PK 1955 s 15 överst), ett annat att alltför lång tid gått sedan den klandrade artikeln publicerades (t ex PK 1960 s 27 nederst, PT 12 och 13/1970). Ett uppmärksammat fall från senare år gällde en anmälan av spanske ambassadören mot en artikel om general Franco (PK 1966: 4). Med en utförlig motivering, som anknöt till riksdagsbehandlingen av ett förslag till ändring i TF 1964, avgav nämnden en principförklaring av innebörd, att den inte tar upp frågor om ärekränkning mot statsöverhuvud eller regeringsmedlem i främmande stat.

Tidigare gällde att nämnden som regel inte prövade en anmälan om klaganden offentliggjort den innan den behandlats (se t ex PK 1962 s 35) eller om den avsåg att en publicist blivit angripen i och för publicistiskt författarskap (se t ex PK 1961: 1, 1963: 32, 1965: 16 och 17). De särskilda föreskrifter som gällde härom infördes emellertid inte i de nya stadgarna 1969. Naturligtvis är det dock möjligt att just sådana förhållanden kan anses utgöra särskilda skäl för att vägra prövning även framdeles.

Att en tidning anmält en annan har förekommit flera gånger (se t ex PK 1963: 17, 1968: 18, 1969: 3, PT 94/1970). I fråga om polemik mellan tidningar uttalade emellertid nämnden i ett äldre ärende (PK 1958 s 21) följande:

Nämndens uppgift . . . avser främst sådana fall, då enskilda personer eller korporationer anse sig kränkta av någon tidnings uttalande eller skildringar. I förhållandet mellan två tidningar inbördes är läget ett annat; i allmänhet finner den angripna tidningen det bästa försvaret i de egna spalterna. Även om det också i polemiken tidningar emellan kan tänkas fall, där ett uttalande från nämndens sida är påkallat, finner nämnden vad som förekommit i de påtalade artiklarna icke vara av den särskilda karaktär, att ett opinionsuttalande i saken bör givas av nämnden.

Att denna principiella inställning alltjämt intas visar fall från

senare år (se t ex PT 16/1970).

I ett annat fall hade en tidning offentliggjort utgången av ett Luciaval dagen före enda utgivningsdagen i veckan för den tidning som arrangerade valet (PK 1960 s 27). Nämnden uttalade att valet otvivelaktigt hade nyhetsvärde och att saken avsåg om publicering bort uppskjutas av särskilda skäl, närmast kollegiala hänsyn. Därmed var man emellertid inne på ett område, där grannlagenheten tidningar emellan kunde sättas på prov men där det inte tillkom nämnden att fälla något avgörande. Anmälan prövades därför inte.

Det bör anmärkas att frågan om vidgad talerätt hos opinionsnämnden diskuterats vid flera tillfällen. Övervägandena härom har resulterat i att man inrättat befattningen som allmänhetens pressombudsman och bör därför redovisas i avsnittet om honom. Det bör emellertid också nämnas, att både publicitetsskadekommittén och sanktionskommittén tog upp möjligheten att införa initiativrätt för opinionsnämnden. De avvisade denna tanke främst därför att nämnden inte borde fungera både som åklagare och som domstol. Denna uppfattning delades båda gångerna av nämnden själv.

Vid sin prövning är nämnden *obunden av formella regler för vad som skall anses som god sed*. Varken PKs publiceringsregler, TUs uttalanden om textreklam eller SJFs yrkeskodex är bindande för nämnden, fastän dessa normer allmänt uppfattas som uttryck för god sed. Det händer emellertid inte sällan att nämnden åberopar PK-reglerna i sina utslag.

De äldre föreskrifterna för opinionsnämnden angav särskilt att denna borde "i sina överläggningar och beslut ledas endast av naturlig opartisk uppfattning utan formalistiskt tvång". Sanktionskommittén uttalade att denna frihet från formalism torde ha varit en styrka för nämnden och att några egentliga olägenheter för pressen eller allmänheten inte heller kunde sägas ha uppkommit genom frånvaron av närmare bestämmelser. Kommittén fann därför att nämnden även framdeles borde "behålla sitt fria mandat för att utan regeltvång kunna tolka principerna för god journalistik ge-

nom sina uttalanden”.

Man bör emellertid inte överdriva betydelsen av att nämnden sålunda gör en pressetisk bedömning obunden av skrivna regler. *Åtskilliga ärenden gäller i realiteten påståenden om tryckfrihetsbrott, vanligen förtal.* En klassisk klagogrund är att en tidning kränkt anmälaren genom obefogade nedläggande påståenden. Vare sig nämnden friar eller fäller kan anmälaren gå vidare till domstol och yrka både ansvar och skadestånd. I sådana fall kan nämnden naturligtvis inte vid sin bedömning bortse från vad domstol kan komma fram till med stöd av TF.

Före 1969 gällde att en klagande för att få sin sak prövad måste teckna på en förbindelse att inte gå till domstol med samma sak. Denna förbindelse saknade visserligen rättsligt bindande karaktär — det fastställdes av Högsta domstolen 1970 — men den övade naturligtvis inflytande i praktiken. Under de senaste åren har det också hänt flera gånger att en anmälare, som vunnit hos nämnden, gått vidare till domstol.

Vad är då *verkan av nämndens utslag*? De skall, som redan nämnts enligt PK-reglerna, publiceras i sin helhet av de tidningar som klandras. Som regel sker detta också, och uttalandena syns i allmänhet tillerkännas en betydande auktoritet. De är emellertid långtifrån undantagna från debatt och kritik, som bl a framgår av den diskussion i PK som fördes 1969 under rubriken ”Opinion mot opinionsnämnden” med utgångspunkt från ett aktuellt utslag (PK 1969 s 111). Frågan fick från principiella synpunkter aktualitet året efter i ett ärende som bör redovisas här (PT 81/1970).

En tidning hade klandrats för det sätt varpå den publicerat uppgifter om missförhållanden vid ett mentalsjukhus. Sedan den protesterat mot utslaget, vände sig anmälaren på nytt till allmänhetens pressombudsman (PO). Denne hänsköt ärendet till nämnden med bl a följande uttalande: ”Det kan i och för sig inte föreligga något hinder mot att nämndens uttalanden blir föremål för diskussion, i vart fall om det sker från mera principiella utgångspunkter. PO finner det

vara tveksamt om det är riktigt att vid en sådan diskussion på nytt ta upp enskilda omständigheter i samband med den påtalade publiceringen." Tidningen hade bl a tagit upp nämndens kritik mot att sjukhusledningen inte hörts före publiceringen. Det väsentliga var emellertid att tidningen i stora rubriker hävdade att den enligt nämnden "inte fick slå larm". Denna uppgift var enligt PO direkt fel, eftersom nämnden tvärtom framhållit det angelägna i att tidningarna slår larm i fall som det förevarande men anmärkt på att tidningen kategoriskt tagit ställning i skuldfrågan m m. Denna förvanskning av nämndens uttalande fann PO betänkelig. Nämnden lät bero vid POs uttalande.

Allmänhetens pressombudsman

Beslutet 1969 att tillsätta en ombudsman hade föregåtts av långvariga diskussioner. Redan publicitetsskadekommittén hänförde sig 1957 till "de vid olika tillfällen framförda förslagen" om en sådan institution. Resonemangen har gått efter något olika linjer.

Enligt publicitetsskadekommittén skulle tanken med en ombudsman vara, att han "skulle systematiskt genomgå svenska tidningar och tidskrifter och påtala sådant som enligt hans mening vore oförenligt med god publicistisk sed. Eventuellt skulle han få befogenhet att väcka talan inför pressens opinionsnämnd." Om dessa uppgifter skulle kunna utföras på ett tillfredsställande sätt, erfordrades "ett omfångsrikt organ med större kansli". Kommittén avstyrkte därför förslaget.

Sanktionskommittén däremot förklarade, att man vid diskussionerna om en ombudsman i första hand torde ha i tankarna "en institution med huvuduppgift att motta klagomål från utomstående, såväl fysiska som juridiska personer, i anledning av publicistiska övertramp". Ombudsmannen borde verka för godvilliga uppgörelser och snabba rättelser. Därutöver borde han kunna föra talan hos nämnden, även

på eget initiativ, samt verka som en "sållningsinstans" för nämnden.

Båda kommittéerna utgick från att det skulle vara fråga om en "pressens ombudsman", utsedd av pressen, men resultatet blev efter debatten kring det sista betänkandet en "allmänhetens pressombudsman", vanligen förkortat PO. Denne utses av ett kollegium, bestående av samma båda personer som väljer lekmannarepresentanter i opinionsnämnden samt ordföranden i pressens samarbetsnämnd. Mandattiden är tre år. Den första anställningen skedde dock på halvtid och på ett år.

PO är anställd hos en särskild stiftelse som inrättats av de tre pressorganisationerna. En instruktion för honom har utfärdats av pressens samarbetsnämnd. Den återges här som bilaga.

Enligt instruktionen har PO till uppgift att på eget initiativ eller efter anmälan påtala avvikelser från god publicistisk sed i periodisk skrift. Om hur detta skall ske innehåller instruktionen huvudsakligen två anvisningar.

Till en början har föreskrivits att PO skall, om han anser förutsättningar föreligga, genom direkt hänvändelse till berörd tidning *söka snabbt åstadkomma rättelse eller, i förekommande fall, skäligt utrymme för genmäle*. Sanktionskommittén framhöll som en av de största vinsterna med en ombudsmannafunktion, att den skulle ge möjlighet till snabb rättelse i ett stort antal fall där en handläggning hos opinionsnämnden skulle medföra tidsutdräkt. Kritiken mot den dittillsvarande ordningen hade i hög grad vänt sig just mot de dröjsmål som inte kunnat undvikas.

Vidare innehåller instruktionen regler om *hänskjutande av ärenden till opinionsnämnden*. POs bedömning skall grundas på tre omständigheter: a) det skall finnas skälig grund för anmälan; b) det skall vara av betydelse med hänsyn till etiska principer, pressens anseende eller den skada som ett meddelande kan tänkas ha vållat någon, att anmälan prövas av nämnden; c) anmälan måste avse ett pressuttalande eller meddelande som är relativt aktuellt. Till c) anmärkte sank-

tionskommittén att mer än ett år gamla skrivelser inte bör tas upp, "om inte något särskilt har aktualiserat saken på nytt".

Finner PO att dessa tre omständigheter inte föreligger "må ärendet avskrivas". Han får därvid ta hänsyn till "om tillfredsställande rättelse publicerats av den felande tidningen".

Till dessa regler bör först två påpekanden göras. Samtliga de tre punkterna talar om "anmälan". Det är emellertid självfallet att samma principer bör tillämpas även i ärenden som tas upp på POs initiativ. Avfattningen belyser emellertid hur initiativrätten kom i bakgrunden vid 1969 års reform.

Vidare bör det konstateras att alltså även *ärenden där brott mot god sed konstaterats kan avskrivas*. Om förseelsen anses för ringa, för gammal eller utan principiell betydelse etc, kan ärendet slutföras av PO. Hans karaktär av sållningsinstans för opinionsnämnden är klart markerad, i enlighet med sanktionskommitténs intentioner.

Anmälararen kan emellertid hänskjuta ärendet till nämnden, sedan PO avskrivit det. Det kan mycket väl tänkas att klaganden går vidare till nämnden utan att detta kan avfärdas som ogrundat eller som kverulans. Ett särskilt skäl kan vara, att nämndens utslag skall publiceras i tidningen, medan POs ställningstagande normalt inte blir känt för andra än honom och parterna.

För "*fullföljdsrätt*" hos nämnden förutsätts enligt både nämndens stadgar och instruktionen för PO "att saken rör anmälararen själv". Avsikten har, såvitt kan utläsas ur förarbetena, inte varit att beskära klagorätten i förhållande till tidigare praxis. Man kan emellertid fråga sig om formuleringen svarar mot detta och peka på några fall som berörts i det föregående. En enskild anser sig kränkt som medlem av ett kollektiv som fått nedsättande publicitet. En organisation finner ett tidningsuttalande kränkande för "kåren" eller stötande med hänsyn till det intresse den har till syfte att värna. En näringsidkare anser sig lida skada genom fel-

aktig eller ofullständig konsumentupplysning etc. Naturligtvis kan man hävda att det i sådana fall kan räcka med POs bedömning. I vart fall har nämnden ett klart mandat i sina stadgar för att både ta upp och avvisa ett klagomål alltefter omständigheterna.

Det är anledning att även betrakta *POs initiativrätt*. Sanktionskommittén tog som nämnts upp den allmänna frågan om vidgad talerätt hos opinionsnämnden. Principen, att endast den som själv ansåg sig kränkt var taleberättigad, hade enligt kommittén "tillkommit som en spärr mot kverulans och beskäftighet". Med nämnden hade inte avsetts "att skapa ett forum för allmänt moraliserande över publicistiken. Syftet var självfallet ej att skapa en instans med behörighet att granska och klandra tidningarnas ämnesval och stil eller deras allmänna inställning i exempelvis moraliska, religiösa, estetiska eller sociala spörsmål."

Kommittén hade inte heller övervägt en vidgning av talerätten som skulle kunna få sådana konsekvenser. Emellertid kunde man tänka sig situationer där en önskvärd prövning inte kunde komma till stånd. Det kunde bero på bristande orientering om opinionsnämnden eller på att den taleberättigade på grund av sjukdom, utlandsresa eller andra omständigheter inte haft möjlighet att uppmärksamma en kränkande artikel. Vidare anförde kommittén: "Slutligen förekommer erfarenhetsmässigt meddelanden som ur pressens eller det allmännas synvinkel kan tänkas utmana känslan för god publicistisk sed fast ingen fysisk eller juridisk person blivit angripen på ett sätt som uppfyller nuvarande kriterier för talerätt."

Med hänsyn till de förut utvecklade riskerna för missbruk föreslog kommittén ingen allmän vidgning av talerätten utan i stället att ombudsmannen borde ha viss initiativrätt.

För denna initiativrätt har enligt kommitténs förslag föreskrivits en viktig inskränkning. *PO skall inhämta skriftligt medgivande från den närmast förfördelade innan han hänskjuter ett ärende till opinionsnämnden*. Härav kan man till en början utläsa följande. Vem som helst kan anmäla vad

som helst hos ombudsmannen. Han kan också ta upp vad som helst till handläggning, ta kontakt med tidningen, verkställa annan utredning osv. Begränsningen gäller först då han vill gå till opinionsnämnden.

Vad innebär då begränsningen? Instruktionens formulering antyder att det alltid skall finnas någon som är närmast förfördelad och att ett rent ombudsmannainitiativ inte kan förekomma. Mot bakgrunden av sanktionskommitténs citerade uttalande torde det emellertid vara riktigast att tolka instruktionen så, att *PO kan handla på eget initiativ om det inte finns någon direkt förfördelad*. Han skall inte behöva mer eller mindre långsökt konstruera en målsägande.

Det är emellertid inte tillräckligt att stanna vid denna tolkning. Det kan mycket väl tänkas fall där någon är direkt berörd men inte kan anses förfördelad. Två praktiska situationer kan nämnas som exempel, med direkt anknytning till PK-reglerna. Antag att en tidning med flagrant åsidosättande av kravet på "saklighet och opartiskhet" söker bilda opinion till förmån för en åtalad, dock utan att smäda vare sig åklagaren eller någon annan. Eller antag att en tidning utnyttjat enskildas "lust att bli omskrivna för en journalistik som skadar pressens anseende" men som de berörda enskilda inte alls vill påtala, kanske rentav tagit initiativ till.

Skall PO kunna agera i sådana fall? Svaret syns bli att något hinder inte föreligger för att PO tar upp en sådan sak hos nämnden. Å andra sidan är det klart att nämnden kan med hänsyn till omständigheterna underlåta att ingå på någon prövning. Det gäller alltså en fråga som får avgöras i praxis.

Eftersom den här berörda frågan är viktig från principiell synpunkt och tolkningen till väsentlig del stöder sig på sanktionskommitténs ovan citerade uttalande, bör det tilläggas att något nämnvärt behov av en initiativrätt knappast föreligger i de andra fall som berördes. Om en "förfördelad" saknar kännedom om opinionsnämnden eller av något skäl inte uppmärksammat den kränkande artikeln, räcker det naturligtvis med att PO påpekar saken för honom. I sådana

fall kan inte heller PO enligt instruktionen ta ett initiativ utan vederbörandes medgivande. Hela resonemanget om en vidgad talerätt hos nämnden rinner m a o ut i sanden, om man avvisar den här angivna tolkningen.

Det bör nämnas att PO aktualiserat frågan om förutsättningarna för initiativ genom att förorda en uppmjukning av kravet på medgivande. Frågan har emellertid inte avgjorts då detta skrivs (se s 255 nedan).

En praktisk konsekvens av PO-institutionens tillkomst är att *en väsentlig del av utredningsarbetet i ärendena har övergått på PO*. Emellertid gäller naturligtvis alltså att en verklig utredning förutsätter medverkan av tidningarna genom att de går i svaromål. I ett ärende (PT 88/1970) har också nämnden förklarat det stå i klar strid med god sed att en tidning underlåter att besvara hänvändelser från PO.

Till POs uppgifter hör enligt instruktionen också att lämna allmänheten upplysningar i pressetiska frågor och att medverka i allmän upplysningsverksamhet rörande frågor inom det pressetiska området.

Om verksamhetens omfattning hittills kan följande uppgifter lämnas. Under de första 14 månaderna, från starten den 1 november 1969 till utgången av 1970, registrerades 362 ärenden. Av dessa hade 16 upptagits på POs initiativ medan resten var anmälningar. Av dessa ärenden har då detta skrivs 357 avgjorts — 119 genom hänskjutande till opinionsnämnden och 238 genom avskrivning. I 16 av de sistnämnda har anmälaren gått vidare till nämnden. Under 1971 hade den 1 augusti tillkommit 218 ärenden.

Mot dessa tal skall ställas att nämnden under de sista åren före POs tillkomst behandlade mellan 40 och 50 ärenden årligen, under 1969 dock 70 beroende på avarbetning av balans innan den nya ordningen trädde i kraft. Bara under 1970 hänsköt PO 94 ärenden till nämnden och registrerade själv 298. Att sistnämnda tal blir rätt väsentligt högre 1971 kan förutses.

Utgivarens ansvar och befogenheter

Det syns lämpligt att i direkt anslutning till redogörelsen för reglerna och institutionerna även belysa ansvaret för att god publicistisk sed iakttas och vissa befogenheter som hänger nära samman med detta.

Framställningen här begränsar sig till det "ansvarsutkrävande" som sker hos opinionsnämnden. Det har framgått av det föregående att frågor om god publicistisk sed också kan aktualiseras på andra vägar, bl a som fackliga tvister i anslutning till journalistavtalet och som interna "disciplinärenden" inom SJF. Härifrån bortses emellertid i det följande.

Nämndens syn på ansvarsförhållandena ansluter nära till TF. Enligt 8 kap 1 § är utgivaren ensam ansvarig för tryckfrihetsbrott. Ansvaret kan aldrig överflyttas på medarbetare. Meddelare och författare har dessutom enligt 3 kap ovillkorlig rätt att förbli anonyma om de så önskar. I 5 kap 3 § föreskrivs att "uppdrag att vara utgivare skall innefatta befogenhet att öva inseeende över skriftens utgivning och bestämma över dess innehåll". Ansvaret gäller texten i dess helhet. Särskilt i fråga om annonser medför emellertid 7 kap 2 § en viktig begränsning i praktiken. Som allmän förutsättning för ansvar anges där, att det "av meddelandets innehåll omedelbart framgår" att ansvar kan ifrågakomma.

Inför nämnden är tidningarna svarande, normalt genom sina utgivare. Uttalandena riktas mot tidningarna. Någon gång har det dock hänt att nämnden vänt sig direkt mot utgivaren i sitt utslag. Ett exempel härpå gavs i det föregående (PK 1965: 14). Andra medarbetare kan naturligtvis figurera i skriftväxlingen, men nämnden går aldrig in på tidningarnas interna förhållanden. Som nämnts har frågor om nyhetsanskaffningen hittills överhuvudtaget inte tagits upp.

Nämnden håller strikt på tidningens (utgivarens) ansvar för allt som publiceras. Detta ansvar omfattar både signerade artiklar (se text PT 69/1970), insändare (se text PK

1964: 9, 1965: 10, 1970: 31), recensioner (se t ex PT 88/1970), teckningar (se t ex PK 1970: 32) och även annonser (se t ex PT 93/1970).

Det är också likgiltigt om samma sak publicerats tidigare på annat håll, om det gäller ett TT-telegram, om en myndighet begärt publicering etc. Nämnden ställer sig genomgående kallsinnig till invändningar som avser att skjuta över ansvaret på annan. Detta har särskild betydelse i fråga om bildmaterial som tidningarna förvärvar av bildbyråer och liknande. Allt detta skall belysas närmare längre fram.

Det sagda får naturligtvis inte tolkas så, att själva bedömningen i det enskilda fallet inte skulle kunna påverkas av sådana omständigheter som nämnts här. Det kan naturligtvis vara av betydelse om ett klandrat uttalande förekommit i en nyhetsartikel eller i ett signerat kåseri eller i en insändare från namngiven person. Det är emellertid en annan sak än den som avses här: själva huvudprincipen att tidningsledningen är ansvarig för vad som publiceras och inte bör låta något publiceras utan en självständig prövning av om det kan anses förenligt med god sed. Det är inte tillräckligt ursäkt att man t ex litat på en namngiven bildleverantör.

PK-reglerna hänvisar som nämnts till samråd med andra redaktioner i tveksamma fall. Endast i något enstaka ärende har nämnden ansett sig böra underlåta att rikta anmärkning mot publicitet, som den funnit felaktig, med motiveringen att sådant samråd dock ägt rum. Som exempel kan pekas på ett fall om felaktig namnpublicering under säregna yttre omständigheter (PT 70/1970).

Ansvaret innebär sålunda en skyldighet att tillse, att sådant som strider mot god sed inte blir publicerat. I vad mån detta också innebär en *befogenhet att ändra i andras artiklar* kan vara mera tveksamt. Här kan bortses från interna förhållanden inom tidningarna och även från författarrättsliga synpunkter i allmänhet. Däremot bör nämnas några fall där opinionsnämnden tagit ställning till ändringar i signerade artiklar som införts.

I ett äldre utslag (PK 1957 s 21 överst) gjorde nämnden vissa principuttalanden om insändare. Den fastslog till en början, att en person inte kan kräva att få en insändare publicerad, om den inte föranleds av ett uttalande i tidningen som berört honom. Om tidningen likväl vill införa den, är den inte skyldig att återge den in extenso utan har rätt att referera den i de delar den finner lämpligt. Härvid måste tidningen emellertid klart ange, att det är fråga om referat i valda delar. Den måste också vinnlägga sig om att låta insändarens anda och tendens komma fram.

Ett viktigt tillägg gjordes i ett senare ärende (PK 1962 s 31 överst). Efter att ha upprepat, att insändarens anda och tendens inte får rubbas, uttalade nämnden, att tidningen, om någon tvekan föreligger på denna punkt, bör ta kontakt med författaren av insändaren för att få hans godkännande av förkortningen. I det aktuella fallet hade tidningen inte förvanskat syftet med insändaren, och den hade inte heller "haft anledning anta att anmälaren icke skulle vilja få en förkortad version av insändaren införd". Man bör fästa sig vid att nämnden skjutit i förgrunden vad *författaren* åsyftat och kan antas vilja.

I ett par fall har nämnden haft att ta ställning till ändringar i andra artiklar än insändare. Ett ärende (PK 1968: 13) gällde ett meningsutbyte mellan två forskare om Varbergs fästning. Tidningen hade avlyst debatten i anslutning till en insändare men en tid senare likafullt intagit en artikel av den ena parten. Därvid ströks emellertid vissa uttalanden som innefattade polemik mot den andre. Mot detta kunde enligt nämnden någon kritik i och för sig inte riktas. Men även om jämkningarna "måste anses oväsentliga" borde tidningen likväl "i det rådande läget" ha frågat författaren, om hon trots jämkningarna ville ha artikeln publicerad.

En annan gång (PK 1968: 31) anmäldes en veckotidning för att den trots löften företagit en mängd ändringar i ett par artikelmanuskript före publiceringen. Klaganden renodlade sin anmälan genom att uttala, att redigeringen varken vanställt artiklarnas andemening eller skadat honom i hans

yrkesutövning. Nämnden noterade, att uppgift stod mot uppgift beträffande ändringarnas omfattning. Den inskränkte sig därför till att uttala, att tidningen, även om gjorda jämkningar syntes oväsentliga, ”med hänsyn till det löfte, som lämnats anmälaren, bort avhålla sig från ändringar i artiklarna utan godkännande av honom”.

Om man sammanställer dessa båda utslag med dem om insändare, syns man kunna enkelt sammanfatta de tillämpade principerna så: Väsentliga ändringar, som berör andemeningen eller syftet, kräver alltid författarens samtycke, och även eljest kan detta vara erforderligt till följd av givet löfte eller annan speciell omständighet.

I samband med ansvar och befogenheter bör också göras klart, att nämndens bedömningar utgår från grundprincipen att *det är tidningens ensak att bestämma om vilka nyheter den vill publicera och vilket utrymme den vill ge varje nyhet*. Nämnden har förvisso inte blivit något ”forum för allmänt moraliserande över publiciteten”, för att anknyta till sanktionskommittén.

Som belägg för det sagda kan tas två enkla fall, där enskilda personer ansett sig kränkta eller förlöjligade genom en publicitet om småsaker, som i deras tycke varit inte bara fel i detaljerna utan överhuvudtaget opåkallad eller i vart fall för vidlyftig. Båda avser händelser från militärlivet.

I det ena fallet (PK 1964: 4) anmälde en regementschef en artikel om en värnpliktig, som av en militärläkare ordinerats sömnmedel för att kunna sova på logementet. Han hade tidigare av en annan läkare befriats från att sova där, då han var allergisk mot damm. Artikeln uppfattades som missvisande och misskrediterande för militär sjukvård. Nämnden uttalade bl a, att det inte ankommer på den ”att bedöma, för vilket nyhetsmaterial tidningen upplåter sitt utrymme”.

Det andra fallet (PK 1970: 9) avsåg publicitet om hur värnpliktiga åtalats för att de tagit dubbla smörklickar i matsalen. Nämnden uttalade, att artikeln inte framstod som kränkande för husmor och att det fick ”anses ha ankommit

på tidningen själv att bedöma om händelsen var värd det utrymme den fått i tidningen”.

Från denna huvudprincip finns naturligtvis *undantag*. Bäst exemplet är publicitet som kränker privatlivets helgd. Det skall belysas närmare i det följande. Som regel har nämnden emellertid i fällande utslag riktat sig mot fel i den klandrade artikeln och inte påtalat publiceringen som sådan.

Det är också av vikt att slå fast, att *tidningarnas ansvar gäller det väsentliga i lämnade uppgifter*, medan detaljfel kan rättas i efterhand genom dementi eller bemötande. Detta framgår av en mängd utslag, där nämnden förklarat sig inte ingå på någon detaljgranskning, erinrat om anmälarens rätt till bemötande eller rentav sagt ifrån att vissa fel förekommit men att de inte gällt det väsentliga. Det senare kan i korthet belysas med några exempel.

En gång uttalade nämnden, att vissa sakfel ”med hänsyn till artiklarnas allmänna kåserande uppläggning inte borde tillmätas större betydelse” (PK 1959 s 19 överst). En annan gång påtalade nämnden några fel i ett rättegångsreferat men förklarade, att de inte kunde ”anses röra kärnan i åtalet” (PK 1962 s 29). I ännu ett fall framhölls att en felaktig uppgift ”icke givits någon framträdande plats i artikeln” och att syftet inte varit att rikta kritik mot anmälaren (PK 1963: 22). Att en person felaktigt tillvitats ett brott föranledde endast en erinran om vikten av kontroll, eftersom han dömts för ett par andra brott som också nämnts i artikeln (PK 1964:22) osv.

En självfallen förutsättning för att ett detaljfel skall kunna ursäktas är dock, att det inte i och för sig innefattat förtal eller annat tryckfrihetsbrott.

Statsmakterna och pressetiken

Bilden av den pressetiska verksamheten bör fullständigas med några notiser om hur statsmakterna ställt sig till den. Frågorna har aktualiserats i riksdagen vid flera tillfällen under senare år.

Ett särskilt intresse har visats för möjligheterna att genom rättelser och genmälen bemöta ofördelaktig publicitet. Förslag om att lagfästa en sådan rätt har väckts flera gånger, både i riksdagen och i Nordiska rådet. Riksdagen har varje gång, med bifall till konstitutionsutskottets hemställan (se KU 1962: 7, 1963: 5, 1965: 4, 1967: 1 och 1968: 13), understrukit sakens betydelse men uttryckt förhoppningen att en tillfredsställande ordning skall kunna uppnås utan lagstiftning.

Frågan kommer emellertid att tas upp förutsättningslöst av en utredning som tillsattes 1970 för att överväga en ny medialagstiftning, vilken bl a skulle ersätta TF. I direktiven uttalas på denna punkt:

En annan fråga som bör ägnas uppmärksamhet vid översynen av reglerna om yttrandefriheten i massmedier är behovet av lagregler om rätt till beriktigande av uppgifter i press, radio och television. För radions och televisionens del finns regler i ämnet i gällande avtal mellan staten och Sveriges radio. På pressens område beror möjligheterna till beriktigande på åtgärder från pressens egen sida. Framställningar om införande av lagregler på området har gjorts i olika sammanhang under senare år. Framställningarna har emellertid hittills inte föranlett någon åtgärd från statsmakternas sida.

Den pressetiska verksamheten i hela dess vidd aktualiserades genom socialdemokratiska motioner i riksdagen 1967. Motionärerna vände sig särskilt mot "sensationsjournalistik som prisger enskilda privatförhållanden" och uttalade bl a att "det förakt för anständiga publiceringsregler som förekommer inom dags- och veckopressen innebär en allvarlig form av rättslöshet". De frågade bl a om opinionsnämnden är tillfyllest eller om samhället har behov av "ett kompletterande organ med annan sammansättning och annat arbetssätt". Motionerna utmynnade i begäran om utredning av "möjlig-

heterna att upprätthålla pressetiska krav”.

Konstitutionsutskottet (KU 1967: 54) uttalade bl a följande:

Att missförhållanden förekommer på sina håll i pressen kan inte förnekas. Det är ett viktigt samhällsintresse att sådana företeelser motverkas och att god publicistisk sed upprätthålls. Med hänsyn till tryckfrihetens grundläggande principer måste det emellertid i första hand ankomma på pressen själv att vidta erforderliga åtgärder för att hålla journalistiken på en önskvärd kvalitativ nivå. Ingripanden från det allmännas sida måste undvikas.

Utskottet hänvisade också till att PK-reglerna just reviderats och sanktionskommittén nyligen tillsatts och fortsatte: ”Det torde kunna förväntas, att de åtgärder, som sålunda vidtagits eller överväges inom pressen själv, kommer att främja en gynnsam utveckling.” Utskottet avstyrkte därför enhälligt motionerna, och dessa avslogs av riksdagen.

Nya motioner, även denna gång socialdemokratiska, väcktes 1969. Vid denna tid hade sanktionskommittén framlagt sina förslag, men några beslut om reformer hade ännu inte fattats. Motionärerna vände sig främst mot att opinionsnämnden och PO skulle utses av pressen själv. Detta innebar inte för allmänheten ”någon tillräcklig garanti att få sin sak helt opartiskt prövad”. I stället borde övervägas statliga instanser. Även dessa motioner utmynnade i ett utredningskrav.

Då riksdagen fattade sitt beslut, hade 1969 års reformer hunnit genomföras. Konstitutionsutskottet (KU 1970: 41) uttalade denna gång följande:

Utskottet vill inte förneka, att de åtgärder, som sålunda vidtagits från pressens sida, kan utgöra värdefulla bidrag till att åstadkomma en bättre ordning på förevarande område. Om de är tillräckliga kan emel-

lertid inte bedömas i dag. Här finns utrymme för tvekan. De resurser, som ställts till förfogande, syns sålunda otillräckliga. Emellertid finns det enligt utskottets mening anledning att avvakta resultaten av de genomförda reformerna.

Utskottet avstyrkte sålunda motionerna, och dessa avslogs av riksdagen. Utskottet var enigt, men fyra socialdemokratiska ledamöter fogade ett särskilt yttrande till utlåtandet. De framhöll särskilt att "en medveten sammanblandning av nyhetsförmedling och kommentarer framstår som allt allvarligare ju mer dominerande och färre dessa media blir som en följd av såväl strukturella förändringar inom pressen som den tekniska utvecklingen". De sade sig förutsätta, "med hänsyn till den tveksamhet som utskottet uttalat om pressens självsanering", att motionärernas synpunkter blir prövade av utredningen om ny medialagstiftning.

Det har redan framgått att 1969 års reformer i två viktiga avseenden avvek från sanktionskommitténs förslag: Systemet med expeditionsavgifter infördes och PO blev ingen pressens ombudsman utan en allmänhetens pressombudsman. Det har också nämnts att PO-sysslan på hösten 1970 omvandlades från halvtids- till heltidstjänst. Man kan endast spekulera över vilken betydelse det sista riksdagsärendet hade för dessa ändringar. Klart är emellertid att särskilt de båda utskottsutlåtandena från 1967 och 1970 förtjänar att beaktas som en del av bakgrunden till de pressetiska strävanden som förekommer. Det är påfallande att skrivningen blev väsentligt snävare andra gången trots de reformer som genomförts.

Nedsättande uppgifter

Brott mot TF

Innan framställningen går över till att redovisa huvudlinjerna i opinionsnämndens praxis, är det nödvändigt att något beröra TFs regler om tryckfrihetsbrott genom "otillåtet yttrande i tryckt skrift". Särskilt som en klagande hos nämnden är oförhindrad att gå vidare till domstol, utgör lagregler och domstolspraxis en oundgänglig del av bakgrunden till normerna för god publicistisk sed.

De regler i TF som avses här återfinns i 7 kap 4 §. Där anges i tolv särskilda punkter olika typer av gärningar som utgör otillåtet yttrande i tryckt skrift. Av dessa saknar emellertid elva intresse i detta sammanhang. De avser vissa högmålsbrott och brott mot rikets säkerhet, mot allmän verksamhet, mot allmän ordning m m. Praktisk betydelse för denna framställning har endast den sista punkten: "Ärekränkning av enskild person". Därmed förstås enligt paragrafens andra stycke dels "förtal", dels "förolämpning". Innebörden av dessa brott utvecklas närmare i direkt anslutning till motsvarande stadgande i brottsbalken. Reglerna och deras tillämpning skall kort belysas i detta kapitel.

En mera ingående analys faller utanför ramen för denna framställning. Vad som är av vikt här är endast att redovisa själva reglerna och återge ett antal domstolsavgöranden som är ägnade att belysa tillämpningen. Första avsnittet nedan ägnas åt reglerna, de följande åt en presentation av fall ur praxis. Nästa kapitel knyter direkt an till denna framställning genom att belysa opinionsnämndens bedömning av ärenden som gällt nedsättande uppgifter.

Lagreglerna

Ur 7 kap 4 § andra stycket TF må först direkt återges vad som stadgas om förtal och förolämpning:

Förtal innebär, att någon utpekar annan såsom brottslig eller klandervärd i sitt levnadssätt eller eljest lämnar uppgift som är ägnad att utsätta denne för andras missaktning, dock ej om det med hänsyn till omständigheterna var försvarligt att lämna uppgift i saken och han visar att uppgiften var sann eller att han hade skälig grund för den. Förtal av avliden innefattar att gärningen är sårande för de efterlevande eller att den eljest kan anses kränka den frid, som bör tillkomma den avlidne. Förolämpning innebär att någon smädar annan genom kränkande tillmäle eller beskyllning eller genom annat skymfligt beteende mot honom.

Första meningen fram till "dock ej" motsvarar 5 kap 1 § första stycket brottsbalken. Senare delen motsvarar andra stycket i samma paragraf. Om förtal av avliden stadgas i 4 § och om förolämpning i 3 §.

Några anmärkningar bör göras om den grundläggande förtalsregeln. Till en början skall det slås fast att den endast gäller i förhållande till enskilda. *Bolag, föreningar, stiftelser etc omfattas inte*. Straffrättskommittén, som utarbetade det förslag på vilket lagstiftningen bygger, hade förordat att skyddet skulle utsträckas även till sådana subjekt, men detta avvisades alltså. Konsekvensen har emellertid blivit att den antagna regeln får ges en i viss mån vidsträckt tolkning. Som förtal torde anses även yttranden som till formen avser en juridisk person eller ett kollektiv men som reellt riktar sig mot vissa enskilda personer. Det förtjänar påpekas, att PK-reglerna direkt knyter an till denna tankegång och fäster uppmärksamheten på att nedsättande publicitet om ett kollektiv kan vara sårande för de enskilda medlemmarna.

Vidare bör man stanna vid att regeln talar om att utpeka

resp att lämna uppgift. Det är alltså något tämligen konkret som avses. Kommittén ville gå längre och direkt slå fast, att det skall gälla uppgift om en gärning eller någon annan omständighet som uppges ha inträffat eller förelegat. Detta ansågs emellertid bli en alltför snäv begränsning. Även ärekränkande uttalanden av mera allmän karaktär kan alltså utgöra förtal. *Uttalandena måste dock ha en viss bestämdhet* och inte utgöra rena värdeomdömen eller liknande.

Det avgörande är om uppgifterna är nedsättande. Det skall observeras att *även utpekande för brott måste i det enskilda fallet vara ägnat att utsätta vederbörande för missaktning*, om förtal skall anses föreligga. Det kan tänkas att framställningssättet, förseelsens ringa beskaffenhet eller liknande omständighet leder till en annan bedömning.

Av ordalagen kan även en annan slutsats dras. *Det avgörande är om uttalandet objektivt sett är "ägnat" att verka nedsättande*. Att uppgiftslämnaren själv inte avsett en sådan tolkning saknar alltså i princip betydelse.

Slutligen står det klart att uttalandet skall vara *ärekränkande, dvs vara nedsättande för vederbörandes anseende*. En fråga som ibland diskuteras gäller s k ekonomiskt förtal. Därmed avses lämnande av uppgifter som visserligen inte drabbar den berördes personliga anseende men är skadligt för honom i hans näringsfång eller yrkesverksamhet. Straffrättskommittén föreslog att en kriminalisering av vissa sådana gärningar skulle införas bland förmögenhetsbrotten, men detta genomfördes inte. Det framhölls emellertid särskilt, då förslaget avstyrktes, att man ofta kan tillämpa den allmänna förtalsregeln på uppgifter som riktar sig mot någons yrkesutövning eller ekonomiska förhållanden.

Det bör slutligen framhållas att den nu berörda punkten är att uppfatta som en huvudregel och de efterföljande inskränkningarna som undantag. *Utgångspunkten är alltså att nedsättande uppgifter inte får spridas även om de är sanna*. Förtalsreglerna vänder sig *inte* mot att någon lämnat nedsättande uppgifter som var *ogrundade* utan i stället mot att sådana uppgifter spritts *obehörigt*. Detta ligger helt i linje med

PK-reglerna. Som nämnts utgjorde önskan att sanera brottsreportage och skydda de misstänkta och dömda mot obehörig publicitet själva utgångspunkten för PKs pressetiska aktivitet. En huvudtanke har alltid varit att brott, och särskilt gamla brott, inte bör få ventileras obegränsat i pressen. Särskilt har man strävat efter att namnpublicering i samband med brott endast undantagsvis skall förekomma. Det kan alltså konstateras att precis samma grundsyn ligger bakom förtalsreglerna i TF och brottsbalken.

Det framgår av undantagsregeln att *en förutsättning för att ens helt sanna uppgifter av nedsättande innebörd skall få lämnas är att det med hänsyn till omständigheterna var försvarligt att lämna dem.*

För det fall, att publiceringen som sådan varit försvarlig, anger lagregeln, att *det är utgivarens sak att visa att tidningen åtminstone hade skälig grund för sin uppgift.* Det ankommer sålunda inte på den som berörts att vederlägga tidningens påståenden. Det kan nämnas redan här att opinionsnämnden tillämpat samma princip. Det skall visas i nästa kapitel.

I princip skall frågan om *försvarligheten bedömas innan bevisning tillåts om uppgiften var grundad eller inte.* Naturligtvis kan försvarligheten många gånger inte helt isoleras på detta sätt. Det är ofta mera försvarligt att publicera något som är sant än att sprida en ogrundad uppgift. Detta är emellertid långtifrån alltid fallet. En osann uppgift av mera bagatellartad karaktär kan vålla mycket mindre skada än en fullt riktig uppgift om t ex ett brott som begåtts i det förångna. Den osanna uppgiften kan också vederläggas, men har ett gammalt brott uppenbarats eller liknande som den enskilde hade rätt att få hålla dolt kan skadan inte repareras.

Det följer av det sagda att utgivaren inte utan vidare kan tillåtas att föra bevisning om att lämnade uppgifter varit skäligen grundade. Kommer domstolen i slutänden till resultatet, att publiceringen inte var försvarlig, har sådan bevisning saknat betydelse i målet. Om den har fått föras, har den som berörts av uppgifterna tillfogats ytterligare skada

utöver den som själva publiceringen medförde. Trots att denna inneburit straffbart förtal har han fått schavottera i rättegången och delvis berövats den möjlighet att försvara sitt anseende, som själva syftet med domen är att ge honom.

Man bör erinra om att möjligheterna att föra sanningsbevisning om ärekränkande uppgifter var utomordentligt begränsade före brottsbalkens tillkomst. Stadgandet om skälighetsgrund etc innebär en väsentlig förstärkning av den tilltalades position, men det innebär alltså inte att bevisning alltid får föras. Målsägandens skyddsintresse måste alltjämt ges ett bestämt företräde, eftersom lagstiftningens syfte just är att värna om detta.

Det är tydligt att särskilda krav ställs på domstolarnas processledning i ärekränkingsmål. Detta har också understrukits i förarbetena till lagreglerna. Det är uppenbart, att domstolarna kan ställas inför svåra avvägningar mellan målsägandens och den tilltalades intressen, om lagstiftarens intentioner skall följas. Det skulle innebära, vill det synas, att begäran att få föra viss bevisning ibland får avvisas under förberedelsen i målet på grundval av en preliminär bedömning av relevansen, en bedömning vars riktighet kan komma att ifrågasättas vid huvudförhandlingen. Det skulle vara av intresse att få studera handläggningen av ett antal mål där sådana avvägningar aktualiserats. Emellertid kan det konstateras redan här, att inte i något av de mål, som skall behandlas i det följande, påkallats annan sanningsbevisning än förhör med parterna — utgivarna syns dock vanligen inte inställa sig personligen utan bara genom ombud — samt sådant skriftligt material som haft direkt samband med den åtalade framställningen, t ex en i artikeln åberopad dom eller framställning på annat håll i pressen.

Vid bedömningen av "försvarligheten" i ett tryckfrihetsmål gäller det att väga den enskildes skyddsanspråk mot tidningens legitima uppgift att förmedla nyheter och ge en kritisk belysning av förhållandena i samhället. Det bör understrykas att *man måste hålla fast vid tidpunkten för publiceringen som avgörande*. Att det i efterhand på grundval av

en mera omfattande utredning skulle kunna anses, att uppgiften varit grundad, är alltså i princip ovidkommande. Tidningen får söka visa att den, då publiceringen skedde, satt inne med så pass vederhäftiga uppgifter och hade vidtagit så pass nöjaktiga kontrollåtgärder att man rent objektivt kan anse att skälig grund förelåg. Det står klart att anonymitetsreglerna i TF kan rätt avsevärt försvåra bevisföringen.

I 5 kap 2 § brottsbalken stadgas särskilt om grovt förtal. Vid bedömningen, om gärningen skall anses grov, skall framför allt beaktas, "om uppgiften genom sitt innehåll eller den omfattning i vilken den blivit spridd eller eljest varit ägnad att medföra allvarlig skada". Samma synpunkter får naturligtvis anläggas även i tryckfrihetsmål. *Genom att spridningen ofta blir omfattande då den sker genom en tidning, kan ansvar för grovt förtal lätt komma i fråga i tryckfrihetsmål.* Detta torde vara skälet varför stadgandet inte fått någon direkt motsvarighet i TF. Av betydelse är emellertid självfallet inte bara den sålda upplagan utan också i vilken utsträckning vederbörande kunnat identifieras och i vad mån uppgiften lämnats på mer eller mindre framträdande plats.

Ansvar för *förtal av avliden* kunde inte ådömas före brottsbalkens tillkomst. Utöver de vanliga, nu redovisade förutsättningarna för vanligt förtalsansvar skall som lagtexten anger ytterligare en vara förhanden. Antingen skall förtålet vara sårande för de efterlevande, eller också skall det kunna anses kränka den frid som bör tillkomma den avlidne. Med efterlevande avses enligt 5 kap 5 § andra stycket brottsbalken efterlevande make, bröstarvinge, fader, moder eller syskon eller den som på grund av adoption stod i motsvarande förhållande till den avlidne.

Regeln om *förolämpning* har mindre intresse i detta sammanhang. Den principiella skillnaden föreligger gentemot förtal att medan detta brott innebär att uppgifter lämnas till annan, avser förolämpning att kränkande tillmäle eller liknande riktas mot vederbörande själv. Vad som avses är handlingar som är ägnade att s a s kränka den berördes "ärekänsla". Detta har dock naturligtvis mindre betydelse i tryck-

frihetsmål. Väsentligare är att påpeka, att gränsen mot förtal är flytande i praktiken. Ansvar för förolämpning, som är det mindre allvarliga brottet, skall endast ådömas om ansvar för förtal inte kommer i fråga.

Ärekränkingsbrotten är *målsägandebrott*, dvs åtal skall normalt väckas av den berörde själv, vid förtal av avliden av sådan efterlevande som nyss sagts. Åklagare får enligt 5 kap 5 § brottsbalken väcka åtal endast om det "av särskilda skäl finnes påkallat ur allmän synpunkt".

Utöver ansvar kan naturligtvis också *skadestånd* utdömas i ärekränkingsmål. Medan ansvaret drabbar utgivaren ensam, får även tidningsföretaget svara för det skadestånd som döms ut. En tveksam fråga är om skadestånd kan tillerkännas efterlevande vid förtal av avliden. I ett par av de fall som skall redovisas i det följande kom domstolarna till olika resultat. Högsta domstolen dömde ut skadestånd i Hammar-skjöld-målet, men i Märit-målet som avgjordes något senare förklarade hovrätten att skadestånd inte lagligen kunde utdömas. Högsta domstolens avgörande fattades med tre röster mot två. Hovrättens dom i Märit-målet beslöts i denna del enhälligt, och den överklagades inte.

Riksdagen begärde 1967 en allmän översyn av förtalsreglerna. Bakgrunden var närmast Hammarskjöld-målet som avdömts året före. Bland de frågor som särskilt skall övervägas är den om skadestånd vid förtal av avliden. Därutöver har framhållits att det är önskvärt med en närmare precisering av ansvarsfrihetsfallen ("försvarligt" etc).

Här bör också nämnas bestämmelsen i 1 kap 4 § andra stycket TF om betydelsen av rättelse i efterhand. Den lyder så: "Vid bestämmande av påföljd, som enligt denna förordning är förenad med missbruk av tryckfriheten, skall, då meddelad uppgift påkallat rättelse, särskilt beaktas, huruvida sådan på lämpligt sätt bringats till allmänhetens kännedom." Innebörden är alltså att *rättelse i efterhand har betydelse för straffmätningen men inte för själva ansvarsfrågan*. Denna regel förbises ofta och återkommer flera gånger i samband med framställningen av opinionsnämndens praxis.

Slutligen skall nämnas att rätten kan i fällande dom för förtal eller förolämpning förordna, att domen skall *införas i tidningen*. Förutsättning härför är att målsäganden yrkat det. Detta innebär en skillnad gentemot PK-reglernas föreskrift, att tidningarna skall publicera opinionsnämndens uttalanden mot dem själva.

Tryckfrihetsåtal under senare år

Det kan vara av intresse att ta del av några enkla uppgifter om frekvensen av tryckfrihetsmål. En inventering via rättsstatistiken har gett vid handen att sammanlagt 30 mål om ansvar för förtal avgjordes i hela riket under femårsperioden 1965—1969. I något fall hade i andra hand yrkats ansvar för förolämpning. Övriga tryckfrihetsmål som framkom avsåg samtliga pornografi. En kompletterande undersökning avseende endast Stockholms tingsrätt har visat att nio förtalsmål avdömdes bara där under 1970 och ytterligare fem under första halvåret 1971. Dessa tal bekräftar det ofta framförda intrycket att tryckfrihetsåtalen börjar öka i antal.

Ur detta material skall några fall av intresse tas fram och beröras i korthet här. Vid bedömningen av vad som är värt att refereras får först juryinstitutionen beaktas. Ansvarsfrågan i tryckfrihetsmål prövas av jury om inte parterna enas om att hänskjuta målet till rättens prövning utan jury. I de fall där jury medverkar, begränsar sig dess uppgift till att svara ja eller nej på frågan om skriften är brottslig i angivna avseenden. Svarar den nej är saken därmed avgjord. Svarar den ja skall frågan även prövas av rätten och möjlighet att överklaga föreligger i vanlig ordning. Härav framgår att de mål som avgjorts genom friande juryutslag inte förtjänar refereras. Det har bara blivit fråga om att en tillfälligt sammansatt lekmanaförsamling svarat nej på frågan om brottslighet eller inte. Frånräknas sådana fall reduceras de 30 förut nämnda till 16 och de 14 senare från Stockholm till 7.

Vidare lämnas här åt sidan de hittills avgjorda målen i den välkända s k nazistaffären, eftersom flera återstår och ma-

teriolet bör studeras i dess helhet. Inte heller mål som ännu är beroende av prövning i högre instans efter överklagande är av intresse att nämna. Läger man härtill att i tre fall väsentligen samma sak föranlett två åtal i skilda mål, kan man sortera fram tolv fall av större intresse.

Dessa tolv fall förtjänar emellertid inte en likvärdig presentation. Fyra av dem skall tas upp redan i detta avsnitt och bara med korta notiser.

Det enda åtal som lett till frihetsstraff väcktes innan de nu gällande förtalsreglerna trädde i kraft och avgjordes slutligt 1966. Målet gällde en artikel i en veckotidning med, enligt rubriken, "ett nytt avslöjande i Wennerström-affären". Målsäganden ansåg sig anklagad för grova brott m m. Samtliga instanser ådömde en månads fängelse.

I ett annat fall utdömdes maximalt antal dagsböter för grovt förtal. En tidning hade publicerat ogrundade uppgifter om att en flicka, som mördats i samband med sexuellt övervåld, levtt ett hemligt dubbelliv. Utgivaren medgav "vanligt" förtal. Vid sin bedömning beaktade domstolen särskilt, att de ärekränkande uppgifterna varit av allvarlig beskaffenhet, getts stor spridning och vållat stort lidande, särskilt genom att de publicerats endast någon dag efter det flickan påträffats död.

Rådhusrättens dom, som meddelades 1966 utan medverkan av jury, överklagades inte. I enlighet med samma rådhusrätts ställningstagande i Hammarskjöld-målet utdömdes även skadestånd till flickans föräldrar, som var målsägande.

Båda dessa fall är alltför enkla och påtagliga för att ge underlag för något särskilt resonemang. Till det senare skall endast anmärkas att det understryker vikten av PK-reglernas maning att visa hänsyn till offren för brott och att alltid granska uppgifter kritiskt, även om de kommer från myndighet, och inte återge obestyrkta misstankar och hypoteser under pågående brottsutredningar.

Även det förut nämnda Mårit-målet kan förbigås i korthet eftersom det inte gällde en tidning. Det gällde en roman som utgavs 1965 och skildrade en efterbliven flickas lev-

nadsförhållanden i en liten norrländsk by omkring 1940. Boken var grundad på upplevelser från författarens egen uppväxt i samma by. Det var ostridigt att målsägandena och en tolv år tidigare avliden anförvant kunde identifieras som den familj, hos vilken flickan levde. Båda instanserna fällde till bötesstraff för förtal av den avlidna och en av målsägandena. Hovrätten fann vissa uttalanden, som innefattade påståenden om misshandel, vara brottsliga men framhöll som en förmildrande omständighet att totalbilden av den avlidna kunde anses positiv. Hovrättens ordförande ville ogilla åtalet för förtal av avliden på denna grund.

I detta sammanhang är Märit-målet av intresse främst av följande skäl. Det visar med stor tydlighet hur förtalsprövningen anknyter till uttalanden av viss bestämdhet. Vad som påtalades var ett antal klart preciserade uttalanden i boken, och dessa bedömdes i första hand vart för sig. Vissa ansågs inte ägnade att utsätta vederbörande för missaktning i lagens mening, andra ansågs inte tillräckligt bestämda för att kunna betecknas som förtal, ytterligare ett par bedömde rådhusrätten — utan jury — men inte hovrätten som kränkande. Till sist kvarstod endast vissa påståenden om misshandel, och sedan dessa bedömts som brottsliga i och för sig uppkom alltså bl a frågan, om den positiva totalbilden av den avlidna kunde ändra bedömningen. Det är av intresse att notera, att hovrätten sålunda fällde till ansvar för förtal av en person som avlidit tolv år tidigare och som getts en totalt sett positiv gestaltning i boken.

Utförliga resonemang fördes i Märit-målet om i vad mån lämnandet av uppgifterna kunde anses försvarligt. Från dessa kan här bortses eftersom situationen är en annan för en tidning än för en skönlitterär författare. Då domstolarna kom till resultatet, att publiceringen inte var försvarlig, lämnade de helt åt sidan om uppgifterna haft skälig grund eller inte. Detta belyser väl vad som nyss sagts om förtalsreglernas syfte och innebörd.

Dagsböter utdömdes även i det fjärde fall som skall nämnas här. Där deltog jury i rådhusrätten, och målet avgjordes

efter överklagande slutligt i hovrätten. En veckotidning hade under rubriken "Jag badade naken och drevs från bygden" — vilken även satts ut på löpsedeln — skildrat hur en namn-given same flicka medverkat i en film och därefter nödgats flytta från hemorten. Det lämnades obestritt, att flickan inte deltagit i några nakenscener och inte heller förekom på en bild som illustrerade artikeln. Däremot bestreds att artikeln varit ägnad att utsätta henne för annans missaktning, men denna invändning ogillades alltså. Fallet syns alltför klart för att påkalla några närmare kommentarer.

Av de övriga åtta målen skall fyra behandlas gemensamt i ett avsnitt och två andra, som båda närmast gällde namn- och bildpublicering, i ett annat. De två återstående förtjänar var sitt avsnitt. Det ena är av intresse därför att samma sak prövats också av opinionsnämnden, vars utslag väckte stor debatt. Det andra är Hammarskjöld-målet.

Fyra "vanliga" förtalsfall

De fyra fall som skall behandlas här syns ge en god introduktion till domstolspraxis. Inget av dem gällde någonting särskilt uppseendeväckande, och inget har heller uppmärksamrats nämnvärt. Mängder av likartade ärenden har kommit under opinionsnämndens prövning. Man kan tala om några exempel ur den journalistiska vardagen. I de två första målen fällde både jury och domstolar till ansvar för förtal. I det tredje ansåg juryn att förtal förekommit, men rätten friade. Det sista avgjordes utan jury; domstolarna friade.

Det första målet gällde *en rätt känd idrottsman B* som gjort sig skyldig till misshandel vid ett bråk i en hotell-restaurang. Han dömdes av häradsrätten till en månads fängelse, men hovrätten sänkte straffet till dagsböter. Någon vecka efter hovrättens dom innehöll en tidning en förstasidesartikel om saken med rubriken "Fotbollsstjärna slog ner kroggäst". Den innehöll uppgifter om "bärsärkagång och finkning", att han "slog brutalt" mot den andre, att han "haft stora problem med spriten och gjort sig illa omtyckt för

dåligt ölsinne" etc. Namn hade inte satts ut.

B väckte åtal och hävdade att artikeln gett en i hög grad överdriven och felaktig framställning av vad som förekommit. Han menade också att det inte varit försvarligt att ge sådan publicitet åt en förseelse, som dock bedömts endast som ett bötesbrott. Han framhöll också att han aldrig haft några spritproblem och både varit omtyckt och haft gott anseende i idrottskretsar. Eftersom han lätt kunde identifieras, hade han blivit utsatt för missaktning.

Utgivaren bestred att B kunde identifieras och anförde vidare enligt referatet i rådhusrättens dom: "Om B likväl skulle anses utpekad i artikeln, medger utgivaren visserligen, att de lämnade uppgifterna varit ägnade att utsätta B för missaktning, men bestrider ansvar i andra hand på den grund att det var försvarligt att lämna de ifrågakomna uppgifterna samt att uppgifterna var sanna eller i allt fall skäligen grundade. Även om uttalandena i artikeln är i viss mån för-grovade, så har de täckning i de domar på vilka de bygger."

Juryn friade för grovt förtal men fann "vanligt" förtal föreligga. Rådhusrätten fann de lämnade personuppgifterna vara sådana att B, "åtminstone inom idrottskretsar där han är känd", kunnat identifieras. Omständigheterna hade "inte varit sådana, att det varit försvarligt att lämna de för B nedsättande uppgifterna".

Utgivaren överklagade till hovrätten som uttalade följande i domskälen: "Av utgivarens uppgifter framgår att det material som legat till grund för den ifrågavarande tidningsartikeln utgjorts av domstolarnas domar i misshandelsmålet. Artikeln innehåller emellertid flera för B kränkande uppgifter, vilka ej återfinns i domarna. Den har därför inneburit något nytt även för personer som känt till att B dömts för misshandel. Det måste vidare hållas för visst att jämväl andra personer kunnat på grundval av de i artikeln lämnade uppgifterna identifiera B med den vilken artikeln avsåg. Vid nu angivna förhållanden har artikeln varit ägnad att utsätta B för andras missaktning. Utgivaren har visserligen i hovrätten invänt att avsikten ej varit att möjliggöra identifika-

tion. Nämnda förhållande kan emellertid ej medföra att gärningen ej skall anses ha begåtts uppsåtligen. På grund av det anförda och då utgivaren ej visat att uppgifterna varit sanna eller att han haft skälig grund för dem har utgivaren gjort sig skyldig till förtal." Rådhusrättens domslut fastställdes, och hovrättens dom (1969) överklagades inte.

Man fäster sig vid att rådhusrätten motiverade utgången med att publiceringen inte varit försvarlig, medan hovrätten skrev på att skälig grund saknades. Det sistnämnda berodde uppenbarligen på sambandet med domarna. Någon "sanningsbevisning" utöver domarna och parternas utsagor förekom inte.

Det andra målet gällde *en villaaffär och ett arvskifte*. Den påtalade artikeln hade den femspaltiga huvudrubriken "Förmögen dam lever på bidrag" och den trespaltiga underrubriken "Villaaffär med släkten blev ruin". Artikeln återgav en bild av kvinnan, med namn angivet, och skildrade ett mellanhavande mellan henne och några släktingar om en villa, som tillhörde ett dödsbo i vilket de tillsammans var delägare. Släktingarna skulle ha förmått henne att sälja på oförmånliga villkor. Tvist rådde om köpets giltighet, och det talades om polisanmälan för bedrägeri och om att en advokat skulle genomdriva tvångsskifte etc.

Släktingarna väckte åtal och hävdade att uppgifterna var osanna och att någon skälig grund inte förelegat för dem. Utgivaren bestred att uppgifterna var ägnade att utsätta släktingarna för missaktning och hävdade vidare, enligt referatet i rådhusrättens dom, "att uppgifterna varit sanna, att i vart fall skälig grund för dem förelegat och att det med hänsyn till omständigheterna varit försvarligt att lämna dem". Han förklarade också, att tidningen företagit alla kontrollåtgärder som enligt journalistisk praxis kunnat anses erforderliga. Den hade även kontaktat släktingarna, men dessa hade vägrat att lämna uppgifter. Vad som sades i dessa avseenden refereras dock inte i domen.

I rådhusrättens domskäl anges att juryn med ja besvarat rättens fråga, om artikeln innefattat förtal, och att rätten

"delar juryns bedömning". Utgivaren överklagade till hovrätten som i domskälen (1971) anförde: "Hovrätten finner att de påtalade uppgifterna i tidningsartikeln varit ägnade att utsätta målsägandena för andras missaktning och att det ej kan anses ha varit försvarligt att lämna dessa uppgifter. Utgivaren är därför, såsom rådhusrätten funnit, förvunnen till ansvar för otillåtet yttrande i tryckt skrift, innefattande förtal."

Domskälen har citerats här därför att de, liksom referaten av utgivarnas talan i båda målen, genom sin korthet väl belyser prövningen. Ingen bevisning förekom utöver parternas utsagor. Frågan om uppgifterna hade skälig grund eller inte berördes inte alls vare sig i reciten eller i domskälen. Detta överensstämmer väl med vad som sagts ovan om förtalsreglernas innebörd. Domstolarna ansåg uppenbarligen att det inte varit försvarligt att publicera sådana nedsättande uppgifter om släktingarna, vare sig de var sanna eller oriktiga. Vid denna bedömning fick naturligtvis varken rättegången eller domen medverka till att ytterligare utveckla och utreda uppgifterna.

Det tredje målet gällde en kvinna som uppgavs vilja grunda *ett slags bordell för kvinnor*. En finskspråkig tidning hade refererat en artikel i en kvällstidning som haft rubriken "Kärleksrummet mitt i stan". Den hade återgett en intervju med en namngiven kvinna D som bl a uppgett att hon och hennes make idkat gruppsex någon tid i ett "byteshus", som innehades av en viss klubb, och att hon tänkte ordna ett "glädjegosseställe" för kvinnor.

D väckte åtal för förtal eftersom artikeln utsatt henne för missaktning. Utgivaren bestred att så skett. Väsentligen försvarade han sig med att hänvisa till kvällstidningens artikel. Han ansåg att det varit försvarligt att återge innehållet i artikeln och att den utgjort skälig grund för uppgifterna.

Som nämnts fällde juryn men rätten friade. Rådhusrätten fastslog först, att vissa uppgifter otvivelaktigt varit ägnade att "i vida kretsar" utsätta D för missaktning, och fortsatte därefter: "Såvitt framgår av kvällstidningens artikel grundar

den sig i vart fall delvis på en intervju med D, och någon annan uppgiftslämnare är ej ens antydd. I de delar artikeln kan ha utgjort underlag för uppgifterna i bolagets tidning har den delvis formen av citat av vad D skall ha sagt, och den är även i övrigt så utformad, att läsaren av sammanhanget måste få den uppfattningen att uppgifterna grundar sig på intervjun. Någon anledning att betvivla att hon yttrat sig så som framgår av kvällstidningens artikel kan icke anses ha förelegat. Sakinnehållet i de påtalade artikelavsnitten överensstämmer i allt väsentligt med motsvarande avsnitt i kvällstidningens artikel; skillnaden mellan artiklarna består främst däri att den i kvällstidningen innehåller antydande formuleringar och är hållen i en neutral ton under det att den påtalade artikeln utbroderar stoffet något och förhåller sig kritisk till de berörda företeelserna. Vid angivna förhållanden har skälig grund för de påtalade uppgifterna förelegat. Med tanke på att artikeln utgör ett inlägg i en aktuell samhällsdebatt har det vidare varit försvarligt att lämna uppgifterna.”

Domen (1969) överklagades inte. Den visar till en början att det förhållandet, att en uppgift redan publicerats på annat håll, inte friade från ansvar. En utförlig motivering anfördes i det aktuella fallet. Samtliga tre led i förtalsreglerna motiverades särskilt: missaktning, skälig grund, försvarligt. Det avgörande blev, att man saknade anledning betvivla att D gjort de uttalanden vid intervjun som återgetts och att artikeln var ett inlägg i en aktuell samhällsdebatt.

Det fjärde och sista fallet utgörs av två mål mot olika tidningar för publicitet om *en cirkusägare och hans cirkus* som gick omkull. Det ena gällde en förhandsartikel innan företaget startat. Den innehöll bl a följande om ägaren E, vilket denne påtalade: ”E är inte ny i branschen. Han gjorde en kullerbytta 1949 med Olympia, som kollapsade ett par månader senare i Växjö och kapsejsade också i slutet av 50-talet med mera erfaret cirkusfolk med den utmärkta sydafrikanska truppen GD som sedermera hoppade av i Sverige.”

Rådhusrätten uttalade att artikeln fick ses som "ett inslag i den rutinmässiga nyhetsförmedlingen för tidningen". Den hade också varit ägnad att väcka intresse för cirkusen och framhäva den egna orten. Detta fick "sägas ha varit syftet med den". Emellertid innehöll den i det klandrade avsnittet uppgifter som E med fog kunde anse ovidkommande. Domstolen fortsätter: "Rådhusrätten bedömer emellertid innehållet i avsnittet, läst i sammanhang med artikeln i övrigt, icke ägnat att inverka på andras uppfattning och ställningstagande till E och den aktuella turnén i vad gäller ekonomiska ting men däremot genom den utformning det givits i sammanhanget ägnat att hos andra ådraga E för hans vidkommande en blandning av känslor väl närmast av ringaktning och löje. Rådhusrätten finner emellertid de klandrade uppgifterna så obestämda och betydelselösa, att de icke är att hänföra till beskyllning om något med sådan nedsättande innebörd som avses med förtal."

Hovrätten uttalade efter överklagande: "Anledning föreligger icke till antagande att artikeln införts i avsikt att skada E. Fastmera synes sannolikt att publiceringen skett på grund av artikelns nyhetsvärde för läsekretsen och i syfte att väcka intresse för cirkusföreställningarna. Med denna utgångspunkt kan det ej anses ha varit omotiverat att i sammanhanget något beröra E:s tidigare anknytning till cirkusverksamheten. I det åtalade avsnittet har detta visserligen skett på ett sätt som bibringar läsaren den uppfattningen att E vid de angivna tillfällena råkat i ekonomiskt trångmål, och skäl att redovisa dessa förhållanden har icke förelegat. Emellertid har artikelns uppgifter i berörda hänseende varit alltför obestämda för att kunna bedömas som förtal."

Högsta domstolen vägrade prövningstillstånd (1968) varför hovrättens dom stod fast. Domarna ger en god belysning av vad som sagts förut, att uttalanden måste ha en viss bestämdhet för att kunna bedömas som förtal.

E yrkade i andra hand ansvar för förolämpning. Rådhusrätten uttalade i denna del: "Med beaktande av vad som anförts främst om syftet med artikeln samt med hänsyn till

de framkomna omständigheterna i övrigt anser rådhusrätten så tveksamt, huruvida de påtalade uppgifterna bör anses framställda på ett i så hög grad obehörigt och sårande sätt att de innefattar missbruk av tryckfriheten genom smädligt framställningssätt, att rådhusrätten i tvivelsmål härom anser sig böra hellre fria än fälla." Hovrätten anförde endast, efter det förut citerade, att artikelns utformning inte heller var sådan att det påtalade avsnittet kunde anses innefatta smädliga yttranden.

Det andra cirkusmålet är av mindre intresse. Det gällde två nyhetsartiklar i anledning av att cirkusen gått omkull. Rådhusrätten anmärkte i domskälen: "Av uppgifter som E lämnat under huvudförhandlingen, finner rådhusrätten ha framgått, att artiklarna icke inneburit beskyllning i den meningen, att i dem lämnats uppgifter, vilka varit i huvudsak osanna. E har i stället hävdat, att artiklarna varit framför allt opåkallade med hänsyn till hans intresse av att kunna fullfölja cirkusturnén samt tillika genom framställningssättet sårande för honom." Vid detta förhållande ogillades åtalet. Målet blev aldrig prövat i högre instans utan domen i ansvarsfrågan undanröjdes (1967) därför att utgivaren avlidit.

Målen behöver knappast ytterligare kommenteras. Någon anledning att diskutera, om domsluten bör anses rätt eller fel, föreligger inte. De noteras endast som fakta.

Två fall av förtal genom namn- och bildpublicering

Dessa båda fall är mera speciella och skall därför beröras helt kortfattat. De är emellertid av värde som bakgrund till framställningen om namn- och bildpublicering i opinionsnämndens praxis. Båda gällde förtal genom att målsägandena ställts in i pornografiska sammanhang i tidningar av sådan eller likartad karaktär.

Det ena fallet gällde åtal mot två tidningar för att de satt ut namnet på en flicka F då de publicerat "chockbilder" av henne. Själva införandet av bilderna påtalades inte, då

F tecknat på ett publiceringsmedgivande. F hade kort tid förut varit föremål för publicitet i en kvällstidning och en veckotidning därför att hon agerat stand in för en skådespelerska i vissa nakenscener i en film, som tilldragit sig uppmärksamhet bl a genom en process.

I ett av dessa mål medverkade jury, vilken fällde. Rådhusrätten fann att angivandet av F:s namn var ägnat att utsätta henne för andras missaktning med hänsyn till fotografiets karaktär. Sådana omständigheter hade inte visats, att det varit försvarligt att namnge F. Hovrätten fastställde domen, och Högsta domstolen vägrade prövningstillstånd (1970).

Det andra målet avgjordes av rådhusrätten utan jury (1968). Domen överklagades inte. I domskälen uttalades: "Rådhusrätten finner att angivande av namnet i anslutning till ifrågavarande nakenbilder inneburit lämnande av uppgift om att F poserat som modell för fotografierna. Med hänsyn till dessas karaktär får uppgiften anses ägnad att utsätta henne för andras missaktning. Även om det på grund av filmen och artiklarna i veckotidningen och kvällstidningen funnit ett visst intresse kring F, har det inte varit försvarligt att ange hennes namn vid de åtalade bilderna."

Även det sista målet stannade i rådhusrätten (1970). En frisör G hade låtit en fotograf ta några bilder av honom sittande i en stol i frisersalongen och en kvinna i frisörrock och försedd med sax och kam. Dessa bilder publicerades sedermera på s 24—25 i en tidning som på s 34—40 i samma nummer återgav en pornografisk bildserie av samma kvinna jämte en man som inte kunde identifieras. Juryn fann att sammanställningen av dessa bilder innefattat grovt förtal.

Rådhusrätten uttalade i sina domskäl bl a följande: "Med hänsyn till det sätt på vilket de angivna bilderna är anordnade och då en läsare icke kan se vem bilderna av mannen på s 34—40 föreställer, kan läsaren lätteligen bibringas den uppfattningen att mannen är G. Det anförda vinner stöd av vad G uppgivit om att kunder som kommer till frisersalongen och även hans trolovade trott att så var fallet. Bilderna har

alltså varit ägnade att inge läsaren den uppfattningen att G ställt sig till förfogande för fotografering i pornografiskt sammanhang. På grund av det anförda måste G genom bilderna på s 34—40, sammanställda med bilderna på s 24—25, anses utpekad som klandervärd i sitt levnadssätt.” Med hänsyn till tidningens spridning anslöt sig rätten också till brottsrubriceringen grovt förtal. I de båda förut nämnda fallen ådömdes ansvar endast för ”vanligt” förtal.

Flera likartade situationer — som dock inte haft samband med pornografi — har prövats av opinionsnämnden.

Opinion mot opinionsnämnden — grovt förtal vid domstol

Av betydande intresse är ett fall som prövades först av opinionsnämnden 1968 och därefter av rådhusrätten 1970. Domen har vunnit laga kraft.

En tennismatch mot Rhodesia, som skulle ha hållits i Båstad, fick inställas sedan livliga demonstrationer och motdemonstrationer förekommit. Händelserna blev föremål för omfattande publicitet. En direktör, här kallad N, innehavare av en butikskedja, kom att framstå som ledande bland motdemonstranterna.

Ärendet gällde tre artiklar i en kvällstidning. Den första skildrade vissa händelser som inträffat kvällen före i en samlingslokal. Denna förestods av en präst och hade blivit mötesplats för demonstranterna, vilka inrymde ett rätt stort inslag av färgade. Artikeln bar den femspaltiga rubriken ”Lynchstämning och hetsjakt i Båstad”, och över de två högra spalterna angavs: ”Detta är Båstad efter demonstrationerna: skräck för våldsdåd från organiserade ligistelement”. Den skildrade hur N kommit till lokalen med ett 50-tal ungdomar för att ”göra upp med prästjäveln”. Då de drog sig därifrån lämnade de sönderslagna glas och blomkrukor etc. Flera hade varit halvfulla.

Enligt N var framställningen helt fel. Han hade ombetts av två poliser att följa med till lokalen för att söka tala en

del bråkmakare till rätta etc.

Den andra artikeln hade rubriken "N: Städa upp här hemma — skit i u-länderna!" Den återgav vad N skrivit på en postgirotalong då han 1967 sände in en krona till en u-hjälpsinsamling. Texten, som medgavs av N, var ytterligt grov och anmärkningsvärd. Vidare nämndes i artikeln bl a att elva av N:s butiker plundrats på åtta månader och tillades: "Det hade inte varit så förfärligt oturligt om bara inte försäkringsbolag vore så misstänksamma av sig. N har ännu inte fått ut alla pengar han krävt. En halv miljon håller de på." N ansåg sig bl a utan fog beskyldd för försök till försäkringsbedrägerier.

Den tredje artikeln var en signerad recension några månader senare av en film med dokumentära inslag om händelserna. Den innehöll bl a följande mening: "Direktör N, en av de aggressivaste reaktionärerna i Båstad, får prata smörja." N ansåg sig kränkt härigenom.

N och tidningen lämnade helt skilda uppgifter om den roll N spelat i sammanhanget och delvis även om vilken politisk inställning och bakgrund han hade. Utöver postgirotalongen pekade tidningen på att N varit med i en reaktionär aktionsgrupp och bl a deltagit i ett möte där man uttalat sig för att stoppa invandring av utländsk arbetskraft. N hävdade att han missuppfattat aktionsgruppens syfte och lämnat den efter nämnda möte. Han framhöll också, att hans mor var javanesiska och han själv uppfödd på Java, och att han därför inte alls var fientlig mot utlänningar eller u-länder. Han var emellertid mot bakgrunden av egna erfarenheter starkt kritisk mot utlänningar som missköter sig i Sverige och även mot u-hjälpens former, genom vilka han ansåg att den förfelar sitt syfte.

Vad som är sanning lämnas här åt sidan. Det spelar ingen roll i detta sammanhang. Vad som antecknats här har endast avsett att belysa bakgrunden till ärendet och de motsättningar som framkom.

N anmälde först bl a dessa tre artiklar till opinionsnämnden. Denna fann (PK 1969: 49) de båda senare innefatta

brott mot god publicistisk sed. Den första friades emellertid med följande motivering: "Artikeln ger intryck av att N spelat en annan och mera aggressiv roll i Båstadshändelserna än den som framgår av hans egen framställning. Tidningen har emellertid redan påföljande dag — delvis med hänvisning till en annan tidning — låtit N komma till tals med en egen version, som presenterades under en väl synlig rubrik. Nämnden finner inte att klander kan riktas mot tidningen på denna punkt."

Det blir anledning att återkomma till nämndens utslag längre fram. Här skall endast antecknas, att det klander som framställdes främst mot två av de artiklar som behandlas här — därutöver kritiserades i mildare form att en annan tidning publicerat postgirotalongen — utlöste en livlig pressdebatt med inslag av stark kritik mot nämnden. Denna ledde i sin tur till en debatt i PK under rubriken "Opinion mot opinionsnämnden" (PK 1969 s 111).

Efter nämndens avgörande väckte N åtal mot tidningen för samtliga tre här nämnda artiklar. Juryn förklarade att alla tre innefattade grovt förtal. Rådhusrätten anslöt sig till denna bedömning utom i en detalj. Domskälen i ansvarsfrågan lyder i sin helhet så:

"Rådhusrätten gillar juryns bedömning beträffande de i den första artikeln påtalade uppgifterna.

Beträffande det i den andra artikeln påtalade uttryckssättet 'N: Städa upp här hemma — skit i u-länderna!' anser rådhusrätten, med hänsyn till de skilda uppfattningar som kan råda beträffande frågan hur uttrycken sammanställda med varandra skall tolkas och beträffande frågan vilken prioritet som skall ges hjälp till underutvecklade länder, uttryckssättet i fråga icke vara ägnat att utsätta N för andras missaktning och utgivaren alltså icke skola fällas till ansvar därför. Beträffande det innehåll som i övrigt påtalats i artikeln gillar rådhusrätten juryns bedömning.

Rådhusrätten gillar juryns bedömning också beträffande de i den tredje artikeln påtalade uppgifterna."

Även denna dom liksom de förut refererade tas här som

ett faktum, och uppgiften ses som att analysera och inte att diskutera den. Man observerar att domskälen även denna gång var kortfattade. Reciten innefattar redogörelser för vad parterna uppgett. Någon annan bevisning än förhör med N påkallades inte i målet.

Vid prövningen av målet hade domstolen i första hand att ta ställning till om innehållet i de tre artiklarna var ägnat att utsätta N för andras missaktning. Som sagts förut gäller det här en objektiv bedömning. Den avser i princip bara de publicerade uppgifterna. I fråga om den första artikeln kan någon tvekan inte råda. Innehållet var naturligtvis i och för sig av beskaffenhet att utsätta N för missaktning i vida kretsar. Beträffande den andra artikeln kom alltså juryn och rätten till skilda resultat i vad avsåg yttrandet om u-hjälpen. Att det citerade uttalandet om försäkringsaffärerna var ägnat att utsätta N för andras missaktning kan emellertid svårligen bestridas. Enligt vad som upplysts (se PK 1969 s 112) var det också just detta uttalande som opinionsnämnden fäste sig vid. Vad slutligen gäller recensionens likaså citerade angrepp mot N kan man möjligen, om det ses isolerat, tveka om det borde anses som ett sådant "kränkande tillmäle" som kan föranleda ansvar för förolämpning eller om det borde anses innefatta förtal. Att det var nedsättande står emellertid klart. Domstolens bedömning, att det utgjorde förtal, ger en viss belysning av vad som sagts förut om den något flytande gränsen mellan de båda ärekränkningssbrotten.

Man kan alltså konstatera, att samtliga tre artiklar objektivt sett innefattade förtal av N. I detta läge kommer undantagsregeln in i bilden. Var det försvarligt att lämna uppgifterna, och hade dessa skälig grund? Det var, uttryckt i juridiska termer, kring dessa frågor som debatten om opinionsnämndens utslag stod, inte om uttalandenas mer eller mindre nedsättande karaktär.

Båstad-fallet syns ge ett gott exempel på att det kan vara svårt att isolera frågan om försvarligheten från frågan om skälig grund. Domstolens bedömning kan man bara spekulera om. Den tog inte ställning till de båda rekvisiten vart

för sig utan förklarade endast att artiklarna innefattade förtal. Detta överensstämmer väl med vad som sagts förut. Vid den utgång målet fick, borde uppgifternas sanningshalt inte bli föremål för utredning i domskälen.

Något som är viktigt att hålla fast vid är, att det var utgivarens sak att visa att han hade skälig grund för de publicerade uppgifterna och att det varit försvarligt att lämna dem. Någon särskild sanningsbevisning påkallades emellertid inte, utan förhöret med N blev som nämnts det enda material utöver ombudens uppgifter, som domstolen hade att lägga till grund för sin bedömning.

Av särskilt intresse är bedömningen av den första artikeln, för vilken alltså opinionsnämnden friade men domstolen fällde.

Det bör uppmärksammas att förtalsregelns ord om "försvarligt att lämna uppgift *i saken*" inte gällde händelserna som sådana — dessa fick naturligtvis rapporteras — utan N personligen. Vad målet gällde var att artikeln utpekade N och lämnat sådana nedsättande uppgifter om honom, som objektivt innefattade förtal. Ingen "fristående" bevisning fördes alltså om vad N egentligen haft för sig den aktuella kvällen i samlingslokalen. Sätillvida hade domstolen inte bättre underlag för sin bedömning än nämnden. En väsentlig skillnad följde emellertid av att förfarandet hos nämnden är skriftligt, medan muntliga förhandlingar förekommer vid domstol.

Man bör fästa sig vid att inte bara domstolen utan även nämnden underlät att ta ställning till vilken roll N spelat i Båstad-händelserna. En viktig principiell skillnad kan emellertid noteras mellan deras bedömningar. Nämnden lade avgörande vikt vid att N fått komma till tals med sin version dagen efter. Domstolen omnämnde inte ens detta förhållande. På denna punkt hänvisas till vad som sagts förut om stadgandet i 1 kap 4 § TF. Frågan återkommer i avsnittet om Hammarskjöld-målet och i flera sammanhang vid redogörelsen för opinionsnämndens praxis.

Båstad-fallet ger en god belysning av de här diskuterade frågorna. Från rättslig synpunkt erbjuder handläggningen

och utgången hos domstolen inga märkligheter. Det förhållandet, att opinionsnämndens fällande utslag väckte livlig kritik inom pressen medan domstolen gick än längre och fällde till ansvar även där nämnden friat, understryker betydelsen av att noga beakta TFs förtalsregler vid bedömningen av pressetiska spörsmål.

Hammarskjöld-målet

Detta välkända och mycket diskuterade tryckfrihetsmål har emellertid endast en begränsad betydelse i detta sammanhang. Det är närmast en speciell aspekt som förtjänar belysas.

Saken gällde publicering av misstanken, att Dag Hammarskjöld själv åstadkommit den flygolycka, i vilken han och flera andra omkom 1961. Åtal väcktes mot två tidningar. Det ena målet avgjordes slutligt genom fällande dom av rådhusrätten. Från detta kan bortses här. Själva huvudmålet fullföljdes till Högsta domstolen som meddelade sin dom 1966. Omständigheterna var följande.

En tidning hade 1965 publicerat en artikel med rubriken "Hammarskjöld tog sitt liv enligt intervju i Spiegel". Det rörde sig om en trespaltig artikel på föga framträdande plats inne i tidningen. Som redan rubriken antydde återgavs vissa uppgifter ur en tysk tidskrift. Dagen efter tog tidningen på ledarsidan avstånd från uttalandena. Själva misstanken hade flera gånger förut ventilerats i pressen. Den avlidnes broder ville med åtalet göra slut på en fortsatt spridning av den.

Både juryn och samtliga tre instanser fann publiceringen innebära förtal av avliden. Hammarskjöld ansågs utpekad som brottslig genom att ha uppsåtligen vållat medresenärernas död. En ledamot i Högsta domstolen ville dock frikänna utgivaren.

Målet ger en god belysning av stadgandet i 1 kap 4 § TF om verkan av rättelse. Tidningens avståndstagande dagen efter påverkade straffmätningen men inte bedömningen av själva ansvarsfrågan.

Viktigare är emellertid att uppgiften *inte ens påstods ha skälig grund* men att tvekan likafullt yppades i Högsta domstolen om brottsligheten. Som förut sagts förutsätter undantagsregeln enligt sin ordalydelse *både att det varit försvarligt att lämna uppgift i saken och att det åtminstone fanns skälig grund för uppgiften*. Mot ordalydelsen får det emellertid anses att i vissa speciella fall av "intressekollision" även en ogrundad uppgift kan få publiceras. Högsta domstolens dom innefattar här om följande:

Stadgandena i 5 kap 1 § brottsbalken har visserligen en sådan utformning att frikännande från ansvar från förtal i fall då det med hänsyn till omständigheterna var försvarligt att viss uppgift lämnades, förutsätter att — såsom det heter i paragrafens andra stycke — uppgiftslämnaren visar att uppgiften var sann eller att han hade skälig grund för den. Bestämmelserna ger sålunda vid handen, att det aldrig skulle kunna anses försvarligt att lämna en osann eller ogrundad uppgift, som är ägnad att utsätta någon för andras missaktning. Av motiven till ärekränkingsbestämmelserna får emellertid anses framgå, att i praxis utbildade principer om stäffrihet vid intressekollision och vissa privilegierade situationer, t ex med hänsyn till yttrandefriheten och den yrkesmässiga nyhetsförmedlingen, må tillämpas även i fall där paragrafens andra stycke ej är direkt tillämpligt. Det ligger dock i sakens natur att gränserna för det område, där en privilegierad bedömning kan ifrågakomma, måste bestämmas snäva då fråga är om osanna eller ogrundade uppgifter. Skall den allmänna strafffrihetsgrunden här kunna åberopas, torde i fall av den typ, varom här är fråga, i regel böra fordras att uttalandet går ut på att gen-driva ett rykte eller att uppgiftslämnaren eljest ger uttalandet sådan form, att det huvudsakligen motverkar eller i vart fall ej ökar ryktets skadliga verkan.

I det aktuella fallet ansågs emellertid inte tillräcklig grund föreligga för en avvikelse från de formella lagreglerna. Vissa reservationer hade visserligen gjorts beträffande den intervjuades vederhäftighet, men de var alltför svaga, och tidningens eget avståndstagande hade kommit först i efterhand.

Bakom dessa domskäl stod endast två ledamöter. Ytterligare två kom till samma domslut men anförde delvis andra motiv. En ledamot fann att det fall, där en tidning publicerat en uppgift för att dementera den eller liknande, inte bör betraktas som ett exempel på en "intressekollision". Enligt hans mening kan den berörde inte anses utsatt för missaktning i sådana fall. Även denne ledamot medgav emellertid, att det måste "finnas ett visst utrymme för att i rättspraxis fria från ansvar för uttalanden, på vilka nämnda stadganden väl efter orden skulle vara tillämpliga men enligt sitt syfte icke böra komma till användning". Detta kunde vara fallet "framför allt för att tillgodose samhällets intresse av en korrekt information om händelser av vikt inom och utom landet". En sådan situation kunde dock inte anses föreligga.

Den fjärde ledamoten yttrade helt kort, att strafffrihet på grund av 5 kap 1 § andra stycket brottsbalken inte kunde komma i fråga och att "ej heller eljest" förekom något förhållande som kunde medföra strafffrihet. I det sista ligger ett erkännande av samma princip som de övriga tre ledamöterna angett. Den femte kom som nämnts till resultatet, att utgivaren med hänsyn till omständigheterna borde frias, trots att uppgifterna saknade skälig grund.

Det är inte motiverat av hänsyn till den efterföljande framställningen att närmare analysera domen. Det är tillräckligt att peka på själva det förhållandet, att situationer *kan* föreligga där spridning av en ogrundad nedsättande uppgift inte föranleder ansvar för förtal. Det rör sig emellertid om *undantagsfall*. Närmast får man tänka sig ett särskilt starkt intresse av nyhetsförmedling. Det måste emellertid förutsättas att publiceringen sker med vederbörlig försiktighet och sådana reservationer att tidningen inte orsakar opåkallad skada.

Nedsättande uppgifter

Brott mot god sed

Det har redan sagts att en mängd klagomål hos opinionsnämnden går ut på att anmälaren anser sig ha blivit förtalad. Man vågar rentav påstå, att denna grupp av klagomål skulle bli den största, om man sorterade upp anmälningarna i olika grupper med hänsyn till vad de vänder sig mot. I typfallen har det hävdats, att tidningar publicerat uppgifter om anmälaren som varit ägnade att "utsätta denne för andras missaktning" och att uppgifterna varit helt eller delvis fel. Mot bakgrunden av den redogörelse för tryckfrihetsmål om förtal, som lämnats i förra kapitlet, är det också lätt att konstatera, att även domstol skulle ha gett fällande dom, dvs dömt till både ansvar och skadestånd, i åtskilliga av de fall, där opinionsnämnden uttalat att god publicistisk sed blivit åsidosatt.

Det är alltså i hög grad praktiskt viktiga fall som skall tas upp i detta kapitel. Det är också uppenbart att det skulle vara en fiktion att tala om rent "pressetiska" frågor och bedömningar. På det område som det gäller här finns lagreglerna och domstolarna i bakgrunden.

Det sist sagda aktualiserar frågan hur opinionsnämndens bedömningar förhåller sig till domstolarnas. Kan nämnden bortse från hur domstol skulle bedöma ett fall av den typ det gäller här? Kan nämnden göra något annat än att tillämpa samma grundläggande bedömningsprinciper som är fastlagda i TF och brottsbalken? Ett rimligt antagande är att nämnden anlägger samma synsätt men är strängare i tillämpningen, därför att saken bara gäller om god sed åsidosatts, inte om tryckfrihetsbrott blivit begånget.

Ett sådant antagande beriktigas också i huvudsak vid ett

studium av nämndens uttalanden, om än det i förra kapitlet behandlade Båstad-fallet visar att bedömningen någon gång kan bli mildare.

Först och främst tillämpar nämnden den regel om bevisbördan som TF innehåller. Det är tidningens sak att visa, att den haft fog för sina uppgifter. Denna grundläggande regel, som syns ofta förbises av tidningarna, skall utvecklas i det första avsnittet nedan. Det står också klart, att nämnden ger förtalsreglerna en vidare tillämpning än domstolarna. Praxis skall belysas med en fyllig exemplifiering i det andra avsnittet.

Likaså kan man finna belägg för att nämnden i vissa fall ansett det oförsvarligt att publicera nedsättande uppgifter om enskilda, trots att uppgifterna varit riktiga i det väsentliga. Nämnden skriver emellertid oftare sina uttalanden på att fog inte visats för uppgifterna än på att publiceringen varit oförsvarlig, medan domstolsprövningen som visats i första hand tar sikte på försvarligheten. Denna avvikelse får anses naturlig med hänsyn till nämndens allmänna ställning och uppgift. Det har också någon gång hänt att nämnden friat, då tidningen visserligen inte visat fog för sina uppgifter men kunnat åberopa starka skäl för publiceringen. Nu nämnda förhållanden skall belysas i de tredje och fjärde avsnitten.

En fråga av stor praktisk betydelse är om en tidning kan undgå ansvar för publicering av nedsättande uppgifter, därför att den berörde fått komma till tals i samband med publiceringen eller därför att rättelse skett i efterhand genom dementi eller bemötande. Båstad- och Hammarskjöld-målen har belyst domstolarnas bedömningar. Nämndens praxis skall belysas i de båda sista avsnitten.

Tidningen skall visa fog för sina uppgifter

Denna regel har tillämpats så länge, att man får gå åtskilliga år tillbaka i tiden för att finna principuttalanden där innebörden utvecklats. Under senare år har den tillämpats

utan närmare motivering, som en norm av så gammal hävd och så fundamental betydelse att tidningarna fått förutsättas ha kännedom om den.

Två principuttalanden från 1960-talets början kan för- tjäna återges här. I ett utslag 1962 anfördes :”Såsom nämnden tidigare i annat sammanhang uttalat måste, då någon anmält en tidning för publicerandet av oriktigt påstående, det åvila tidningen att förebringa utredning som visar att fog funnits för påståendet och ej anmälaren att visa att påståendet är grundlöst” (PK 1963: 8). Och i ett utslag följande år uttalades: ”Såsom nämnden vid flera tidigare tillfällen framhållit måste, om i en tidning framförts påstående som riktar sig mot viss person, det ankomma på tidningen att visa att fog funnits för påståendet” (PK 1964: 9).

Från skillnaderna i formulering kan bortses. Det väsentliga är att betraktelsesättet är i princip detsamma som enligt TF.

Nämnden brukar nästan genomgående skriva, att tidningarna har att visa ”fog” för sina uppgifter. I detta ligger naturligtvis inte ett krav på full bevisning men säkert något utöver TFs krav på ”skälig grund”.

Att nämnden ställer vissa anspråk på tidningarnas bevisning är också mycket rimligt mot bakgrunden av de skrivna pressetiska normer som finns. Särskild betydelse har PK-reglernas uppmaningar ”döm ingen ohörd” och ”ge korrekt information” samt de konkreta anvisningar som ges i avslutning till dem. På grund av den stora praktiska betydelsen och det nära sambandet med ”förtalsfallen” kommer dessa båda uppmaningar att tas upp till behandling i de närmast följande kapitlen.

Det kan sägas redan här, att nämnden i många fall skrivit fällande utslag på underlåtenhet att höra dem som berörts av lämnade uppgifter eller att eljest göra skälig kontroll och inte på bevisbörderegeln. Särskilt då mera elementära försummelser förekommit, har det ofta legat närmare till hands att slå ned direkt på dessa än att göra en mera lakonisk skrivning av innebörd att tidningen ”inte visat fog

för uppgifterna". Det syns ofta ha varit en tillfällighet om den ena eller den andra skrivningen valts, och principen är i vart fall densamma: Tidningen har bevisbördan och är därför skyldig att kontrollera uppgifter innan de publiceras, som regel i första hand genom att låta den som berörs få komma till tals.

Regelns tillämpning i praxis

För att i någon mån möjliggöra en jämförelse mellan de förut skildrade tryckfrihetsmålen och opinionsnämndens bedömningar och dessutom ge en bild av vad slags ärenden som förs inför nämnden skall i detta avsnitt ges en provkarta över utslag från de senaste åren. I samtliga fall som redovisas har nämnden skrivit sina utslag på den nyss utvecklade bevisbörderegeln.

Under 1966 fällde nämnden tidningar bl a för publicering av uppgifter om att ett ABF-distrikt missbrukat kommunala anslag genom att stödja socialdemokratiskt valarbete (PK 1967: 19), att en ambassad och ett generalkonsulat misskött svenska intressen i samband med en flygolycka (PK 1967: 24), att ett hembiträde haft "slavjobb" hos en familj (PK 1967: 29, "allvarligt" brott mot god sed) och att ett bolag sökt köpa tystnad inför en rättegång genom en gåva till en fond (PK 1967: 33).

Året därpå prickades tidningar bl a för påståenden om att en för grova förmögenhetsbrott åtalad person försökt "sol och våra" en kvinna (PK 1968: 5), att en politiker förmått ett par gamla makar att sälja sin gård billigt för att han själv skulle kunna spekulera i markvinst (PK 1968: 6, "allvarligt" brott mot god sed), att en kanalinspektör uppträtt "snorkigt" och skänkt bort en kappa som lämnats in till kanalverket (PK 1968: 16) och att en fastighet, utanför vilken en man hittats död, var "ett ökänt spritnäste" (PK 1968: 39).

Det följande året förklarade nämnden att tidningar brutit mot god sed bl a genom påstående att en konditoriägare avvisade alla utlänningar (PK 1969: 4, "allvarligt" brott mot

god sed), genom att skriva om klagandens "numera bevisligen falska och ogrundade polisanmälan" (PK 1969: 9, "allvarligt" brott mot god sed), genom att påstå att ordföranden i en barnavårdsnämnd bekräftat att utredning pågick i visst ärende trots att han hade tystnadsplikt (PK 1969: 26) och att polisen i ett mycket uppmärksammat ärende om spaning efter en flicka, som försvunnit för många år sedan, bett trollkarlar om hjälp (PK 1969: 48).

Under 1969 fälldes bl a en tidning för uttalandet, att det tycktes "vara helt i linje med klagandens vanliga handlande" att han inlett process om viss ersättning, vilket nämnden fann innebära insinuation om att han var en processmakare (PK 1970: 34). En annan prickades för att den beskylldt en person för "estetiskt störande och i vissa fall kriminella handlingar" genom att måla "Gud hör bön" på stenhällar och stolpar (PK 1970: 35).

En tidning som påstått, att en känd ungdomspolitiker i skrivelser till olika myndigheter riktat kritik mot narkotikaupplysningen vid vissa militära förband, och som tagit detta till utgångspunkt för ett skarpt angrepp mot vederbörande, fälldes av nämnden 1970, då fog inte visats för påståendet (PT 15/1970). Samma år prickades tidningar också bl a för påståenden att en resebyrå samarbetade med den grekiska regimen och var ekonomiskt beroende av denna (PT 42/1970), att en hyresgäst flyttats "med våld" (PT 68/1970) och att en fackföreningsordförande blivit skarpt angripen på ett möte och uppmanad att flytta från orten (PT 90/1970).

Två fall från 1970 förtjänar också nämnas, i vilka nämnden uttalade kritik men med en mildare skrivning än att god publicistisk sed åsidosatts.

En idrottstidning hade i en ledare påstått att en person, som skrivit i en dagstidning, var "radskrivare (icke anställd)" och uttalat att det var mer lukrativt "att skapa negativa sensationer" om man sålde sina opus till en tidning samt antytt att vederbörande blivit entledigad från tidningen (PT 14/1970). PO ansåg att dessa påståenden om anmälaren hade

varit "ägnade att i viss mån nedsätta hans anseende som yrkesman". Även om fog inte visats för uppgifterna fann sig emellertid PO, "med beaktande också av det sammanhang vari ledaren tillkommit", inte ha tillräcklig anledning att hänskjuta ärendet till opinionsnämnden. Denna uttalade, sedan anmälaren själv gått vidare, att nedsättande uppgifter lämnats, för vilka tidningen inte visat fog, och att denna därigenom "åsidosatt tillbörlig varsamhet".

Samma uttryckssätt använde nämnden i det andra ärendet (PT 21/1970) som gällde att en tidning påstått kategoriskt "att TV missar trafiksäkerheten därför att en man tröttnat". För detta påstående, som utpekade anmälaren "på ett för honom negativt sätt", hade tidningen inte visat fog.

Det bör erinras om att det för ansvaret är likgiltigt i vilket slags artikel uppgifterna lämnats. En tidning är ansvarig även för texten de signerade insändare den inför, och den kan rentav fällas för innehållet i en annons.

Det är meningslöst att lämna flera exempel på fall om praxis. Några allmänna kommentarer bör i stället göras.

Till en början bör det antecknas, att nämnden i samtliga fall talat om kränkande eller nedsättande "påståenden", "uppgifter", "beskyllningar", "anklagelser" eller liknande. Det är alltså alltid *någoting konkret, av faktakaraktär*, som saken gäller. Detta är viktigt att observera. Det markerar skiljelinjen mot å ena sidan ensidiga, vilseledande, insinuerande etc framställningar, å andra sidan kränkande, vårdslöst, smädligt etc skrivsätt. I sådana fall blir det inte fråga om att tillämpa någon bevisbörderegulering utan om bedömningar på grundval av andra principer. Detta skall behandlas i senare kapitel. Här gäller det endast någorlunda preciserade uppgifter och påståenden. Det förtjänar erinras om vad som sagts i det förra kapitlet om att förtal enligt TF och brottsbalken skall ha viss bestämdhet.

Det må påpekas att det, då opinionsnämnden någon gång i ett "förtalsfall" använt uttrycket kränkande "omdömen", också klart angetts vad omdömena grundats på: "anmärkningar" (PK 1967: 24), "uppgifter" (PK 1969: 30) eller lik-

nande. På dessa anmärkningar och uppgifter har bevisbörde-regeln tillämpats.

Vidare bör man lägga märke till att det nästan genomgående varit fråga om *samma typ av kränkningar som avses med förtalsreglerna* i TF och brottsbalken. Det gäller enkelt uttryckt rena personangrepp, "ärekränkning" genom förtal. Man hittar endast få exempel på att opinionsnämnden tillämpat någon av de vanliga "förtalsskrivningarna" på obestyrkta uppgifter som t ex främst vållat ekonomisk skada. Det finns åtskilliga fall där nämnden stämplat sådan publicitet som oförenlig med god sed, men nästan alltid har utslagen då motiverats med att reglerna om kontroll av uppgifter åsidosatts eller liknande. Exempel härpå skall ges i följande kapitel. Skillnaden kan synas hårfin, närmast gälla val mellan ord, men förhållandet är likafullt värt att noteras, eftersom ansvar för s k ekonomiskt förtal är en diskuterad fråga.

Som enda exempel på att opinionsnämnden gått *klart utöver förtalsreglerna* skall anföras ett utslag från 1969 (PK 1970: 21). En tidning hade ägnat åtskillig publicitet åt en strid kring ett kommunbibliotek. En tjänsteman vid L M Ericssons kontor i kommunen utpekades i en artikel som en av de drivande krafterna för en aktion till förmån för chefsbibliotekarien. På klagan av den förre uttalade nämnden: "I rubriken till den påtalade artikeln har tidningen uppgivit att den aktion, i vilken E medverkade, leddes från LM-huset. E har bestritt att så varit fallet. I skriftväxlingen inför nämnden har fog inte visats för tidningens uppgift. *Det kan inte uteslutas att — såsom E också påstått inför nämnden — en sådan uppgift skulle kunna skada E i hans arbete.*" Till följd härav fann nämnden att tidningen åsidosatt god sed.

Genomgången av opinionsnämndens uttalanden torde ha gett klart belägg för att *nämnden är väsentligt strängare i sina bedömningar än domstolarna*. I hur många fall en domstol skulle ha fällt till ansvar är meningslöst att försöka uppskatta.

Flera exempel har lämnats på att *även företag, föreningar och liknande subjekt* skyddas genom nämndens tillämpning

av de här redovisade principerna. Detta innebär en viktig komplettering av TF, som framgått av förra kapitlet.

Även om uppgifterna är korrekta måste publiceringen vara försvarlig

Att nämndens uttalanden i "förtalsfall" vanligen tar fasta på bevisfrågan, innebär inte att frågor om publiceringens "försvarlighet" saknar praktisk betydelse. Det går visserligen knappast att hitta några uttalanden, där nämnden direkt knutit an till förtalsreglerna och förklarat, att publiceringen av nedsättande uppgifter inte varit försvarlig. Just sådana bedömningar har emellertid gjorts i åtskilliga fall, men skrivningen har då hänfört sig till särskilda pressetiska regler. Två sådana är av särskild betydelse.

PK-reglerna innehåller en uppmaning att inte namnge personer som dömts i tidigare brottmål och avtjänat sina straff. Flera exempel på tillämpningen av denna punkt skall ges längre fram, i kapitlet om namnpublicering.

Här skall bara pekas på att den ansluter mycket nära till förtalsreglerna. Den berör ett praktiskt viktigt fall där publicering av i och för sig sanna men nedsättande uppgifter kan anses oförsvarlig.

Vidare bör pekas på PK-reglernas uppmaning att avstå från publicitet som kan kränka privatlivets helgd, såvida inte ett oavvisligt allmänintresse kräver offentlig belysning. Även den punkten kommer att belysas i ett senare kapitel. Vad som skall framhållas i detta sammanhang är att den bl a täcker en del av förtalsreglerna. Liksom man vill skydda den som begått ett brott mot att efter avtjänat straff få uppgift om brottet utspridd, måste man rimligen söka bereda den som inget brott begått ett visst skydd mot spridning av andra slags, i och för sig riktiga uppgifter som kan nedsätta hans anseende. Det faller också i ögonen, att det föreligger en nära parallell mellan TFs ord om att det skall vara försvarligt att lämna uppgift och PKs ord om att ett oavvisligt allmänintresse kräver offentlig belysning.

I vilken utsträckning tidningarna skall anses hindrade av TFs eller PKs regler från att publicera korrekta eller åtminstone väl underbyggda uppgifter, därför att det kränker den enskildes berättigade anspråk på skydd för sitt anseende etc, är uppenbarligen en ömtålig fråga. Det är meningslöst att söka föra några generella resonemang. Det får räcka med att hänvisa till vad som sagts i det förra kapitlet samt redovisa två typfall om opinionsnämndens praxis.

Det ena fallet (PT 23/1971) ger exempel på tillämpningen av regeln att inte namnge den som avtjänat straff för brott. En person, som tidigare varit föremål för mycken publicitet och blivit smått legendarisk genom brottslig verksamhet, dödades i en trafikolycka. I anslutning till sin redogörelse för olyckan lämnade en tidning en skildring av mannens förflutna.

Opinionsnämnden erinrade om den nämnda PK-regeln och om att skyddet avser även avlidna. Det finns, uttalade nämnden vidare, i allmänhet ingen anledning att avvika från regeln därför att personen blivit mer eller mindre känd. I det aktuella fallet hade publiciteten "knappast varit befogad av hänsyn till ett allmänt intresse". Tidningen hade enligt nämndens mening allvarligt åsidosatt god publicistisk sed. Ärendet ger alltså ett exempel på hur "förtal av avliden" prövats av opinionsnämnden.

Det andra fallet (PK 1965: 12) gällde inte brottslig verksamhet. En tidning hade enligt nämndens utslag "lämnat vissa upplysningar som måste anses nedsättande" för anmälaren. Nämnden fortsatte: "Upplysningarna avser förhållanden, vilka ligger långt tillbaka i tiden och inte längre synes ha någon aktualitet. Såvitt utredningen ger vid handen har inte vid publicerandet av artikeln förelegat något beaktansvärt allmänintresse, som krävt offentlig belysning av nämnda förhållande." Nämnden fann därför att tidningen "allvarligt åsidosatt god publicistisk sed". Nämnden knöt alltså direkt an till den nyss berörda PK-regeln om privatlivets helgd.

De frågor som berörts i detta avsnitt kommer alltså till-

baka i senare kapitel. Framställningen här har främst syftat till att fastslå, att fall av den typ som refererats kan bli föremål för tryckfrihetsåtal och sålunda medföra ansvarspåföljd och skadestånd.

Undantagsvis kan publicering av nedsättande uppgifter utan "fog" godtas

För att behandlingen av förtalsfallens motsvarigheter hos opinionsnämnden skall bli fullständig måste också exempel ges på sådana fall av "intressekollisioner", där undantag kan göras från förtalsreglernas tillämpning. Hammarskjöld-målet belyste denna problematik. Vad som kan tänkas väga över lagreglernas skyddsintresse, att värna den enskilde, är närmast ett särskilt starkt publicitetsintresse. Om ett sådant kan väga över för domstolarna, är det självfallet att det också måste kunna väga över för opinionsnämnden.

En alltför liberal inställning hos nämnden skulle emellertid kunna leda till icke önskvärda motsättningar till domstolspraxis på ett icke önskvärt sätt. Någon sådan inställning har inte heller kommit till uttryck hos nämnden. Vad som sagts förut om den strängare prövningen hos nämnden gäller utan att behöva förres med någon mera betydelsefull reservation för "intressekollisioner", där pressens publicitetsintresse får ta över de enskildas skyddsanspråk. I själva verket är det mycket svårt att hitta något undantag från de strikta bedömningsnormerna. Ett utslag som meddelades i början av 1971 kan emellertid förtjäna nämnas, eftersom det tog upp den aktuella problematiken, om än bedömningen i bevisfrågan inte är helt klar (PT 14/1971).

En tidning hade publicerat påståenden om att två namngivna personer, som dömts för narkotikabrott, hade fortsatt sin brottsliga verksamhet medan de avtjänade sina straff. Båda bestred, och något åtal hade inte väckts då publiceringen skedde. Tidningen redovisade vissa uppgifter som den fått till stöd för påståendena, dock utan att ange källan.

I sitt svaromål i ärendet framhöll tidningen, att artikeln

var grundad på mycket säkra uppgifter från personer som väl kände till de båda anmälarnas förhållanden. Tidningen förklarade, att den saknade anledning att betvivla uppgifternas sanningshalt men att dess sekretessplikt mot meddelarna var självklar. Som motiv för publiceringen framhölls att tidningen under en längre tid fört en kraftig kampanj mot narkotikamissbruket och särskilt bemödat sig om att avslöja de sk knarkgrossisterna. Genom att namnge sådana brottslingar försvårade tidningen för dem att återuppta sin verksamhet. Det kunde enligt tidningens mening inte vara riktigt att i sådana fall nödgas avvakta förundersökning.

Ärendet hänsköts av PO till opinionsnämnden, som beslöt att det skulle avgöras av dess samtliga ledamöter och suppleanter — det enda "plenimål" som hittills förekommit efter 1969 års reformer.

Utslaget är mycket utförligt, och det blir anledning att återkomma till det i senare sammanhang. Något klart uttalande gjordes inte i bevisfrågan, om tidningen kunde anses ha visat fog för sina påståenden eller inte. Den framhöll bara, att "det är ett känt förhållande att bevisning beträffande storhandeln med narkotika är mycket svår att erhålla och att uppgiftslämnarna i stor utsträckning är rädda för att framträda öppet".

Från den synpunkt som är aktuell här är det inte nödvändigt att gå in på någon tolkning av hur nämnden bedömde bevisläget. Det räcker med att slå fast, att det var ett typiskt "förtalsfall", som likaväl kunde ha tagits upp vid domstol, och att nämnden vid sitt ställningstagande rimligen måste ha utgått från att tidningen i ett tryckfrihetsmål måhända inte skulle kunna förebringa erforderlig bevisning. Likafullt friades tidningen.

I motiveringen utvecklade nämnden, att ingen av de aktuella publiceringsreglerna har en absolut karaktär, och fortsatte: "Reglerna måste anses förutsätta, att i särskilda fall publiceringsintresset kan väga över de hänsyn till den enskilde som reglerna vill inskräpa." Innan en tidning intar ståndpunkten, att ett sådant fall föreligger, skall den göra en

allvarlig avvägning av de skäl som talar för och emot publicering. Frågan uppkom nu, om det i och för sig beaktansvärda allmänna intresse, som tidningen velat tillgodose, berättigat den att rikta direkta anklagelser mot namngivna personer. På denna punkt kunde man hysa betänkligheter. Nämnden hade dock "inte ansett sig kunna göra gällande, att den bedömning av skälen för och emot publicering som tidningen gjort inneburit att den genom publiceringen åsidosatt god publicistisk sed".

Om detta utslag är i detta sammanhang endast att notera, att prövningen stod i god överensstämmelse med förtalsreglerna.

Ett äldre fall kan också vara av intresse att nämna (PK 1962 s 33 nederst). Det gällde vissa artiklar om en häktad person, vilka tillkommit sedan polisen hemställt att pressen skulle publicera fotografi av vederbörande för att det därigenom skulle kunna utrönas, om han iakttagits av allmänheten i något sammanhang där han kunde misstänkas för brott. Nämnden uttalade: "I pressen bör inte återges obestyrkta påståenden om personer, som utpekats i samband med brott. I förevarande fall — där det gällt för polisen att sätta stopp för en pågående serie fickstöldar på Stockholms spårvägar och busslinjer — måste dock omständigheterna anses ha varit sådana, att publiceringsåtgärderna varit försvarliga."

Man fäster sig vid att nämnden använde ordet "försvarliga", samma uttryckssätt som förekommer i förtalsparagrafen. Eftersom den springande punkten var, att den häktade kanske misstänkliggjorts på otillräckliga grunder, är det emellertid riktigast att se fallet som ett exempel på en intressekollision.

Publicering av obestyrkta nedsättande uppgifter kan också tänkas bli godtagen därför att den skett *på sådant sätt*, att den inte varit ägnad att utsätta vederbörande för "andras missaktning". Denna situation behandlas i sista avsnittet.

Rättelse i efterhand hjälper som regel inte

Detta är en självklarhet men förbises ofta. Uppenbarligen kan det inte få stå en tidning fritt att ge spridning åt ogrundade nedsättande uppgifter bara den dementerar eller bereder plats för ett genmäle, sedan den fått veta att den haft fel. Efter vad som sagts i det förra kapitlet är någon närmare utveckling av detta inte nödvändig. Det är tillräckligt att erinra om att enligt TF en rättelse i efterhand väl kan påverka straffmätningen men inte själva ansvarsfrågan.

En närmare diskussion av frågor om rättelser och bemötanden har inte sin rätta plats i detta kapitel. Dessa frågor anknyter till flera andra regler än till dem om förtal och kommer därför att tas upp längre fram. Sakens stora praktiska vikt motiverar emellertid att en viss belysning av praxis i anslutning just till förtalsliknande fall sker redan här.

I en rad fall har opinionsnämnden klandrat för *allvarliga* brott mot god publicistisk sed trots att rättelse eller bemötande skett eller erbjudits. Ett ärende gällde en artikel om en serie haverier, som inträffat med fartyg tillhöriga ett visst rederi (PK 1965: 7). Tidningen försvarade sig bl a med att redaren beretts tillfälle till bemötande men avböjt samt att det klart framgått att artikeln inte meddelat färdigställda fakta utan att utredning pågick.

Ett annat fall (PK 1966: 1) gällde publicitet med anledning av beslut att lägga ned driften vid ett företag. Det talades bl a om "skattefiffel" och "skattekarusell". Ett bemötande hade införts dagen efter liksom rättelse av en felaktig uppgift, och ytterligare inlägg hade erbjudits.

En annan gång (PK 1968: 22) hade en tidning använt ordet "hasch-skola" i en artikelrubrik. Tidningen försvarade sig med att den dagen efter dels berett plats för en dementi av lärarna, dels i ett eget reportage belyst frågan från flera utgångspunkter och under en rubrik som dementerade den tidigare.

I det förut nämnda fallet om polisen som skulle bett trollkarlar om hjälp (PK 1969: 48) hade anmälaren erbjudits

plats för tillrättaläggande men avböjt.

Att nämnden utan att använda förstärkningsord som "allvarligt" etc prickat tidningar för brott mot god publicistisk sed genom "förtal", trots att genmäle införts efteråt, har naturligtvis varit vanligare. Som exempel skall här bara nämnas ett utslag som gällde att misstankar framförts om missbruk av kommunal förtroendeställning (PK 1964: 23), det förut nämnda ärendet om en ambassads insatser i samband med en flygolycka (PK 1967: 24) samt ett om påståenden att FPU skulle ha inlett samarbete med kommunistiska grupper (PT 58/1970). I det sistnämnda fallet uttalade nämnden särskilt, att dess bedömning inte ändrades av att tidningen påföljande dag gett rum för ett tillrättaläggande.

Exemplifieringen skulle kunna fortsättas men det syns meningslöst. Vad som däremot bör belysas är i vad mån nämnden funnit sig kunna underlåta klander för brott mot god sed i "förtalsfall" därför att tidningen infört eller erbjudit en rättelse eller ett bemötande.

Härom kan sägas att den genomgång av nämndens utslag som verkställts inte gett något klart exempel på ett sådant ställningstagande. Där rättelse eller bemötande godtagits har det inte varit fråga om sådana konkreta nedsättande uppgifter som avses här. Det har gällt ensidiga eller vilseledande framställningar eller förgrifligt skrivsätt, dvs sådant som enligt vad förut sagts inte bör hänföras till "förtal" utan skall behandlas i annat sammanhang. Endast några enstaka gränsfall kan anföras, där nämndens bedömning blivit mildare. De får emellertid uppfattas som belysande den självfallet oskarpa gränsen mellan förtal och andra förseelser, inte som undantag från de bedömningsnormer som redovisats här.

Ett fall gällde en artikel med rubriken "Chefstjänsteman ordnar bostadsfrågan genom att ändra stadsplan" (PK 1967: 30). Vederbörande, en stadsarkitekt, avböjde att framlägga sin syn på saken i en insändare. Opinionsnämnden uttalade, att det stått tidningen fritt att kritiskt granska det sätt, varpå det aktuella ärendet handlagts men att den "bort

iakttaga större varsamhet vid formuleringen av rubriken" och av vissa uttalanden, som kunde "uppfattas som ett personligt angrepp mot anmälaren och som påståenden om oegentligt förfarande från hans sida". Fog hade inte visats för sådana påståenden. Något uttalande om att god sed åsidosatts gjordes inte.

Ett gränsfall utgör också det förut nämnda ärendet om en person som utpekats på ett för honom negativt sätt genom att det påståtts, att TV missade trafiksäkerheten därför att han tröttnat (PT 21/1970). Nämnden fann där fog för kritik "även med beaktande av det beriktigande som tidningen publicerade två dagar senare". Den använde emellertid ett mildare uttryckssätt än att god publicistisk sed åsidosatts.

I båda dessa fall uttrycktes alltså nämndens bedömning av själva kränkningarna på ett mera försiktigt sätt än i de typiska "förtalsfallen", men i ingetdera fallet undgick tidningen kritik.

Endast ett exempel har hittats på att nämnden använt den vanliga "förtalsskrivningen" men ändå avstått från att uttala, att god sed åsidosatts (PK 1968: 10). Strax före kommunalvalet 1966 hade en folkpartitidning riktat skarp kritik mot en socialdemokratisk drätselkamarordförande med ett tjänsteutlåtande av stadens fastighetsdirektör A som grund. Den socialdemokratiska ortstidningen hade svarat i två ledarstick och därvid även kritiserat A.

Enligt nämndens utslag hade tidningen bl a påstått att A skulle "i en tidningsintervju ha givit underlag för angrepp mot drätselkammarens ordförande mitt under valrörelsens intensivaste skede" och därvid fällt vissa kritiska uttalanden om den fastighetsaffär som polemiken gällde. För dessa påståenden, "som måste anses kränkande för A", hade tidningen inte visat fog. "Med beaktande av att tidningen berett plats för ett utförligt genmäle av A" fann nämnden "något vidare uttalande i ärendet inte påkallat".

Om detta fall bör ytterligare antecknas att anmälaren själv medgav, att folkpartitidningens artiklar utformats på ett sätt som kunde ge intryck av att en intervju ägt rum, medan i

själva verket tjänsteutlåtandet ensamt utgjorde underlaget för de artiklar, som bemöttes i ledarsticken. Att opinionsnämnden stannade för samma mildare form av kritik som i de andra båda gränsfallen syns med hänsyn till de speciella omständigheterna rätt naturligt.

Slutsatsen av framställningen blir alltså, att en tidning inte kan räkna med att genom rättelse eller bemötande i efterhand undgå klander för obestyrkta eller eljest oförsvarliga angrepp av förtalstyp. På sin höjd kan uppnås, att kritiken ges en mindre skärpa, men det förutsätter att kränkningen är av mindre allvarligt slag. Sedan det nya systemet med expeditionsavgifter trätt i tillämpning (hösten 1971) kommer också formuleringen av nämndens kritik att få mindre betydelse än förut: Avgift skall alltid erläggas då tidning "klandras", oavsett om klandret är skarpt eller milt.

Det bör också erinras om vad som visats i förra kapitlet om domstolarnas bedömningar, särskilt i Båstad-fallet där en artikel, som friats av nämnden (PK 1969: 49) på grund av senare bemötande, föranledde ansvar för grovt förtal. Utgången hos nämnden får, såvitt den här presenterade undersökningen gett vid handen, uppfattas som ett undantag, beroende på speciella omständigheter.

Samtidigt bemötande kan ibland vara tillräckligt

Situationen blir i viss mån en annan om den som berörs får komma till tals med ett bemötande redan vid det första publiceringstillfället. Detsamma gäller om det av framställningen klart framgår att tidningen inte själv ställer sig bakom uppgifterna. Man kan i sådana fall måhända säga sig, att artikeln sedd i dess helhet inte varit ägnad att utsätta vederbörande för andras missaktning.

Detta är emellertid närmast undantagsfall. Det ligger i sakens natur att *mycket stränga krav måste ställas på artikelnas utformning för att tidningen skall gå fri från ansvar*. Självfallet får inte tidningarna medverka till spridningen av obestyrkta nedsättande uppgifter bara de låter den berörde

komma till tals med sitt bemötande eller själva underlåter att direkt ställa sig bakom uppgifterna. Regelmässigt måste man kräva att själva uppgifterna inte är av särskilt allvarlig beskaffenhet och att de har ett inte alltför bräckligt underlag eller åtminstone att ett mycket starkt nyhetsintresse gör sig gällande. Den egna avståndstagande eller helt neutrala hållningen eller den berördes bemötande måste också komma till klart uttryck.

Man kan tex bara spekulera över i vad mån utgången i Hammarskjöld-målet blivit en annan, om tidningens avståndstagande skett redan i artikeln och inte först dagen efter. Tidningens position hade naturligtvis varit starkare, men det är långtifrån säkert att domstolarna ansett det försvarligt att överhuvudtaget sprida de ifrågavarande uppgifterna ytterligare.

Inför domstol eller hos opinionsnämnden är ju också situationen alltid, att den berörde själv hävdar att han blivit kränkt. Om saken gått så långt, vill det som regel mycket till för att talan skall ogillas på grund av framställningssättet i tidningen trots att de uppgifter som publicerats både är kränkande och saknar tillräckligt underlag, vilket ju är förutsättningen för resonemanget. Högsta domstolens uttalanden i Hammarskjöld-målet är belysande.

Det kan vara värt att referera några fall där opinionsnämnden ansett ett samtidigt bemötande tillräckligt. Ett enkelt typexempel ger ett ärende (PK 1970: 51) i vilket SECO anmält en tidning för en artikel med förstasidesrubriken "Frelimo var hett namn i dagsverket" och övergångsrubriken (inom citationstecken) "Pengarna går till skolbarn, inte till vapen för Frelimo". Som framgår härav gällde det två olika uppgifter om ändamålet med en insamling. Den ena framfördes av en anonym elevrådsledamot, den andra framfördes i en dementi av en namngiven ledamot av SECOS centralstyrelse. Nämnden fann inte anledning till erinran mot tidningen. Otvivelaktigt hade ändamålet med insamlingen beaktansvärt allmänintresse, och dementin av de rykten som förekommit hade kommit fram redan i en rubrik.

I ett senare ärende (PT 30/1971) gjorde PO och opinionsnämnden olika bedömningar. Det gällde en artikel som uppgav att en namngiven lärare slagit i taxeringskalendern för att ta reda på uppgifter om sina elever m.m. PO hänsköt ärendet till nämnden som emellertid friade tidningen, eftersom rektorn fått komma till tals i artikeln och försvarat läraren samt denne själv erbjudits genmäle.

Ytterligare några fall skall anföras i vilka nämnden riktade klander mot tidningarna men inte för "förtal" utan för underlåtenhet att låta den berörde komma till tals vid det första publiceringstillfället.

Representanter för en stad anmälde en tidning för en artikel, som innehöll en intervju med en direktör vilken betecknades som "stadens egen JO" och riktade stark kritik mot stadens förvaltning (PK 1963: 2). Nämnden noterade att de omdömen, som fällts av direktören, väsentligen baserats på ett antal konkreta fall, där han anfört besvär över beslut av stadens myndigheter, och att vissa av hans klagomål också diskuterats i stadsfullmäktige. Det kunde "icke anses att tidningen i artikeln själv ställt sig bakom direktörens klagomål". Med hänsyn härtill framställde nämnden ingen erinran mot att tidningen återgett uppgifterna utan begränsade sig till att framhålla, "att med hänsyn till den diffusa karaktären av de av direktören framförda anmärkningarna mot stadens förvaltning tidningen bort bereda någon representant för staden tillfälle att uttala sig samtidigt som artikeln publicerades".

Ett annat ärende (PK 1968: 36) gällde en artikel med rubriken "Skamfläck vid Västgötagatan", signerad av tidningens förre kulturchef och av tidningen betecknad som en kulturartikel av debattkaraktär och ett personligt inlägg i en aktuell saneringsfråga. Den riktade skarp kritik mot det sätt på vilket en restaurangrörelse bedrevs i ett av de äldsta husen i stadsdelen. Nämnden fann att tidningen åsidosatt god sed: "Med hänsyn till de skarpa angrepp som i artikeln riktades mot den av anmälaren i fastigheten drivna rörelsen och de i samband därmed gjorda faktiska påståen-

dena hade tidningen enligt nämndens mening bort vänta med publiceringen av artikeln till dess anmälaren beretts tillfälle att samtidigt uttala sig i tidningen." Ett genmäle hade införts tre dagar senare.

Ännu ett ärende (PK 1969: 11) gällde en artikel med rubriken "Hyresfastighet vandaliseras". Nämnden noterade att skarpt klander riktats mot skötseln av fastigheten, med detaljerade uppgifter om vanskötsel i olika hänseenden, och att fastighetsägaren avböjt att få ett genmäle infört, eftersom han ansåg det vara tidningens sak att göra ett tillrättaläggande. Nämnden yttrade därefter, att tidningen, "med hänsyn till de allvarliga och detaljerade anmärkningar" som framfördes, hade bort bereda anmälaren tillfälle att bemöta påståendena samtidigt med artikelns publicering. Det anmärktes också att det, som tidningen medgett, borde ha klart angetts att det rörde sig om en insändare och inte om ett uttalande från tidningens sida.

Dessa fall kommer att ytterligare beröras i nästa kapitel, där själva rätten till samtidigt bemötande behandlas. Här skall endast noteras att det inte i något av fallen syns ha varit fråga om uppgifter och påståenden av den allvarliga beskaffenhet som kan föranleda ansvar för förtal. I samtliga gällde det i stället snarare eventuella missförhållanden av en art som det är naturligt och berättigat att tidningarna belyser.

”Döm ingen ohörd”

Av sådana överträdelser av god publicistisk sed, som behandlades i förra kapitlet, kan de allvarligaste beivras inför domstol genom tryckfrihetsåtal. Förtalsreglerna i TF och brottsbalken gav ledmotivet och dispositionen för framställningen. En kärnpunkt var att tidningarna är skyldiga att visa fog för nedsättande uppgifter som publiceras. Det är naturligt att från denna utgångspunkt gå vidare till de regler som kan sammanfattas i uppmaningen ”döm ingen ohörd”.

Den vanligaste orsaken till publicitetsskador genom förtal och liknande är att den som berörs av lämnade uppgifter inte beretts tillfälle att yttra sig före publiceringen. I åtskilliga fall har opinionsnämnden påtalat, att överhuvudtaget ingen kontroll alls skett utan att tidningen utan vidare gett offentlighet åt erhållna uppgifter i förlitan på sin källa.

Att ta kontakt med den som direkt berörs av en uppgift är självfallet normalt den mest elementära kontrollåtgärden. Den utgör en enkel tillämpning av regeln ”döm ingen ohörd” och är också som regel en förutsättning för att tidningen skall kunna ”ge korrekt information”, ett annat huvudkrav i PK-reglerna.

Ser man på PK-reglerna, finner man, att rubriken ”Ge korrekt information” placerats före rubriken ”Döm ingen ohörd”. Man finner också, att den senare täcker ett mera begränsat område: Det gäller rättegångar, främst i brottsmål, samt polis- och JO-anmälningar och liknande som nära anknyter till domstolsprocessen. Att orden här ges en vidare innebörd är inte bara språkligt och logiskt korrekt. Det står också i god överensstämmelse med PK-reglernas anda och opinionsnämndens praxis. En konsekvens av tolkningen blir

emellertid att ordningsföljden får kastas om, så att "döm ingen ohörd" behandlas före "ge korrekt information". I detta kapitel tas mera grundläggande frågor upp, och i det följande tas ett steg vidare, till andra aspekter på kravet på vederhäftig nyhetsförmedling.

Här ägnas först tre avsnitt åt själva grundreglerna: den allmänna, i PK-reglerna inte särskilt nedtecknade principen att normalt höra den som "drabbas", innan publicering sker, samt de speciella PK-reglerna om anmälningar till JO m m och om att i rättegångsreferat återge båda parternas ståndpunkter och inte föregripa domstolens ställningstagande i skuldfrågan. Därefter lämnas i två avsnitt en fyllig exemplifiering av praxis på fall, där det ansetts att den "drabbade" haft rätt att få komma till tals i tidningen redan i samband med publiceringen. Ett annat redogör slutligen för några fall där en annan ståndpunkt intagits av opinionsnämnden.

Det bör understrykas att det i detta kapitel liksom i det föregående i princip gäller "uppgifter" och "påståenden", inte mera allmänna "omdömen", "kritik" och liknande. Naturligtvis är gränsen flytande, och särskilt upplevs inte skillnaden som påtaglig av de människor som berörs. Rent principiellt finns emellertid skillnaden, och den har betydelse för de bedömningar som görs i de konkreta fallen. Det är därför nödvändigt att hålla fast vid den, även om det inte kan undgåas att gränsfall får tas upp i framställningen.

Allmän regel: Den som "drabbas" bör höras före publiceringen

Detta är ett kort och enkelt uttryck för den första huvudregel som kan läsas ut ur principen "döm ingen ohörd" med den innebörd som lagts i denna här. Ordet "drabbas" anger att det normalt är fråga om negativ publicitet av något slag. Den reservationen får dock göras, att även en positiv uppgift kan vara till skada för den som berörs, om den är fel och måste dementeras. Publiciteten kan t ex verka förlöjligande.

Den regel som avses här är så självklar, att den inte bragts till uttryck vare sig i PK-reglerna eller i något särskilt principuttalande av opinionsnämnden. Som förut sagts har emellertid nämnden i ett stort antal klandrande utslag påtalat försummelse att höra den som berörts av de publicerade uppgifterna. Det har skett i flera av de fall som nämndes i förra kapitlet och i åtskilliga andra. Ibland har nämnden uteslutande tagit fasta på den försummade kontrollen, andra gånger har det tillagts att anmälaren blivit kränkt utan att fog kunnat visas för uppgifterna. Att det senare, den vanliga "förtalsskrivningen", inte tillagts i vissa fall kan ibland ha berott på att tidningen i efterhand visat åtminstone ett visst fog för sina uppgifter.

Det händer naturligtvis också att nämnden tar fasta på helt andra omständigheter, t ex framställningssättet, fastän kärnpunkten för anmälaren själv varit att han inte fått komma till tals före publiceringen. Den här åsyftade huvudregeln skjuts alltså ingalunda alltid i förgrunden av nämnden, men praxis visar att den inte bör åsidosättas utan starka skäl.

Det är meningslöst att referera en rad uttalanden av nämnden bara för att belägga vad som sagts här. Tre fall skall dock nämnas särskilt, därför att de tillför framställningen ett par synpunkter av praktisk betydelse.

Ett ärende (PK 1968: 18) gällde att en tidning publicerat uppgifter om att en annan tidning skulle säljas till centerpartiet. En dementi hade införts dagen efter. Med hänsyn till de vittgående verkningar, som en uppgift av denna art kunde få, borde det enligt nämndens mening ha framstått som angeläget för tidningen att före publiceringen informera sig hos kollegans ledning. Genom denna underlåtenhet hade god sed åsidosatts.

I ett annat fall hade en tidning infört uppgifter om att en kollega skulle läggas ned men dementerat dagen efter (PK 1969: 3). Nämnden konstaterade att ett rykte publicerats utan någon kontroll av sanningshalten. Med hänsyn till den skada som kunde vållas fann nämnden, att tidningen härige-

nom "allvarligt brutit mot reglerna för vederhäftig nyhetsförmedling".

Vad som gör dessa fall värda att observeras är att domstol tvivelsutan skulle ha ogillat åtal för förtal. Det gällde inte ärekränkning i lagens mening; att personer hos de berörda tidningarna kunde känna sig kränkta hade helt visst inte beaktats. Fallen ger i stället exempel på vad som ibland diskuteras under beteckningen *ekonomiskt förtal*. De visar därmed, att reglerna om korrekt information ger en ytterst viktig komplettering av förtalsreglerna. De ger underlag för att ingripa mot spridning av obestyrkta uppgifter som kan skada på annat sätt än rent personligt, i första hand sådana som kan leda till ekonomisk skada.

Det tredje fallet tillför bilden det nya draget, att tidningarna försvarat sig bl a med att de *inte haft något för klagandena negativt syfte* med sina framställningar. En tidning hade anmälts för en artikel med rubriken "Kaos på sjukhus. Brandmän bragdmän", i vilken berättats om hur åtta skadade tagits om hand på ett sjukhus efter en svår olycka (PK 1966: 13). Tidningen förklarade bl a att syftet varit att belysa de svårigheter som kunde drabba ett sjukhus. Nämnden slog fast att tidningen lämnat oriktiga eller överdrivna uppgifter. Även om syftet med artikeln inte hade varit att angripa lasarettet eller dess personal, hade tidningen åsidosatt god sed.

Flera exempel kommer att lämnas i det följande på hur tidningar sökt åberopa sitt goda syfte som försvar, då de klandrats för dålig journalistik. I detta fall fäster man sig vid att nämnden inte särskilt klandrade, att tidningen grundat sina uppgifter endast på utsagor av ett par brandmän. Tidningen må ha haft rätt i att det varit svårt att få kontakt med sjukhusledningen, innan nyheten om branden måste gå i tryck. Det ofullständiga underlaget motiverade emellertid varsamhet vid framställningen. Att artikeln inte haft något negativt syfte kan ha bidragit till att nämndens uttalande inte blev skarpare, men det räckte alltså inte för att tidningen skulle undgå klander för brott mot god sed.

Ytterligare belysning av hur opinionsnämnden tillämpat vad som här kallats den första huvudregeln om "döm ingen ohörd" kommer att ges i det följande. Här skall endast tilläggas, att det naturligtvis kan tänkas att nämnden underlåter att påtala ett åsidosättande av regeln, om tidningen kan visa att den verkligen haft fog för sina uppgifter. Av åtskilliga fall som skall redovisas här framgår emellertid, att man inte får sätta för stark tillit till detta. Det bör också erinras om att förtalsprövningen enligt TF avser om "skälig grund" förelåg *vid publiceringstillfället*. Senare tillkomna bevis skall i princip inte beaktas. Detta förtjänar att uppmärksammas även inför nämnden. Under alla förhållanden står det klart att en tidning tar *en stor risk* genom att inte höra den som "drabbas".

Särskild regel: Anmälningar till JO och liknande

Det avsnitt av PK-reglerna, som bär rubriken "Döm ingen ohörd", innehåller till stor del — tre stycken av fem — regler om hur tidningarna skall förhålla sig till anmälningar av olika slag. Första stycket talar om "anmälan om brott". En sådan får inte publiceras om inte en noggrann prövning visar att anmälan kan anses grundad. Tidningarna uppmanas att betänka, att den anmälde kan vara oskyldig.

Fjärde stycket handlar om "enskildas anmälningar till JK, JO, RÅ, advokatsamfundet, medicinalstyrelsen och liknande instanser". Innan sådana publiceras, skall sannolikheten för deras berättigande ha prövats noga. Därutöver tilläggs: "Innan anmälan efter tidningens prövning publiceras bör den anmälde ges tillfälle att uttala sig."

Sista stycket i detta avsnitt av PK-reglerna tillägger ett generellt påpekande. Tidningarna skall vara uppmärksamma på att anmälningar och stämningsansökningar kan syfta till skandalisering eller utpressning.

Att PK-reglerna alltså särskilt ålägger tidningarna att *noga pröva om fog föreligger* för en anmälan, innan den publiceras, utgör ett specialfall av de förtalsregler som behandlats

i det föregående. En tidning får alltså inte tro, att den är ursäktad bara därför att någon gjort en anmälan som i och för sig normalt är en offentlig handling. Det kan vara av värde att i korthet redovisa de lagregler, som finns för fall av obefogade anmälningar och liknande, och jämföra dessa med förtalsreglerna.

Lagreglerna i fråga återfinns i 15 kap 6 och 7 §§ brottsbalken. "Angiver man oskyldig till åtal med uppsåt att denne må bli fälld till ansvar", döms man för falsk angivelse. Om man därvid "icke insåg men hade skälig anledning antaga, att den angivne var oskyldig", döms man för obefogad angivelse. Den som i annat fall "hos åklagare, polismyndighet eller annan myndighet sanningslöst tillvitar annan brottslig gärning, föregiver besvärande omständighet eller förnekar friande eller förmildrande omständighet" döms, "om myndigheten har att upptaga anmälan i sådan sak", för falsk tillvitelse. "Om han icke insåg men hade skälig anledning antaga, att utsagan var sanningslös", döms han för vårdslös tillvitelse.

Man skall observera, att anmälningar till JK, JO och RÅ normalt avser brott, vanligen tjänstefel.

Straffskalorna omfattar för falsk angivelse och falsk tillvitelse fängelse i högst två år. Om brottet är ringa döms till böter eller fängelse i högst sex månader. Härmed bör jämföras att straffet för förtal endast är böter. Vid grovt brott kan dömas till böter eller fängelse i högst två år. Även obefogad angivelse och vårdslös tillvitelse har strängare straffskalor än vanligt förtal: i båda fallen böter eller fängelse i högst sex månader.

En annan skillnad mellan dessa brott ligger i åtalsreglerna. Som förut nämnts är förtal målsägandebrott. Allmän åklagare får enligt 5 kap 5 § brottsbalken åtala endast om målsäganden angett brottet "och åtal av särskilda skäl finnes påkallat ur allmän synpunkt". De andra här berörda brotten faller däremot under allmänt åtal. Det betyder att åtal får underlåtas endast om någon av de generella reglerna därom i 20 kap 7 § rättegångsbalken kan tillämpas. I praktiken kan

det endast bli fråga om första punkten, som avser det fallet att "det är uppenbart, att i händelse av lagföring annan påföljd än böter icke skulle komma att ådömas och att den misstänktes lagföring ej är påkallad ur allmän synpunkt".

Man kan alltså slå fast, att angivelse- och tillvitelsebrotten är ett slags allvarligare förtalsbrott, där strängare straffskallor och vanliga åtalsregler tillämpas. Naturligtvis är det undantag att tidningarna själva gör anmälningar etc, och de nämnda lagreglerna träffar dem därför inte direkt. De utgör emellertid en viktig del av bakgrunden vid prövningen, om en anmälan skall publiceras eller inte och, om så sker, på vad sätt artikeln skall utformas. Att medverka till spridningen av uppgifter, som efter verkställd utredning befinns sakna "skälig grund", kan knappast anses "försvarligt", för att än en gång citera förtalsreglerna som naturligtvis kan bli aktuella vid mera allvarliga övertramp.

Från kravet på "visa fog" får uppmärksamheten så riktas mot kravet på att *ge den anmälde tillfälle att uttala sig*. Det är naturligt att detta krav inte uppställts för vanliga polissaker och brottmål utan bara för anmälningar till JO och liknande.

Det är väsentligt att framhålla, att även detta krav bör ses som ett specialfall av en allmän regel och inte som ett undantag. Liksom uppmaningarna att noga pröva foget för anmälningar är ett speciellt uttryck för de allmänna förtalsreglerna, bör skyldigheten att låta en anmäld person komma till tals, innan anmälningen publiceras, uppfattas som ett speciellt uttryck för en allmän princip att som regel höra den som "drabbas" av nedsättande uppgifter före publiceringen.

Om tolkningen och tillämpningen av regeln bör några anmärkningar göras. Av särskilt intresse är om den skall läsas så, att den anmälde skall få komma till tals *i tidningen*, eller om det räcker med att han fått yttra sig till journalisten och att denne beaktat hans synpunkter. Skillnaden kan vara ganska väsentlig, särskilt för den anmäld själv. Starka skäl talar för att tolka regeln så att ett reportage bör innehålla

ett uttalande av den anmälde. Hur utförligt detta bör vara får däremot anses vara tidningens sak att bedöma. Det väsentliga i vederbörandes ståndpunkt skall dock framgå, och den får inte ges så tillbakaskjuten plats att den kan förbigå läsaren. Denna tolkning stöds av regelns avfattning före 1967. Den föreskrev då att anmälda skulle före publiceringen ha erbjudits tillfälle att "i tidningen eller på annat sätt förklara sig". Då de citerade orden bytts ut mot "uttala sig", bör tolkningen bli den som angetts här.

Vidare fäster man sig vid att det talas om "enskildas" anmälningar. Det citerade ordet borde utgå, eftersom det kan föranleda missförstånd. Inget exempel ges på att undantag från regeln ansetts godtagbart, därför att anmälan inte gjorts av någon "enskild". I ett utslag 1966 uttalade opinionsnämnden t ex: "Med enskildas anmälningar avses här uppenbarligen även anmälningar från bolag, företag och organisationer."

I det ärende där detta uttalande gjordes (PK 1967: 9) hade tidningen hävdad, att man inte kan tillämpa *samma principer oavsett vad saken gäller och vem som är anmälare och anmäld*. Det var i det aktuella fallet fråga om en anmälan av en politisk organisation mot en polismästare för att han skulle ha favoriserat en annan politisk riktning vid beslut om lotteritillstånd. Efter att ha gjort det citerade uttalandet samt konstaterat, att någon som helst kontroll av foget för anmälan inte gjorts, fortsatte nämnden: "Vad beträffar kravet på att den anmälde skall beredas tillfälle att yttra sig före publiceringen lämnar publiceringsreglerna ej utrymme för det undantag till förmån för politiska organisationer som tidningen synes vilja göra gällande; att dylika organisationers anmälningar inte skulle behandlas efter de allmänna regler som eljest uppställts kan självfallet inte accepteras." Tidningen hade enligt nämndens mening handlat "i klar strid mot reglerna för god publicistisk sed".

I ett annat fall (PK 1961 s 23 nederst) hade *tidningen själv gjort anmälan* till JO mot en polisman. Nämnden konstaterade att tidningen åsidosatt grundsatsen att en anmälan inte

skall offentliggöras innan den anmälde beretts tillfälle att yttra sig. Denna regel borde enligt nämnden noga iakttas även då anmälan gjorts av tidningen själv.

Det bör påpekas, att skillnaden mellan en polisanmälan och t ex en JO-anmälan inte alltid är särskilt stor. Man får därför inte av reglernas utformning dra den generella slutsatsen, att den anmälde aldrig behöver höras, då den sak det gäller handläggs och utreds av polisen. Två enkla fall får belysa detta.

Ena gången (PK 1968: 17) hade ett distrikt av en politisk ungdomsorganisation gjort en anmälan till JO om förhållandena vid ett mödrahem. Saken blev föremål för två artiklar i en tidning med bl a rubrikerna "Skräckhem för mödrar" och "Nya avslöjanden om mödrahemmet". Sedan JO avskrivit anmälan utan klander mot hemmet, publicerades JOs yttrande i dess helhet i tidningen, och dagen efter framförde tidningen i en ledare en ursäkt till dem som genom publiciteten kunde ha blivit dömda av allmänheten. Opinionsnämnden uttalade: "Tidningen har genom att utan kontroll publicera de påtalade uppgifterna grovt förbrutit sig mot publicistisk anständighet."

I det andra fallet (PT 11/1970) påtalades publicitet om en påstådd vårdskandal vid ett mentalsjukhus. En polisanmälan hade verkställts. Opinionsnämnden underströk inledningsvis, att mentalsjuka i sluten vård är i hög grad utlämnade åt den personal som bär ansvaret för deras välfärd och att det därför måste vara en berättigad och angelägen bevakningsuppgift för pressen att slå larm, om misstanke om övergrepp mot intagna uppstår. Härefter fortsatte nämnden: "I förevarande fall — där vid tiden för publiceringen polisutredningen ännu inte avslutats och domstolsprövning inte ens inletts — hade tidningen emellertid bort avhålla sig från kategoriska påståenden i skuldfrågan. Mot tidningen måste också riktas anmärkning för underlåtenheten att i samband med publiceringen ge sjukhusledningen tillfälle att kommentera uppgifterna." Tidningen hade i dessa avseenden åsidosatt god publicistisk sed. Det kan nämnas, att åtal se-

dermera väcktes mot tre vårdare.

Publicitetsintresset var obestriddligt större i det senare fallet än i det förra och omständigheterna mera graverande för tidningen i det förra fallet än i det senare. Detta motiverade olika skarpa skrivningar från nämndens sida. I princip var emellertid situationen densamma i båda fallen.

Det bör tilläggas att nämnden flera gånger understrukt att *särskild försiktighet måste iakttas om anmälan inte ens skett utan bara förutskickats*. I ett fall (PK 1963: 25) hade ett par tidningar publicerat artiklar med uppgifter som gick ut på att representanter för djurskyddsföreningar gjort sig skyldiga till hemfridsbrott och falska beskyllningar. Nämnden uttalade, att tidningarna inte visat fog för dessa uppgifter och tydligen inte företagit tillräcklig kontroll, och fortsatte: "Härtill kommer att tidningarna i detta fall haft anledning att iakttaga särskild varsamhet när det gällt att bygga en artikel på yttranden om att vederbörande 'ämnade' göra polisanmälan; genom ett dylikt yttrande ges uppgifterna i artikeln ett sken av vederhäftighet."

Ett annat ärende (PK 1966: 8) gällde en artikel om en förskingring som gjorts av en ung banktjänsteman och som sades ha berott bl a på att fadern satt stopp för moderns frikostighet med pengar gentemot sonen. Nämnden fann att fog inte visats för dessa uppgifter vilka, så som de framförts i artikeln, måste anses kränkande för föräldrarna. Vidare uttalade nämnden: "Eftersom det i detta fall rörde sig om ett ärende, där polisanmälan inte ens redan skett utan endast uppgivits skola komma att ske, hade tidningen bort inta alldeles särskild försiktighet beträffande de uppgifter den lämnade."

Rättegångar: "Återge båda parters ståndpunkter" och "föregrip inte domstolens avgörande"

Från anmälningar och utredningar om brott leder nästa steg till rättegångar. Om domstolsreportage innehåller PK-reglerna under "Döm ingen ohörd" främst två uppmaningar:

"Föregrip inte domstolens avgörande genom att ta parti i skuldfrågan. Återge båda parternas ståndpunkter."

Reglerna tar tydligt sikte på brottmål i första hand. Särskilt den andra meningen kan emellertid få betydelse likaväl i tvistemål, och avfattningen är också generell. Man skall observera att åtskilliga tvistemål innehåller ett slags skuldfråga eller åtminstone kan tilläggas en sådan. Skälighetssynpunkter av olika slag kan komma in i bilden. Formella lagregler kan i det enskilda fallet bryta sig mot tex sociala hänsyn. Är det skäligt att säga upp arbetstagaren eller vräka hyresgästen? Borde inte försäkringsbolaget ha tagit större mänskliga hänsyn vid skaderegleringen efter en svår trafikolycka? Har säljaren utnyttjat köparens godtrogenhet eller lurat honom på annat sätt? Osv. Även i tvistemål är det därför ofta angeläget att båda parter får komma till tals, om publicering sker.

Om regeln i fråga skall ytterligare konstateras, att den alltså ålägger tidningarna att återge ståndpunkter, inte att ta personlig kontakt med parter. Man skall tänka på att processmaterialet hos domstol som regel är offentligt. Har en sak gått så långt som till domstol, är det alltså en ganska enkel sak att få rätt på uppgifter. Är materialet omfattande, kan journalisten vanligen få hjälp vid domstolen med en anvisning om vad han i första hand bör läsa. Detta processmaterial är rentav tillförlitligare än parternas personliga, subjektiva framställningar av samma sak.

I brottmål saknas emellertid normalt skriftliga inlagor från den tilltalades sida. Man är före den muntliga förhandlingen i målet vanligen hänvisad till polisens förundersökningsprotokoll och annat material som getts in av åklagaren. När publicering sker redan då åtal väcks och innan målet kommit före till huvudförhandling, gäller det alltså som regel att ur åklagarens material läsa ut den tilltalades ståndpunkt. Att före dom ta fasta på åklagarens påstående är ett grundläggande fel, som emellertid tyvärr ofta måste påtalas av opinionsnämnden.

De saker som sagts här är föga märkliga men praktiskt

viktiga. Det syns inte motiverat att ge någon mera fyllig exemplifiering ur praxis för att belysa hur reglerna tillämpats. Endast två fall skall plockas ur mängden.

Det ena (PK 1963: 5) gällde ett *tvistemål* mellan ett skogsbolag och dess skogschef som avskedats. Nämnden uttalade: "Den anmälda artikeln har publicerats, sedan den däri nämnda tvisten av den av bolaget avskedade skogschefen dragits inför domstol. Någon redovisning av bolagets ståndpunkt i tvisten förekommer icke i artikeln. Enligt nämndens mening hade tidningen — genom att taga del av rättegångshandlingarna i målet eller genom att hänvända sig till bolaget — bort lägga sig vinn om att återge båda parternas ståndpunkter i tvisten." Tidningen hade därför åsidosatt god publicistisk sed.

Det andra fallet (PT 22/1970) utgjorde en fortsättning på det ovan refererade om en "vårdskandal" vid ett mentalsjukhus. Det gällde bl a två tidningars *rubriksättning vid publicering av beslut om åtal* mot tre vårdare för misshandel av patienter. En tidning hade haft rubrikerna "Tre åtalas i misshandelshärvan på V mentalsjukhus" och, med grövre stil, "Piskade patient med gummislang!" En annan tidning hade som rubrik på första sidan haft "Slog patienter med gummislang" och liknande inne i tidningen. Nämnden underströk vikten av att besinna, att skuldfrågan inte är avgjord förrän åtalet prövats av domstol, och med hänsyn härtill avstå från kategoriska påståenden om de åtalades skuld. Av de här citerade tidningarna kunde den senare inte "anses ha vid rubriksättningen handlat klanderfritt i detta hänseende". Mot den förra fann nämnden däremot inte anledning till anmärkning, då det framgick av dess rubrik att fråga var "om åtal för de påstådda gärningarna".

Även om det klander, som riktades mot den ena tidningen i det sistnämnda fallet, var milt formulerat, visar själva det förhållandet, att nämnden gjorde en skillnad mellan de båda tidningarna, att det gäller en viktig regel och att stor försiktighet är nödvändig även vid ordvalet för att inte regeln skall anses åsidosatt.

Tillämpningen av dessa regler kommer att få ytterligare belysning indirekt i det följande.

Samtidigt bemötande i andra fall

Vad som närmast skall visas är att *en rätt att komma till tals samtidigt med publiceringen ansetts föreligga även i andra fall än då det gällt anmälningar*. Det är inte alldeles lätt att precisera några regler för när en sådan rätt föreligger. Något principuttalande från opinionsnämndens sida har aldrig gjorts, utan det har varit fråga om en bedömning från fall till fall. Det enda man kan säga med säkerhet är att det måste ha varit fråga om *antingen* en framställning, i vilken ingen uppgift och inget påstående i och för sig varit av så allvarlig beskaffenhet, att "förtalsreglerna" trätt i funktion, *eller* en framställning, som visserligen innehållit sådana uppgifter eller påståenden men som tidningen kunnat visa skälig grund ("fog") för. Detta kan man sluta redan av de redovisade förtalsreglerna.

Opinionsnämndens praxis i det här avseendet förtjänar en tämligen ingående belysning. Detta är motiverat redan därför att man inte kan göra något mera upplysande uttalande utan en provkarta över fall, där rätt till samtidigt bemötande ansetts föreligga. Att söka få en såvitt möjligt klar uppfattning om praxis är av särskilt intresse, eftersom det gäller *gränsfall mellan förtal, som inte alls får publiceras, och genmälessituationer, där det räcker med bemötande i efterhand*. Att saken har stor betydelse för de enskilda som berörs ligger i öppen dag. Det behöver inte närmare utvecklas att det är av mycket större värde att få komma till tals — i tidningen och inte bara inför journalisten — redan vid den första publiceringen än att få ett bemötande infört i efterhand. Av särskild vikt är att man når samma läsekrets som tar del av de uppgifter man vill bemöta.

Tre fall, där nämnden fann att samtidigt bemötande bort få ske, har redan refererats i det förra kapitlet. Det gällde "stadens egen JO" och påståenden om vandalisering av ett

par fastigheter. Åtskilliga andra finns att redovisa. Kommentarererna får i huvudsak anstå till efter referaten.

Ett ärende (PK 1964: 24) gällde ett veckotidningsreportage om en turistresa, som arrangerats av en namngiven resebyrå. Stark kritik riktades mot byrån. Ett genmäle infördes några veckor senare. Tidningen framhöll att reportaget var en redogörelse av medarbetare som själva deltagit i resan. Nämnden uttalade: "Om artikeln bygger på uppgifter som lämnats av någon som är medarbetare i tidningen eller av annan person, bör i och för sig inte medföra någon skillnad i fråga om rätten för den, mot vilken uppgifterna riktar sig, att komma till tals. För övrigt innehåller artikeln även åtskilliga uppgifter som ursprungligen härrör från andra personer än medarbetarna själva. Med hänsyn härtill hade tidningen bort bereda resebyrån tillfälle att yttra sig i samband med artikelns publicering."

Samma uttryckssätt som i det sist refererade fallet — bort bereda tillfälle att yttra sig i samband med publiceringen — användes även i ett fall (PK 1965: 11) som gällde en artikel med uppgifter om att en artistbyrå befann sig på obestånd. Nämnden framhöll särskilt arten av de lämnade uppgifterna, som fögetts en tillspetsad form med rubriker som talade om "konkursbo", "tragedi", "skandalen" etc.

Ytterligare ett fall (PK 1970: 3) gällde en artikel som, enligt utslaget, under en kategoriskt utformad rubrik återgav en rad uttalanden som felaktigt påstods härröra från elevrådet vid en skola och bl a innehöll kritik mot skolans lärare för deras uppträdande i tjänsten. Rubriken var "Elever stoppas med estetik: Rektorn svarar för allt tyckandet". Nämnden anmärkte, att tidningen inte gjort något försök att i samband med publiceringen av dessa angrepp låta lärarna komma till tals. Härigenom hade god sed åsidosatts.

Två andra fall har gemensamt att artiklarna genom rubriksättningen vände sig direkt mot anmälaren. Det ena (PK 1965: 21) gällde en artikel med rubriken "Hon ställer K mot väggen". Nämnden uttalade, att tidningen med hänsyn till rubriksättningen och den kritik, som riktats mot K, hade

bort före publiceringen bereda honom tillfälle att yttra sig i saken. Det andra fallet (PK 1969: 25) gällde en insändare som haft formen av ett öppet brev till ett företag. "Med hänsyn till de skadeverkningar som innehållet i det öppna brevet kunnat medföra för bolaget" hade tidningen enligt nämndens mening bort bereda bolaget tillfälle att med det snaraste bemöta det öppna brevet, "helst i omedelbar anslutning till detta".

I ett annat ärende (PT 47/1970) stod uppgift mot uppgift huruvida en hög militär A fällt ett yttrande av viss innebörd till en reporter. Nämnden förklarade sig inte kunna vid sin bedömning utesluta möjligheten, att han yttrat sig på sådant sätt att reportern kunnat uppfatta yttrandet såsom det publicerats. Detta var emellertid, sådant det återgetts, "så anmärkningsvärt och, om det återgivits oriktigt, kränkande för A att tidningen med hänsyn till de förhållanden under vilka det fällts hade bort bereda A tillfälle att förklara sig i direkt anslutning till publiceringen".

Till sist må återges nämndens uttalande i ett ärende som gällde kritik mot ett mentalsjukhus, dock utan samband med anmälan till JO eller liknande (PT 71/1970): "I den påtalade artikeln framförs påståenden om grava missförhållanden på sjukhuset. Tidningen hade före publiceringen av den allvarliga kritik som artikeln innefattar bort bereda sjukhusets styresman eller annan i ansvarig ställning tillfälle att ta del av och bemöta kritiken. Genom att underlåta detta har tidningen åsidosatt god publicistisk sed. Denna bedömning ändras ej av att tidningen i ett senare nummer låtit bl a styresmannen komma till tals i tidningen." För att undgå fel läsning av den sista meningen bör det tilläggas, att det gällde en stor dagstidning.

Det gäller nu att se, om man ur de refererade fallen kan läsa ut några mera allmänna principer, som varit vägledande för nämndens ställningstaganden. Först kan det konstateras, att det i samtliga fall varit fråga om rätt allvarliga angrepp i sakfrågor, inte i åsiktsfrågor. Det har tydligt gällt gränsfall till förtalssituationerna.

I vissa fall står det klart att tidningen befunnits ha skälig grund för sina påståenden. Särskilt tydligt är detta i fallet med resebyrån, där tidningen haft egna medarbetare med på den kritiserade resan, och i fallet med den höge militären, där nämnden gjorde ett direkt uttalande i bevisfrågan. Det ligger också nära till hands att jämföra fallet med "konkursboet" med de förut refererade fallen om nedläggning eller försäljning av andra tidningar. Uppenbarligen var det i det nu berörda ärendet inte fråga om en ren "anka" utan om överdrifter, på samma sätt som i resebyråfallet.

Följande resonemang kan föras utifrån bevisfrågan. Tidningarna behöver visserligen bara ha skälig grund ("fog") för sina uppgifter för att dessa skall få publiceras. De måste emellertid alltid beakta, att uppgifterna *kan* vara fel. *Om uppgifterna skulle orsaka mera allvarlig skada om de visar sig vara fel, bör tidningen redan vid den första publiceringen låta den berörde framträda med sin version.* Samma synsätt kan anläggas om uppgift står mot uppgift och det är osannolikt att rätta förhållandet kan utredas.

I en del av fallen är det oklart hur nämnden sett på bevisfrågan. I ett par ärenden är det rentav sannolikt att tidningen inte alls prövat om anmärkningarna hade fog. Särskilt kan den frågan resas inför artiklarna om de förment vanvårdade fastigheterna. I sådana fall kan tillämpning av "förtalsreglerna" ha undgåtts genom att *tidningen inte själv ställt sig bakom angreppet* utan klargjort att det gällt en viss persons egna åsikter. Denna synpunkt utvecklades i förra kapitlet. Resonemanget behöver inte upprepas.

En rimlig princip är att *tidningarna bör låta vederbörande framträda genast, om artikeln genom rubriksättning e d direkt vänder sig mot honom på ett tillspetsat sätt.* Utöver resebyråfallet kan fallen med den som "ställdes mot väggen" och företaget, som ett öppet brev riktades till, ses som uttryck för ett sådant synsätt. Ju mera tidningen spetsar till ett angrepp, desto mera berättigat blir onekligen den berördes anspråk på att omedelbart få bemöta.

Ett par fall kan läsas så, att *uppgifterna var klart ned-*

sättande i och för sig men drabbade inte direkt anmälaren. Fallen med kritik mot lärarna resp. mot förhållandena på ett mentalsjukhus kan ses från denna synpunkt. I det senare fallet gällde kritiken inte försummelser från personalens sida utan missförhållanden i allmänhet vid sjukhuset. Publiciteten var i båda fallen allvarlig nog men måhända inte så preciserad just mot de klagande, att "förtalsreglerna" ansågs kunna tillämpas. De som kände sig utpekade borde emellertid få bemöta framställningen genast.

Vad som anförts här är bara synpunkter och försök att förklara ställningstagandena och ställa dessa i relation till andra som berörts förut. Någon allmän princip för när rätt föreligger, inte bara att bli hörd före publiceringen, utan också att få komma till tals och bemöta redan vid första publiceringen, kan knappast uppställas på grundval av de fall som redovisats här. Det väsentliga är att fästa uppmärksamheten på att det i praktiken uppkommer gränsfall, där man *varken* kan säga, att publicering inte bör ske, *eller* kan hänvisa den "drabbade" till att söka rättelse i efterhand, *utan i stället* får medge att publicering sker om den som "drabbas" kommer till tals i artikeln med ett bemötande. När en sådan situation föreligger måste bli en omdömesfråga att avgöras från fall till fall.

"Redovisa de olika, rimliga versioner som kan finnas"

Alla de principer och bedömningar, som redovisats här, utgör naturligtvis exempel på tillämpningen av PK-reglernas allmänna krav på "korrekt information" och särskilt av den i det avsnittet av reglerna intagna uppmaningen till "saklighet och opartiskhet i nyhetsförmedlingen". I en strävan att inte från början famna över för vida fält utan i stället gå steg för steg — från de allvarligaste till de mindre allvarliga förseelserna, från de mest konkreta till de mera allmänna — har emellertid framställningen här uppdelats på flera kapitel, så att den allmänna uppmaningen till saklighet och opartiskhet behandlas först i ett senare kapitel.

Vad som emellertid inte kan förbigås i detta sammanhang är följande anvisning i SJFs yrkeskodex: "Redovisa i kontroversiella frågor de olika, rimliga versioner som kan finnas." Den kan rentav sägas täcka alla de fall som diskuterats i det föregående. Den är mera konkret än PK-reglernas allmänna maning till saklighet och opartiskhet. Den är emellertid också på ett sätt mindre långtgående: Den talar endast om *redovisning* av olika versioner, inte om en opartisk hållning.

Redan de fall som tagits upp förut kan alltså ses som uttryck för en tillämpning av SJFs regel. Bilden kan emellertid kompletteras med några ärenden som mera än de andra gällt *olika versioner av ett händelseförlopp*.

Ett fall (PK 1964: 15) gällde en signerad artikel med rubriken "Spelare gick sin väg!". Den skildrade hur anmälaren lämnat en schacktävling på grund av missnöje med bordens placering och innehöll vissa omdömen om hans handlingssätt. Tidningen hade enligt nämndens mening "bort bereda anmälaren tillfälle att framlägga sin syn på det inträffade", eftersom artikeln innehöll vissa uppgifter — till vilkas riktighet nämnden förklarade sig inte ta ställning — och omdömen, som var nedsättande för anmälaren som schackspelare.

Ett annat fall (PK 1970: 38) avsåg en artikel med rubriken "Pojke uppläxad av präst inför församlingen" och skildrade en episod då en kyrkoherde överlämnade biblar till årets konfirmander. Nämnden antecknade, att uppgift stod mot uppgift beträffande händelseförloppet och att den inte tog ställning därvidlag. Tidningen hade emellertid åsidosatt god sed genom att inte låta kyrkoherden komma till tals redan vid det första publiceringstillfället.

Ännu ett fall får komplettera bilden (PK 1969: 22). Några tidningar hade skildrat en juldans, som anordnats av en politisk ungdomsklubb, med uppgifter om att fylleri, slagsmål och stölder förekommit. Nämnden konstaterade, att uppgift stod mot uppgift på vissa punkter beträffande det faktiska händelseförloppet men att tidningarna i oavkortat

skick infört två insändare av klubben. Några sakuppgifter hade därför inte undanhållits läsarna. Emellertid hade tidningarna betonat juldansens karaktär av privat arrangemang i klubbens regi. "Det hade med hänsyn härtill bort ligga nära till hands att tidningarna redan i samband med de första artiklarna berett klubben möjlighet att presentera sin version av det inträffade."

I alla dessa fall har otvivelaktigt tidningarna ansetts ha visat tillräckligt fog för sina uppgifter. I de båda första hade inte heller ansvar för förtal kunna komma i fråga ens om uppgifterna saknat fog. Likafullt bedömdes uppenbarligen uppgifterna som så menliga för de "drabbades" anseende, att de borde ha fått bemötas genast. Fallen ger ytterligare en nyans till framställningen i det förra avsnittet. Det av de där redovisade ärendena, som kommer närmast dessa, är otvivelaktigt det om den höge militärens samtal med en reporter. Där gällde det dock i första hand en konkret uppgift, ett bestämt yttrande som påstods ha blivit fällt.

Även i detta sammanhang kan det vara värt att erinra om Båstad-fallet. Det syns stå klart att nämnden där avvek från de vanliga bedömningsprinciperna. Detta berodde helt säkert på de speciella omständigheterna. Det gällde en fortlöpande rapportering av ett livligt uppmärksammat händelseförlopp. Detta påverkade emellertid inte domstolens bedömning.

Undantag från regeln att den "drabbade" skall höras

Hittills har bara talats om att den "drabbade" bör höras och att han i vissa fall har rätt till bemötande redan vid det första publiceringstillfället. För att framställningen skall bli fullständig måste också några situationer påvisas, där det *inte* ansetts behövt att alls kontakta den som berörts av negativ publicitet.

Härvid kan bortses från polisanmälningar och brottmål. Det har redan redovisats vilka regler som gäller i sådana fall och hur de skiljer sig från dem om anmälningar till JO och

liknande instanser. Det är naturligtvis också meningslöst att diskutera sådana fall som där vederbörande avvikit eller trots skäliga bemödanden från tidningens sida inte gått att få kontakt med. Det skall bara noteras, att vid genomgången av opinionsnämndens fall inte hittats något fall, där frågan, vilka ansträngningar tidningarna bör göra i sådana situationer för att få kontakt med den saken gäller, blivit föremål för några uttalanden av mera allmänt intresse från nämndens sida. De regler, som får föras in i bilden, är sådana som gäller framställningssättet. Man bör inte på bristfälligt underlag göra alltför tvärsäkra uttalanden, inlåta sig på vidlyftiga spekulationer etc. Här är emellertid inte platsen att beröra sådana aspekter.

I en del fall av annan art har emellertid nämnden tagit upp klagomål, som avsett att den "drabbade" inte kontaktats före publiceringen, och förklarat sig inte rikta anmärkning mot denna underlåtenhet. Några sådana fall skall beröras eftersom de belyser själva huvudprincipen.

Statens Järnvägar anmälde en artikel med rubriken "Otroligt snusk på SJs rälsbusståg från Karlshamn till Vislanda" (PK 1970: 36). Opinionsnämnden uttalade: "Det är upplyst att det i artikeln mot SJ riktade klandret främst byggde på missförhållanden i ett aktuellt fall. Dessa missförhållanden har SJ till största delen vitsordat. Med hänsyn härtill och med tanke på pressens uppgift att fästa uppmärksamhet på rådande missförhållanden kan det ej anses att tidningen bort före artikelns publicering ha vänt sig till ansvarig person inom SJ för att utröna orsaken till missförhållandena." Då härtill kom att genmälen från såväl motorvagnsföraren i Karlshamn som vederbörande distriktschef införts i tidningen kort tid efter artikelns publicering, fann nämnden inte anledning till någon erinran mot tidningen.

Under valrörelsen 1968 förekom åtskillig publicitet om att en person försökt sälja internt material om högerpartiets kontakter med näringslivet. SSU anmälde två tidningar för att de uppgett, att SSU skulle ha kontaktat vederbörande (PK 1970: 41). Opinionsnämnden uttalade: "SSUs huvud-

anmärkning mot de båda tidningarna gäller deras underlåtenhet att hos förbundet före publiceringen kontrollera riktigheten av uppgifter som skulle kunna skada förbundet. De påtalade uppgifterna härrörde emellertid från ledningen av det dåvarande högerpartiet, som uppenbarligen lämnat dem i god tro i samband med en polisanmälan. Med hänsyn härtill får det anses ursäktligt att tidningarna underlät en i och för sig önskvärd förfrågan hos SSU redan i samband med den första publiceringen." Då tidningarna dessutom infört tillrättalägganden så snart det kunde ske, ansåg nämnden, att klander i detta fall inte borde riktas mot tidningarna för deras förfarande.

Invandrarverket anmälde en tidning för bl a en artikel med rubriken "Statligt mygel bakom Invandrartidningen. Chefredaktören hoppar av" (PT 7/1971). I ingressen omtalades, att en serie tryckfrihetsskandaler inträffat i verket och att chefredaktören avgått i protest mot att ämbetsmän i verkets ledning och andra statsrepresentanter blandat sig i tidningens innehåll i strid med grundlagens bestämmelser. Verket framhöll särskilt, att inget försök gjorts att före publiceringen inhämta synpunkter från dem som angripits. Nämnden gjorde följande uttalande: "I de anmälda artiklarna riktas kritik mot Invandrarverket och mot styrelsen för den statliga stiftelse, som utger Invandrartidningen. De kritiska synpunkterna har till väsentlig del grundats på uppgifter i styrelsens offentliga sammanträdesprotokoll. Med hänsyn härtill och då företrädare för de angripna fått tillfälle att i senare artiklar bemöta kritiken, finner nämnden ingen anledning till anmärkning mot tidningarna."

Samma principresonemang förde nämnden en annan gång (PK 1970: 7) i fråga om en artikel som bl a innehöll uttalanden om att de koreanska adoptivbarnen i Sverige gjorts till propagandavapen i händerna på USA och Sydkorea i det kalla kriget mot östsidan och att barnen uppfostras helt antikommunistiskt med hjälp av två organisationer, vilkas medlemsblad bedriver en ivrig trotspropaganda mot allt USA-fientligt. Nämnden noterade, att artikeln hade karak-

tär av en intervju, där en namngiven person fått framföra kritiska åsikter om två organisationer, och att kritiken främst riktade sig "mot innehållet i den anmälade föreningens tidskrift eller andra kända förhållanden". Med hänsyn härtill kunde det inte göras gällande, att tidningen varit skyldig att höra föreningen före publiceringen.

Om man ser närmare på dessa fyra fall, kan man göra följande reflexioner. I det första var tidningens uppgifter vitsordade "till största delen". Det kunde därför tyckas vara en typisk genmälessituation. Nämndens rätt utförliga motivering anger emellertid, att den inte ansett saken riktigt så enkel. Det är mycket möjligt — för att inte säga troligt — att nämnden hade klandrat tidningen om det gällt t ex "Otroligt snusk på X-konditoriet i Y" och konditoriägaren sagt detsamma som SJ.

I det andra fallet kunde tidningen stödja sig på en källa som fick anses tillräckligt säker. Likafullt framhöll nämnden att en kontakt med SSU i och för sig varit önskvärd. Detta uttalande hade säkert skärpts om det gällt en vanlig enskild och inte en politisk organisation.

De båda övriga fallen, framför allt det sista, hör egentligen inte hemma här, eftersom det mera gällde kritik, synpunkter och åsikter. Just därför är det emellertid av intresse att nämnden särskilt motiverade varför det inte varit nödvändigt att höra dem det gällde i förväg. Man fäster sig också vid att det även här var fråga om ett statligt verk och en organisation, inte om enskilda personer.

Slutsatsen blir att det alltid är en god princip att höra den som "drabbas" innan publicering sker. Även om tidningen är säker på sin sak och även om det inte är fråga om en enskild person som är särskilt känslig för publicitetsskador, finns det starka skäl för att ta en sådan kontakt.

”Ge korrekt information”

Framställningen i detta kapitel utgör en direkt fortsättning på vad som sagts i det föregående. Förut har talats om den elementära kontrollåtgärd som består i att höra den som direkt berörs av uppgifter som publiceras. Här går framställningen vidare till andra synpunkter på nyhetskällorna, som följer av PK-reglernas krav på korrekt information.

Det är alltså i stor utsträckning fråga om nyansskillnader och lätta förskjutningar i frågeställningarna. Det innebär emellertid ingalunda, att samma sak kommer att sägas en gång till fastän på något annat sätt. Vissa upprepningar är naturligtvis oundvikliga. Men det är en lätt gjord iakttagelse, att även förhållandevis små förändringar i infallsvinkel och perspektiv leder till att nya frågor och synpunkter uppmärksammas på det vidsträckta område det här gäller.

I det första avsnittet behandlas den allmänna maningen att vara kritisk mot nyhetskällorna. Det andra tar upp frågor som sammanhänger med källhänvisningar, bl a betydelsen av anonymitetsreglerna. De två sista behandlar vilseledande uppgifter om underlaget för det som publiceras samt kravet att löpsedlar och rubriker skall ha täckning i texten.

Även i detta kapitel liksom i de föregående gäller det i huvudsak konkreta, preciserade uppgifter och påståenden. Först i det nästkommande behandlas den allmänna uppmaning till saklighet och opartiskhet i nyhetsförmedlingen, som PK-reglerna framför under rubriken ”Ge korrekt information” och som redan mött i förra kapitlet. Den har ett närmare samband med reglerna om kritikerätt och skrivsätt än med de frågor om behandlingen av nyhetskällorna m m som skall tas upp här.

"Var kritisk mot nyhetskällorna"

Om kontroll av uppgifter före publiceringen innehåller PK-reglerna följande: "Var kritisk mot nyhetskällorna. Återge inte en uppgift utan kritisk granskning även om den redan har publicerats på annat håll. Kontrollera uppgifter på nytt i tveksamma fall." En liknande uppmaning innehåller SJFs yrkeskodex: "Kontrollera uppgift, som Du tänker använda, även om den redan offentliggjorts."

Det är ingen överdrift att påstå, att dessa regler aktualiseras i de allra flesta ärenden, som kommer under POs och opinionsnämndens prövning. Detta gäller om så gott som samtliga de fall som berörts i det föregående. Vanligen var det där fråga om att mera elementära kontrollåtgärder försummats. I mängder av andra ärenden har kontrollsynpunkterna aktualiserats på mindre allvarligt sätt.

Det är omöjligt att ange några mera generella normer för vad tidningarna bör iaktta i fråga om kritik mot nyhetskällor och kontroll av uppgifter. Sannolikt kan man inte komma längre än PK i de citerade uppmaningarna. Det ligger i sakens natur att situationerna växlar, i fråga om både den sak publiceringen gäller och de yttre omständigheterna, som tidspress o d.

Det sagda betyder inte, att man nödgas förbigå kontrollfrågorna helt. Det kan emellertid bara bli fråga om vissa notiser, som egentligen är alltför korta och ytliga i förhållande till ämnet.

Till en början kan det nämnas, att opinionsnämnden i åtskilliga fall gett uttryck för den i PK-reglerna angivna principen att *publicering på annat håll saknar betydelse för ansvaret*. Det händer inte så sällan, att en anmäld tidning skyl-ler på en annan som publicerat samma sak tidigare. Det har då ofta argumenterats så, att den publicitet som förekommit gjort saken i fråga till en nyhet som det varit en naturlig sak att "följa upp". Särskilt när en uppgift spritts av någon stor rikstidning brukar ett sådant resonemang föras av tidningar med mera lokal spridning. Det hävdas att man har att utgå

från att saken redan blivit känd och att det även för den "drabbade" kan vara en fördel, att ett klarläggande sker på flera håll. Det är naturligt att anta, att "andrahandsspridare" är mera benägna för tillrättalägganden än den som gett upphovet till publiciteten.

Opinionsnämnden har emellertid ställt sig kallsinnig till resonemang av denna typ (se t ex PK 1958 s 25 nederst, 1962 s 26 överst, 1963: 5, 1964: 14, 1968: 43). Oriktiga uppgifter skall inte spridas, vare sig i första eller i andra eller tredje hand. Det självständiga ansvar, som läggs på varje redaktör, är ett effektivt medel att begränsa spridningen och därmed skadeverkningarna. *Hur* effektivt detta medel är i det enskilda fallet är en annan sak och hör inte hit. Som regel är saken inte märkvärdigare än att ett rykte inte får föras vidare bara därför att det redan blivit känt av vissa personer.

Det bör särskilt erinras om att *dess*a regler har direkt stöd i TF. Ansvaret för tryckfrihetsbrott åvilar ansvarige utgivaren för den publicerande tidningen ensam, utan möjlighet att skjuta över det på någon annan vare sig inom eller utom tidningen. Det bör också erinras om att flera av de förut refererade tryckfrihetsmålen om förtal gällde sådant som publicerats tidigare eller som publicerats samtidigt på annat håll. Hammarskjöld-målet är belysande. Själva de uppgifter det gällde hade redan förut cirkulerat i svensk press. Det bästa exemplet på hur ansvar för förtal kan göras gällande mot flera tidningar är naturligtvis de ännu inte avslutade processerna om den s k nazistaffären.

Av det sagda följer en annan princip som antytts i det föregående. *Samråd med andra redaktioner friar inte från ansvar*. Det enda fall som redovisats, där samråd beaktades av opinionsnämnden, gällde inte spridning av oriktiga uppgifter utan publicering av namn (PT 70/1970). Frågan om betydelsen av samråd i sådana fall, som avses här, blev föremål för prövning av nämnden bl a i ett fall som skall redovisas strax nedan (PK 1963: 17). Det med kraftiga ordalag fällande utslaget noterade särskilt, att visst samråd syntes

ha skett med kolleger i pressen, innan den klandrade artikeln infördes i tidningen.

Det kan också vara fel att utan kontroll återge ett *TT-telegram*. I ett utslag (PK 1964: 22) uttalade nämnden sålunda: "Av de till nämnden inkomna svaromålen framgår att ifrågavarande del av artiklarna härrör från ett TT-telegram, som tidningarna återgett i befintligt skick. Detta förhållande kan väl utgöra en förklaring till det inträffade men har i och för sig icke befriat tidningarna från ansvaret för publiceringen."

Av regeln om utgivarens exklusiva ansvar följer också, att *en tidning ansvarar även för uppgifter som lämnats av myndighet*. Detta fastslogs bl a i ett fall — det som nyss berördes (PK 1963: 17) — där en tidning förklarades ha grovt förbrutit sig mot publicistisk anständighet genom att publicera uppgifter om att en kollega lejt en person för att provocera polisen. Nämnden noterade uttryckligen i sitt utslag, att tidningen "återgivit uppgifter som i huvudsak lämnats av polismyndigheten". Det inskräptes också att tidningen inte går fri från ansvar "ens om myndigheten framställt önskemål om publicering".

Mot detta fall kan ställas det förut refererade (PK 1962 s 33 nederst) där nämnden fann det försvarligt att tidningar tillmötesgått polisens direkta begäran, att en bild av en häktad person skulle publiceras för att det skulle kunna utrönas om han iakttagits i samband med någon av de många fickstölder på spårvagnar och bussar som man försökte sätta stopp för.

Principfrågan uppkom också i ett fall 1971, som bör refereras därför att det är ett av de få där en mera vanskelig kontrollfråga verkligen blivit föremål för särskild prövning och ett direkt uttalande från opinionsnämndens sida (PT 19/1971). Vid en svår trafikolycka dödades och skadades flera personer. En kvällstidning publicerade i sin första upplaga namn och bild på fyra personer som uppgavs vara döda. En av dem levde emellertid ännu men avled under dagen på sjukhuset. Sedan tidningen fått veta, att han levde, ändrades

uppgifterna i andra upplagan, varvid bl a bilden togs bort och det upplystes att vederbörande fått livshotande skador.

Inför nämnden framhöll tidningen, att det avgörande var att kontroll av uppgiften skett. Medarbetaren hade frågat polisen på platsen och fått uppgiften om de fyra döda. Inom massmedia anses det enligt tidningen, att en sådan uppgift i regel är tillräcklig i liknande fall. Man hann inte heller få kontakt med sjukhuset, innan första upplagan måste gå i press, men så snart misstaget uppdagats hade rättelse skett.

Opinionsnämnden uttalade följande i ärendet: "I sakens natur ligger, att uppgifter om att personer avlidit är, bl a av hänsyn till anhöriga, av mycket ömtålig natur. Enligt nämndens mening hade tidningen — eftersom tillräckliga kontrollmöjligheter inte förelåg vid tiden för publiceringen — bort avstå från att publicera uppgiften att A avlidit." Tidningen hade alltså handlat fel, men felet var inte så allvarligt att nämnden förklarade god publicistisk sed åsidosatt.

Nämndens uttalande pekade på ett ganska självklart förhållande, som måste beaktas i många situationer, nämligen att *uppgifternas ömtåliga eller uppseendeväckande karaktär kan göra en särskilt noggrann kontroll motiverad*. Detta har påpekats i åtskilliga fall. Det skedde bl a i det förut relaterade ärendet om beskyllning för provokation (PK 1963: 17) och i ett senare som gällde intagning på mentalsjukhus (PT 18/1970). Och i ännu ett ärende (PT 77/1970), vilket avsåg publicitet om en 15-årig pojkes självmord som påstods ha berott på vanvård, uttalade nämnden: "Uppgifterna om vanvård var så graverande för fosterföräldrarna, att publiceringen inte borde ha skett förrän en noggrann kontroll skett av uppgifternas riktighet. Av utredningen framgår att någon sådan kontroll inte skett — ordföranden i traktens barnavårdsnämnd har tydligen vid samtalet från tidningen inte verifierat påståendena om vanvård." Fallet kommer att beröras ytterligare i anslutning till den särskilda regeln om publicitet rörande självmord.

Som exempel kan också anföras ett äldre fall (PK 1962: 1), där en tidning anmälts för en artikel med rubriken: "Rek-

tor förbjuder elever äta choklad hemma." Nämnden fann att ett flertal uppgifter varit oriktiga, främst det genom rubriken framhävda påståendet, och yttrade: "Med hänsyn till uppgifternas karaktär framstår tidningens underlåtenhet att kontrollera uppgifterna som särskilt anmärkningsvärd."

Flera av "förtalsfallen" gav exempel på situationer, där uppgifternas art bort föranleda noggrann kontroll. Ett likartat ärende, som avgjordes 1970, kan föranleda särskilda reflexioner (PT 39/1970).

En stort uppslagen artikel hade rubriken "Miljonärer lurar Sträng genom att skaffa sig hög restskatt med flit" och meddelade bl a följande. Straffröntan på restskatt är 9 %. Eftersom det tar omkring 1 ½ år innan pengarna krävs in, blir den verkliga räntan cirka 6 %. Normal ränta var då ca 10 %. Att skaffa sig hög restskatt innebar alltså att skaffa sig ett slags lån av staten till 4 % lägre ränta än den gängse. Som exempel nämndes en känd industriman, som fått en restskatt på 253 578 kronor. Denne anmälde artikeln och upplyste, att den första debiteringen av slutlig skatt sker utan beaktande av regeln att ingen skall betala mer än 80 % av sin inkomst i skatt. Avkortning av skatten sker i efterhand. Detta hade lett till att den skenbara skatteskulden på 253 578 kronor förbyts i en återbetalning av 12 086 kronor. I artikeln hade på grundval av detta förbiseende gjorts kränkande uttalanden.

Nämnden uttalade: "Att den ursprungliga debiteringen kunde komma att jämkas på grund av 80-procentsregeln borde tidningen ha insett. Tidningens information i artikeln har således varit ofullständig" och de kränkande uttalandena utan fog. Tidningen hade allvarligt åsidosatt god publicistisk sed.

Om man bortser från förtalsaspekten och begränsar sig till kontrollfrågan, kan man notera följande. Den uppgift, som låg till grund för de klandrade uttalandena var ostridigt rätt: Vederbörande hade debiterats 253 578 kronor i restskatt. Detta var onekligen en i förstone uppseendeväckande uppgift. Den borde ha föranlett eftertanke och sökande efter

en förklaring. Enligt nämndens bedömning borde tidningen ha insett förklaringen utan vidare, men då så inte var fallet, borde en ytterligare kontroll ha skett. Kritiken riktades inte bara mot de förklenande omdömen som fällts utan även mot denna underlåtenhet.

Man kan alltså ur detta fall läsa ut en viktig regel. *Även om en uppgift är klart styrkt, kan det finnas skäl för ytterligare kontroll i syfte att finna en godtagbar förklaring.* Denna kan vanligen vinnas genom kontakt med den som berörs av uppgiften, men man bör lägga märke till att nämnden inte gjorde något uttalande just om detta. Kraven ställdes högre: Tidningen borde själv ha insett, att den bara fått tag på en del av sammanhanget.

Från det nu sagda kan man gå ett steg längre och hävda, att *tidningarna bör, oavsett om saken är stor eller liten, ta del av lätt tillgängligt material.* Typexempel ger domstols-saker, där som förut påpekats materialet normalt är offentligt och tillgängligt för envar. Ett ärende från 1969 får belysa en sådan situation (PK 1970: 49).

En artikel med rubriken "Bokförlag krävde henne på 4000 kronor då hon blev sjuk" skildrade hur ett förlag krävt en försäljare, som måst sluta på grund av sjukdom, på det nämnda beloppet för inkomstbortfall. En process hade inletts, om vilken sades bl a: "I dag skulle striden ha avgjorts i Nyköpings rådhusrätt men i går backade bokförlaget ur — och tog tillbaka sina krav."

Nämnden fann utrett att förlaget ursprungligen krävt försäljaren på 4295 kronor, varav 3600 kronor för inkomstbortfall, enligt en faktura som tillställts henne — förlaget talade om "ett skrämskott" för att få tillbaka viss egendom — men att kravet sedermera inskränkts till 695 kronor, avseende vissa utlägg, och i den delen fullföljts vid domstol. Artikeln var således oriktig i vad den innehöll, "att det av förlaget hos rätten fullföljda kravet avsåg 4000 kronor i inkomstbortfall", och den innehöll också "vissa andra felaktigheter". Tidningen fick därigenom "anses ha brustit i varsamhet vid behandlingen av det föreliggande materialet".

Skillnaden mellan 3 600 och 4 000 kronor är alltför oväsentlig för att ha spelat någon roll. Den springande punkten var att det i och för sig ostridiga kravet på bortåt 4 000 kronor för inkomstbortfall *inte fullföljts vid domstol* utan endast ett krav på ersättning för vissa utlägg. Detta fel hade lätt undgåtts om tidningens medarbetare gjort en kontroll hos domstolen.

Det kan vara värt att i korthet nämna några andra fall, där nämnden påtalat brister i form av underlåtenhet att återge eller ta reda på uppgifter av betydelse för framställningen.

En tidning kritiserades för att den i en artikel om överlaster i den yrkesmässiga biltrafiken underlåtit att nämna att en lagändring skett, trots att tidningen kände till den (PK 1969: 17). En skildring av varvskrisen i Uddevalla klandrades bl a för att den grundade sig på ett ensidigt material utan att detta klargjordes för läsaren och utan att det framgick "att det föreligger ett offentligen redovisat, av tidningen outnyttjat material som ger en annan bild" (PK 1969: 42).

En artikel om hur en sjubarnsfamilj nödgades utstå trångboddhet i sitt eget hus, därför att en ensamstående hyresgäst vägrade flytta, kritiserades för att det inte nämndes att hyresmyndigheterna förklarat uppsägningar obilliga (PK 1970: 55). En tidning klandrades för att en artikel om missförhållanden vid bostadsförmedlingen gav intryck av att dessa berodde på personalens okunnighet, trots att författaren haft tillgång till en rapport från chefen till styrelsens arbetsutskott, vari han framhöll att servicen var dålig på grund av personalbrist (PK 1970: 58).

En artikel om missförhållanden inom en bostadsrättsförening, om vilken nämnden allmänt uttalade att skribenten syntes "ha lagt sig vinn om en mångsidig belysning av sitt ämne", kritiserades likafullt bl a för att den uppgett, att ett utbrett missnöje med styrelsen rådde bland medlemmarna, utan att nämna att styrelsen månaden före publiceringen fått föreningens förtroende vid ordinarie stämma (PT 4/1970).

I samtliga dessa fall var det fråga om uppgifter som fanns tillgängliga eller var lätta att få tag i och som det låg nära

till hands att tänka på. Då de utelämnats, hade bilden blivit fel. Man kan inte säga att nämnden ställde sina anspråk högt i något av fallen. Man kan emellertid knappast heller få belägg för att kraven ställts mycket högre än de refererade fallen visar.

Man förefaller berättigad att påstå, att nämnden ställer större anspråk i fråga om kontroll av uppgifter som publiceras än i fråga om komplettering med ytterligare uppgifter. Detta syns också rätt rimligt. Man kan med fog begära en ordentlig kontroll innan en uppgift publiceras. En sådan kontroll bör innefatta att journalisten tar del av lätt tillgängligt material och att han ägnar saken så mycket eftertanke, att han inte förbiser frågor och omständigheter som ligger nära till hands. Men innan man går utöver detta och kräver en mera fullständig undersökning och presentation, måste man besinna arbetets villkor och yttre betingelser. De enskilda klagande har av naturliga skäl lätt för att ställa högre krav på tidningarna än som är rimligt att söka upprätthålla. Vad man har skäl att klandra är ofta i första hand ett alltför yvigt och kategoriskt skrivsätt.

Detta syns stämma väl överens med opinionsnämndens allmänna inställning. I huvudsak är det ganska påtagliga fel i det journalistiska förarbetet som påtalas. Annars kritiseras att tidningarna inte besinnat bristerna i sitt material utan skrivit på ett sätt som förutsatt ett annat underlag. I stället för att säga att man borde ha gjort ett bättre arbete *före* publiceringen, kritiserar nämnden m a o att man inte gjort ett bättre arbete *vid* publiceringen.

Det bör tilläggas, att PK-reglerna särskilt föreskriver att *även domen eller annat avgörande skall publiceras om ett mål har refererats*. Detta tillämpas strikt av opinionsnämnden. Som exempel kan nämnas ett ärende angående en omfattande och långvarig publicitet om handläggningen av stuverifrågan i en stads hamn (PK 1970: 48). Saken hade tagits upp av näringsfrihetsombudsmannen, som avskrev den sedan så småningom en lösning nåtts. Trots att tidningen redovisat själva lösningen, klandrades den för att inte ha redo-

visat detta beslut, sedan den förut riktat kritik mot stuveribolaget och refererat NO-ärendet. Tidningen menade att beslutet närmast var en formalitet utan nyhetsvärde med hänsyn till den publicitet som redan förekommit. Nämnden torde ha sett saken så, att det först genom att avskrivningsbeslutet bekantgjorts blivit klart för läsarna att någon kritik inte längre hade officiellt stöd.

Om kontroll av uppgifter må ytterligare anmärkas, att ett särskilt skäl för noggrannhet kan vara att det gäller *en gammal händelse*. I ett ärende, som gällde ogrundade beskyllningar mot en frikyrkopastor för att ha medverkat vid vräkning av en vaktmästarfamilj, uttalade t ex nämnden (PK 1965: 2) att "den omständigheten, att händelsen inträffat mer än två och ett halvt år före publiceringen, hade bort föranleda, att de lämnade uppgifterna kontrollerades särskilt noga".

Till sist skall nämnas ett fall (PK 1970: 29) där tidningen åberopade sitt *syfte med publiceringen* och där nämnden likaså använde en mildare formulering än att god sed åsidosatts. Det gällde en artikel med rubriken "12-åring på flykt — satt inspärrad tillsammans med kriminalpatienter i tre månader". Tidningen förklarade bl a att det väsentliga var kritik av att myndigheterna inte hade möjligheter att placera pojken i fråga annorstädes än på ett mentalsjukhus för vuxna. Nämnden antecknade, att syftet uppenbarligen inte varit att rikta kritik mot sjukhuset eller någon befattningshavare där. Av utredningen framgick emellertid att tidningen lämnat vissa felaktiga och överdrivna uppgifter. Härigenom hade den "åsidosatt kravet på korrekt information".

Att skydda källan — och att skyddas av källan

Ett både praktiskt och principiellt viktigt problem, som måste tas upp i detta sammanhang, gäller angivande av nyhetskällor och skydd för nyhetskällor. Problemet har redan mött i flera av de fall, som berörts i det föregående. Det ställdes på sin spets i "plenimålet" om tidningen som riktat anklagelser mot

två namngivna narkotikabrottslingar för att ha fortsatt sin verksamhet under avtjänande av straff. Problemet har också mött på ett annat sätt. I vissa fall har tidningar gått fria från klander därför att det av de påtalade artiklarna framgått att de uppgifter, som anmälaren ansett kränkande och fel, härört från viss person och att tidningarna inte själva ställt sig bakom påståendena. Man kan enkelt sammanfatta problematiken med den rubrik som satts över detta avsnitt.

Vad som gör att dessa frågor bör tas upp just här kan enkelt preciseras på följande sätt. Då en tidning anmäls för att ha publicerat kränkande eller skadliga uppgifter, är den alltså skyldig att visa fog för uppgifterna. Men hur skall man ställa sig, om tidningen svarar att den visst har ett säkert underlag för vad som skrivits men måste skydda sin källa och är absolut förhindrad att uppge denna?

Naturligtvis får det inte vara så enkelt för en tidning att klara sig från ansvar. Då skulle skyddet för den enskilde lätt kunna bli en fiktion. Det skulle i realiteten innebära, att bevisbörderegeln kastades om: Den enskilde skulle få visa sådant fog för sitt bestridande att opinionsnämnden kan säga sig, att tidningen, hur det än må förhålla sig med den påstådda anonyma källan, borde ha gjort ytterligare kontroller och att den genom denna försummelse åsidosatt kravet på korrekt information. En sådan ordning kan inte vara tillfredsställande. Inte heller kan det anses nöjaktigt att hänvisa nämnden till en bedömning från fall till fall, vem som är mest trovärdig, tidningen eller anmälaren. Många gånger skulle den nödgas konstatera att den inte kan göra någon säker bedömning och låta tidningen gå fri på den grunden. Man måste i detta sammanhang särskilt observera den viktiga skillnaden mot domstolsprocessen, att förfarandet hos nämnden är helt skriftligt. Å andra sidan kan man naturligtvis inte heller bara vifta bort sådana invändningar från tidningarnas sida som åsyftas här.

Det är värt att med några ord erinra om den tryckfrihetsrättsliga bakgrunden. Skyddet för meddelaren var en av de viktigaste nyheterna, då 1949 års TF antogs. Det sägs nu

i 1 kap 1 § TF att tryckfriheten bl a innebär rätt för envar att i alla fall, där inte TF uttryckligen gör undantag, fritt "meddela uppgifter och underrättelser i vad ämne som helst för offentliggörande i tryckt skrift till dess författare eller utgivare eller, om för skriften finnes särskild redaktion, till denna eller till företag för yrkesmässig förmedling av nyheter till periodiska skrifter". För undantagen behöver inte redogöras här. I 3 kap TF stadgas om rätt till anonymitet. Av 2 och 4 §§ framgår att fråga om vem som på sådant sätt lämnat visst meddelande överhuvudtaget inte får väckas i tryckfrihetsmål.

Att skapa skydd för nyhetskällorna sågs som en angelägen reform vid TFs tillkomst. Självfallet avsåg man emellertid inte att därigenom urholka det lagstadgade skyddet för de enskilda mot publicitetsskador. Detta har också under tiden efter 1949 alltmera trängt i förgrunden för den pressetiska debatten.

Tre fall från senaste år får belysa opinionsnämndens inställning. Det första är det förut omnämnda där en tidning påstått, att en känd ungdomspolitiker attackerat narkotikaupplysningen vid vissa militära förband (PT 15/1970). Då PO hänsköt ärendet till nämnden framhöll han, att tidningen varken i sitt skriftliga yttrande eller därefter på POs begäran visat fog för sitt påstående. Tidningen genmälde att detta var en klart oriktig uppgift, som gjorde tidningen tveksam om PO iakttog den opartiskhet som borde vara självklar. Ansvarige utgivaren hade i vittnes närvaro vid personligt besök hos PO förklarat, att tidningen satt inne med sådana uppgifter, t o m skriftliga, som klart visade att anmälaren utövat påtryckningar för att stoppa den ifrågavarande narkotikaupplysningen. Uppgiftslämnaren hade emellertid önskat vara anonym, och då kunde inte tidningen, som hänvisade till TF, avslöja sin källa.

Opinionsnämnden tog inte ens upp det här refererade resonemanget utan konstaterade kort och gott, att tidningen gjort ett visst påstående om anmälaren och att den mot hans bestridande inte visat fog för detta påstående.

Det andra fallet har också nämnts förut (PT 42/1970). Det gäller en tidnings påstående, att en resebyrå samarbetat med den grekiska regimen och fick stöd av denna. I sin skrivelse till opinionsnämnden, då ärendet hänsköts dit, anförde PO bl a: "Tidningen har gjort gällande att uppgifterna är riktiga men att uppgiftslämnaren inte kan framträda på grund av politiska skäl. PO vill ifrågasätta om tidningen på denna grund kan undgå klander för uppgifter som — därest de är felaktiga — får anses åsidosätta god publicistisk sed." Inte heller denna gång tog nämnden upp tidningens invändning utan uttalade endast: "Av utredningen framgår, att tidningen om anmälaren lämnat kränkande uppgifter, för vilka tidningen inte visat fog. Härigenom har tidningen brutit mot god publicistisk sed."

Det tredje fallet är det förut refererade "plenimålet" (PT 14/1971). Redan den extraordinära åtgärden att låta samtliga ledamöter och suppleanter delta i avgörandet klargör, liksom den mycket utförliga skrivningen, att ärendet ansågs ytterst vanskligt och principiellt viktigt. Härtill medverkade naturligtvis andra faktorer än uppgiftslämnarnas anonymitet, men denna omständighet hade helt visst grundläggande betydelse. Hade nämnden kunnat klart bedöma, hur starkt underlag tidningen hade för sina anklagelser, hade ärendet måhända varit lätt att avgöra. I anonymitetsfrågan gjorde också nämnden denna gång ett särskilt uttalande. Det framhölls, att det "är ett känt förhållande" att bevisning om storhandeln med narkotika är mycket svår att få och "att uppgiftslämnare i stor utsträckning är rädda för att framträda öppet".

Dessa tre fall ger klart besked. *Tidningarna kan inte undgå sin skyldighet att visa fog för uppgifter, som är nedsättande eller skadliga för någon, genom att hänvisa till uppgiftslämnarens önskan om anonymitet, om inte situationen är mycket speciell och känslig och man kan finna annat, bärande stöd för en sådan önskan än bara tidningens uppgifter.* Opinionsnämnden har hittills överhuvudtaget inte tagit upp sådana invändningar från tidningarnas sida till dis-

kussion annat än i ett undantagsfall av sistnämnda karaktär.

Denna praxis är uppenbarligen väl motiverad och helt i överensstämmelse med TFs anda. Meddelaren är skyddad och därmed *nyhetstillflödet*, vilket är det väsentliga för TF. Ansvar för *publiceringen* ligger på tidningsutgivaren. Normalt måste ytterligare kontroll göras och den anonyma källan betraktas som ett "tips", vilket får fullföljas med egen aktivitet om det anses intressant. Man måste självfallet alltid vara på sin vakt mot den som inte vågar framträda öppet och vara medveten om risken att lita uteslutande på en sådan källa. Knappast under några förhållanden kan det vara försvarligt att lägga endast sådana uppgifter till grund för en kränkande eller skadlig framställning. Särskilt träder kravet "döm ingen ohörd" i förgrunden. Det minsta man kan begära är en varsam och balanserad framställning med beaktande av andra möjligheter och synpunkter. SJFs maning att redovisa de olika, rimliga versioner som kan finnas bör hållas för ögonen.

Det skulle vara av intresse att ta del av nämndens bedömning av en invändning om att tidningen måste skydda sin källa i ett fall, där tidningen tagit sådana hänsyn som angetts nyss och där situationen alltså inte är så allvarlig som i de båda först refererade fallen. Något sådant exempel kan dock inte redovisas.

Härefter övergår framställningen till den andra sidan av den aktuella problematiken: hur en tidning kan skydda sig genom att ange sina källor och inte göra påståenden som går utöver vad dessa källor ger underlag för. Till en början bör det anmärkas, att tidningarna i många fall kan *uppgge källans art och karaktär utan att avslöja själva källan*. Detta aktualiserades bl a i ett ärende rörande en artikel i en veckotidning om att en person fullgjort värnplikstjänstgöring för en annan (PK 1967: 31). Med hänsyn till den kontroll som företagits före publiceringen och till att tidningen själv avslöjade, att berättelsen var osann, sedan detta kommit fram, riktade nämnden endast ett par smärre anmärkningar mot tidningen. Bl a borde, som tidningen också medgett, "käl-

lans art och karaktär" ha meddelats. I detta hänseende hade artikeln stått i strid med god publicistisk sed. Att en sådan skyldighet i fråga om källangivelse ansågs föreligga berodde naturligtvis på att de uppgifter som publicerats var uppseendeväckande.

Flera exempel kan ges på att *källhänvisning kan ge säkerhet*. Förut har nämnts ärendet om en tidningsartikel med uppgifter om kraftiga prissänkningar på bilar, som genomförts av bilvaruhuset BIVA (PK 1967: 6). Påståendena var enligt anmälaren gripna ur luften. Genom att sprida oriktiga och okontrollerade uppgifter hade tidningen kunnat åstadkomma betydande ekonomiska skador.

Nämnden noterade att det i artikeln "direkt utsades att uppgifterna om priskrig byggde på de utbud som gjorts i annonser" av varuhuset. "Full tackning för uppgifterna i artikeln fanns alltså i den källhänvisning som lämnades i artikeln." För frågan om god sed iakttagits kunde det inte vara av betydelse om varuhuset, som anmälaren gjort gällande, inte varit berättigat att annonsera "fabriksnya" bilar eller om det i verkligheten trots annonsen skulle ha haft till salu endast någon "eller eventuellt ingen bil alls" av en modell som nämnts i annonsen. Nämnden tog inte ställning i dessa frågor. Anmälan mot annonsen fick "ske i annan ordning än genom anmälan till pressens opinionsnämnd". För den händelse anmälaren ansett artiklarnas uppgifter om varuhusets utbud oriktiga eller missvisande, borde vederbörande ha begärt att få ett tillrättaläggande infört. Någon skyldighet att lägga till rätta själv hade tidningen enligt nämndens mening inte haft.

Här blev utslaget uppenbarligen helt avhängigt av att tidningen gett en källhänvisning och hållit sig till sin källa. Att artikeln måhända blev ofullständig spelade ingen roll med hänsyn till sättet att presentera informationen. Liknande gäller ett fall, där kritik riktats mot skoldirektionen i Stockholm på grundval av ett tjänsteutlåtande av kammarkontoret — stadens finansförvaltning — vari bl a påtalats att direktionen hade för vana att dröja alltför länge med slut-

redovisning sedan skolbyggnader färdigställets (PK 1967: 7). Nämnden noterade, att artikeln grundade sig på kammarkontorets yttrande och att detta tillkommit efter granskning av skoldirektionens tjänstememorial i ärendet. Det kunde inte riktas någon anmärkning mot att tidningen anknöt sin kritik till vad kammarkontoret anfört, utan att närmare ta del av de förklaringar som kunnat lämnas av skoldirektionen. Om anmälarna ansett, att det sakliga innehållet i artikeln var oriktigt eller missvisande, borde de ha begärt att få ett tillrättaläggande infört.

Ett annat ärende (PT 37/1970) gällde en artikel med rubriken "Svenska flickor skrev på slavkontrakt!" I texten citerades bl a en advokat som använde uttrycket slavkontrakt. Det var särskilt mot denna beskrivning av de kritiserade avtalen, som anmälaren vände sig. Opinionsnämnden uttalade: "Den kritik som i den påtalade artikeln riktas mot ifrågavarande avtalstext har tillkommit efter samråd med advokat och går ej utöver de kritiska kommentarer denne gjort. Då tidningen sålunda för sin artikel anlitat en i juridiska ting förfaren person" och gett tillfälle till gensaga, saknades anledning till anmärkning.

Belysande är också nämndens uttalande i ett ärende om några artiklar, som behandlade frågan om besittningsskyddet för hyresgäster som hyr bostadslägenheter i andra hand (PT 46/1970). Artiklarna hade enligt nämnden "belyst en för många angelägen fråga" men innehöll "väl kategoriska och långtgående påståenden" och var "därigenom vilseledande". Påståendena grundade sig emellertid "delvis — med angivande av källan — på utsagor av företrädare för hyresgästorganisation". Då tidningen också i följande nummer låtit andra i fråga sakkunniga framträda med andra synpunkter, kunde den inte anses ha brutit mot god sed, "oaktat den ej velat rucka på sina i de påtalade artiklarna tillspetsade uttalanden".

Dessa fall får räcka för att belysa värdet av att uppge källor när det kan ske. Det bör särskilt understrykas, att *källan måste framgå klart och påståendena måste ha täck-*

ning i källan, om denna skall beredas något skydd. Om källangivelsen "smusslas undan", så att endast en uppmärksam läsare märker den, eller om utformningen i stort sker på sådant sätt, att en vanlig läsare kan bli vilseledd och förbise den angivna källan, är uppgiften av ringa värde.

Det sist sagda kan enkelt belysas med ett fall som gällde en filminspelning (PK 1967: 12). Artikeln berättade, att författaren till den bok, som låg till grund för filmen, skulle ge ut en ny bok, "Inspelningen", och återgav ett sammandrag av innehållet samt intervjuer med författaren och en huvudrollsinnehavare i filmen.

Nämnden noterade i sitt utslag, att tidningen i artikeln publicerat ett uttalande, vari författaren förklarade att den nya boken inte hade någonting med filmen att göra och att ingen av de händelser som återgavs i boken inträffade under inspelningen. Vidare antecknades att uttalanden av samma innebörd även gjordes i intervjun med skådespelaren. Lika fullt fann nämnden, att tidningen "allvarligt förbrutit sig mot god publicistisk sed". Rubrikerna och innehållet hade nämligen utformats på sådant sätt, att läsaren fick "den uppfattningen att 'Erotik och flod av sprit' utmärkte de förhållanden, under vilka filmen kom till". Därigenom hade artikeln varit kränkande för dem som deltog i inspelningen.

I ett annat fall, som gällde en veckotidningsartikel om sockersjuka (PK 1967: 25), uttalade nämnden, att det visserligen för den läsare, som tog noggrann del av artikeln, blev klart att den endast relaterade ett avsnitt ur en bok av en engelsk "helbrägdagörare", men att många läsare lätt kunde få uppfattningen att artikeln redogjorde för vissa medicinska rön. Artikeln hade därför varit olämpligt avfattad.

Slutligen bör det måhända sägas att en källhänvisning till "*rykten*" och *liknande* självfallet inte kan godtas. Två enkla exempel förtjänar nämnas i korthet.

Ett veckotidningsreportage om en svår gruvelycka anmälades av ordföranden i den lokala fackföreningen (PK 1964:1). Han vände sig särskilt mot påståenden om att kommunister skulle ha infiltrerat fackföreningen och nu genom ett skick-

ligt utnyttjat ledarskap skulle slå mynt av situationen. I artikeln hade dessa uppgifter återgetts i ett avsnitt med en ingress, som talade om att man mot angiven bakgrund fick se "vissa påståenden som cirkulerar". Något längre ner återgavs en kommentar av en ombudsman i förbundet: Han "bemöter med eftertryck: det officiella kommunistiska inflytandet är obetydligt såvitt jag vet". Nämnden uttalade, att anmälaren bort begära att få ett tillrättaläggande infört om han ansett uppgifterna i artikeln vara felaktiga eller missvisande, men tillade: "Nämnden kan emellertid inte underlåta att uttala att tidningen genom sitt insinuant skrivsätt i hög grad brustit i varsamhet vid behandlingen av det allvarliga ämnet för artikeln."

I det andra fallet hade två tidningar skildrat hur en familj blivit vräkt från sin bostad av fastighetsägaren, som var ett företag (PK 1970: 40). Mot den ena tidningen anmärkte nämnden bl a att den i ingressen förbehållslöst förklarat att huset skulle bli representationsbostad och i samma ingress återgett vad en person "hört ryktesvägen" om att chefen skulle använda huset som sommarbostad. Detta befanns oförenligt med god sed.

Uppgifter om källor får inte vara vilseledande

Ett väsentligt led i kravet på korrekt information är att en framställning inte får vara vilseledande vare sig i sak eller i fråga om källa. Det sistnämnda skall tas upp här, i direkt anslutning till vad som sagts om källhänvisningar. Lika väl som en sådan kan utgöra ett skydd för tidningen om den är rätt, kan den naturligtvis ge anledning till klander om den är fel. Det är självfallet att en tidning inte bör få ge de uppgifter den publicerar ett falskt sken av bättre underlag eller större vederhäftighet i övrigt än som svarar mot verkliga förhållandet.

Detta kan tyckas vara självklarheter som inte fordrar närmare utveckling. Likafullt är det en ganska allmän uppfattning att det i stor utsträckning syndas mot dessa principer.

Särskilt gäller detta intervjuer. Det är belysande att en känd advokat i ett inledningsanförande i en PK-debatt om ämnet "Om jag vore allmänhetens pressombudsman" (PK 1970 s 86) tog fram intervjuerna "som man inte längre har någon tilltro till" som första exempel på hur pressen ansågs åsidosätta sina egna regler: "Skådespelerskan A uppges i en av tidskrifterna ha sagt: Jag känner ofta erotisk dragning till mina motspelare. Läser man sedan vidare finns det ingen antydning om detta i artikeln. Hur skall familjen känna sig? Barnen kanske är läskunniga."

Också opinionsnämnden har ofta fått ta ställning till frågor om övertramp skett i förhållande till vad man kan kalla kraven på "framställningens äkthet". Flera fall har gällt just intervjuer. En viktig norm är att *en framställning aldrig får ge falskt sken av att en intervju skett eller att uttalanden eljest gjorts av någon person*. Både PK-reglerna i deras nya version från 1967 och SJFs året därpå antagna yrkeskodex innehåller som nämnts vissa regler om journalisternas kontakter med enskilda för intervjuer etc, men ingendera går in på framställningen i tidningen. Opinionsnämndens principer härvidlag är äldre, fastän de inte kodifierats. Några exempel från senare år får belysa dem.

Författaren Vilhelm Moberg anmälde i slutet av 1961 ett par tidningar för vissa artiklar om hans teaterpjäs "Sago-prinsen" (PK 1963: 15). Han vände sig särskilt mot att han och en skådespelare tillagts uttalanden, delvis i intervjuform, som de inte fällt. En dementi av den senare hade intagits. Nämnden konstaterade först, att ingen kontakt tagits med skådespelaren och att det överhuvudtaget inte visats att han fällt något yttrande av den innebörd som angetts. Även med beaktande av dementin fann nämnden förfarandet klandervärt. I fråga om Moberg hade den ena tidningen invänt, att det inte sagts i artikeln att han uttalat sig för tidningen. Denna invändning kunde enligt nämnden inte godtas, eftersom *läsaren måste uppfatta artikeln så*. Mot ett sådant framställningssätt måste man enligt nämnden "bestämt reagera". Den andra tidningen hade enligt utslaget invänt "att med-

arbetaren vid några tidigare tillfällen träffat Moberg", något som hade "tydlig prägel av undanflykt". Nämnden fann de påtalade artiklarna "stå i uppenbar strid mot god journalist-sed".

I ett senare utslag (PK 1964: 14) med anledning av en artikel i en veckotidning om anmälaren, som varit en av huvudpersonerna i en livligt uppmärksammat rättsaffär, uttalade nämnden, efter att ha förklarat artikeln kränkande för anmälaren: "Genom att artikeln framstår som en aktuell intervju med anmälaren *bibringades läsaren därjämte intrycket*, att artikeln tillkommit med dennes godkännande. Detta är vilseledande."

Ett ärende några år senare (PK 1967: 34) gällde en artikel med förstasidesrubriken "Narkomanvård fiasko". Den gav enligt anmälaren intryck av att en intervju skett med honom, men någon sådan hade inte förekommit. Tidningen svarade, att den inte kunnat klarlägga, om någon intervju skett eller ej. Nämnden noterade i sitt utslag, att anmälaren "direkt bestritt att en intervju förekommit med honom" som det sades i artikeln. "Tidningens vaga uppgifter på denna punkt" kunde inte anses "utgöra försvar för dess uppgifter om intervjun".

Ett annat ärende (PK 1968: 11) avsåg en anmälan av en magiker M av en artikel med rubriken "Han säger: Jag kan avslöja Truxa". En bild av honom hade återgetts, och det sades bl a att han uppgav sig "sitta inne med nyckeln till en av världshistoriens bäst bevarade hemligheter: tanke-läsarparet Truxas oförklarliga seanser och märkliga trick". Nämnden konstaterade, att artikeln "givit sken av att M till tidningens medarbetare gjort vissa i artikeln återgivna uttalanden, som M bestritt att han fällt". Tidningen hade inte heller "haft någon kontakt med M före artikelns publicering". De uttalanden, som lagts i hans mun, hade skadat honom i hans yrkesverksamhet. Tidningen hade genom sin framställning "allvarligt brutit mot god publicistisk sed".

I ett annat utslag något senare (PK 1968: 26) efter anmälan av en överläkare O uttalade nämnden: "Oavsett om

den anmälda artikeln uppfattas som en intervju eller ej, *måste den antagas ge läsaren intrycket*, att uppgifterna i artikeln lämnats av O. Utredningen ger emellertid vid handen att innehållet i åtskilliga delar inte har täckning i det referat av ett föredrag av O, som tidigare hade publicerats i en annan tidning och mot vilket O inte riktat någon anmärkning." Nämnden fann att artikeln härigenom "utformats i uppenbar strid mot god publicistisk sed".

De kursiverade orden i några av utslagen klargör, att *det avgörande är hur framställningen uppfattas av läsaren*. Denna princip kan ytterligare belysas med ett ärende (PK 1969: 2) som gällde en anmälan av radiochefen mot att en tidskrift publicerat en fingerad intervju med honom, sedan han avböjt tidskriftens begäran om en intervju. I svaromålet hävdades att det var fråga om en satir och att det aldrig föresvävat redaktionen, att man kunnat uppfatta samtalet som autentiskt.

Nämnden uttalade: "Det är härvidlag till en början att observera, att det inte i artikeln omtalas att något samtal med R i den sak som artikeln avhandlar över huvud inte förekommit. Tvärtom sägs det . . . att det varit 'ganska svårt' att komma i riktigt samspråk med R och att detta ställt ganska stora krav på den som utredigerat vad som en septemberdag utspann sig mellan tidskriftens representant och R. Enligt nämndens mening *kan det ingalunda uteslutas att läsare av artikeln får den uppfattningen att artikeln åtminstone i väsentliga delar har underlag i ett samtal* som tidskriften haft med R. Detta gäller framför allt vad som av samtalet intagits på tidskriftens första sida. Det kan inte förutsättas att alla läsare av första sidan tar del av artikeln på sidan 34 i dess helhet. Med hänsyn härtill måste i vart fall utformningen av tidningens första sida anses vilseledande." Tidskriften hade sålunda åsidosatt god publicistisk sed.

Utslaget anger, särskilt genom de kursiverade orden, att äkthetskravet helt naturligt upprätthålls strängt. En framställning bör inte kunna vilseleda ens en mindre uppmärksam läsare.

En allmän regel är att *en andrahandsuppgift inte får presenteras som en förstahandsuppgift*. Det gäller alltså inte bara, att intervjuformen inte får användas utan att en intervju skett. Ett uttalande av denna innebörd gjordes av nämnden i utslaget om artikeln, som berättade om att en person gjort militärtjänstgöring för en annan (PK 1967: 31). Mot tidningen riktades anmärkning för att den "publicerat artikeln såsom en förstahandsinformation medan den i själva verket var en andrahandsinformation". Detta innebar ett åsidosättande av god publicistisk sed.

En annan viktig princip är att *uppgifter inte får ges sken av att ha stöd hos myndigheter eller liknande*. Detta kan beläggas bl a med två utslag 1964. Det ena (PK 1965: 8) gällde en anmälan av en skeppsredare mot en artikel med rubriken "Stoppa dödsbåtarna". Nämnden uttalade, att "artikeln var vilseledande genom att det använda uttryckssättet gav sken av att uttalanden av sjöåklagaren O lämnade stöd för det klander som i artikeln riktades mot rederiet". Så var inte fallet. Med hänsyn till den allvarliga innebörden av de påståenden som gjordes var artikelns vilseledande avfattning på denna punkt "ett anmärkningsvärt avsteg" från god sed.

Det andra ärendet (PK 1965: 22) gällde en anmälan av en tulldirektör mot ett reportage om smuggling på örlogsfartyget Älvsnabben med förstasidesrubriken "Älvsnabben i år igen: sprit i dunkar och kanoner". Nämnden slog fast, att uppgifterna var i väsentliga avseenden grovt oriktiga, och att artikeln gav sken av att dessa uppgifter åtminstone delvis härrört från anmälaren. Då tidningen emellertid inte haft någon grund för de felaktiga uppgifterna, innebar framställningen ett allvarligt brott mot god sed.

Samma synpunkter aktualiserades i ett ärende som avgjordes 1970 (PT 4/1970). En tidning hade kritiserat påstådda missförhållanden inom en bostadsrättsförening. Nämnden fann inte anledning till erinran mot huvuddragen i framställningen men vände sig mot vissa inslag: "Sålunda sägs att det är 'myndigheterna' som ställer sig tveksamma till mycket som hänt i föreningen och att 'varken läns-

bostadsnämnden eller kommunen' anser att föreningen handlat rätt. Tidningen visar emellertid inte att några myndigheter haft anledning behandla föreningens angelägenheter. Vad artikelns uttryckssätt åsyftar är endast enskilda tjänstemäns intervjusvar." Tidningen hade bl a härigenom åsidosatt kravet på korrekt information.

Även ett par äldre fall kan förtjäna nämnas. En artikel om uppsägning av en arrendator måste enligt nämnden (PK 1956 s 14 nederst) anses ha gett läsaren intryck av att i det väsentliga återge vad som förekommit vid sakens behandling i vederbörande arrendenämnd, sådant det kunde utläsas ur protokollet. Då så inte var fallet, riktades skarp kritik mot tidningen.

En annan gång (PK 1962 s 26 nederst) anmälde en lotsinspektör en tidning för att han åberopats som sagesman i en artikel med rubriken "Nödställda fyrvaktarna påstås ha varit berusade". Nämnden fann att det inte kunde anses ådagalagt, att lotsinspektören uttalat sig som det uppgavs, och att artikeln därför måste betraktas som vårdslös journalistik.

Felaktigheter av den art som belysts här kan, som exemplen visat, skada på två sätt. Dels kan den bli kränkt eller eljest skadad, som utan grund tillskrivs en uppgift eller ett uttalande. Dels kan skadan för den som uppgiften eller uttalandet eventuellt riktar sig mot bli större genom den ökade tyngd som förlänas publiciteten av den falska källan.

Löpsedlar och rubriker skall ha täckning i texten

En regel av detta innehåll har upptagits av PK. Man skall observera sambandet med texten. Att korrekta uppgifter lämnas i texten fritar inte från ansvar. Syftet är helt enkelt att slå fast, att tidningarna inte får söka dra till sig uppmärksamhet genom oriktiga löpsedlar eller rubriker. Man måste också uppmärksamma att just löpsedlar och rubriker kan, om de ges en skev utformning, vålla särskild skada för den som berörs av publiciteten. De kan ge den mindre noggranne

läsaren hans huvudintryck, medan viktiga sakuppgifter inne i texten kan förbises.

I åtskilliga fall, som förts inför nämnden, har det varit just löpsedlar och artikelrubriken som anmälarna vänt sig mot (se t ex PK 1966: 5, 1967: 4 och 8, 1968: 22). Hur stränga bedömningar nämnden gör har framgått av det i annat sammanhang refererade fallet om två tidningars rubriksättning vid publicitet kring ett åtal mot tre vårdare vid ett mentalsjukhus (PT 22/1970). Här skall ytterligare endast två exempel anföras.

Det ena fallet (PK 1969: 13) gällde en artikel med förstasidesrubrikerna "H kommun kan ej betala räkningar. Skolkök i kläm" och övergångsrubrikerna "Rykten om obestånd för H. Räkningar betalas ej på 4 mån." Nämnden framhöll att talet om obestånd saknade varje grund. Tidningen hade själv medgett, att några skolköksräkningar inte kunde ha någon inverkan på kommunens ekonomi. Detta borde också "inses av den uppmärksamme läsaren av artikeln". Uppgifterna i rubrikerna om obestånd saknade alltså täckning i texten. Bl a härigenom hade tidningen åsidosatt god publicistisk sed.

I det andra fallet (PT 5/1970) hade en tidning anmälts för följande rubrik som dominerat löpsedeln: "Ung-högern först erkänna juntan. Grekmöte stoppas av SSU?" och för en förstasidesrubrik av liknande lydelse. Nämnden antecknade, att de anmälande förbunden — mot bakgrunden av sitt avståndstagande från den grekiska regimen — önskat få till stånd en offentlig debatt med en representant för denna regim. Tidningen hade inte bestritt att den känt till denna förbundens principiella inställning. Trots detta hade löpsedels- och artikelrubrikerna gett det planerade mötet innebörden av ett erkännande av militärjuntan. Tidningen hade visserligen i artikeltexten och i senare införda insändare låtit arrangörerna bemöta, men även med hänsyn härtill fann nämnden rubriceringssättet "klart stridande mot god publicistisk sed".

Saklighet, kritikrätt, skrivsätt

Samtliga de principer som utvecklats i det föregående kan ses som uttryck för PK-reglernas allmänna uppmaning att alltid sträva efter "saklighet och opartiskhet i nyhetsförmedlingen". Eftersom denna utgör den första konkreta anvisningen efter reglernas ingress är det också naturligt att se den som en ledande grundprincip, ur vilken olika mera preciserade delregler härleds.

I detta kapitel går framställningen över från delarna till själva huvudprincipen. Härvid överges den principiella begränsningen till konkreta uppgifter och påståenden. Även mera allmänna frågor kommer in i bilden: artikeln i dess helhet, publiciteten i dess sammanhang, kritik, skrivsätt osv.

Då man ser på den allmänna principen om saklighet och opartiskhet, gäller det att inte anlägga ett för snävt perspektiv och att inte driva principen för långt. Det gäller inte bara att skydda mot pressen. Man får inte heller hindra pressen att effektivt fullgöra sina uppgifter i samhället. Hedsregler får inte leda till slätstrukenhet eller till att sådant hålls fördolt som borde dras fram inför offentligheten. Inte heller kan man ställa journalistyrket vid sidan av andra och begränsa dess möjligheter till utveckling, om än vissa utvecklingsdrag må ogillas. Det gäller hela tiden att åstadkomma en rimlig avvägning mellan pressens och de av publiciteten berördas intressen.

Mot denna bakgrund ägnas de två första avsnitten i kapitlet åt två viktiga begränsningar i principen om saklighet och opartiskhet: kritikrätten och de kommenterande reportagen. Därefter återknyts till huvudprincipen och visas i ett tredje avsnitt, att särskild hänsyn måste tas till enskilda även vid

kritik och kommentarer. Ett fjärde behandlar vilseledande och insinuant framställningssätt, och ett femte ger några exempel ur praxis på helhetsbedömningar av artikelserier.

I fråga om vissa slags artiklar är det svårt att hävda ett objektivitetskrav. Typexemplet på detta är naturligtvis recensioner av olika slag. Även då det gäller konsumentupplysning i vid mening är ett större mått av rent personliga bedömningar accepterat. Artiklar av dessa slag ägnas ett särskilt avsnitt. Till sist ges några korta notiser om skrivsättet.

Kritikrätten

Det är närmast en självklarhet att pressen måste få ta upp i stort sett vad som helst till kritisk belysning och debatt. Det är en livsbetingelse för en fri press. En i och för sig aktningvärd princip om opartiskhet får inte drivas därhän att den inkräktar mera påtagligt på själva denna kritikrätt. Vissa undantag kan naturligtvis inte undvaras, t ex av hänsyn till privatlivets helgd, men de *ämnen* som på så sätt tas undan måste vara snävt begränsade. I övrigt får man närmast se till *sättet* för kritiken och söka upprätthålla en ton som är tolerabel. Att man får ställa krav på *underlaget* för vad som publiceras har redan belysts. Samtliga dessa möjliga begränsningar i kritikrätten skall beröras ytterligare i det följande. Här gäller det bara att uttryckligen fastslå själva grundprincipen om den fria kritikrätten.

Opinionsnämnden har aldrig gjort något allmänt uttalande om kritikrättens räckvidd. I en mängd uttalanden har det fastställts att det i och för sig varit tidningen obetaget att ta upp den aktuella frågan till kritisk belysning etc, och ibland har klander riktats mot en alltför närgången eller vidlyftig granskning. Exempel härpå har lämnats i det föregående, och flera kommer att ges i det följande. Några mera generella resonemang har nämnden inte haft anledning att utveckla.

Däremot har nämnden i en lång rad av uttalanden gett

uttryck för en allmän princip för kritikens utformning. I nära anslutning till nämndens egna formuleringar kan denna anges så: *En kritik får vara skarp, frän och aggressiv utan att detta i och för sig föranleder några anmärkningar.* Självfallet finns det vissa gränser som inte får överskridas, men dessa går inte att definiera i några allmänna formler. De är olika vida alltefter ämnet och föremålet för kritiken. Som allmänt riktmärke kan man bara ange att tidningarna är skyldiga att *undvika ett kränkande eller eljest vårdslöst skrivsätt.* Vad detta innebär växlar från fall till fall.

Den allmänna kritikregel som angetts här har åberopats för friande utslag i mängder av fall, inte bara då det gällt *ledare* (se t ex PK 1962 s 29 överst, 1965: 25, 1966: 16, 1968: 29, 1969: 1 och 39) utan också då klagomålen riktat sig mot *andra slags artiklar* (se t ex PK 1963: 7 och 10, 1967: 7, 1968: 10 och 29, 1969: 33). Den har åberopats gentemot föreningar och andra kollektiv (se t ex PK 1966: 16, 1969: 33 och 39), mot myndigheter och tjänstemän (se t ex PK 1963: 10, 1967: 7, 1968: 10), mot förtroendemän (se t ex PK 1963: 28, 1968: 29, 1969: 1), mot personer som framträtt i radio eller TV (se t ex PK 1965: 25, PT 40/1970) och även *mot vanliga enskilda* (se t ex PK 1963: 7, 1966: 11).

Det blir anledning att återkomma till den allmänna kritikregeln och dess tillämpning. Här räcker det med att ange den.

Kommenterande reportage

PK-reglerna innehöll tidigare följande uppmaning: "Skilj på nyheter och kommentarer." Den utgick 1967 och ersattes med den förut flera gånger citerade maningen till saklighet och opartiskhet i nyhetsförmedlingen. Ändringen var utomordentligt viktig från principiell synpunkt. Den innebar ett ställningstagande till de kommenterande reportagen, som varit föremål för mycken debatt inom pressen. Det rör sig om en modern utvecklingslinje. Den klassiska ståndpunkten var att reportagen borde vara helt objektiva och kommen-

tarerna hänvisade till ledarplats. Den ståndpunkten har naturligtvis aldrig gått att konsekvent förverkliga, men den har ofta hävdats som "en gyllene regel". Den fick alltså vika då PK-reglerna reviderades 1967.

Här är inte platsen att närmare diskutera de kommenterande reportagen eller att belysa den antydda utvecklingslinjen. För en enkel belysning av frågeställningen kan t ex hänvisas till referatet av PK-debatten 1962 kring ämnet "Kan det kommenterande reportaget försvaras?" (PK 1963 s 56). Några korta notiser må anföras eftersom det gäller samma forum som antar publiceringsreglerna.

Som exempel på redan vedertagna kommenterande och subjektiva framställningar, "tyck-journalistisk", utanför ledarsidan, anfördes särskilt recensionsverksamhet i vid bemärkelse, konsumentupplysning och idrottsreportage. Till motivering för att överge "den heliga principen" om neutrala reportage sade inledaren bl a följande, som förtjänar citeras som en kort sammanfattning av skälen för en ändrad inställning:

Frågan är om inte allt reportagematerial trots allt är kommenterande, närmare besett. Att det torde förhålla sig så har bl a två skäl. Reportern är en ganska mänsklig varelse. Det innebär att han har egna sympatier och antipatier, vidare att han har endast relativa kunskaper om det han skriver och att han sannolikt förfogar över ett mycket begränsat antal fakta som reportaget skall baseras på. Vidare innebär ju allt tidningsarbete att man sorterar och systematiserar ett visst kunskapsförråd, och det färdiga reportaget och nyhetsartikeln innehåller ju ett urval. Detta urval är alltid mer eller mindre subjektivt. Med andra ord blir reportaget alltid kommenterande genom faktaurvalet, genom den tonvikt som läggs på en eller ett par detaljer på bekostnad av andra detaljer och genom ofullständigheter. Inte så att det är fråga om uttryckta kommentarer, men den stumma kommentaren kan

vara nog så uttrycksfull och påverka läsaren i en viss bestämd riktning.

Även två yttranden i debatten då de nya PK-reglerna presenterades 1967 förtjänar återges (PK 1968 s 60—61). SJFs ombudsman uttalade: "Att skilja på nyheter och kommentarer är en gammal, hederlig regel — som rimmar så illa med dagens journalistik, att det är frågan om vi vill ha den kvar. Det informativa och opinionsbildande reportaget har blivit en ny linje i pressen." En erfaren pressman anförde en liknande mening men ville behålla den gamla regeln: "Att skilja mellan nyheter och kommentarer har aldrig stått i mänsklig makt — men det är en god regel. Att stryka den vore att acceptera lösligheten i journalistiken. Men man skall inte *lura* folk — det skall framgå vad det är fråga om. Man skall inte *smyga* in kommentarerna."

Citaten ger några av de väsentligaste synpunkterna på frågan. Belysande är också följande uttalande av opinionsnämnden (PK 1969: 21): "Tidningens artikel innefattade inte bara en nyhetsartikel utan också — genom de av artikelförfattaren valda uttryckssätten — omdömen om vad som förekommit. Av artikeln själv får emellertid anses ha framgått vad som var faktiska uppgifter och vad som var artikelförfattarens egna omdömen; de sistnämnda förekommer i artikelns ingress. Även om artikeln härigenom ingalunda kan anses utgöra ett objektivt referat av vad som förekommit, finner dock nämnden enbart det förhållandet att artikeln upptog även omdömen inte kunna medföra att artikeln skall anses strida mot god publicistisk sed."

Nämnden har här godtagit kommenterande reportage. Det framgår klart av den sista meningen. Man bör emellertid fästa sig även vid den föregående. Den ger lika klart vid handen, att *man måste kunna skilja mellan sakuppgifter och subjektiva omdömen*. Till "smygande" kommentarer har nämnden ställt sig avvisande.

Det kan vara värt att redan här sammanställa kritikrätten och de kommenterande reportagens tillåtlighet och göra ett

påpekande, som återkommer i det följande. Det finns ingen regel som förbjuder en tidning att ta ställning utom den att domstolarnas avgöranden inte får föregripas. Vad PK-reglerna ålägger är endast en *strävan* efter saklighet och opartiskhet i *nyhetsförmedlingen*. Och vad SJFs yrkeskodex föreskriver är bara att olika rimliga versioner skall *redovisas* i kontroversiella frågor. Detta betyder att inga väsentliga fakta får fördöljas och att den som berörs skall få komma till tals. Om detta iakttas är tidningen i princip oförhindrad att för egen del göra vilken bedömning den vill, inom de gränser som regler om skrivsätt m m drar upp.

Det är belysande att man vid 1967 års revision av PK-reglerna lät den särskilda rubriken "Håll domstolsreportagen objektiva" utgå och överförde de regler som behölls till avsnittet "Döm ingen ohörd". Man strök följande utveckling av uppmaningen att försöka återge båda parternas ståndpunkter: "Publicera icke endast vad ena parten anfört i rapporter eller inlagor, vid rättegångsförhandlingar e d. Båda parternas uttalanden, påståenden, genmälen, bör ges likvärdig offentlighet."

Samtidigt som det alltså får konstateras att de gamla objektivitetskraven tonats ned, måste det naturligtvis också slås fast, att dörrarna ingalunda öppnats på vid gavel för allsköns "tyck-journalistik". Det har framgått av framställningen i det föregående och kommer att ytterligare utvecklas i det följande. Det ligger i öppen dag att tex kommenterande kriminalreportage är en känslig fråga och att ett särskilt mått av grannlagenhet och försiktighet vid ställningstaganden är påkallat vid reportage om bl a familjerättsliga konflikter och anstaltsvård i olika former. Detta har understrukits i flera uttalanden av opinionsnämnden under de senaste åren vilka skall refereras längre fram. I själva verket medförde 1967 års ändringar i reglerna knappast någon ändring av praxis såvitt den här redovisade undersökningen gett vid handen. Ändringarna låg mera på det principiella planet.

Det kan också vara värt att erinra om det särskilda yttran-

de, som fyra socialdemokratiska riksdagsmän avgav till konstitutionsutskottets utlåtande 1970 över motioner om statliga åtgärder på det pressetiska området. De vände sig särskilt mot "en medveten sammanblandning av nyheter och kommentarer".

Särskilda hänsyn skall alltid tas till enskilda

Resonemanget hittills har förts i allmänna ordalag. Framställningen övergår nu till att belysa hur kravet på saklighet och opartiskhet tillämpats i praxis. Vad som först bör visas är att ett större mått av försiktighet måste iakttas då kommentarer och kritik drabbar enskild person än då detta inte är fallet. Detta har många gånger kommit till uttryck i opinionsnämndens utslag, ingalunda bara då det gällt sådana mera konkreta saker som avhandlats i det föregående utan också i mera allmänna sammanhang. Några exempel skall ges för att belysa detta.

Ett ärende gällde ett referat från en rättegång mot fyra FNL-demonstranter, som åtalats efter en sammanstötning med polisen (PT 43/1970). Det ger ett gott exempel på ett kommenterande reportage. Tidningens ogillande attityd var uppenbar. Det talades bl a om "Fyra Nekande Ledighetskommitterade — förkortat FNL" och om "stadens FNL-grupp, en ganska odefinierbar skara av ungdomar med röstresurser"; en av de åtalade beskrevs som "en revolutionär med rosor på kind och skavsår på fötterna". Det gjordes dock inte gällande att tidningen föregripit domen i skuldfrågan. Nämnden förklarade att tidningen "bort avhålla sig från att i ett rättegångsreferat uttala förlöjligande omdömen".

Ett principuttalande av intresse gjorde opinionsnämnden i ett ärende om en artikel angående långtradartrafiken (PT 29/1970): "Tidningen har i den påtalade artikeln till kritisk granskning upptagit de förutsättningar och omständigheter i övrigt under vilka den tunga lastbilstrafiken utövas. Den anförda kritiken, som delvis grundar sig på en i artikeln

åberopad amerikansk undersökning rörande den tunga lastbilstrafikens slitage på vägarna, är i vissa stycken klart tillspetsad och innebär även påstående om lagöverträdelse i form av överlast i stor utsträckning. *Även om vissa påståenden i artikeln är överdrivna, riktar sig dock kritiken icke mot någon enskild utan har karaktären av ett allmänt debattinlägg i en viktig samhällsfråga, där den angripna parten haft goda möjligheter till bemötande i sak.* Med hänsyn härtill anser sig nämnden icke ha anledning rikta någon anmärkning mot tidningen.”

Här kom alltså till klart uttryck, att särskild vikt skall fästas vid om någon enskild berörs. Det kan vara av intresse att i omedelbar anslutning till detta fall återge ett som avsåg just kritisk publicitet om enskild person.

Ärendet (PK 1968: 9) gällde en liten tvåspaltig artikel med rubriken ”Parfymdirektör anmäls — Sålde presentflaskor”. Den beskrev hur vederbörande under ”franska veckan” i en stad sålt presentkartonger, avsedda för gratisutdelning, och infört helsidesannonser i stadens tidningar som talade om ”sensationella priserbjudanden” m m. Han hade anmälts till Näringslivets opinionsnämnd.

Artikeln innehöll också uttalanden av direktören som bl a sade, att han bara ångrade att orden ”billigast i Europa” kommit med i annonsen och orden ”not for sale” fått stå kvar på förpackningarna, samt vidare bl a att ”aktionen var helt på sin plats och mycket lyckad” och att ”sådan här försäljning förekommer i andra länder”. Inför nämnden förklarade tidningen, att den ansett sig berättigad att kritisera dessa affärsmetoder som ju också blivit anmälda, och hänvisade till att anmälaren fått komma till tals i artikeln. Denne å sin sida menade, att tidningen utelämnat betydelsefulla fakta och ställt honom i en ogynnsam dager, och hävdade, att hans handlande inte stred mot god affärssed. Liknande aktioner brukade göras för att introducera artiklar på marknaden.

Nämnden gjorde i detta ärende följande uttalande: ”Nämnden finner — även med beaktande av att R fått komma till tals i artikeln — att denna fått en mot R alltför ensidig ut-

formning och att fog inte funnits för uttrycket försäljningskupp.”

Man fäster sig vid att nämnden inte valde den ofta förekommande skrivningen, att R bort begära ett beriktigande om han ansett någon uppgift fel eller missvisande, och detta trots att R alltså fått uttala sig i artikeln. Sammanställer man detta utslag med det om långtradartrafiken, finner man fog för påståendet, att nämnden lägger högst väsentlig vikt vid om en enskild person berörs eller inte.

Klart över gränsen för det tillåtna i fråga om kritisk publicitet om kollektiv hade en tidning gått i en artikel med helsidesrubriken ”Minkfarmarna har satt skattefusket i system” (PK 1964: 13). Med anknytning till uttrycket ”pengar luktar inte” sades i ingressen bl a ”Just nu stinker det om minkfarmarna!” och ”Det stinker skattefusk kring ett helt näringsfång”. Enligt nämnden hade ”den anmälda artikeln — särskilt dess huvudrubrik och inledande partier — givits en alltför kategorisk och onyanserad utformning”, som lätt kunnat ge läsaren intrycket att de flesta minkuppfödare var skattefuskar. Tidningen hade därför gjort sig skyldig till ”vårdslös journalistik”.

Fallet bringar i erinran följande PK-regel, som återfinns i avsnittet om privatlivets helgd: ”Nedsättande publicitet om folkgrupper, föreningar, organisationer och företag m m kan vara kränkande för de enskilda medlemmarna.”

Här må även nämnas ett fall som gällde publicitet riktad mot en kommun (PK 1969: 31). En tidning hade i tre artiklar skildrat en familjs mellanhavande med kommunen och bl a hävdad, att kommunen utan laga rätt innehållit barnbidrag. Nämnden framhöll, att det varit tidningen ”obetaget att granska och kritisera det sätt varpå det berörda fallet handlagts av de kommunala myndigheterna”. Framställningen var emellertid ensidig, genom att den i huvudsak byggde på familjens version, och innehöll flera sakfel. Tidningen förklarades ha ”genom sitt ensidiga och kategoriska skrivsätt allvarligt åsidosatt god publicistisk sed”.

Ibland kan emellertid besvärliga avvägningar bli nödvän-

diga. Särskilt gäller detta vid motsättningar mellan enskilda. Yttre förhållanden kan också tillkomma som kan komplicera bedömningen. Ett exempel skall ges på en sådan mera svårbedömd situation (PK 1970: 40). Ärendet gällde två tidningars publicitet kring ett vräkningsfall. Det har berörts förut i annat sammanhang: Det gjordes gällande att företaget, som ägde huset, skulle använda detta till "representationsbostad" eller "sommarbostad åt chefen".

Ur nämndens uttalade förtjänar följande återges: "Tidningarna har anfört sociala och humanitära motiv för publiceringen av artiklarna. Bolaget har emellertid inte påtalat publiceringen som sådan utan tidningarnas underlåtenhet att inhämta bolagets version av affären, varigenom framställningen blivit ensidig och felaktig. Om orsakerna till att kontakt inte förekom före publiceringen har parterna lämnat motstridande uppgifter. Nämnden saknar tillräckligt underlag för att ta ställning i denna fråga. *Med hänsyn till familjens belägenhet kan något klander inte riktas mot att tidningarna beslöt om en publicering som i huvudsak stöddes på endast den ena partens uppgifter.* Nämnden finner emellertid att tidningarna vid publiceringen av ett så ensidigt material hade bort iaktta större varsamhet än som skett." Härfter övergick nämnden till att klandra påståendena om representationsbostad etc och förklarade artiklarna i dessa avseenden oförenliga med god sed.

Utslaget innefattade inget undantag från de förut redovisade reglerna om "döm ingen ohörd". Nämnden klandrade tidningen för de konkreta nedsättande påståenden som gjorts om bolaget. Den förklarade dessutom att den inte kunde ta ställning till orsakerna varför bolaget inte hörts, eftersom parterna lämnat olika uppgifter.

Vad som är intressant i utslaget är i stället bedömningen, att framställningen fick ge ämnet en ensidig belysning vid det första publiceringstillfället, om den saknade konkreta nedsättande uppgifter och påståenden om andra parten. Det skall observeras att nämnden anförde en särskild motivering för detta: "med hänsyn till familjens belägenhet" kunde

tidningarna inte klandras. Ingen tvekan kan råda om att bolaget hade rätt att få sin version återgiven i tidningarna så snart som möjligt. Det väsentliga man får ut av fallet är alltså, att det endast var på grund av särskilda skäl som tidningarna fick komma med andra partens version i efterhand.

Det är inte nödvändigt att fortsätta exemplifieringen. De anförda fallen har klargjort både huvudregeln och möjligheten till avvikelser om särskilda skäl föreligger.

Vilseledande eller insinuant framställningssätt får inte förekomma

Dett är en självklar princip, men den har tyvärr måst understrykas av opinionsnämnden i åtskilliga utslag. Som regel har då också sakfel påtalats. Någon mera fyllig exemplifiering av praxis syns inte påkallad. Framställningen skall i huvudsak begränsas till att redovisa och diskutera ett typfall, där inte sakfelen utan just själva framställningssättet var det väsentliga och blev föremål för en utförlig skrivning från nämndens sida. Det ger därmed en ytterligare aspekt på saklighetskravet utöver de förut behandlade som i första hand avsett faktaredovisningen.

En överläkare anmälde en artikel med en förstasideshänvisning under rubriken "Otrolig sjukhusvård" och artikelrubriken "Busig pojke gipsades. Var behandling av mentalt sjuk" (PK 1970:18). Det gällde en pojke, som var utvecklingsstörd på grund av hjärnskada och hade intagits för rörelseträning på ett specialistsjukhus. Efter en tids behandling, då man bl a misslyckats med att få pojken att försöka gå, gjordes ett gipsförband för ena knäet. Läkaren framhöll, att förbandet var avsett att sättas på vid gångträning för att hålla benet rakt och därmed aktivera pojken till ansträngningar att gå. Enligt en annan version, som presenterades i artikeln och med indignation tillbakavisades av läkaren, skulle pojken ha gipsats som ett slags bestraffning och för att hålla sig lugn. Läkaren framträdde själv i artikeln, och både

namn och bild hade utsatts.

Opinionsnämnden noterade först att tidningen enligt egen förklaring "endast ställde olika påståenden mot varandra utan eget ställningstagande". Emellertid hade rubriken "Otrolig sjukhusvård" satts utan citationstecken, frågetecken eller andra förbehåll. Hänvisningstexten på första sidan gav också "genom sina formuleringar och citeringar ett klart insinuant intryck". Ett liknande intryck skapade själva artikeln och dess rubriker, framhöll nämnden och fortsatte: "Gipsningen ställdes i omedelbar relation till att pojken var 'busig'. Anonyma anmälare påstås ha sagt att läkaren gav order om gipsning av pojkens båda ben för att på så sätt få honom stilla. Då läkarens motivering för gipsningen återges, nämligen att bandagen skulle bidra till att aktivera pojken, sägs att patienten skulle aktiveras 'i rätt riktning'. Flera av läkaren påvisade och av tidningen inte bestridda felaktigheter — bl a att pojken skulle ha fått båda benen gipsade, att åtgärden följde på endast några dagars behandling och att läkaren avvisat en fotograf som förhört sig om fallet — bidrar till intrycket att pojken fått en brysk behandling och att sjukhuset hade något att dölja."

Nämnden förklarade "tidningens skrivsätt i nämnda avseende oförenligt med god publicistisk sed".

Fallet syns belysande för praxis, eftersom den som tar del av handlingarna i ärendet får ett klart intryck av att tidningen varit ute i ogjort väder. Läkarens ingående redogörelse för fallet, med åberopande av vittnen och andra bevis, ger i förening med tidningens svaromål ett mycket gott underlag för en sådan bedömning. Även den som kommer till en sådan uppfattning kan emellertid helt godta nämndens skrivning.

Till en början kan man slå fast, att de påtalade sakfelen inte var grövre än att det hade räckt med ett beriktigande, om framställningssättet varit korrekt. Särskilt får man fästa vikt vid att läkaren dock fick framträda med sin version.

Vidare får man konstatera, att det gällde ett både känsligt och angeläget ämne. Om ett övergrepp begåtts, hade det

varit en allvarlig sak och tidningens plikt att slå larm. Även om man i efterhand — på grundval av en utförlig skriftlig förklaring av läkaren m m — kan säga, att denne friat sig från alla misstankar, bör man nog inte klandra journalisten för att han inte utan vidare godtog läkarens version.

Man kommer härmed fram till att framställningssättet måste få avgörande betydelse för bedömningen. Om tidningen bara ställt olika uppgifter mot varandra utan eget ställningstagande, som den hävdade att den gjort, hade det knappast varit möjligt att anse själva publiceringen av en artikel om saken som ett brott mot god publicistisk sed. Fallet hade fått jämföras med de övriga som redovisats i det föregående, där samtidigt bemötande ansetts tillräckligt.

Ärendet är också väl ägnat att belysa den betydelse framställningssättet har från de i PK-reglernas ingress understrukna synpunkterna om "pressens och journalisternas anseende" och om "förtroendet för pressen". Ett framställningssätt av den typ som förekom här kan lätt framkalla misstanken, att journalisten vid sin kontroll av ett nyhetstips i själva verket kommit till insikt om att det var värdeöst men ändå försökt att "göra en nyhet" av det.

Ett exempel på insinuant skrivsätt ger också ett ärende (PK 1968: 12) om en artikel rörande en "lyxkryssning" som en känd advokat skulle företa med bl a en lika känd artist. Den ställdes i samband med att advokaten begärt en extra förhandling i en rättegång för att få rättens godkännande av en arvodesräkning på ett högt belopp. Nämnden förklarade, att advokaten bort begära ett tillrättaläggande, om han ansett uppgifterna i artikeln vara felaktiga eller missvisande. Därutöver uttalade nämnden emellertid också, att tidningen "genom insinuant skrivsätt brustit i tillbörlig varsamhet vid artikelns utformning".

Ett annat ärende gällde en anmälan mot en travtidning för en rad artiklar, som publicerats under loppet av drygt två år av en viss signatur och innehållit kritik mot en viss travbana (PK 1967: 3). Nämnden förklarade, att den saknade möjlighet att ta ställning i de olika sakfrågor parterna

tvistat om, eftersom uppgift stod mot uppgift i stor utsträckning. Härfter fortsatte nämnden: "Redan vid en mera allmän bedömning av de påtalade artiklarna framstår emellertid den i tidningen framförda kritiken mot travbanan och dess ledning som ytterligt ensidig. Ett genomgående drag i kritiken är att den utmynnar i insinuationer om otillbörligt tillvägagångssätt från ledningens sida. Formuleringarna är därvid ofta så allmänt hållna att de inte kan betraktas som uttryck för olika uppfattningar i sakfrågor utan måste hänföras enbart till kränkande skrivsätt. I nu nämnda hänseenden står artiklarna i uppenbar strid med god publicistisk sed."

Helhetsbedömningar av artikelserier

Ärendet om travtidningen gav exempel på en samlad helhetsbedömning av en hel artikelserie. Några ytterligare fall skall redovisas i korthet.

Ett ärende (PK 1967: 5) gällde en serie artiklar om ett enskilt handelsinstitut. Utgångspunkten var ett fall, där en elev relegerats, men senare togs även två andra saker upp och gjordes till underlag för angrepp mot institutet. Rektorn fick framträda flera gånger. Nämnden uttalade: "Utan att ingå på enskildheterna i de påtalade artiklarna anser nämnden, att tidningen behandlat det publicerade materialet — vilket väsentligen avsåg frågor som var föremål för prövning av skolöverstyrelsen — på ett sätt, som inneburit ett alltför ensidigt ställningstagande mot handelsinstitutet, och att tidningen därigenom åsidosatt god publicistisk sed."

Publicitet om en kommunal biblioteksstrid prövades i ett annat fall (PK 1970: 20). Chefsbibliotekarien, som stått i centrum för striden, klagade över att en tidning dels underlåtit att införa ett tillrättaläggande, dels därefter fortsatt med en enligt hans mening ensidig och partisk rapportering. Nämnden gav honom rätt i den första delen och fortsatte: "Tidningen kan inte heller i den omfattande publicitet som därefter ägnades åt biblioteksfejden sägas ha bemödat sig

om att låta anmälarens synpunkter komma till tals. Tidningen har härigenom åsidosatt vad opartisk nyhetsförmedling kräver.”

Förut har nämnts ärendet om en tidnings behandling av stuverifrågan i en stad (PK 1970: 48). Opinionsnämnden gjorde där ett utförligt uttalande, ur vilket den första delen förtjänar citeras: ”Bland de av anmälaren påtalade artiklarna i tidningen ingår ett antal ledande artiklar. I dessa har uppenbarligen tidningen tagit ståndpunkt i sak i frågan om det lämpliga anordnandet av stuveriverksamheten i staden och därvid intagit en mot bolaget kritisk inställning. Här emot kan givetvis inte framställas någon erinran. Vad angår de artiklar i övrigt i tidningen som behandlat stuverifrågan kan enligt nämndens mening någon anmärkning mot redovisningen av vad som förekommit i frågan, sett i stort, inte framställas. Att bolagets synpunkter och argumentering i redovisningen kommit att framträda i mindre utsträckning än motsidans synes sammanhänga med att företrädarna för bolaget varit mindre aktiva för att delta i den offentliga debatten.”

Slutligen skall nämnas två ärenden, som båda gällde publicitet om verkställighet av beslut om vårdnaden av barn vid skilsmässa. I det ena fallet (PK 1970: 60) friades tidningen. Nämnden framhöll inledningsvis, att det behandlade ämnet ”hör till de allra ömtåligaste familjerättsliga frågor som våra myndigheter har att pröva” och att det därför låg i sakens natur, att enskilda sådana fall ”bör behandlas särskilt grannlaga i pressen”. Nämnden fann, med en utförlig motivering som förbigås här, artiklarna ge ”helt allmänt belägg för tidningens påstående i svaromål till nämnden, att tidningen fullföljt den linjen att den ej tagit ståndpunkt för den ena eller den andra av föräldrarna i det behandlade fallet utan vänt sig mot det sätt på vilket verkställigheten utförts i strid mot barnets egen vilja”.

I det andra fallet däremot (PT 73/1970) fälldes tidningen för allvarligt brott mot god publicistisk sed. Nämnden påtalade bl a, att artiklarna gav en skev bild av det behandlade

fallet, i det att de huvudsakligen återgav mannens syn på förhållandena. Kravet på saklighet och opartiskhet hade därigenom åsidosatts.

Det är inte möjligt att dra några närmare slutsatser av dessa utslag. Att söka referera den publicitet, som förekommit i ärendena, för att därmed belysa utgången, är helt ogörligt.

Två saker har emellertid fallen belyst. Till en början står det helt allmänt klart, att man inte skall lägga in för mycket i den nedtoning av de gamla objektivitetskraven som skedde vid 1967 års revision av PK-reglerna. Det förefaller som om man främst anpassat reglerna närmare till verkligheten genom att överge vissa alltför långtgående anvisningar som ändå knappast kunde efterlevas i praktiken. Härmed beredde man också större och mera synlig plats för andra och nya regler av stor betydelse, framför allt dem som skall behandlas i de två följande kapitlen, om privatlivets helgd och namnpublicering.

Att nämnden upprätthåller fasta krav på saklighet och opartiskhet i nyhetsförmedlingen framgår av fallen. Det skall uppmärksammas att alla utom det första avgjorts efter 1967. Utslagen ger klart uttryck för att båda parter skall få komma till tals synligt och rättvisande utan någon slagsida åt ena hållet, även om tidningarna som regel har rätt att hävda sin mening och framföra även skarp kritik.

Det andra som visats är att tidningarna ingalunda alltid anses berättigade att "ta parti". De båda fallen om vårdnad av barn gav exempel på en situation där en strikt opartiskhet är påkallad. Inte bara nyhetsförmedlingen utan även kommentarerna måste iaktta detta. Principerna för brottsreportage fann i viss mån en motsvarande tillämpning på detta ömtåliga område.

Recensioner och konsumentupplysning

En viss belysning bör också ges områden där ett större mått av subjektivitet än eljest är tillåtet. Bästa exemplet härpå

ger naturligtvis recensionsverksamhet i vid bemärkelse.

Opinionsnämnden har vid flerfaldiga tillfällen understrukt, att *en recension måste vara uttryck för en personligt färgad uppfattning som det inom vida gränser måste vara tillåtet att föra till torgs*. Under hänvisning härtill har nämnden ogillat klagomål även mot långtgående kritik (se t ex PK 1957 s 18 nederst, 1958 s 23 överst, 1959 s 18, 1963: 30, PT 88/1970).

I vissa fall har nämnden framställt detaljanmärkningar, som t ex att rubriken varit skev eller tvetydig så att den kunnat ge ett felaktigt intryck av den person vars verk recenserats (PK 1958 s 20 och 1967: 13), att ordvalet överskridit gränsen för det tillåtna genom att en författare utan fog beskyllts för "medvetna" förvrängningar av sanningen (PK 1964: 5) eller att skrivsättet kunnat uppfattas som en antydning om att vissa centrala idéer i den recenserade boken utgjorde plagiat utan att detta närmare preciserats i artikeln (PK 1964: 19).

Anmärkningar av denna typ utgör endast uttryck för principer som redovisats i det föregående. Det står bl a klart att hänsyn tas till den mindre uppmärksamme läsaren.

På grund av sakens både praktiska och principiella vikt bör det särskilt påpekas, att nämnden även tillämpat principen att *ovidkommande saker inte bör dras in och slagit fast att recensentens frihet inte innebär en frihet att åsidosätta vanliga regler om kränkning av person etc.* I det förut behandlade Båstad-fallet (PK 1969: 49, jfr 1955 s 12) gjorde nämnden ett direkt principuttalande om detta: Det "måste beaktas att den frihet vid framförande av kritik, som får anses föreligga i fråga om recension av t ex en film, inte innebär någon speciell förmånsställning för recensenten personligen utan innebär en fri kritikrätt beträffande filmen såsom produkt som framförs offentligt. Den omständigheten att en person förekommer i en film medför inte — särskilt när det gäller en film med inslag av dokumentär karaktär — att obefogade kränkande omdömen om honom får fällas."

Det bör erinras om att den recension, som föranledde

detta uttalande av nämnden, medförde ansvar för grovt förtal, sedan den berörde efteråt väckt åtal vid domstol.

Däremot har nämnden i ett ärende (PT 88/1970) uttalat att "den frihet i fråga om subjektiva omdömen och uttrycks-sätt som sålunda anses tillkomma en recensent av ett bokverk bör gälla inte bara själva det enskilda bokverket utan också det utgivande förlagets val av verk för utgivning".

Principerna för recensioner tillämpas även på *därmed jämförliga artiklar*. Detta framgår bl a av ett utslag om ett reportage med stark kritik av vissa arrangemang i samband med en "International Welcome Day" som anordnats av en rad studentorganisationer. Det framhölls att arrangemangen hade karaktären av "offentliga nöjen resp en offentlig tillställning". Liknande uttalades om ett reportage från en idrottstävling (PT 17/1971). Nämnden framhöll också som en allmän regel, att överdrivna formuleringar i en sådan artikel till stor del återfaller på skribenten själv.

Det ligger nära till hands att i samband med recensioner beröra även *konsumentupplysande artiklar*. I den förutnämnda PK-debatten om kommenterande reportage pekades bl a på sådana reportage som exempel på godtagen "tyck-journalistik". Det står också klart att en rätt stor frihet att uttrycka rent personliga uppfattningar anses föreligga på detta område. Vad som gör saken mera känslig än i fråga om recensioner är att det här oftare blir fråga om direkta jämförelser och att bildillustrationer är långt vanligare. Ofta har det varit just förment orättvisande bilder som anmälningarna vänt sig mot.

Ett typexempel ger ett ärende (PK 1967: 26) om en artikel med rubriken "Varför skrivs det mest om kläder som ingen vill ha?" Tidningen hade bl a bett två svenska konfektionsfabrikanter att ta fram var sin "tidlösa", plagg som är stommen i produktionen och alltid finns och säljs. Den hade också bett "en vanlig husmor" att prova några av de kläder som ställts ut på en viss studio och presenterats som "kläder alla kan ha". Fyra bilder av kvinnor i olika plagg illustrerade artikeln, två under rubriken "De flesta kan ha . . ."

och två under rubriken "Alla kan inte ha . . ." Texten till en av de senare hade kritiserat en modell från det företag, som anmälde artikeln, bl a med orden "missklädsamt, rörigt, tröttsamt".

Anmälaren protesterade mot artikeln som "skandalöst tendentiös" och vände sig mot både urvalet av plagg och bilderna. De båda plagg som var i en för skribenten behaglig stil hade fotograferats med yrkesmodell, medan de som inte föll i smaken fotograferats "på en medhavd dam i storlek 42—44 fast plaggen varit i storlek 36 resp 38" etc.

Nämnden uttalade att artikelns allmänna uppläggning och den kritik som framfördes i den inte föranledde någon anmärkning från de synpunkter nämnden hade att beakta. "Inte heller den jämförelse mellan olika plagg som — med angivande av plaggens ursprung — skett genom de publicerade fotografierna med tillhörande text" kunde i och för sig ge anledning till erinran. Det kravet måste emellertid uppställas vid en sådan jämförelse, "att den sker under likartade betingelser för samtliga varor". Detta krav hade tidningen åsidosatt.

Belysande är också nämndens uttalande i ett ärende (PK 1968: 33) om ett reportage rörande barnsäkra anordningar, i vilken som exempel tagits upp en skåpregel som avbildats och kritiserats: "Den anmälda artikeln innefattar en granskning av användbarheten av en vara som försäljes till allmänheten. Det är givet att en dylik granskning måste lämna utrymme för skilda uppfattningar i frågan. Vad som förekommit hos nämnden ger inte vid handen att artikeln innehållit några oriktiga uppgifter om vad tidningens medarbetare erfarit vid provning av den ifrågavarande anordningen. Uttalandet i artikeln om mindre nogräknade fabrikanter och försäljare har fällts i det sammanhanget där det talas om barnsäkra anordningar i allmänhet och behöver ej uppfattas som direkt riktat mot fabrikanten av den ifrågavarande regeln."

Som exempel på ett fällande utslag kan redovisas ett som gällde en artikel, i vilken sades bl a att mineralull, "ofta med fabrikantnamnen G eller R", hade en del utmärkta egen-

skaper men var helt olämpliga för isolering av husvagnar (PK 1970: 14). Nämnden uttalade att skribenten i en rad artiklar granskat husvagnsmarknaden och därvid bl a sagt att cellplast är ett bättre isoleringsmaterial för husvagnar än mineralull. Nämnden kunde inte ta ställning i denna fråga men ansåg att tidningen "i sina konsumentupplysande artiklar haft rätt att hävda denna ståndpunkt". Däremot hade tidningen "ej haft fog för att utpeka G som ett för husvagnar olämpligt isoleringsmaterial eftersom detta fabrikat endast i ett undantagsfall för flera år sedan använts som isolering i husvagnar". I detta hänseende hade tidningen inte iakttagit god publicistisk sed.

Två fall rörande bildillustrationer förtjänar också nämnas. En gång hade Expressen i en artikel med rubriken "Världens sämsta annons . . . är en överdrift" intagit en bild som bl a återgett "Damernas Värld, Sveriges största damtidning". Det var den första artikeln i en serie på tre som belyst överdrifter i reklamen. I den sista påpekades att "Sveriges största dagstidning, Expressen, liksom Damernas Värld, Sveriges största damtidning, har officiell upplagekontroll att luta sig mot". Nämnden fann att bilden inte behövde uppfattas som exempel på vilseledande reklam utan lika gärna som exempel på sådana omdömen som förekommer i reklamen och som måste kunna styrkas. Då det dessutom upplysts i den senare artikeln, att Damernas Värld hade stöd för sin uppgift, fann nämnden inte anledning till någon erinran mot bildpubliceringen.

Det andra fallet (PT 7/1970) gällde en artikel om en statlig utrednings undersökning om överträdelse av reglerna för god reklamsed. Den illustrerades med en annons för en oljeprodukt. Bildtexten upplyste att 37 procent av annonserna om liknande varor befunnits strida mot god sed. Nämnden konstaterade att tidningen gett läsarna intrycket, att den avbildade annonsen omfattats av undersökningen och därvid funnits strida mot god reklamsed. Detta hade emellertid inte varit fallet. Tidningen hade därför "brustit i varsamhet".

I anslutning härtill må nämnas ett ärende (PK 1970: 32) som gällde en teckning föreställande en sjunkande och oljeläckande tankbåt med "ESSOESS" i stäven. Teckningen fick enligt nämnden tas "som ett, låt vara lättvindigt, sätt att begagna den ordlek som erbjuder sig" vid en sammanställning av ESSO och SOS. Den kunde inte anses jämförbar med ett direkt påstående i en artikel att just ESSO skulle vara skyldigt till några aktuella oljeskador och behövde inte heller uppfattas som ett sådant påstående. Nämnden konkluderade: "Nämnden anser därför att ärendet närmast är en fråga om god smak och finner sig inte ha tillräcklig anledning att rikta någon anmärkning mot tidningen."

I fråga om kritik mot affärsmetoder kan hänvisas till det förut berörda fallet om parfymdirektören som sålde gratisförpackningar (PK 1968: 9). Vidare kan nämnas ett fall (PT 1/1970), där nämnden friade en tidning för kritik mot ett företag som försökte sälja madrasser genom att bjuda medlemmar i pensionärsföreningar på utflykt med lunch och i samband därmed demonstrera och saluföra madrasserna. I kapitlet om genmälen skall också refereras ett fall om en kedjebrevsaffär, kallad "Egons miljonkryss" (PT 56/1970).

Av intresse från konsumentupplysningssynpunkt är också fallet om BIVAs "priskrig" med SAAB-bilar (PK 1967: 6).

Ett allmänt intryck är att betydligt större frihet än eljest i fråga om rent subjektiva framställningar föreligger då det gäller artiklar med konsumentupplysande syfte. Endast tre fällande utslag har påvisats. Två av dem gällde vilseledande bildillustrationer, och i inget av dem förklarade nämnden direkt att god publicistisk sed åsidosatts utan gav sitt klander en mildare form. Återstår så fallet med husvagnarna, och där var omständigheterna onekligen mycket speciella.

Skrivsättet i övrigt

Det återstår endast att något beröra skrivsättet i tidningarna. Någon mera ingående belysning av nämndens inställning härvidlag kan inte presenteras, eftersom det självfallet inte kan komma i fråga att redovisa någon provkarta över uttryckssätt som ansetts falla inom resp utanför gränsen för det förgripliga. Framställningen får inskränkas till några notiser av mera allmän karaktär.

Debatten måste naturligtvis få vara friare och skarpare på vissa områden än på andra. Särskilt gäller detta om *politisk debatt*. Nämnden har vid åtskilliga tillfällen uttalat detta (se t ex PK 1963: 3, 1965: 26, 1967: 38, 1970: 10 och 47, PT 13/1971). Framför allt får tidningar, som deltar i den politiska debatten eller eljest går in på frågor av politisk betydelse, finna sig i en hel del. "Även insinuanta politiska omdömen av jämförelsevis grovt slag får tålas" (PT 16/1970).

Även på *idrottens område* har ett fränare språkbruk än eljest ansetts vara godtagbart (se t ex PK 1962 s 27 nederst).

I många fall har nämnden tillämpat ett slags "kålsuparprincip". Hårda ord har fällts från båda sidor, och ingen har haft särskild anledning att beklaga sig (se t ex PK 1967: 41, 1968: 21, 1970: 4, PT 60/1970). Någonstans får emellertid gränsen dras även i sådana sammanhang. En gång (PT 21/1971) fann t ex PO inte tillräcklig anledning att hänskjuta en polemik mellan två sportjournalister till nämnden. Sedan en av dem själv gått vidare till nämnden, uttalade denna att, som tidningen medgett, uttrycket "ohederlig lögnare" fick anses som "en omdömeslöshet och ett övertramp" men anslöt sig i övrigt till POs bedömning.

Flera gånger har nämnden slagit fast, att *offentliga personer* får tåla en avsevärd kritik (se t ex PK 1965: 25 och 1970: 31) men också att en gräns måste upprätthållas även gentemot sådana (se t ex PK 1969: 49 och PT 40/1970).

Däremot har nämnden även i fråga om skrivsättet värvat om *vanliga enskilda* och fäst särskilt avseende vid om ett

angrepp riktats mot någon sådan. Belysande är de förut berörda fallen om skoldirektionen i Stockholm (PK 1967: 7) och om långtradartrafiken (PT 29/1970). I ett annat fall (PT 61/1970) hade en artikel enligt nämnden framfört en i viss mån nedsättande kritik mot föräldrar som reagerat mot att två skolklasser fått utrymma sina klassrum för vuxenundervisning av zigenare. Uttryck som "insnöade föräldrar" och "rasism" hade använts. Då artikeln emellertid inte kunde anses "kränkande mot någon viss person" föranledde den ingen anmärkning av nämnden. Härmed kan t ex jämföras ett fall (PK 1965: 24) där nämnden kritiserade en tidning för att ha använt "personligen förnedrande uttryck" i en skildring av polisens bevakning vid ett besök av den ryske regeringschefen.

Rent allmänt bör följande framhållas. Då det gäller kritik i tidningar brukar nämnden som sagts förut använda samma uttryckssätt vare sig föremålet varit en vanlig enskild eller en myndighet, en organisation, en offentlig person eller liknande. Kritiken får vara skarp, frän och aggressiv utan att det i och för sig föranleder anmärkning. Går man emellertid till nämndens akter i fall, där tidningar friats med en sådan skrivning, och studerar de artiklar som prövats — ett antal sådana har granskats för denna undersökning — finner man högst väsentliga skillnader. Där anmälaren varit en vanlig enskild, har skrivningen använts även där kritiken förefaller ha varit ganska måttlig i sin skärpa. Mot offentliga personer etc, och särskilt då det gällt ledare och recensioner, har även mycket aggressiv kritik godtagits med samma skrivning. Detta kan emellertid inte beläggas här, eftersom det inte är möjligt att återge artiklar av detta slag, utan det får räcka med detta allmänna påpekande och en hänvisning till akterna (jfr t ex PK 1963: 7 med PK 1965: 25).

Att nämnden flera gånger framhållit, att tidningarna skall iaktta *den varsamhet som påkallas av ämnet*, har också belysts i det föregående (se t ex PK 1961 s 31, 1964: 1, 1967: 25 och 28, 1970: 1, PT 73/1970). Det har bl a gällt artiklar om allvarliga sjukdomar, vissa socialreportage och redo-

visning av familjerättsliga konflikter.

Det bör också nämnas att nämnden helt naturligt visat särskild känslighet för skrivsätt som kunnat ge *intryck av misstanke om brott* (se t ex PK 1955 s 12) liksom för *felaktiga brottsrubriceringar* (se t ex PK 1959 s 16, 1964: 11, 1967: 42).

I övrigt kan endast sägas att nämnden helt allmänt kritiserat skrivsättet i en mängd fall som vårdslöst, olämpligt, kränkande, förlöjligande, insinuant etc. Som exemplet med parfymdirektörens "försäljningskupp" visade händer det ibland att särskilda ord kritiseras som överdrivna eller olämpliga (se också t ex PK 1963: 20, 1965: 6 och 9, 1967: 18).

Avslutningsvis bör erinras om att tidningen ansvarar för hela texten och att det därför bl a är angeläget att, som nämnden uttryckte saken i ett äldre utslag (PK 1956 s 14), se till att god ton hålls även på insändaravdelningen.

”Respektera privatlivet”

”Visa hänsyn”

Det går en klarare gränslinje vid detta kapitel än mellan de föregående som skildrat opinionsnämndens praxis. Med utgångspunkt från förtalsreglerna har framställningen belyst en rad olika frågor som samtliga haft anknytning till det allmänna kravet på saklig och korrekt information. Med lätta övergångar och förskjutningar av perspektivet från avsnitt till avsnitt har tråden löpt från straffbara kränkande uppgifter i ena änden till kränkande eller eljest olämpligt skrivsätt i den andra. Nu lämnar framställningen kraven på saklighet och korrekthet. Utgångspunkten är här i stället, att det finns vissa saker som inte bör publiceras hur sakligt och korrekt det än sker. Vissa typer av ämnen bör inte bli föremål för skrivelser i tidningarna, vissa typer av uppgifter bör tidningarna inte lämna ut till offentligheten. Nyhetsförmedlingen bör vara ”korrekt” inte bara i formell mening utan också på så sätt, att tidningarna visar ”respekt” och ”hänsyn” i vissa ömtåliga avseenden, för att anknyta till de båda uppmaningar i PK-reglerna som fått ge rubriken till detta kapitel.

Även om alltså den principiella utgångspunkten här är en annan, finns dock klara sambandslinjer till vad som sagts i det föregående. En sådan går till förtalsreglerna. Det har framhållits att uppgifter som kan utsätta någon ”för andras missaktning” enligt TF endast får publiceras om det är ”försvarligt att lämna uppgift i saken”. Även TF kräver alltså ett visst mått av grannlagenhets, inte bara formell korrekthet. Och överhuvudtaget har alla regler om god publicistisk sed som gemensamt syfte att skydda enskilda mot kränkningar och publicitetsskador. Några skarpa gränser

går därför inte att dra mellan några skilda sektorer på området.

I det följande behandlas först PK-reglernas allmänna föreskrifter om respekt för privatlivet. Därefter upptas den särskilda regeln för publicitet om självmord. Nästa avsnitt granskar principerna om hänsyn till offren för brott och olyckor. Nära samband med dem men även ett självständigt syfte har regeln att undvika detaljerade beskrivningar av tillvägagångssättet vid brott, som ägnas ett särskilt avsnitt. Ytterligare regler avser att värna mot publicering av ovidkommande uppgifter som kan skada. De aktualiseras främst i fråga om brottsreportage. Sedan även de behandlats, tas i ett sista avsnitt upp vissa frågor som kan sammanfattas under rubriken "hänsyn till nyhetskällorna". Frågorna är av delvis annan karaktär än de övriga som behandlas i kapitlet, men de har synts finna sin naturligaste placering här.

De speciella, praktiskt mycket viktiga frågor, som sammanhänger med publicering av namn och bilder, tas inte upp nu utan har brutits ut till ett särskilt kapitel, som följer omedelbart efter detta.

"Respektera privatlivet"

Frågor som kan hänföras under denna rubrik har i hög grad stått i förgrunden för den allmänna debatten om god publicistisk sed under senare år. PK-reglerna upptar under den rubriken först följande tre anvisningar:

Avstå från publicitet, som kan kränka privatlivets helgd, såvida inte ett oavvisligt allmänintresse kräver offentlig belysning. Även personer som tillhör offentligheten har rätt att kräva en fredad privat sektor. Utnyttja inte enskildas godtrogenhet eller lust att bli omskrivna för en journalistik som skadar pressens anseende.

Liknande föreskrifter fanns även före 1967 års revision av

PK-reglerna, men de stramades åt 1967.

Uppmaningarna innebär enkelt uttryckt två olika saker. Å ena sidan skall tidningarna inte tränga sig på människor, in på vad som bör uppfattas som deras privata sektor. Å andra sidan skall tidningarna också avvisa påträngande publicitetshunger och se till att ingenting publiceras som inte förtjänar det utan skadar personens anseende. Båda dessa hänsyn skall iakttas såväl mot offentliga personer som mot vanliga enskilda.

Reglerna avser den mycket diskuterade "kändisjournalistiken" men går väsentligt därutöver. Vad just kändisreportagen beträffar är det viktigt att uppmärksamma, att de är en företeelse som är svår att komma till rätta med inom ramen för det pressetiska system som finns i dag. Det är naturligtvis inte bara tidningarna som skall lastas av dem som ogillar mera intima reportage av denna typ. Man måste komma ihåg att flertalet artiklar kommer till med vederbörandes goda minne, i många fall på den intervjuades eget initiativ, och att varken PO eller opinionsnämnden kan ingripa utan samtycke av dem det gäller.

Det väsentligaste är mot denna bakgrund att tidningarna inte själva tränger sig på och att de tar särskild hänsyn till vanliga enskilda, som är mycket mera känsliga för publicitetsskador än de som är vana vid att bli omskrivna. Även vid publiceringen av det som obestriddligen är en nyhet och som uppfattats fullt korrekt måste hänsyn tas till de människor som berörs. Frågans vikt understryks av att 1967 års riksdagsmotioner om statliga åtgärder för en bättre pressetik särskilt vände sig mot "sensationsjournalistik som prisger enskildas privatförhållanden".

Då "skydd för privatlivets helgd" gentemot pressen diskuteras, läggs emellertid ofta en annan innebörd i orden än den de tilläggs dem här och i PK-reglerna. De får täcka situationer som bedöms enligt andra regler, t ex dem om "förtal", om "döm ingen ohörd" eller om "saklighet och opartiskhet". Den enskilde anser ofta sitt privatlivs helgd kränkt, då han råkar få "åka i spalterna" för vad han anser som obetydlig-

heter och privatsaker.

Det går emellertid inte att ge orden en alltför vid innebörd. Dels blir denna innebörd då suddig och till föga gagn för de enskilda. Dels är det svårt att tänka sig en ordning med en instans för mera allmänt moraliserande över tidningarnas nyhetsurval. Vad som bör prövas med hänvisning till en norm om skydd för privatlivet är endast sådant som avser *privatlivet i trängre mening* och där *rena grannlagenshänsyn* gör sig gällande. Vill man mera allmänt ta upp frågan, i vilken utsträckning enskilda skall behöva finna sig i att bli exponerade i tidningarna, bör det ske enligt andra regler. Här är de om utsättande av namn av särskild betydelse.

Denna ståndpunkt har också intagits av opinionsnämnden. Som förut nämnts anses det i princip vara tidningens ensak att bestämma vilka nyheter som skall publiceras och vilket utrymme de skall ges. Detta har visats med två ärenden som gällde ett par händelser ur militärlivet, vilka av anmälarna bl a ansågs ha fått för vidlyftig behandling i förhållande till sin bagatellartade karaktär. Opinionsnämnden tog inte upp dessa synpunkter.

Det kan vara belysande att jämföra de båda militärfallen med ett där tidningen verkligen kommit in på ett från privat synpunkt känsligt område men där saken ändå inte var så grannlaga, att den inte alls fick tas upp i ett nyhetsreportage. Exempel på en sådan situation ger de förut berörda ärendena om publicitet rörande verkställighet av beslut om vårdnad av barn vid skilsmässor. Två sådana ärenden har nämnts, och det har upplysts att nämnden friade i det ena och påtalade ett allvarligt övertramp i det andra.

Det är av intresse i detta sammanhang att ta del av utslaget i det fall där tidningen klandrades (PT 73/1970). Nämnden uttalade: "Frågor om vårdnaden om barn i skilsmässosituationer och om verkställighet av beslut rörande vårdnaden utgör ömtåliga familjerättsliga problem. Att den reglering som gäller på området och de principer som anses böra följas tas upp till offentlig debatt är naturligt. *Däremot ägnar sig enskilda konkreta familjekonflikter av detta slag*

inte för en omfattande publicitet. Sådana konflikter bör behandlas särskilt grannlaga i pressen. *Allmänintresset kan sålunda inte anses motivera en publicitet av det slag som förekommit i de påtalade artiklarna.*" Försättningen saknar intresse här.

De båda kursiverade meningarna anknöt till reglerna om privatlivets helgd. Dessa tillämpades alltså så, att publicitet fick förekomma men inte så omfattande och närgången som i det aktuella fallet. De enskilda familjekonflikterna kunde visserligen inte undgå offentlig belysning men måste behandlas särskilt grannlaga.

Ser man vidare på praxis, gör man snart den iakttagelsen att reglerna om privatlivets helgd, trots det intresse de visats i den allmänna debatten, aktualiserats endast sällan och egentligen först under de senaste åren. Ett fall från 1964 har refererats i anslutning till förtalsreglerna (PK 1965: 12). En tidning hade offentliggjort vissa uppgifter om enskild person, som visserligen var i huvudsak riktiga men som låg så långt tillbaka i tiden, att något beaktansvärt allmänintresse av offentlig belysning inte ansågs ha förelegat. Det var ett typiskt förtalsfall, där publiceringen inte var "försvarlig", för att anknyta till TFs ord. Från senare år kan emellertid fem fall nämnas, i vilka privatlivets helgd ansetts kränkt utan att förtalsreglerna mera påtagligt aktualiserats.

På valdagen 1966 publicerade en kvällstidning uppgifter om "hur känt folk röstade" (PK 1968: 7). Det uppgavs gälla offentliga engagemang i politiken och direkta svar på förfrågan. Anmälan gjordes av ett par personer som utan att ha tillfrågats förekom i artikeln, t o m med felaktiga partibeteckningar. Tidningen medgav i en senare artikel vissa misstag och upplyste, att felaktiga uppgifter från partikanslierna lett till att personer som inte ville framträda ändå kommit med i artikeln. Nämnden uttalade att vad som förekommit ådagalade "en journalistik som — med särskild hänsyn till att det rörde sig om åsidosättande av principen om valhemlighet — måste betecknas som omdömeslös och oförsvarlig".

Ett annat ärende (PT 24/1970) gällde en artikel med rubriken "Mannen levde — men frun beställde dödsannons". Saksammanhanget var i korthet, att hustrun missuppfattat ett besked från det sjukhus, där mannen vistades, och låtit införa en dödsannons någon dag innan mannen avled. Nämnden återgav PK-regeln om privatlivets helgd och uttalade, att artikeln berört "en ömtålig situation i en familjs privatliv utan särskilt allmänintresse". Den brast även i fråga om innehållet. Genom artikeln måste tidningen anses ha åsidosatt god publicistisk sed.

Ett tredje fall avsåg tre tidningars behandling av mordet på en 20-årig flicka (PT 36/1970). Det hänsköts till nämnden av PO, som framställde flera anmärkningar, vilket föranleder att fallet kommer att beröras även i andra sammanhang. Bl a underströk PO regeln om respekt för privatlivets helgd och anförde i anslutning härtill: "I här förevarande artiklar har alla tidningarna återgivit utdrag ur brev, som den mördade skrivit till en väninna, och en tidning jämväl andra upplysningar om hennes privata förhållanden. Det kan enligt min mening inte göras gällande att ett oavvisligt allmänintresse påfordrat att dessa uppgifter publicerades." Nämnden uttalade, utan att ingå på några enskildheter, att samtliga tidningar allvarligt brutit mot god sed och ålade dem att utge expeditiionsavgift, för första gången denna sanktion beslöts.

Samtidigt med sistnämnda ärende avgjorde nämnden (PT 38/1970) ett annat som gällde en artikel om en känd svensk idrottsman. Den bar huvudrubriken "Han söker tröst i minnen och fantasier om en come back" och behandlade hans privatliv och personliga förhållanden i övrigt. Nämnden fann, att artikeln innehöll flera uppgifter och obestyrkta påståenden om idrottsmannens privatliv, som var kränkande för honom och avsåg förhållanden utan påtagligt allmänintresse. "Genom att sålunda ge publicitet åt uppgifter som, utan att äga oavvisligt allmänintresse, varit ägnade att kränka privatlivets helgd" hade tidningen brutit mot god publicistisk sed.

Det femte och sista fallet (PT 57/1970) gällde några artiklar som behandlade en konflikt mellan föräldrar och en underårig dotter med anledning av att föräldrarna vägrat sitt samtycke till giftermål. Konflikten hade lett till en domstolsprocess. Opinionsnämnden uttalade: "Tidningarna har genom de påtalade artiklarna givit en omfattande publicitet åt en familjekonflikt, som ej kan anses ha haft ett oavvisligt allmänintresse. De i konflikten inblandade föräldrarna har känt sig djupt kränkta av publiciteten. Oavsett att konflikten varit föremål för domstols prövning och därigenom blivit offentlig, måste den publicitet tidningarna givit den anses ha kränkt privatlivets helgd. Tidningarna får därför anses ha brutit mot god publicistisk sed."

Detta utslag bör jämföras med det ovan refererade om vårdnad av barn vid skilsmässa. Det sades inte klart ut att saken inte alls borde ha tagits upp. En så omfattande publicitet var dock inte försvarlig, och tidningarna hade inte behandlat ämnet med den grannlagenhet som måste krävas.

Knappast i något av dessa fall skulle domstol ha fällt till ansvar för förtal. Anmälarna hade säkert inte ansetts ha blivit utsatta "för andras missaktning" i lagens mening. Fallen skiljer sig härigenom från det som avgjordes 1964.

Mot dessa fall bör ställas ett där opinionsnämnden friade tidningen (PT 12/1971). Det gällde en artikel med den fyrspaltiga förstasidesrubriken "Exfruar talar ut. Samlivsexpert i TV blir lätt kär". Den var illustrerad med en bröllopsbild av vederbörande, som här kallas A, och hans femte hustru och innehöll intervjuer med tre av hans tidigare hustrur. Tidningen försvarade sig med att A i olika tidningar uttalat, att han på grund av sina tidigare äktenskap var expert just på samlevnad. Han hade varit öppenhjärtig och frispråkig i sina uttalanden och tycktes inte kräva en fredad privat sektor. Tidningen hänvisade också till att den TV-serie, där A framträtt, omgetts med stor publicitet och att A:s tidigare äktenskap påpekades i nästan alla artiklar om programmen. PO ansåg sig inte kunna godta denna argumentering utan menade, att vissa uttalanden fick anses nedsättande för A

och att artikeln berört förhållanden som borde vara fredade för publicitet.

Nämnden gjorde följande uttalande, sedan ärendet hänskjutits av PO: "Med hänsyn till den omfattande och delvis ingående publicitet som redan tidigare — med A:s goda minne — förekommit rörande A anser nämnden omständigheterna i föreliggande fall vara sådana, att de närgångna uppgifter den påtalade artikeln innehåller ej föranleder någon anmärkning mot tidningen."

Uppenbarligen måste det alltid bli en omdömessak, var gränsen för privatlivets helgd skall anses gå i det enskilda fallet. De här redovisade exemplen har belyst både offentliga personer och vanliga enskilda: tre, varav två fällande och ett friande, utslag har gällt den förra kategorin och tre, samtliga fällande, den senare. Mer än en sådan exemplifiering kan inte presteras. Generella resonemang på grundval av dessa fall skulle bli alltför lösliga för att vara av något värde.

Det enda allmänna påpekande som fallen ger anledning till är, att det alltså inte bara är fråga om publicering eller icke publicering. Det är också fråga om hur omfattande och ingående publicitet som ägnas ett ämne. Regeln om respekt för privatlivet innebär sålunda undantag från båda leden i den allmänna principen om tidningarnas rätt att ensam bestämma om urvalet av nyheter som publiceras och om det utrymme som ges varje nyhet som presenteras.

I nästa kapitel kommer regeln om skydd för privatlivet att ges ytterligare belysning. Det kommer där att visas, att frågan om utsättande av namn, bilder eller andra identifieringsuppgifter har särskild betydelse på detta område.

Publicitet om självmord och självmordsförsök

En särskild punkt i PK-reglerna under rubriken "Respektera privatlivet" gäller som nämnts självmord och självmordsförsök. Sådant bör publiceras endast "om det begåtts i samband med grovt brott eller väckt allmänt uppreende". De sista orden lydde före 1967 "eller under särskilt uppreende-

väckande omständigheter". Ändringen tillkom sannolikt som en följd av ett utslag 1966 som alltså har intresse (PK 1967: 1, jfr 1966: 23).

En tidning hade publicerat artiklar om en 17-årig flickas självmord med bl a rubriken "Var brinnande buddistnunnan förebild vid badrumsdramat?" och uttalanden om att flickan "lekt buddistnunna". Nämnden uttalade att med det ifrågasvarande undantaget främst torde ha åsyftats "sådana fall, då själva händelsen — t ex genom att den skett offentligt — redan väckt särskilt uppseende" och fortsatte: "Enbart den omständigheten att den handlandes motiv var ovanligt eller egendomligt bör däremot rimligen inte utgöra anledning till en publicitet som ju går ut över vederbörande själv, om han överlevt, eller hans efterlevande. Det skydd som publiceringsreglerna på denna punkt avser att lämna skulle eljest, med hänsyn till att en självmordskandidats bevekelsegrunder ofta kan framstå som uppseendeväckande i och för sig, bli alltför begränsat." I det aktuella fallet ansågs tillräckliga skäl inte ha förelegat för ett undantag från huvudregeln.

Den reviderade regeln har aktualiserats bl a i det förutnämnda ärendet om mordet på en 20-årig flicka (PT 36/1970). En av POs anmärkningar avsåg att ett självmordsförsök hade blivit omnämnt.

I annat sammanhang har också berörts ärendet om den 15-årige pojken, som tagit sitt liv (PT 77/1970). En tidning hade gjort gällande, att handlingen berott på vanvård från fosterföräldrarnas sida. Enligt nämndens uttalande måste fallet "rimligen anses ha varit av sådan art att publicering skulle varit berättigad", om tidningen haft rätt i sina påståenden. Detta var emellertid inte fallet, utan tidningen fälldes för ett allvarligt brott mot god publicistisk sed.

Hänsyn till offren för brott och olyckor

Under rubriken "Respektera privatlivet" innehåller PK-reglerna också en uppmaning att alltid visa offren för brott största möjliga hänsyn. Även om den fått en mindre fram-

trädande placering — som en utveckling av regeln att detaljerade beskrivningar av tillvägagångssättet vid brott bör undvikas — får den anses innefatta en viktig princip. Problemet att söka skydda dem som begått brott mot en publicitet, som kan försvåra deras sociala återanpassning, och att överhuvudtaget motverka, att brottsreportaget får olyckliga sociala biverkningar, har länge uppmärksammats och föranlett en rad föreskrifter i PK-reglerna. Emellertid får man inte heller förbise, att även offren för brott kräver särskilda hänsyn och kan tillskyndas ytterligare skada genom olämplig publicitet.

Två allmänna påpekanden bör göras, som har särskild betydelse vid mordreportage men som kan få aktualitet även i andra fall. *Hänsyn måste tas även till den som är död.* PK-reglerna innehåller också i samma avsnitt en erinran om att lagstiftningen skyddar även avlidna mot förtal. För att tillgodose kraven på god sed måste hänsynen naturligtvis sträckas längre än till att bara avse att undvika överträdelser av förtalsreglerna.

Vidare är det viktigt att iaktta, att *hänsyn bör visas inte bara mot den drabbade själv utan även mot de anhöriga.*

Ett enkelt exempel på tillämpningen av den här aktuella PK-regeln ger ett ärende (PT 23/1970) om en artikel med rubriken "Flicka fånge i två dygn i bil med våldtäktsman". Flickans både namn och arbetsplats hade satts ut. Nämnden slog fast, att tidningen brutit mot den nämnda regeln och därmed mot god sed. I sammanhanget kan även erinras om fallet med den mördade 20-åriga flickan (PT 36/1970). PO vände sig där bl a mot att den här diskuterade regeln inte hade iakttagits.

Båda dessa fall gällde aktuella brott. Regeln kan naturligtvis lika väl bli tillämplig vid redogörelser för gamla brott. Fadern till en tre år tidigare mördad flicka anmälde en veckotidning för en artikel med rubriken "Mordgåtan jag aldrig glömmer" (PK 1970: 1). Tidningen svarade, att motiveringen för att detta mordfall valts som ämne för en artikel framgick redan av författarens ingress: "Spanings- och ut-

redningsarbetet vid kloroformmordet i H är det mest intressanta jag som kriminalreporter vid TV har upplevt." Tidningen framhöll vidare, att denna typ av kriminalgåtor gång på gång tas upp i pressen, och att den påtalade artikeln inte skilde sig från vad som är brukligt i sådana fall.

Opinionsnämnden uttalade i detta ärende: "Att artikeln enligt utgivarens uppfattning följt ett gängse mönster ger inte tidskriften rätt att bortse från PKs regler om namnskydd och respekt för privatlivets helgd. Tidskriften borde vid publiceringen ha gått fram med långt större varsamhet med hänsyn till den mördades anhöriga." Tidningen hade brutit mot god publicistisk sed.

Fallen belyser det nära sambandet med reglerna om publicering av namn. Kärnpunkten är ofta att namn satts ut. Så var fallet även i ett annat ärende, som ger en i viss mån annan aspekt på den här diskuterade regeln om hänsyn till offren för brott (PT 35/1971). I sin redogörelse för hur en kvinna blivit utsatt för överfall angav en tidning både hennes namn och hennes adress. I sitt klagomål till nämnden framhöll kvinnan särskilt, att hon var rädd för att bli uppsökt och angripen igen av våldsmannen, eftersom hon var den enda som kunde identifiera honom. Hon vågade därför inte bo hemma. Hon tyckte dessutom att det var obehagligt att få allmänt bekant att hon blivit utsatt för ett sådant överfall.

Nämnden gjorde följande uttalande: "Uppgiften att en person blivit utsatt för ett överfall är inte i och för sig kränkande. Den kan emellertid vålla olägenheter för vederbörande, vilket också blivit fallet med den nu påtalade publiceringen. I de av PK antagna publiceringsreglerna anges att man alltid bör visa offren för brott största möjliga hänsyn. Tidningen hade med tanke härpå bort underlåta att publicera anmälarens namn och adress." Tidningen hade alltså handlat fel, men felet ansågs inte så allvarligt, att nämnden förklarade god sed ha blivit åsidosatt.

Fallet visar att regeln om hänsyn till offren inte bara bygger på att man bör i största möjliga allmänhet "tycka synd

om" offren och därför visa diskretion. Man bör också se till att de inte tillfogas ytterligare obehag och olägenheter genom publiciteten.

PK-reglerna talar bara om offer för brott. Det ligger emellertid i sakens natur att liknande hänsyn bör tas i andra situationer som människor kan ha råkat i. Några exempel får belysa hur tidningarna ansetts böra visa hänsyn till *den som drabbats av en olycka av något slag*.

Större delen av en tidnings löpsedel upptogs av rubriken "Baby dog medan föräldrarna tittade på Hörnan" (PT 52/1970). I artikeln berättades under en liknande rubrik om hur ett barn avlidit i sin säng, tydligen av kvävning, medan föräldrarna såg på Hylands hörna i TV. Nämnden påtalade att löpsedeln och rubriken kunde ge intryck av att föräldrarna försummat barnet. Några uppgifter om försumlighet återfanns emellertid inte i artikeln, och enligt vad utredningen visade fanns det inte heller anledning att anta att någon försummelse förekommit. Nämnden fortsatte: "Det måste beaktas att händelsen inträffat i en mindre stad, där en stor krets människor kan väntas känna till vilken familj som drabbats av händelsen. Enligt nämndens mening har tidningen genom utformningen av löpsedel och artikelrubrik brustit i tillbörlig hänsyn till den drabbade familjen." Därigenom hade den åsidosatt god publicistisk sed.

Ett annat ärende (PT 6/1971) gällde publiceringen av en bild från en trafikolycka, i vilken en kvinna och hennes fem barn dödats. Det skall diskuteras närmare i nästa kapitel. Här skall endast nämnas, att opinionsnämnden underströk vikten av att i sådana fall iaktta "tillbörlig hänsyn till de personer som skadats vid olyckan och till de närmast efterlevande till sådana personer som dödats därvid". I det aktuella fallet "måste publiceringen av bilden samtidigt med att de dödade familjemedlemmarna och deras efterlämnade make och fader namngivits anses innefatta ett åsidosättande av rimliga mänskliga hänsyn till den sistnämnde". Tidningen hade därför handlat i strid mot god sed.

I sammanhanget kan även erinras om det förut berörda

fallet (PT 23/1971) då en tidning i anslutning till redogörelsen för hur en känd förutvarande brottsling dödats i en trafikolycka hade redogjort för hans förflutna. Detta hade enligt nämndens utslag varit i strid mot god sed.

Detaljerade brottsbeskrivningar skall undvikas

PK-regeln om hänsyn till offren för brott följer som nämnts omedelbart efter en uppmaning att inte publicera ingående brottsbeskrivningar. Den lyder så: "Undvik detaljerade beskrivningar av tillvägagångssättet vid brott, särskilt sedlighetsbrott." Även tillämpningen av denna regel bör belysas i korthet.

Först må nämnas att även den regeln aktualiserades i det redan flera gånger nämnda ärendet om mordet på en 20-årig flicka (PT 36/1970). Eftersom gärningen rubricerades som ett "sexmord" anknyter fallet direkt till PKs anvisning. Under helt andra omständigheter tillämpades regeln i ett ärende som avgjordes något senare (PT 87/1970).

En veckotidning hade infört ett bildreportage om tillvägagångssättet vid hembränning av brännvin. I sin anmälan till opinionsnämnden uttalade PO, att den detaljerade beskrivning som lämnats syntes stå i strid med PK-reglernas anvisning. Att tidningen i texten framhållit, att det beskrivna tillvägagångssättet var förbjudet, medförde enligt POs mening inte någon ändring av bedömningen, på sätt tidningen velat göra gällande. Nämnden uttalade, att den i likhet med PO ansåg tidningen ha åsidosatt god publicistisk sed.

Under mycket säregna omständigheter aktualiserades regeln i fråga, liksom den om hänsyn till offren för brott, i ett senare ärende (PT 26/1971). Under sommaren och hösten 1970 förekom omfattande publicitet kring mordet på en kvinna och rättegången mot hennes make, som åtalades för brottet. Åtalet nedlades genom beslut av riksåklagaren. En viktig del av försvarets bevisning utgjordes av ett vittnesmål av en rättsläkare. Denne hävdade bl a att tillvägagångssättet vid brottet uteslöt mannen som mördare. Denna upp-

fattning underbyggde han med en serie fotografier av en rekonstruktion av gärningen som den enligt hans mening begåtts. Enligt rekonstruktionen hade mordet föregåtts av sexuellt umgänge mellan kvinnan och hennes baneman.

En tidning publicerade rättsläkarens bilder. I anmälan till opinionsnämnden uttalade PO, att detta enligt hans mening inte kunde motiveras med något oavvisligt allmänintresse utan fick "mera anses tillgodose ett sensationsintresse utan påtagligt samband med uppgiften att referera rättegångsförhandlingarna". Han framhöll vidare, att "bilderna måste anses ha en för den mördade starkt nedsättande innebörd" och att publiceringen stred mot de här diskuterade båda PK-reglerna att undvika detaljerade brottsbeskrivningar, särskilt vid sedlighetsbrott, och att visa offren största möjliga hänsyn.

Nämnden friade tidningen med följande motivering: "Med hänsyn till den centrala betydelse tillvägagångssättet vid brottet hade för frågan om den tilltalades skuld, måste också hänsyn tagas till hans intresse av att full publicitet gavs åt alla omständigheter som kunde tala till hans förmån, och det har inte gjorts gällande att publiceringen av bilderna stått i strid med den tilltalades intressen." Med beaktande av "de särskilda omständigheter som förelåg i detta fall" fann nämnden, att tidningen inte kunde anses ha åsidosatt god publicistisk sed.

Det är naturligtvis exceptionellt att så starka hänsyn till förmån för en tilltalad gör sig gällande som i detta fall. Med hänsyn till de mycket speciella omständigheterna syns det måhända opåkallat att diskutera fallet mera ingående. Ett resonemang är emellertid ägnat att belysa de regler som behandlats här.

Den första reflexion man gör inför fallet är säkert, att tidningen uppenbarligen hade åsidosatt både regeln om att undvika detaljerade beskrivningar av tillvägagångssättet vid brott, särskilt sedlighetsbrott, och regeln om att alltid visa offren för brott största möjliga hänsyn. Frågan syns bli om detta kunde anses försvarligt av hänsyn till den tilltalade,

på sätt nämnden men inte PO fann. Det förefaller vara fråga om en klar "intressekollision" av principiellt samma slag som diskuterades i samband med förtalsreglerna.

En närmare analys av omständigheterna visar emellertid, att ett sådant förstahandsintryck knappast är helt korrekt. Naturligtvis var det fråga om en viss intressekollision. Kärnfrågan kan emellertid reduceras till en mycket begränsad omdömesfråga, som närmast gällde hur man skulle hårdra vissa ord i PK-reglerna eller, om man så vill, helt enkelt god smak.

Man måste utgå från att det är tidningarnas uppgift att förmedla viktiga nyheter och att deras allmänna skyldighet därvid är att sträva efter saklighet och opartiskhet. Detta innebär, som visats i det föregående, en skyldighet att i fall som det aktuella redovisa vad som är väsentligt både för och emot den tilltalade. Till det väsentliga som anfördes av försvaret hörde rättsläkarens vittnesmål och hans framställning av hur brottet utförts. Det var sålunda tidningarnas skyldighet att redogöra för detta vittnesmål. Vad frågan begränsade sig till i ärendet hos opinionsnämnden var också bara: Var det motiverat att även publicera *bilderna*?

Men med detta konstaterande har man faktiskt i huvudsak avfört båda de här behandlade PK-reglerna ur bilden. Eftersom tillvägagångssättet råkade höra till det väsentliga, kunde det inte utelämnas trots regeln om att brottsbeskrivningar bör undvikas. Och det var visserligen obestridligt, som PO framhöll, att bilderna hade en för offret nedsättande innebörd, men detsamma gällde naturligtvis det muntliga vittnesmålet. Eftersom detta var väsentligt, kunde det inte förbigås trots regeln om att visa offret hänsyn.

Man skall observera att varken regeln om brottsbeskrivningar eller den om hänsyn är absolut. Deras avfattning ger klart vid handen, att undantag kan förekomma. Ett sådant föreligger naturligtvis då en annan och mera grundläggande pressetisk regel kräver redovisning.

Intressekollisionen, som i förstone syntes rätt uppenbar, blir med detta resonemang närmast skenbar. Vad som blir

kvar av den ena regeln är att man bör undvika *detaljerade* beskrivningar. Var det nödvändigt att vara så detaljerad, att även bilderna publicerades? Naturligtvis inte: de tidningar som underlät det handlade inte i strid med god sed genom bristande opartiskhet i förhållande till den tilltalade. Men kan man påstå att motsatsen var så fel, att handlandet stred mot god sed? Av den andra regeln blir med det förda resonemanget kvar att man bör visa största *möjliga* hänsyn till offret. Var det möjligt att underlåta bildpubliceringen? Frågan är redan ställd i andra ordalag och även besvarad.

Saken kan på detta sätt reduceras till att gälla de båda ord i PK-reglerna, som kursiverades i det förra stycket. Vid tidningens avgörande hade den å ena sidan att beakta den tilltalades intresse, som underströks av nämnden. Å andra sidan fick det väl också beaktas, att rättegången utgjorde den största nyheten för dagen för hela den svenska pressen, varför ingenting väsentligt lär ha blivit undanhållet läsarna. Mot denna bakgrund syns det som sagt i mycket ha varit en fråga om god smak.

Ovidkommande uppgifter som kan skada bör undvikas

Detta innebär egentligen bara ett fullföljande av synpunkter som redan utvecklats. Någon mera fyllig exemplifiering ur praxis syns därför inte motiverad. Det gäller emellertid saker av så stor praktisk betydelse, att flera speciella regler upptagits av PK för att förhindra publicitetsskador. Som förut sagts har brottsreportagen alltifrån början stått i förgrunden för PK:s pressetiska strävanden. Det ligger också i sakens natur att det just på detta område föreligger alldeles särskilda risker för att skadliga uppgifter sprids, som i efterhand visar sig grundlösa eller ovidkommande.

Redan i avsnittet "Döm ingen ohörd" upptar PK-reglerna följande uppmaning: "Återge inte ovidkommande påståenden om personer, som har nämnts i samband med brott." Som enda exempel skall än en gång anföras ärendet om mordet på den 20-åriga flickan (PT 36/1970). En 40-årig

man, som sammanbott med flickan, blev misstänkt och efterspanad. Bland sina många anmärkningar framställde PO också en mot att en tidning återgett "påstående rörande mannens levnadssätt, som måste anses ovidkommande i sammanhanget".

Under rubriken "Visa hänsyn" upptar PK-reglerna vidare en anvisning om att *uppgifter från personundersökningar i brottmål i regel inte skall publiceras*. Försyndelser häremot påtalades av nämnden bl a i ett ärende som gällde en veckotidningsartikel om en namngiven 16-åring som dömts för flera brott (PT 15/1971). Tidningen framhöll särskilt, att den haft ett för pojken positivt syfte med sin artikel och tagit fram uppgifter ur personundersökningen för att belysa hans olyckliga bakgrund och levnadsförhållanden. Artikelns publicering bedömdes av nämnden som ett allvarligt brott mot god publicistisk sed.

Omedelbart efter punkten om personundersökningar innehåller PK-reglerna en uppmaning att *inte dra fram förseelser som är ovidkommande* i det aktuella fallet. Ur praxis må i korthet nämnas två fall. En tidning förklarades ha grovt förbrutit sig mot god sed genom publicering av en i det väsentliga felaktig version av en misshandelshistoria, varigenom anmälaren blivit utpekad (PK 1968: 8). I utslaget påtalades särskilt, att tidningen opåkallat omnämnt att mannen tidigare dömts för misshandel. Det andra fallet gällde en artikel om att "den från mitten av 60-talet så ökände kassaskåpsprängaren A" gjort sig skyldig till inbrottsförsök och rattfylleri (PT 75/1970). Nämnden klandrade särskilt att tidningen berört tidigare brott av den misstänkte.

Regeln avser enligt sin ordalydelse bara andra förseelser av någon som blir föremål för publicitet på grund av en aktuell brottsmisstanke eller dom. Samma hänsyn kan dock aktualiseras även i andra situationer. Ett typexempel på detta ger ett fall (PK 1964: 22) som gällde artiklar i flera tidningar om en rymning från en kriminalvårdsanstalt. Det upplystes bl a att en annan intern, som inte deltagit i rymningen, hade varit kumpan till en av rymmarna vid flera kupper. Nämn-

den ansåg det "ha varit mindre lämpligt" att denne nämn-
des med namn, "eftersom detta i och för sig var onödigt för
innehållet".

Ett senare fall är värt att nämna därför att tidningen för
sin del ansåg de publicerade uppgifterna långtifrån ovid-
kommande utan tvärtom i hög grad betydelsefulla (PT 54/
1970). Tidningen hade då den publicerade namnen på de
sökande till en kommunal befattning upplyst om att en av
dessa i en tidigare kommunal anställning varit huvudman
i en "härva", som lett till åtal och fällande dom. Tidningen
framhöll, att dessa händelser inträffat så nyligen, att de inte
kunde ha fallit glömska, och att de också måste ha väsent-
lig betydelse för hans kandidatur till den sökta befattningen.
Tidningen ansåg så starka skäl ha förelegat för publicering-
en, att det knappast varit förenligt med PK-reglernas anda
eller tidningarnas uppgift att i detta fall underlåta att in-
formera allmänheten. Nämnden fann emellertid liksom PO
"att med hänsyn till omständigheterna i detta fall den på-
talade publiceringen inte bort ske".

I samma avsnitt föreskriver PK-reglerna också, att miss-
tänkta eller dömda personers *ras, nationalitet, yrken, poli-
tiska ståndpunkter eller religiösa åsikter inte bör framhävas*
på löpsedlar, i rubriker eller på annat sätt, om uppgifterna
är för saken ovidkommande. Typexempel på tillämpningen
utgör nämndens uttalanden om artiklar med rubrikerna
"Mariefredspolis hem i dag från Marocko-fängelse" (PK
1968: 38), "Värnamo-servitriser bestal sin flotte värd på
6000 kronor" (PK 1970: 28) och "Länkleddare åtalad" (PT
31/1970). Samtliga utmynnade i att god publicistisk sed
åsidosatts.

Helt allmänt tål det att upprepas och kraftigt understry-
kas, att *tidningarna måste vara ytterst försiktiga med publi-
kering av misstankar och kränkande uppgifter i samband
med förundersökningar om brott, även om uppgifterna läm-
nats av polisen*. En misstanke kan bortfalla, en uppgift kan
vederläggas, ett spår kan avskrivas etc under utredningens
lopp. Har publicering skett, kan förtalsreglerna bli tillämp-

liga. Belysande är det förut refererade målet, där en tidning dömdes för grovt förtal därför att den publicerat uppgifter om att en mördad flicka levte ett dubbelliv. Ett lika allvarligt fall, som av PO fördes inför opinionsnämnden, gällde publicering av misstankar, som dykt upp på ett tidigt stadium av utredningen i den förut berörda mordaffären, om att den man, som sedermera åtalades men efter åtalets nedläggande frikändes, kunde ha förövat ett annat ouppklarat mord i samma trakt ett år tidigare (PT 63—66/1970).

Hänsyn till nyhetskällor

De hänsynstaganden, som behandlas i detta avsnitt, är i huvudsak av annan art än de övriga som diskuterats i detta kapitel. Ett mera påtagligt samband med det föregående har endast det första fall, som skall tas upp. De andra anknyter emellertid logiskt så nära till det första, att det syntes naturligt att behandla dem i ett sammanhang här. Två av fallen berörs också av både PK-reglerna och SJFs yrkeskodex.

I vissa fall bör publicering underlätas av *hänsyn till uppgiftslämnaren*. Två fall är förtjänta av särskild uppmärksamhet. Det ena är att uppgiftslämnaren *inte haft klart för sig att publicering kunde väntas*. PK-reglerna innehåller sedan 1967 en uppmaning att "ange klart om ett samtal innebär en intervju eller är avsett för tidningens egen information". Denna anvisning fick aktualitet i ett intressant ärende kort efter tillkomsten (PK 1969: 5).

Riksdagsman A hade uppsökt en tidnings kontor i New York och haft ett samtal med medarbetaren B om bl a utrikesförvaltningens rekrytering. Tidningen publicerade därefter en artikel som presenterades som en intervju med A. Detta förfarande anmäldes av A, som dock bara framställde smärre invändningar mot själva innehållet i artikeln. Frågeställningen preciserades av nämnden på följande sätt: "A:s huvudfråga gäller huruvida tidningen haft rätt att utan hans vetskap och medgivande införa en artikel som utges för att vara en intervju med honom. Tidningen har för övrigt inte

endast hävdad att A borde ha insett möjligheten av publicering. Enligt tidningen har B inte ens haft anledning att ta hänsyn till att A eventuellt inte önskade någon publicering före det förestående samtalet med utrikesministern."

Tidningens ståndpunkt var enligt nämndens mening inte förenlig med den citerade PK-regeln. Tidningen kunde "inte anses ha haft rätt att utan A:s vetskap och vilja utge en artikel tillkommen efter hans besök hos B som en intervju med honom". Man bör fästa sig vid att samtalet tillkom på A:s eget initiativ. Likafullt stred publiceringen mot god sed. Det bör emellertid också uppmärksammas, att nämnden endast uttalade sig om publicering i form av en intervju. Detta syns ha haft mindre betydelse i just detta fall, eftersom det gällde A:s personliga synpunkter. Om publicering kunnat ske utan att källan uppgetts eller kunnat identifierats, hade säkert ingen anmärkning gjorts.

Det andra fallet som åsyftades nyss är att tidningen eller dess medarbetare *gett löfte att inte publicera* vissa uppgifter. Nämnden har i ett äldre utslag (anfört i PK 1959 s 20 nederst) uttalat att den fann "uppenbart att det inte tillkom en tidning att på egen hand pröva, om uppgifter, som den förbundit sig att hemlighålla, vore av den art, att de utan skada kunde offentliggöras". Nämnden tillade "att det med hänsyn till pressens anseende låge synnerlig vikt uppå, att pressen i sin förbindelse med såväl enskild person som offentlig myndighet upprätthölle kraven på tro och heder". Detta utslag anfördes av nämnden i ett annat ärende, där uppgift stod mot uppgift huruvida en medarbetare gett ett löfte att inte publicera eller ej.

Givna löften att inte publicera skall alltså hållas. Mot denna bakgrund skall man se uppmaningen i SJFs yrkeskodex att inte ge sådana löften "utan redaktionsledningens godkännande".

Nära samband med sistnämnda fall har principen att *översenskomna publiceringsfrister skall respekteras*. Detta utsägs sedan 1967 direkt i PK-reglerna, och en anvisning av samma innehåll ges även i SJFs yrkeskodex. Principen tillämpa-

des av opinionsnämnden långt tidigare som bl a ett utslag från 1957 visar (PK 1958 s 21). Ordföranden i en statlig utredning hade anmält en tidning för att den publicerat innehållet i ett betänkande, som utredningen tillställt tidningen med angivande att publicering inte fick ske förrän två dagar senare än som skedde. Nämnden fann tidningens förfarande anmärkningsvärt, "främst med hänsyn till att dennas för tidiga publicering av utredningens resultat kunnat inge allmänheten och den övriga pressen föreställningen att utredning otillbörligt gynnat ett inflytelserikt tidningsorgan".

Även där sådana misstolkningar inte kan uppkomma, som nämnden pekade på här, skall avtalade frister hållas. För detta talar inte bara hänsyn till uppgiftslämnaren utan också tidningarnas intresse i allmänhet av att få information. Varken PK-reglerna eller yrkeskodex känner heller några undantag.

I ett par fall har nämnden haft att ta ställning till *publicering före offentliggörandet* av vissa uppgifter, på grundval av vad tidningarna fått veta på omvägar.

Ena gången visade sig uppgifterna vara fel; det gällde innehållet i ett utlåtande över sinnesundersökning av en för mord tilltalad person (PK 1968: 1). Nämnden uttalade, att publiceringen skett utan kontroll och att tidningen måste ha varit medveten om den skada som en oriktig uppgift kunde vålla den berörde. Förfarandet innefattade ett allvarligt åsidosättande av god sed.

Andra gången var uppgifterna korrekta; det gällde innehållet i en dom, som meddelades genom att hållas tillgänglig på domstolskansliet vid viss tidpunkt (PK 1969: 36). Tidningen åberopade särskilt att dess uppgifter var riktiga. Nämnden uttalade, att förfarandet inte kan godtas som journalistisk praxis och fortsatte: "På grund av konkurrensstrycket kan det fresta till en kapplöpning tidningar emellan som kan få betänkliga följder såväl för rättsvården som för pressens anseende. Ett sådant förfarande kunde också medföra uppenbara risker för oriktiga uppgifter till skada för enskilda personer." Nämnden ansåg att sådana övervägan-

den bort avhålla från publicering, "även om detta förfarande inte uttryckligen förutsetts och fördömts i en särskild publiceringsregel".

Till sist skall i korthet nämnas ett ärende som gällde publicitet rörande ett *mål som handlagts inom stängda dörrar* (PK 1962 s 29 nederst). En skolpojke hade dömts till böter och skadestånd för misshandel av en flickvän. Försvararen gjorde gällande, att publiciteten motverkat syftet med handläggningen inom stängda dörrar. Nämnden uttalade, att man inte kunde på den omständigheten, att målet handlagts på detta sätt, grunda någon anmärkning "vare sig för tidningens åtgärd att publicera nyheten om misshandeln eller för det utrymme, som givits däråt på tidningens löpsedel". Inga namn hade satts ut, och innehållet var i huvudsak riktigt.

”Var försiktig med namn och bilder”

Det har redan framgått att det råder ett nära samband mellan publicering av namn och bilder och de frågor som behandlades i förra kapitlet. I flera fall var det avgörande just att namn eller bild satts ut. Emellertid har det syntts riktigt att ägna ett särskilt kapitel åt dessa frågor. De har mycket stor praktisk betydelse och har därför motiverat två särskilda avsnitt i PK-reglerna.

I det följande redovisas först regler och praxis beträffande namnpublicering. Frågan har främst uppmärksammats i vad den gäller personer som misstänks eller dömts för brott, och detta ämne ägnas därför ett ganska fylligt avsnitt. Frågan har emellertid betydelse även för andra personer. Ett särskilt avsnitt behandlar sådana situationer.

Skall det ha någon mening att utelämna namn, får naturligtvis inte andra uppgifter publiceras som medger identifiering. Frågan skall belysas i ett särskilt avsnitt.

Sist behandlas bilder. Dispositionen innebär, att bildpublicering som är att jämställa med namnpublicering behandlas redan i de första avsnitten. Åtskilligt återstår emellertid att säga om bilder. Flera av de synpunkter som utvecklats i fråga om texten får en speciell tillämpning på bildmaterialet. En del ytterligare frågor av praktisk betydelse uppkommer också, t ex arrangerade bilders tillåtlighet.

Publicering av namn på den som misstänks eller dömts för brott

Reglerna om namnpublicering i brottsreportage är fyra. Sammanfattningsvis innebär de att tidningarna alltid skall

pröva om namnet kan utelämnas, att detta framför allt skall iakttas då det gäller omyndiga lagöverträdare, att namn inte bör sättas ut om villkorlig dom, ungdomsfängelse eller skyddstillsyn kan komma i fråga och att publicering av namn bör undvikas vid fängelsestraff på två år eller mildare straff.

Det bör erinras om att önskan att få bort namn på misstänkta och dömda ur brottsreportagen var själva utgångspunkten vid de första PK-reglernas tillkomst. Vid den senaste revisionen av dessa 1967 genomfördes väsentliga skärpningar i detta avseende. Då infördes bl a "tvåårsregeln" som saknade motsvarighet tidigare. För att enkelt belysa skärpningen må nämnas ett fall från 1957, där nämnden inte framställde anmärkning mot att en tidning satt ut namnet på en 18-åring som dömts till sex månaders straffarbete ovillkorligt (PK 1958 s 23). Att tvåårsregeln är tillämplig på *alla* lagöverträdare understryker betydelsen av att noga beakta påpekandet om omyndiga. Stor försiktighet är också nödvändig då det gäller att sätta ut namn innan dom fallit.

Praxis överflödar av fall där opinionsnämnden prövat frågor om namnpublicering i brottsreportage. Här skall endast tas upp ärenden av mera principiell betydelse. Det syns lämpligt att utgå från 1971 års "plenimål" om en tidnings anklagelse mot två namngivna narkotikabrottslingar för att de skulle ha fortsatt brottslig verksamhet medan de avtjänade straff (PT 14/1971).

Nämnden återgav i sitt utslag bl a samtliga de fyra reglerna om namnpublicering och fortsatte därefter: "Såsom framgår av formuleringen innefattar dessa regler inte något absolut förbud mot att publicera uppgifter om brott före fällande dom och inte heller förbud mot namnpublicering i alla situationer. Reglerna måste anses förutsätta, att i särskilda fall publiceringsintresset *kan* väga över de hänsyn till den enskilde som reglerna vill inskräpa, och att en tidning, när sådant fall ifrågakommer, skall göra en allvarlig avvägning av de skäl som kan tala för eller emot publicering."

I det aktuella fallet ansåg nämnden, som förut sagts, att

den avvägning tidningen gjort inte kunde klandras som stridande mot god publicistisk sed. Resonemanget behöver inte upprepas. En uppgift för det följande blir emellertid att belysa andra avvägningar rörande samma principfråga, om namn bort publiceras eller inte.

Det ligger nära till hands att först redovisa ett annat fall, som gällde samma tidning och samma kampanj mot narkotikaverksamhet som i "plenimålet" (PK 1970: 52). En 22-åring hade sålt LSD till en 16-åring, som omkommit då han LSD-påverkad kastat sig ut från en viadukt och trott sig kunna flyga. I en artikel, där detta skildrades, hade 22-åringen namngetts. Föräldrarna åberopade i sin anmälan särskilt "tvåårsregeln" och ansåg också, att namnet inte borde ha satts ut innan sonen dömts, även om han erkänt. Nämnden fann sig inte ha tillräcklig anledning till anmärkning, "även om starkt delade meningar kan föreligga i frågan huruvida — i fall av förevarande beskaffenhet — ett allmänt intresse av namnpublicering bör kunna taga över hänsyn till den misstänkte".

Detta fall var såtillvida enklare än "plenimålet" som själva uppgifterna var bättre bestyrkta. Å andra sidan var den brottslighet det gällde mindre.

Speciella avvägningsproblem uppkommer vid den publicitet som ofta sker, särskilt i veckotidningar, om *gamla, välkända brott*. Här har man att väga publicitetsintresset, om man så vill "underhållningsintresset", mot brottslingens, brottsoffrens och de anhörigas intresse av att slippa ytterligare publicitet. Vad som gör att sistnämnda intressen inte utan vidare tar över i dessa fall — som de normalt gör — är naturligtvis att brotten kan sägas höra till den del av "kriminalhistorien" som måste få bli föremål för fortsatt publicitet.

Ett utförligt principuttalande gjordes av nämnden 1964 med anledning av en artikelserie om Sala-ligan, som anmälts av en av dem som tillhört ligan (PK 1965: 27). Nämnden yttrade: "Under de senaste åren har i skilda sammanhang understrukits angelägenheten av att såvitt möjligt begränsa

publiceringen av uppgifter om personer som åtalats eller dömts för brott. Av särskild betydelse är härvidlag att ej i onödan gamla brott eller rättegångar framdras till skada för däri inblandade personer som numera kan ha anpassat sig till samhällslivet. Det förefaller dock under alla förhållanden vara ofrånkomligt att undantag görs för de allra mest uppmärksammade fallen, och dit hör utan tvivel Sala-ligan. Med hänsyn till karaktären av Sala-ligans verksamhet kan det icke från allmän synpunkt sett anses föreligga något hinder för en tidning att återge förut publicerat material i saken. Därvid är det emellertid av vikt att tidningen ålägger sig särskild varsamhet så att icke, utan att det erfordras för syftet med framställningen, nu levande personer som varit inblandade i saken kan identifieras till skada för dem och deras anhöriga."

I det aktuella fallet hade tidningen inte iakttagit tillbörlig varsamhet. Då man tar del av dessa uttalanden, skall man alltså hålla i minnet, att reglerna om namnpublicering skärptes väsentligt tre år senare. En mildare bedömning får anses utesluten i dag.

Ett annat belysande exempel ger det förut refererade fallet om en tidningsartikel med rubriken "Mordgåtan jag aldrig glömmer" (PK 1970: 1). Tidningen var inte försvarad med att den följt ett gängse mönster utan borde ha tagit betydligt större hänsyn till den mördades anhöriga.

Samma principfråga aktualiserades av ett reportage om Handen-morden, som PO hänsköt till nämndens prövning (PT 33/1970). PO ville inte i och för sig rikta någon invändning mot att dessa mord ånyo omnämnts men anförde: "Artikeln har emellertid detaljerat redogjort för händelseförloppet i samband med morden och illustrerats med en stor bild av den namngivne mördaren tagen i samband med rekonstruktionen av brottet. En så ingående och uppseendeväckande publicitet rörande ett våldsbrott som inträffat för tre år sedan kan knappast anses förestavad av ett legitimt allmänintresse. Publiciteten har medfört lidande för vederbörande och hans anhöriga och risk för att hans minderåriga

barn kan skadas." Nämnden instämde i att god sed åsidosatts.

Till sist skall även nämnas ett ärende som rörde en person, vilken dömts till långvarigt frihetsstraff för förmögenhetsbrott på 1950-talet efter en mycket uppmärksammat rättegång (PT 83/1970). En tidning omtalade att han nu blivit skeppsmäklare och lämnade en del uppgifter om hans verksamhet. Den redogjorde också för den nämnda processen och för andra mellanhavanden som han haft med rättsvisan. Både PO och nämnden fann att tidningen hade handlat i strid med god publicistisk sed.

Fallet skiljer sig från de föregående genom att *andra saker aktualiserat personen*. Syftet var inte att redogöra för gamla brott i och för sig. Fallet kan jämföras med de förut nämnda om den förutvarande kassaskåpsprängaren som misstänkts för inbrottsförsök och rattfylleri (PT 75/1970) och om den smått legendariske förutvarande brottslingen som dödades i en trafikolycka (PT 23/1971). Båda gångerna fälldes tidningarna. Samma synpunkt har aktualiserats i flera fall som skall redovisas i det följande.

En annan praktiskt viktig situation är att *ett reportage tillkommit med den dömdes medverkan*. En tidning har på grundval av en intervju och annat material presenterat en brottslings levnadshistoria. Kanske har vederbörande rentav tagit initiativet till publiciteten. I vart fall är det ganska säkert att tidningen åberopar sitt *goda syfte* och hävdar att den dömde varit införstådd med publiciteten. Tre sådana fall har prövats under de senaste åren.

I det första fallet (PK 1968: 4) hade en tidning skildrat en pojkes levnadsöde under rubriken "Vägen gick till ungdomsfängelse" samt återgett en intervju med hans mormor. Hon anmälde tidningen för att publiciteten varit till skada för henne och dottersonen. Utgivaren svarade, att hon själv sökt upp honom och bett om hjälp i sin kamp mot personer och myndigheter, som hon ansåg hade gjort dottersonen till en brottsling. Han hade ansett hennes ärende angeläget men förbehållit tidningen att få använda materialet som den an-

såg objektivt och riktigt, vilket medgetts. Nämnden fann inte anledning till anmärkning "med hänsyn till de omständigheter, under vilka artiklarna publicerats, och då syftet med artiklarna uppenbarligen inte varit att skada anmälaren och hennes dotterson".

Det andra ärendet gällde ett veckotidningsreportage om den namngivne 20-åringen A, som dömts till ett års fängelse för bedrägeri (PT 32/1970). Det skildrade både hans brottslighet och hans bakgrund samt återgav en intervju med honom i fängelset och två bilder, den ena tagen utanför domstolen, den andra i häktet. I rubrikerna citerades han bl a så: "Jag har gjort bluffaffärer för miljoner. Första gången var jag elva år!"

Ärendet upptogs på POs initiativ men A lämnade sitt medgivande till att det fullföljdes till nämnden. PO ifrågasatte om inte tidningen utöver reglerna om namnpublicering även åsidosatt uppmaningen att inte utnyttja "enskildas godtrogenhet och lust att bli omskrivna". Tidningen framhöll, att anonymitetsfrågan särskilt diskuterats med A. Han hade förklarat att en artikel och ett par bilder varken skulle göra till eller från för hans framtidsutsikter.

Nämnden gjorde ett utförligt uttalande av följande innehåll: "Tidningen har framhållit, att innehållet i artikeln var positivt för A och visade förståelse för hans situation. Enligt nämndens mening kan det inte uteslutas, att publicerandet av artikeln, sedd i dess helhet, skulle kunna betecknas som liggande i A:s intresse, särskilt genom att de handlingar han förövat i ungdomsåren beskrivits så att de mera framstår som ungdomliga bravader än som bedrägerier av vanlig typ. Det saknas anledning att betvivla tidningens uppgift, att det varit A:s önskan att den intervju, på vilken artikeln bygger, skulle publiceras och att även bilderna tagits med hans medgivande. Även om man beaktar den i publiceringsreglerna intagna uppmaningen att inte utnyttja enskildas godtrogenhet och lust att bli omskrivna, finner sig nämnden — med hänsyn till de särskilda förhållandena i detta fall — inte ha tillräcklig anledning att klandra tidningen för publicerandet

av artikeln."

Det är något förvånande att nämnden inte alls berörde det förhållandet, att A lämnat sitt medgivande till att PO fullföljt ärendet. Det är inte svårt att förstå POs kritiska synpunkter. Då utgången hos nämnden motiverades med hänsyn till de speciella förhållandena i fallet, finns det dock knappast anledning att diskutera vems avvägning som bör anses bäst grundad. Det väsentliga är att *nämnden framställer sitt frikännande som ett undantag*. Huvudregeln skall alltså vara att publicitet av denna typ inte är tillåten.

Denna huvudregel tillämpades i ett fall något senare (PT 15/1971). Det gällde en veckotidningsartikel om en 16-årig lagöverträdare. Ärendet har berörts i det föregående, med anledning av att tidningen bl a publicerade uppgifter om en personundersökning. Nämnden fann att tidningen allvarligt brutit mot god publicistisk sed.

Framställningen återknyter här till *aktuella brotsreportage*. Först skall två fall från 1970 behandlas gemensamt, därför att de händelser, som skildrades av tidningarna, var likartade men på samma gång säregna.

I ena fallet hade tre ungdomar försökt göra inbrott nattetid hos en 71-årig man. Denne hade avlossat ett gevärsskott och dödat en av dem, R, 23 år gammal. I det andra fallet hade två pojkar, A och B, 17 och 18 år gamla, gjort ett nattligt inbrottsförsök på en bensinstation. Föreståndaren hade skjutit mot dem, varvid A dödats men B undkommit oskadd. I det första ärendet (PT 70/1970) påtalades att fyra dagstidningar publicerat R:s namn och bild. Det andra ärendet (PT 79/1970) gällde att en veckotidning satt ut namnen på både A och B — den senare hade, såvitt för PO var känt, inte namngetts i andra tidningar.

Nämnden förklarade i sina utslag, att varken R:s eller A:s eller B:s namn borde ha publicerats, eftersom de då skotten föll var misstänkta för brott som inte var så allvarliga att de kunde berättiga till att utsätta namn. Nämnden fann sig dock inte böra framställa någon anmärkning i det första fallet "med hänsyn till de säregna omständigheterna" och

till att tre av de tidningar, som först publicerat nyheten, samrätt om frågan. Veckotidningen förklarades däremot ha gjort sig skyldig till ett allvarligt brott mot god publicistisk sed. Särskilt påtalades att den även satt ut namnet på B, som undkommit oskadd.

Att namnpubliceringsreglerna tillämpades också i fråga om de dödade var naturligt, eftersom man även hade att beakta reglerna om att hänsyn skall visas, både mot avlidna och mot deras anhöriga. De åberopades emellertid inte särskilt i nämndens utslag. Det är också naturligt att veckotidningen bedömdes väsentligt strängare, eftersom den gjorde ett "efterhandsreportage", medan dagstidningarna förmedlade en nyhet, och den dessutom namngav en som undkommit.

Av de båda fallen framgår att *reglerna om namnpublicering skall iakttas oavsett dramatik och speciella yttre förhållanden*, t o m då brottet genom andra händelser blivit endast en mindre del av den nyhet som publiceras. En komplettering ger ärendena om kassaskåppsprängaren och den förutvarande brottslingen som dödades i en trafikolycka. De visar att *iakttagande av reglerna om namnpublicering kan reducera en större nyhet till kanske bara en enkel notis*.

Från dessa dramatiska fall går framställningen över till mera vardagliga. Närmast skall tre ärenden beröras, i vilka tidningarna hävdade att de haft rätt att sätta ut namn trots att det gällde mindre allvarliga brott, eftersom det rörde sig om *en redan känd person eller sak eller en person i framskjuten ställning*.

En tidning anmäldes för dess publicitet i samband med att franska polisen efterlyst en svensk artist (PK 1964: 12). Löpsedeln hade dominerats av rubriken "Svensk TV-stjärna efterlyst av franska polisen". På första sidan återgavs porträtt och namn samt upplystes, att vederbörande var efterlyst som misstänkt för delaktighet i en rad bedrägerier men själv sade sig vara helt oskyldig m m. I sin anmälan anförde fadern bl a att dottern endast på vaga grunder misstänktes för medverkan vid en annan persons bravader. Tidningen

åberopade omfattande publicitet i fransk press, bl a med uttalanden av dottern. Vidare framhölls att en besvärande ryktesspridning kunnat uppstå, om namnet utelämnats.

Nämnden erinrade om att tidningarna enligt PK-reglerna inte bör återge ostyrkta påståenden om personer, som nämnts eller utpekats i samband med brott, och dessutom bör noga pröva, om publicering kan ske utan att namn sätts ut. Tidningen kunde inte anses ha haft fog för att åsidosätta dessa regler. Den hade därför brutit mot god sed.

Det andra ärendet gällde en tingsdomare som åtalats av JO för tjänstefel (PT 25/1970). En tidning satte ut hans namn då åtalsbeslutet publicerades. Nämnden återgav PK-reglerna och uttalade, att en tingsdomare inte kunde anses inta en sådan ställning att publicering av namnet varit motiverad. God publicistisk sed hade därför åsidosatts.

I det tredje fallet (PK 1968: 32) hade i en artikel med rubriken "MO-kritik mot läkare. Brevvägran" satts ut namn på den läkare det gällde. Nämnden slog fast, att tidningarna i och för sig haft att iaktta de allmänna reglerna även i detta fall. Själva det sakförhållande, som MOs uttalande avsåg, hade emellertid redan tidigare ventilerats i pressen. Nämnden gjorde därefter denna bedömning: "I det läge frågan sålunda befann sig kan reglerna om undvikande av namnpublicering inte rimligen anses ha utgjort hinder för en tidning att, som ett led i den fortsatta redovisningen av ärendet, publicera de nytillkomna omständigheter som framgick av MOs promemoria. Det är uppenbart att det i detta läge varit meningslöst att söka undvika läkarens namn."

Det är inte möjligt att dra några generella slutsatser av dessa fall. I den speciella frågan om *betydelsen av tidigare publicitet* bör dock tilläggas en erinran om regeln att publicitet på annat håll saknar betydelse för ansvaret. En första förutsättning för att tidigare publicitet skall kunna tillmätas betydelse måste normalt vara, att den varit *berättigad*. Detta hade inte kunnat hävdas i fallet om TV-stjärnan, om saken förut omtalats även i svensk press. Detsamma gällde i ärendet mot veckotidningen som publicerat namnen på pojkar

som försökt bryta sig in på en bensinstation. Den dödade pojken hade redan namngetts i dagstidningar, men av det andra ärendet om en likartad situation framgick, att denna namnpublicering varit fel. I MO-fallet hade emellertid den nyhetsförmedling som förekommit varit berättigad. Det hade också varit fråga om en så *omfattande* publicitet att det var meningslöst att söka dölja namnet.

Man kan naturligtvis tänka sig fall där en visserligen oberrättigad men mycket omfattande publicitet lett till samma resultat som i MO-fallet. Det är uppenbarligen en olustig situation, som tidningarna säkerligen endast i rena undantag kan få nämnden att acceptera.

Ett annat undantag från de vanliga principerna förtjänar också att nämnas. *Någon gång kan det hända att den misstänkte eller dömda får skylla sig själv*, om han blir identifierad genom tidningsuppgifter. Här bortses då från fall där vederbörande själv medverkar till publicitet. Sådana situationer har redan belysts. Ett exempel på hur tidningar undgått anmärkning under andra förhållanden kan emellertid redovisas (PK 1969: 37).

En statstjänsteman hade åtalats för olaga hot och egenmäktigt förfarande, därför att han i samband med ett bråk med några personer, som han ansåg hade bedrivit olaga fiske vid hans semesterställe, bl a tagit ifrån en av dem en transistorradio. Han anmälde sedermera sju tidningar för deras referat av rättegången. Nämnden fann att "omständigheterna kring den ifrågavarande episoden och särskilt de invändningar, som från klagandens egen sida framförts mot polisutredningen och förhållandena i övrigt i ärendet, varit sådana att tidningarna måste ha ägt fog för att referera händelsen", trots att klaganden därmed kunnat identifieras, och att därför "i detta fall" någon anmärkning inte kunde framställas.

Det skall observeras att det inte gällde publicering av namnet utan möjlighet att identifiera klaganden. Frågan blev om tidningarna inte alls bort beröra rättegången. Om man beaktar detta torde man dra slutsatsen, att det måste bli

mycket sällan som även utsättande av namn med avvikelser från gängse normer kan förväntas bli godtagat på grund av den berördes eget agerande.

Det finns anledning att understryka vikten av att *noga kontrollera att inte uppgifter om begångna eller misstänkta smärre brott av namngivna personer råkar komma med i ett större sammanhang mer eller mindre av förbiseende*. Till belysning av detta skall två fall nämnas i korthet. Visserligen åberopade tidningarna inte själva, att förbiseenden förekommit, utan argumenterade mot anmälningarna. Detta spelar emellertid ingen roll för själva principfrågan.

En artikel om en FNL-demonstration, som lett till sammanstötningar, namngav flera personer (PK 1969: 12). Att andra än klaganden medgett, att deras namn fick publiceras, hade enligt nämnden inte berättigat tidningen att sätta ut hans namn "i det sammanhang där det förekom", nämligen att han blivit gripen av polisen och anmäld för förargelseväckande beteende. Det kunde inte heller rimligen anses påkallat av "ett oavvisligt allmänintresse", så mycket mindre som han var en även för tidningen helt okänd person.

Ett annat ärende gällde två referat av en rättegång mellan en arrendator och en hemmansägare (PT 76/1970). I den andra artikeln hade parternas namn satts ut. Tidningen framhöll, att källmaterialet hämtats från processmaterialet, att ingen egen värdering gjorts och att båda parter fått tillfälle att yttra sig i den andra artikeln. Nämnden påtalade emellertid att misstankar om bedrägeribrott återgetts i båda artiklarna. Omständigheterna var inte sådana, att de medgett publicering av den misstänktes namn. Denna åtgärd hade stått i strid med god sed.

Fallet om FNL-demonstranten visar att *namnpubliceringsreglerna skall iakttas även då det gäller ringa förseelser*. Detta kan synas självklart men är det inte och förbises ofta. Det är lätt — och inte alldeles obefogat — att resonera så, att det inte bör spela någon avgörande roll om en klart riktig uppgift om en namngiven person innefattat en beskyllning för någon mindre lagöverträdelse, som endast förskyllt

bötesstraff, eller bara i allmänhet "varit ägnad att utsätta honom för andras missaktning", för att anknyta till förtalsreglerna. PKs namnpubliceringsregler täcker emellertid det förra fallet men inte det senare. Skillnaden i praktiken skall inte överdrivas, men det bör uppmärksammas att reglerna inte innehåller någon gräns "nedåt".

Utöver ärendet om demonstranten — i vilket man särskilt bör beakta att flera andra personer än anmälaren hade namngetts — skall nämnas ett där regeln tillämpats i fråga om ett preskriberat bötesbrott (PT 41/1970). En tidning hade berättat att en namngiven direktör "byggt svart" men att åklagarmyndigheten dröjt så länge med sitt beslut att saken blivit preskriberad. Byggnadsnämnden hade med anledning härav begärt att drätselkammaren skulle vidta åtgärder, närmast att saken skulle anmälas till JK eller RÅ. Det sistnämnda ansåg tidningen ge fog för publiceringen, och den kunde inte finna skäl att utelämna direktörens namn. Nämnden förklarade att namnpubliceringen inte kunde motiveras med vare sig förseelsens art eller den påföljd som kunnat ifrågakomma och därför stred mot god sed. I detta fall var, liksom i det andra, den lämnade uppgiften tydligen riktig.

Till sist skall ett par fall om *identifiering genom bilder* nämnas i största korthet. PK-reglerna innehåller följande anvisning: "Undvik fotografiska eller tecknade porträtt av lagöverträdare, vilkas namn inte publiceras." Vad gäller fotografier är detta så självklart att några exempel ur praxis syns överflödiga att anföra. Däremot kan ett fall, där punkten om tecknade porträtt tillämpades, förtjäna nämnas. Det rör sig om det förut berörda ärendet om referat från en rättegång mot fyra FNL-are (PT 43/1970) i vilket nämnden förklarade att tidningen bort avhålla sig från förlöjligande omdömen om de tilltalade. Det utsades också att tidningen inte heller bort publicera tecknade porträtt av dessa.

Ett undantag från den citerade regeln förtjänar också redovisas (PT 29/1971). En tidning hade publicerat en bild av två personer vilka gripits som misstänkta för ett stort

postrån. Det gällde två italienare, och tidningen hävdade att de hade så ringa kontakt med Sverige att ingen skulle kunna identifiera dem. PO hänsköt ärendet till nämnden, som emellertid "med hänsyn till de särskilda omständigheterna" underlät att framställa någon anmärkning.

Publicering av namn utan samband med brott

Det har redan sagts att det inte finns några regler om namnpublicering utanför brottsreportagens område. Det händer också bara sällan att nämnden uttryckligen tar ställning till i vad mån ett namn bort publiceras eller inte, då saken inte har samband med brott. Detta beror inte på att frågan saknar betydelse eller att den inte väcks av de klagande. En huvudorsak är i stället att publicering av namn eller uppgifter som möjliggör identifiering vanligen är en *förutsättning* för sakprövning. Kan den enskilde inte identifieras, har ingen beaktansvärd skada uppkommit. Själva *prövningen* avser emellertid nästan alltid andra frågor. Kan nämnden inte finna något annat fel i den framställning som påtalats, har den endast sällan riktat klander mot namnpublicering i och för sig.

Man syns alltså kunna uppställa som *huvudregel* utanför brottsreportagens område: Om man får skriva om själva saken, får man också sätta ut namnet på den som berörs. I vart fall föranleder det normalt ingen anmärkning att han kan identifieras med ledning av de uppgifter som lämnas.

Undantag och gränsfall finns i förhållande till denna huvudregel. Det ligger i sakens natur att sådana kan uppkomma inom området för *privatlivets helgd*. Detta visar redan de talrika artiklar i veckotidningar, där anonyma enskilda berättar om händelser i sina liv.

Ett ärende gällde just att författaren till en sådan artikel fått sin anonymitet röjd genom bildpublicering (PT 1/1971). Anmälaren hade under rubriken "Jag får inte ångra mig" fått infört ett bidrag i en serie betitlad "Så blev mitt liv". Nämnden antecknade att flera fotografier tagits av anmä-

laren med anledning av att artikeln skulle publiceras. Det som valts ut var på ett helt annat sätt än de övriga som företetts för nämnden ägnat att röja anmälarens identitet. Bildvalet hade skett mot hennes önskan att få förbli anonym. Tidningen måste därför anses ha genom bildpubliceringen brutit mot god publicistisk sed.

Detta fall får ses som uttryck för en allmän regel att *en tidning som publicerar bidrag från en enskild är skyldig att respektera önskemål om anonymitet*. Anser sig tidningen inte kunna tillmötesgå en sådan begäran, skall den underlåta att publicera artikeln. Detta gäller även insändare (se t ex PK 1967: 20).

Ett annorlunda fall kan också redovisas från senaste år (PT 84/1970). Det gällde en artikel i en serie om könsbyte och berättade om en person N, som efter könsbyte blivit kvinna och därefter ingått äktenskap. Artikeln återger bl a en intervju med N och några bilder av N och hennes make. Olika uppgifter lämnades om vad som sagts vid intervjun och en senare telefonkontakt som tagits av tidningen enligt överenskommelse. Tidningen hävdade att N vid det andra samtalet bara velat ha betalt för en ny intervju — ett visst belopp hade ostridigt nämnts på något sätt — men N hävdade att hon då motsatt sig publicering på begäran av maken.

Nämnden gjorde följande uttalande: "Med hänsyn till att den anmälda artikeln behandlar personliga förhållanden av ömtålig natur hade tidningen inte bort — utan uttryckligt medgivande av både N och hennes make — lämna sådana uppgifter, att makarnas identitet blivit röjd för läsekretsen." Det sades alltså inte att god sed åsidosatts.

Uppenbarligen ansåg sig nämnden inte kunna rikta en starkare kritik mot tidningen med hänsyn till de motstridiga uppgifterna om vad som förekommit. Det syns emellertid stå klart att nämnden utgår från strikta krav. Två personer hade berörts av publiciteten. Ett uttryckligt medgivande borde då ha inhämtats från båda. Även om man sätter tilltro till tidningens version, hade i vart fall något medgivande inte erhållits av maken.

Gränsfall till frågor om privatlivets helgd erbjuder reportage om *anstaltsvård av skilda slag samt familjerättsliga konflikter*. En rad exempel har getts i det föregående på hur opinionsnämnden understrukt att sådana ämnen måste kunna offentligt belysas men är av ömtålig natur och kräver speciella grannlagenhetshänsyn. Särskilt kan hänvisas till de båda ärendena om verkställighet av beslut om vårdnad av barn vid skilsmässor (särskilt PT 73/1970). Det är naturligt att anta, att frågan om publicering av namn och andra identifieringsuppgifter kan få aktualitet på dessa områden. Två typexempel kan redovisas.

Ett ärende (PK 1968: 41) gällde en artikel med helsidesrubriken "17-årig flicka får inte träffa sin mor!" som anmäldes av en barnavårdsnämnd. Denna påtalade bl a att tidningen avslöjat flickans identitet genom att sätta ut både namn och bild. Tidningen hävdade att detta skett för flickans bästa och med hennes medgivande. Den bestred också barnavårdsnämndens behörighet att ta upp denna fråga.

Opinionsnämnden uttalade såvitt här är av intresse: "Barnavårdsnämnden, som enligt lag omhändertagit flickan för vård, får anses behörig att påtala en publicering som kan skada hennes anseende och försvåra hennes återanpassning. Att flickan må ha medgivit och kan ha tagit initiativet till publiceringen, kan med hänsyn till hennes ungdom och omständigheterna i övrigt inte befria tidningen från att själv göra en ansvarig bedömning i frågan om namn- och bildåtergivningen. Det sätt varpå detta vårdfall utlämnats åt offentligheten kan ha medfört allvarlig skada för 17-åringen." Med tanke på denna risk utgjorde artikeln ett allvarligt brott mot god publicistisk sed.

Ett annat ärende (PT 80/1970) gällde en artikel med huvudrubriken "13-åring inspärrad bland mentalsjuka". Nämnden uttalade inledningsvis, att det i och för sig är värdefullt att pressen kritiskt granskar förhållandena vid sjukhus och andra vårdanstalter. "*Därvid måste emellertid noga tillses att de detaljuppgifter som publiceras inte är sådana att de kan medföra att de vårdade vållas skada.*" I det

aktuella fallet hade tidningen lämnat uppgifter som möjliggjorde identifiering av pojken. Utredningen gav vid handen att hans samhällsanpassning kunnat allvarligt äventyras genom den uppmärksamhet som ägnats honom i pressen. "Om tidningen ansett att publicering i detta fall bort ske vid den aktuella tidpunkten — vilken var ungefär samtidig med att pojken flyttades till ett fosterhem — borde tidningen med hänsyn till pojkens bästa ha ålagt sig *synnerlig varsamhet vid lämnande av detaljuppgifter som kunde leda till hans identifiering.*" Då den brustit i detta hänseende måste artikeln anses strida mot god publicistisk sed.

Båda fallen visar klart vilka speciella hänsyn som måste tas i fråga om barn och ungdom. Utslaget i det andra ärendet gavs också, genom det första av de kursiverade uttalandena, en generell räckvidd i fråga om dem som vårdas på anstalter av olika slag.

Vid sidan av de nu berörda fallen kan endast ett nämnas där personidentifiering i och för sig ansetts strida mot god publicistisk sed (PK 1969: 41). Det avgörande var där att *en person ovidkommande satts i ett för honom nedsättande sammanhang.* Den gällde en artikel med rubriken bl a "Alla vill se eken där Lena Nyman älskade i filmen Nyfiken-gul". En bild visade anmälaren, pekande mot eken. Bildtexten, som angav hans namn, lade bl a följande i hans mun: "Och här, precis här, tappade Lena Nyman sina trosor." Nämnden uttalade att, "med hänsyn till arten av artikelns innehåll", tidningen "överhuvudtaget inte bort omnämna anmälaren och än mindre återge honom i bild utan att förvissa sig om hans medgivande härtill".

I anslutning till detta fall bör det erinras om de förut berörda tryckfrihetsmålen, i vilka ansvar ådömdes för att namn satts ut då "chockbilder" publicerades. Målsäganden hade tecknat medgivande för publicering av själva bilderna, men namnpubliceringen ansågs av domstolarna utsätta henne för andras missaktning och inte försvarlig.

I övrigt har alltså några klara fall, där namnpublicering ansetts otillåten utanför brottsreportagens område, inte stått

att finna. För att anknyta till ett resonemang i det föregående avsnittet hade man möjligen kunnat vänta sig att hitta sådana exempel i förtalssituationer. Det är inte svårt att peka på fall, där publicering skett av nedsättande uppgifter som kunnat vara mera besvärande för den berörde än t ex publiciteten om FNL-demonstranten som greps för föargelseväckande beteende eller direktören som "byggt svart" (PK 1969: 12 och PT 41/1970). Särskilt får man tänka på att publicering är tillåten bara tidningen kan "visa fog" för uppgifterna men att dessa mycket väl kan visa sig fel och då ha vållat avsevärd skada. Man kunde därför vänta sig att finna åtminstone en del fall, där nämnden uttalat ungefär, att tidningen visserligen haft tillräckligt fog för sina uppgifter för att få publicera en artikel men att den berördes identitet inte borde ha röjts med hänsyn till att uppgifterna dock kunde vara fel och i så fall skulle ha orsakat en oskyldig person betydande skada. Sådana formuleringar förekommer emellertid inte i praxis.

I sådana fall som åsyftas här bör det rimligen tillmätas stor betydelse, om tidningen direkt satt ut namnet eller bara lämnat uppgifter som möjliggör identifiering och i det senare fallet hur vid personkrets som kan antas vara i stånd att identifiera. Något ärende, där opinionsnämnden redovisat en sådan avvägning, kan emellertid inte påvisas.

Man kan emellertid hitta utslag, i vilka nämnden tagit upp invändningar mot namnpublicering och ibland ogillat dem med vissa reservationer. Det kan vara av intresse att redovisa några sådana fall.

En gång hade en veckotidning anmälts för en artikel med rubriken "En sosse för lilla Märta" (PK 1969: 10). Den beskrev i kåserande form hur anmälaren klagat hos tidningen över att ingen av de personer, statsråd och andra, som hon skrivit till med begäran att få diskutera orättvisor i samhället, hade svarat henne. Hon anmärkte främst på att hon namngetts och att artikelförfattaren spritt ett löjets skimmer över henne. Nämnden noterade, att anmälaren svarat på en uppmaning i tidningen till läsarna att höra av sig om de hade

något intressant att berätta och att hon inte påstått att hennes uttalanden återgetts oriktigt. "Med hänsyn till de förhållanden under vilka hennes samtal med tidningen sålunda tillkom" fann nämnden inte anledning till anmärkning för att hennes namn satts ut.

Ett annat fall (PK 1969: 47) gällde en artikel med rubriken "Nytt sätt tjäna pengar på lägenhet". Den beskrev hur en namngiven kvinna försökt att få ut högre pris för en ärvd bostadsrätt genom att med hjälp av en fordringsägare ordna så att den blev utmätt och såld på exekutiv auktion. Härigenom skulle hon kringgå beslut av bostadsrättsföreningens styrelse, att bostadsrätter endast fick säljas genom föreningen och till pris som styrelsen godkänt. Nämnden uttalade, att det stått tidningen fritt att kritisera detta tillvägagångssätt, och fortsatte: "Eftersom det rörde sig om en offentlig auktion, kan den omständigheten i och för sig att klaganden nämndes vid namn i artiklarna inte anses strida mot god publicistisk sed."

Namnfrågan aktualiserades av klaganden bl a i ett ärende som gällde publicitet om att en hund bitit en pojke (PK 1969: 23). En rubrik talade om "10-åring i kamp på liv och död med schäfer", och artikeln återgav hundägarens namn och en bild av hunden. Hundägaren vände sig mot namn- och bildpubliceringen och uppgav, att han sagt till journalisten att han absolut inte fick sätta ut namn eller bild. Nämnden uttalade att den från de synpunkter den hade att beakta inte fann anledning till anmärkning vare sig mot att namnet utsatts eller mot att bilden införts.

Man kan naturligtvis inte dra några särskilda slutsatser av sådana förbehåll som nämnden redovisade i de första båda utslagen för sitt godtagande av de namnpubliceringar som skett. Rent allmänt torde man kunna säga, att fällande utslag mycket väl kan tänkas under speciella omständigheter, som exemplet med "Nyfiken-gul" visade. Det blir fråga om en bedömning från fall till fall.

Identifiering genom andra uppgifter än namn eller bild

Även här måste man skilja mellan *brottsreportage* och annat. En särskild anvisning finns i PK-reglerna som en avslutande komplettering till de förut redovisade fyra reglerna om namnpublicering:

Namnges inte den misstänkte eller dömd — sätt då inte ut yrke, titel, ålder eller andra personliga uppgifter på så sätt att det antyder vem som avses.

För *annat än brottsreportage* finns ingen motsvarande anvisning, helt naturligt eftersom det saknas regler om namnpublicering. Identifieringsfrågan har emellertid som redan antytts en grundläggande betydelse, eftersom den berör förutsättningarna för sakprövning. Endast få ärenden förs till nämnden utan att det finns någon som kan anses "förfördelad" för att anknyta till ordalagen i instruktionen för PO. Om denna person inte kan identifieras med ledning av de publicerade uppgifterna, kan han knappast anses "förfördelad".

Har en tidning publicerat någonting i strid mot god publicistisk sed, har uppenbarligen den som berörts av publiciteten tillfogats skada redan om en enda person kunnat identifiera honom. Om skadan är stor eller liten saknar betydelse för själva principfrågan, som alltså bara gäller om vederbörande skall få sin sak *prövad* av opinionsnämnden.

När skall nämnden våga påstå att ingen enda människa kunnat identifiera klaganden och därför vägra pröva hans anmälan? Nämnden måste naturligtvis ta hänsyn till att klaganden själv uppger, att han kunnat identifieras, och att han tagit risken av ytterligare spridning genom att påtala publiciteten. Man kan utan vidare säga sig, att det i praktiken måste bli ytterligt sällan som nämnden finner sig kunna gå emot klagandens påstående och på den grunden avstå från att pröva hans sak.

Går man till nämndens utslag finner man belägg för detta

antagande. Det går inte att hitta något fall där nämnden direkt underkänt en klagandes uppfattning att han kunnat identifieras. I de tveksamma fall, som förvisso måste ha förekommit, har nämnden hellre prövat ärendet i sak än avvisat anmälan med förklaring, att klaganden visserligen berörts av den påtalade publiciteten men inte kunnat identifieras och därför inte kunnat anses förfördelad. Denna praxis måste otvivelaktigt anses väl motiverad även av det skälet, att mera formalistiskt betonade avvisningsskrivningar från nämndens sida inte kan ligga i pressens intresse. De skulle samtidigt styrka anmälarna i deras uppfattning att de haft rätt — vilket kanske inte alls var fallet — och ge dem en känsla av att ha blivit illa behandlade.

Man kan alltså slå fast som en viktig princip, att *anmälarens påstående att han kunnat identifieras får godtas*. Från teoretiskt tänkbara undantag kan bortses. Att argumentera inför nämnden i identifieringsfrågan kan på sin höjd leda till att tidningen får en något mildare bedömning på grund av att uppgifterna endast fått ringa spridning. Detta förhållande inses emellertid inte i stor utsträckning, utan det händer ofta att en anmäld tidning försöker försvara sig med att klaganden inte kunnat identifieras.

Ett belysande exempel skall ges på hur den nämnda principen tillämpats (PT 28/1970). En musiktidning hade i en spalt, som riktade sig till yngre, uppmanat läsare att skicka in bilder av orkestrar och skriva något om dem. En flicka A svarade men fick sina bilder i retur med besked att hennes artikel inte skulle tas in. Några månader senare hade den likafullt införts, men A:s namn och adress hade ändrats till "Blajta Blajbam, Blajgatan, Blajbom". Även övriga sakuppgifter hade förvanskats med användande av ordet "blaj". Efter texten hade gjorts vissa kommentarer, bl a att en del uppgifter ändrats "av otrolig hänsyn till orkestern", att denna borde ha "sökt en begåvad hävdatecknare" och att man inte ens skulle tänka på reklamtext om man inte kunde få bättre skrivhjälp.

A fann artikeln kränkande. Tidningen ansåg att ingen

utomstående kunde identifiera A och framhöll att "blaj" användes som ersättningsord i ungdomlig jargong och inte kunde väcka löje eller vara kränkande. Nämnden fann det framgå av utredningen i ärendet, "att det i varje fall för klaganden själv och medlemmar av den ifrågavarande orkestern måste ha framstått som klart att det var hon som åsyftades i artikeln".

Det kan kanske i förstone förvåna att nämnden direkt påpekade att "klaganden själv" kunde känna igen sig. Det torde emellertid få ses i samband med att tidningen begagnat klagandens artikel och förvanskat den, trots att hon meddelats att den inte skulle publiceras.

Helt annorlunda ställer sig naturligtvis saken om det i stället gäller att tillämpa den inledningsvis citerade anvisningen i PK-reglerna om identifieringsuppgifter i *brottsreportage*. Själva utgångspunkten är en annan. Här blir identifieringen huvudsak och inte en förutsättning för att ärenden skall prövas. Bedömningen avser i vad mån tidningen iakttagit *tillbörlig varsamhet* eller lämnat uppgifter som varit ägnade att ytterligare sprida kännedom om den misstänktes eller dömdes identitet, utöver den personkrets som ändå är informerad.

Det bör också uppmärksammas, att *publicering av identifieringsuppgifter men inte namnet kan orsaka skada för andra personer till följd av oriktiga gissningar etc.* Detta får naturligtvis inte föranleda att namnet sätts ut i strid med namnpubliceringsreglerna. Det händer emellertid inte sällan att utsättande av namn försvaras inför nämnden med en sådan argumentering. Det skedde t ex i det förut berörda fallet om den efterspanade TV-stjärnan (PK 1964: 12). Tvärtom bör överväganden av denna art leda till ökad försiktighet med identifieringsuppgifter.

Som exempel kan nämnas ett ärende (PK 1970: 33) angående en notis om att en 33-årig tandtekniker åtalats för att han utan tillstånd utfört protesarbeten på patienter i en tandläkarpraktik på en angiven gata i Stockholm och att den 52-årige tandläkaren som ägde praktiken åtalats för med-

hjälp. En annan tandläkare på samma gata anmälde notisen. Tidningen hade enligt nämnden genom att ange gatan "ut-satt också andra tandläkare och tandtekniker vid samma gata för obehag och misstankar samt förorsakat deras pa-tienter oro".

Publicering av bilder

I det föregående har sambandet mellan namn- och bildpub-licering belysts. Överhuvudtaget gäller att vad som sagts om texten i tillämpliga delar även har giltighet i fråga om bilder. Detta fastslås också i PK-reglerna som första punkt i det särskilda avsnittet med rubriken "Var varsam med bilder". Den förut nämnda anvisningen, att bilden inte bör publi-ceras då namn inte sätts ut, är alltså endast ett speciellt ut-tryck för huvudregeln, vilket motiverats med sakens stora praktiska betydelse.

Även två andra uppmaningar har intagits efter den in-ledande huvudregeln för att närmare utveckla dess inne-börd: "Undvik kränkande eller sårande bilder. Observera att fotografier, tagna i obehagade ögonblick, kan kränka den avbildade." Dessa punkter ansluter nära till vad som förut sagts om nedsättande uppgifter, förgripligt skrivsätt, hänsyn och respekt för privatlivets helgd. Bland andra principer, som har betydelse även för bildmaterialet, bör särskilt nämnas den om att undvika vilseledande framställningssätt. Den har för ett viktigt specialfall behandlats i PK-reglerna: arrange-rade bilder. Den punkten citeras nedan.

I sammanhanget bör också erinras om följande uppma-ning i SJFs yrkeskodex: "Visa hänsyn vid fotograferings-uppdrag samt vid anskaffning och publicering av bilder, sär-skilt i samband med olyckor och brott."

Av rent praktiska och pedagogiska skäl disponeras fram-ställningen så att *bilder av personer* behandlas först och där-efter andra slags bilder.

Det syns lämpligt att med direkt anknytning till PK-reg-lernas disposition först ta upp frågan om kränkande bilder.

En naturlig utgångspunkt ger ett utslag 1965 där opinionsnämnden gjorde vissa principuttalanden om *rätten till den egna bilden* (PK 1966: 7). En veckotidning hade illustrerat en artikel om det nya pojkmодet med en bild, som förlagets bildarkiv tillhandahållit och som förut med vederbörandes samtycke publicerats i en annan av förlagets veckotidningar. Rubrikerna och artikeln talade om "farlig lek med homo-sex?" m m.

Nämnden uttalade att *en person har rätt till skydd inte bara mot att bilder publiceras av honom som är kränkande i och för sig utan också mot att bilder av honom återges i sådant sammanhang att publiceringen måste anses obehörigen inkräkta på hans personliga intressen*. Efter att ha slagit fast denna princip redovisade nämnden följande bedömning av det aktuella fallet. Mot bilden som sådan fanns ingen anmärkning. Emellertid kunde det otvivelaktigt framstå som stötande för anmälaren, att hans bild intagits i omedelbar anslutning till frågorna om homosex hos den moderna ungdomen. Tidningen hade därför *bort inhämta medgivande* av honom till att bilden begagnades. Då artikeln inte utmynnade i något klander och tidningen dessutom haft visst fog för att anta att anmälaren inte hade något att invända mot att bilden återgavs, fann nämnden något vidare uttalande inte erforderligt.

Den princip, som fastslogs genom nämndens uttalande i detta ärende, har tillämpats vid flera tillfällen. Ett exempel gav det förut redovisade fallet om "Nyfiken-gul" (PK 1969: 41). Ett annat ger ett ärende angående en serie bilder som föreställde en utlänning och en svensk flicka (PT 62/1970). De täckte ett helt uppslag och hade försetts med rubriken "Vakra svenska flicka". Texten under den första bilden lydde: "Vacker, svensk flicka ensam på soffa. Vad händer då?" Liknande förekom under de andra bilderna. Utlänningen anmälde tidningen och upplyste, att bilderna tagits honom ovetande. Oavsett vilka avsikter han haft med att kontakta flickan, var det en privatsak och han krävde respekt för sin integritet. Nämnden uttalade att tidningen brutit mot god

publicistisk sed genom att utan anmälarens samtycke publicera bilderna, som i förening med bildtexterna fick anses kränkande för honom.

Som ett typexempel på kränkande bildpublicering må även nämnas ett äldre fall (PK 1958 s 24 nederst) där nämnden klandrade en tidning för att i den i ett socialreportage bl a publicerat en bild av anmälarens gamla svärmor, som tagits av henne då hon låg och vilade. Nämnden betecknade som "synnerligen otillbörligt" att på detta sätt återge en bild av en person, "denna ovetande tagen i en situation, däri — för att citera anmälaren — väl ingen människa önskar posera inför allmänheten".

I ett annat fall (PK 1963: 19) hade ett uttryckligt *avtal* träffats om att bilder skulle visas före publiceringen. Nämnden underströk, att "det är av synnerlig vikt för pressen i dess helhet att avtal av förevarande slag noggrant iakttas".

En annan aspekt på frågan om bilden och det sammanhang, vari den publiceras, ger ett nyligen avgjort ärende (PT 24/1971). En tidning hade återgett en bild av tre amerikanska desertörer som hungerstrejkade för att uttrycka sympati för en annan som dömts för narkotikabrott. Namn och ålder hade satts ut. Över bilden stod artikelrubriken "Vägrar döda — ja, men vägrar inte knark-förgifta andra . . ." I artikeln redogjordes för vad som förekommit. Nämnden uttalade att bilden kunde "i förening med bildöverskriften ge det oriktiga intrycket att de avbildade personerna gjort sig skyldiga till brottslig verksamhet". Tidningen hade därför brutit mot god publicistisk sed.

Bilden var i detta fall inte kränkande i och för sig. Inte heller är det helt träffande att säga, att den satts in i ett sådant sammanhang att publiceringen obehörigen inkräktade på de avbildades personliga intressen, för att anknyta till formuleringen av huvudregeln ovan. Det mötte inget hinder att återge bilden i samband med artikeln. Det kunde inte ifrågasättas att de avbildades medgivande skulle inhämtas. Ingen invändning kunde heller göras mot rubriken som sådan. Den var otvivelaktigt tillåtlig enligt den praxis som re-

dovisats i det föregående. Felet var att *bilden sammanställd med rubriken* på sätt som skett skapat ett felaktigt intryck. Fallet ger därmed ett exempel på *vilseledande framställnings-sätt*.

Fallet leder naturligt över till följande föreskrifter i PK-reglerna, de enda i avsnittet om bilder som återstår att nämna utöver dem som redan berörts: "Förfalska inte en bilds innehåll genom beskärning, montage eller missvisande bildtext. Icke autentiska bilder får inte utges vara autentiska."

Dessa regler var inte direkt tillämpliga i det nyss behandlade fallet, eftersom rubriken knappast kan betecknas som bildtext, även om den kunde ge läsaren ett felaktigt intryck av bildens innehåll.

Reglerna i fråga kan bättre belysas med ett annat fall (PK 1963: 16) som gällde *en arrangerad bild*. Den visade sex skolelever, 12—13 år gamla, alla rökande. Deras namn var ut-satta i bildtexten, som angav att de gillade att röka på rasterna. Det medgavs att bilden arrangerats, och eleverna hade inför sin rektor, som var anmälare i ärendet, bestritt att de tillfrågats om raströkning m m. Nämnden uttalade, att tidningen allvarligt brutit mot god sed "genom att sålunda i bild och text lämna medvetet missvisande uppgifter".

Även ett annat ärende om en arrangerad bild förtjänar nämnas (PK 1963: 21). I detta fall hade det angetts, att bilden var arrangerad. En artikel om övervakning av ungdomsbrottslingar hade illustrerats med en helsidesbild av en kvinnlig elev vid Statens skolor för döva, fastän hon aldrig varit misstänkt för någon förseelse. Tidningen förklarade, att den litat på bildleverantören och att upplysningen, att bilden var arrangerad, bort utesluta missförstånd. Nämnden slog fast, att en tidning ansvarar för publicerade bilder oavsett hur de anskaffats. Tidningen hade i detta fall inte bort införa bilden utan medgivande av den avbildade personen. "Genom att icke före publiceringen förvissa sig om sådant medgivande" hade tidningen brustit i tillbörlig varsamhet.

Det senare fallet leder tillbaka till vad som sagts förut om rätten till den egna bilden och skydd mot publicering av

bilder i nedsättande sammanhang. Det räckte alltså inte med en uttrycklig upplysning, att bilden var arrangerad. Genom denna undgick tidningen naturligtvis anmärkning för att ha brutit mot PK-reglerna om arrangerade bilder men inte klander för att ha åsidosatt förutnämnda regler. Detta klander formulerades emellertid mildt.

Härefter kan framställningen övergå till *bilder av annat än personer*. Även här är det lämpligt att börja med kränkande bilder. Det kan i förstounde synas som om problemen skulle vara väsentligt mindre, då någon person inte återges. Detta är emellertid inte alldeles riktigt. Avbildas en person, vet man nästan alltid vem som kan känna sig kränkt. Annorlunda förhåller det sig med andra slags bilder. Att utan närmare övervägande illustrera en artikel med en bild som syns passande — kanske helt neutral — kan medföra oförutsedda konsekvenser. Kombinationen av bilden och artikeltexten kan kränka personer och intressen utan att det avsetts eller ens insetts.

Det enklaste fallet är naturligtvis att *någon som berörs av texten känner sig kränkt av att sammanställas med bilden*. Ett ärende (PK 1969: 24) gällde ett reportage om en fabriksanläggning, vilket riktade skarp kritik mot företaget för oansvarig miljöförstörelse. En bild hade införts som återgav en fabrikskorsten, från vilken kraftig rök vällde ut över ett samhälle. Bilden hade ingen anknytning till företaget. Tidningen menade att detta borde ha stått klart för läsaren, då det framgick av artikeln att någon förbränningsstation inte uppförts vid fabriken i fråga. Nämnden förklarade emellertid, att "det i anslutning till artikeln återgivna fotografiet måste anses vara uppenbart vilseledande".

Mera komplicerad kan situationen bli om *någon som berörs av bilden känner sig kränkt av att sammanställas med texten*. Ett exempel kan anföras från senaste tid (PT 20/1970). En veckotidning införde ett reportage om Korpelasekten, som var verksam i Norrbotten på 1930-talet. Artikeln inleddes med ett tvåsidigt bilduppslag. Huvudparten av detta upptogs av en bild som i sin vänstra del visade en väg-

skylt med ett ortnamn. I bildens övre del förekom två hus och under dessa artikelns huvudrubrik: "Korpela-sekten stoppades av polisen men lever än i dag. Här hade man gruppsex i Guds namn — 35 år innan ordet fanns!"

Anmälaren vände sig särskilt mot att hans föräldrahem återgetts på bilden och utan fog utpekats som central för gruppsex. Tidningen anförde att bilder tagits från olika håll för att illustrera i vilken by rörelsen haft sin högborg. Just för att inte husen skulle bli det väsentliga valdes vid redigeringen en bild, där ortsskylten utgjorde det huvudsakliga blickfånget.

Nämnden uttalade: "Bilden av två bostadshus förmedlar i förening med artikelrubrikens placering det intrycket, att den promiskuösa verksamhet som omnämnes i artikeln bedrivits i dessa hus. Antydningar i rubrik och artikel kan även föranleda till antagande, att sådan verksamhet alltjämt förekommer i husen. Framställningen är sålunda vilseledande och nedsättande för de i husen boende personerna." Tidningen hade därigenom åsidosatt god publicistisk sed.

Man får också i detta sammanhang beakta anvisningarna om att *visa hänsyn*. Dessa aktualiseras naturligtvis oftare vid publicering av bilder som återger personer. Typexempel ger de förut refererade fallen där bilder återgetts av ungdomar som dödats i samband med inbrottsförsök (PT 70 och 79/1970). Att principerna om hänsyn kan få betydelse även i andra fall har emellertid visats med ärendet om publicering av en bild från en trafikolycka, i vilken en kvinna och hennes fem barn dödats (PT 6/1971). Genom att återge bilden samtidigt som de dödade och deras efterlämnade make och far namngavs hade tidningen enligt nämndens utslag åsidosatt rimliga hänsyn till den sistnämnde och därmed brutit mot god publicistisk sed.

I det sistnämnda ärendet gjorde nämnden också några allmänna uttalanden om publicering av *skräckbilder över trafikolyckor*. Dessa kan förtjäna att återges:

Meningarna är delade i frågan huruvida publicering av skräckbilder över trafikolyckor fyller någon funktion i trafiksäkerhetens tjänst. Om emellertid en tidning — trots de betänkligheter som föreligger — anser sig böra i ett allmänt intresse publicera dylika skräckbilder, måste det dock i vart fall krävas att tidningen vid publiceringen i det enskilda fallet iakttar tillbörlig hänsyn till de personer som skadats vid olyckan och till de närmaste efterlevande till sådana personer som dödats därvid. Någon svårighet för tidningen att bland inträffade trafikolyckor utvälja sådana, där dylika hänsyn inte behöver tas, torde inte föreligga.

Det kan nämnas att PK-reglerna tidigare upptog en särskild uppmaning "Undvik skräckbilder av alla slag". Den togs bort 1967.

Slutligen skall i korthet erinras om några ärenden angående bilder som berörts i avsnittet om *konsumentupplysning*, branschgranskning etc. I artikeln om BIVAs "priskrig" hade en bild återgett en annan SAAB-modell än som uppgavs i bildtexten. Denna felaktighet berörde dock inte det väsentliga, framhöll nämnden (PK 1967: 6). Tre fall har nämnts där anmälarna ansåg sig kränkta men nämnden friade tidningarna. Det gällde en bild av "Damernas Värld, Sveriges största damtidning" som illustrerade en artikel om överdrifter i reklamen (PK 1967: 15), en bild av en "barnsäker" skåpregel med bildtexten "Fungerade ej som reklamen lovade" och närmare kritik i artikeln (PK 1968: 33) samt en teckning av en sjunkande och oljeläckande tankbåt med "ESSOESS" i stäven (PK 1970: 32). Ett fällande utslag har också nämnts. Det gäller en bild av en annons, med en bildtext som gav intrycket att annonsen funnits strida mot god reklamsed (PT 7/1970). En särskild synpunkt gav slutligen ärendet om jämförelser mellan damkläder genom fotografier. Nämnden slog fast att sådana jämförelser måste ske under likartade betingelser för samtliga varor (PK 1967: 26).

Rättelser och genmälen

Rätten till bemötande genom rättelser och genmälen har sedan lång tid stått i förgrunden för den pressetiska debatten. Den har redan mötts i flera sammanhang vid framställningen av opinionsnämndens praxis. I första kapitlet nämndes också att förslag om att lagfästa en sådan rätt i TF väckts vid flera tillfällen och att denna fråga skall övervägas av en statlig utredning om ny medialagstiftning.

Den diskussion som förts har emellertid ofta präglats av oklarhet. Man måste göra flera distinktioner och preciseringar, om man skall kunna klarlägga vad som faktiskt gäller och rätt bedöma värdet av olika reformförslag.

Innan man går in på den enskildes rätt att få komma till tals genom en rättelse eller ett genmäle, måste man göra klart i vilken utsträckning tidningarna är skyldiga att själva ombesörja en rättelse. Den frågan tas upp i första avsnittet nedan.

Vidare måste man hålla för ögonen att det ingalunda alltid är tillräckligt med ens en oförbehållsam dementi och än mindre med att den enskilde får göra ett bemötande i efterhand. Detta har belysts i det föregående. Särskilt hänvisas till kapitlet "Döm ingen ohörd". Som regel skall den enskilde som berörs av publicitet höras före publiceringen, och i vissa fall har han rätt att få sitt bemötande framfört redan vid det första publiceringstillfället.

Mot denna bakgrund går framställningen i andra avsnittet över till den enskildes rätt till bemötande i efterhand. PK-reglerna säger härom: "Ge alltid tillbörlig plats åt rättelser och befogade genmälen." Vad som först bör utredas är i vilka fall den enskilde kan göra anspråk på att få komma

till tals enligt denna anvisning. Därefter övergår framställningen i tredje avsnittet till att behandla frågor om vad som är "tillbörlig plats" och om beskärning och redigering i övrigt.

I det fjärde avsnittet behandlas frågan om verkan av att rättelse eller genmäle förs in. Det blir närmast fråga om en kort summering. I ett sista avsnitt tas några ytterligare detaljfrågor upp.

Skyldighet att vidta rättelse på eget initiativ

PK-reglerna innehåller ingenting om skyldighet för tidningar att vidta rättelse på eget initiativ. De talar endast om skyldighet att bereda tillbörlig plats för rättelser och genmälen. Inte heller finns det något principuttalande av opinionsnämnden. Däremot har denna i åtskilliga utslag uttalat, att tidningen i det aktuella fallet borde ha vidtagit rättelse självmant. Några exempel skall anföras, innan innebörden och omfattningen av tidningarnas skyldigheter diskuteras närmare.

Ett gammalt ärende (PK 1955 s 14) gällde en anmälan mot en tidning för att den i en artikel om en VM-tävling på skidor, som delvis förlagts till anmälarens marker, lämnat oriktiga uppgifter och inte omedelbart dementerat dem. Nämnden fann att tidningen brutit mot god sed genom att ge de obestyrkta påståenden, som förekommit i artikeln, en kategorisk avfattning samt genom att icke — sedan verkliga förhållandet blivit uppenbart — självmant ge offentlighet häråt.

Ett ärende som avgjordes 1963 förtjänar också nämnas (PK 1964: 8). En tidning hade uppgett att några ungdomar, som under spritpåverkan begått gravskändning, köpt sprit på ett namngivet ungarshotell, medan det i själva verket endast skett i omgivningen. Nämnden konstaterade, att artikeln varit missvisande och att, som tidningen medgett, "en korrigering borde ha skett". Genom att underlåta detta hade tidningen åsidosatt god sed.

Ett annat fall som prövades samma år (PK 1964: 9) gällde en insändare med rubriken "Högerns fackliga intriger", som införts i två tidningar. Den hade beskyllt anmälaren för att ha stått bakom ett valupprop med falsk underskrift. Dementi hade vägrats. Nämnden konstaterade att anmälaren förebragt utredning som visade, att han inte gjort sig skyldig till vad som påståtts. Redan genom att införa insändarna hade tidningarna åsidosatt god sed. Härtill kom deras "än mer anmärkningsvärda förhållande att, trots att den kränkte upprepade gånger påtalat saken, underlåta vidtaga någon rättelse". Härigenom hade tidningarna "brutit mot publicistisk anständighet".

Vidare kan nämnas ett ärende (PK 1966: 21) angående ett kåseri, som beskrivit hur en havande kvinna vägrats tillträde till ett nybyggt länslasarett och måst föda sitt barn i en taxi på lasarettsgården m m. Tidningen medgav, att den några dagar efteråt fått klart för sig att vissa uppgifter inte varit korrekta. Redaktionsledningen hade då beslutat införa en rättelse, som väntades från lasarettet, men då någon sådan inte kom hade saken fallit i glömska. Nämnden slog fast att den beskrivna händelsen hade visats vara helt uppdiiktad och att uppgifterna måste betraktas som synnerligen kränkande för lasarettets personal. Tidningen hade bort söka kontrollera uppgifterna före publiceringen. "Och när tidningen sedan blivit medveten om uppgifternas oriktighet, hade det bort åligga tidningen att själv vara verksam för att få ett tillrättaläggande till stånd." Tidningen hade gjort sig skyldig till ett allvarligt brott mot god sed.

En annan gång (PK 1967: 14) klandrades en tidning för en artikel med rubriken "Skandal igen i ökänd nöjespark. Bråk och fylleri!" Nämnden konstaterade att uppgifterna i artikeln saknade täckning. Artikeln hade därför "stått i klar strid med god publicistisk sed, och tidningen hade bort själv vara verksam för ett tillrättaläggande".

Ett annat ärende gällde en artikel med rubriken "Lusig travare dog — JO utreder. Hästägare kräver att styrelsen på Solvalla avgår" (PK 1968: 43). Det sades bl a att E i an-

mälan till JO krävt styrelsens avgång och stränga straff för två namngivna personer. Sedan E i två brev till tidningen framhållit, att uppgifterna var fel, men inte fått något svar, vände han sig till nämnden. Denna uttalade att tidningen borde "själv ha infört en rättelse", sedan den genom E:s brev fått veta att uppgifterna varit fel. Genom sin underlåtenhet att göra detta eller ens svara på breven hade tidningen klart åsidosatt god sed.

Ytterligare må nämnas ett utslag 1968 (PK 1969: 6), i vilket nämnden konstaterade att en tidning gjort uttalanden som inneburit insinuation om att ett företag gjort intrång i patenträttigheter som tillkommit en person B. Denne hade därefter utfärdat en kommuniké, i vilken han förklarat att företaget inte gjort sig skyldigt till något sådant. Denna kommuniké hade B sänt till tidningen. Denna hade då enligt nämnden "bort utan oskäligt dröjsmål publicera ett tillrättaläggande i saken".

I detta sammanhang kan även nämnas ett fall (PT 8/1970) där en tidning skarpt kritiserades för att den framfört beskyllningar mot en lärarinna, vilka visade sig grundlösa. Och nämnden framhöll som särskilt anmärkningsvärt att tidningen inte "självmant och omedelbart" publicerade JOs och länskolnämndens beslut i saken.

Exemplifieringen har gjorts så pass fyllig, därför att det saknas principuttalanden från nämndens sida om tidningarnas skyldighet att själva vidta rättelse och därför att saken har påtaglig praktisk betydelse. Ur nämndens utslag syns man kunna utläsa principen att *en tidning är skyldig att själv företa rättelse, om sådan kan ske, så snart publicering skett i strid med god sed*. I denna regel bör man särskilt observera orden "om sådan kan ske". Det har förut framhållits att allt inte kan ställas till rätta i efterhand, t ex inte felaktig namnpublicering eller kränkning av privatlivets helgd. Man bör också observera att regeln får sättas i relation till den begränsade talerätten hos nämnden före 1969. Man finner inget stöd i praxis hittills för att anse god sed kräva själv rättelse även om det inte finns någon direkt förfördelad.

Med nämnda begränsningar framstår den angivna principen som högst rimlig och naturlig. Den innebär egentligen inte mer än att god sed kräver, att en tidning självmant söker ställa saken till rätta, om den orsakat skada för någon genom publicering i strid med god sed. Det ligger i sakens natur att tidningarna ofta slipper vara verksamma själva, därför att berörda personer begär att få en rättelse eller ett genmäle infört.

Det bör tilläggas att det självfallet alltid ligger i tidningens eget intresse att åstadkomma rättelse av fel som uppmärksamhets i efterhand, även om tidningen anser sig med hänsyn till omständigheterna inte ha handlat i strid med god publicistisk sed och kanske skulle få rätt häri av opinionsnämnden. Att inveckla sig i en tvist med den som berörs av felet, huruvida rättelsen bör ske i form av ett bemötande eller i form av ett redaktionellt tillrättaläggande, kan leda till ett dröjsmål med rättelsen som i sig innebär ett brott mot god publicistisk sed.

Rätt till bemötande genom rättelse eller genmäle

Tidningarnas skyldighet att rätta på egen hand är nödvändig att hålla i minnet då man studerar rätten till genmäle och rättelse. Granskar man denna rätt närmare, finner man att det i själva verket är flera olika saker som avses. Ena ytterligheten är att en person som berörts av en artikel vill rätta ett sakfel i denna, kanske ett fel som i sammanhanget syns oväsentligt men som för honom själv framstår som viktigt. Andra ytterligheten är att en person vill bemöta ett angrepp för åsikter som han gett uttryck för eller som i vart fall tillskrivits honom. Ett brett register av skilda praktiska situationer får föras in i bilden.

Det går inte att genomföra någon både principiellt och praktiskt helt hållfast gränsdragning inom området, men grovt sett kan man tala om två typfall: ibland gäller det *rättelse*, ibland gäller det *genmäle*. En sådan distinktion görs också i den ovan citerade PK-regeln: Tillbörlig plats skall

ges "åt rättelser och befogade genmälen". Det gäller inte bara en språkfråga. Bedömningen kan naturligtvis bli en annan om en person begär att få rätta ett sakfel än om han begär ett genmäle i egentlig mening. Med hänsyn härtill skils i det följande *i princip* mellan "rättelse" och "genmäle", och som sammanfattning begagnas "rätt till bemötande".

Det syns lämpligt att först knyta an till tidningarnas skyldighet att själva företa rättelser. En viktig princip, som utvecklats i det föregående, är att en tidning ansvarar för att dess uppgifter är riktiga i det väsentliga. Brister det härutinnan, är tidningen alltså skyldig att själv lägga saken till rätta. Detta innebär omvänt att *rätten att få en rättelse införd har självständig betydelse endast i fråga om mindre fel*, som inte berör det väsentliga.

Om man beaktar vad som sagts om förtal och liknande fel vid publicering, finner man att ett viktigt tillägg bör göras. *Även en detalj i ett större sammanhang kan påkalla rättelse av tidningen själv, nämligen om den i sig innebär brott mot TF eller mot god sed.* Detta exemplifieras av fallet med gravskändarna som uppgavs ha köpt sprit på ett ungarshotell, medan de i själva verket köpt spriten i hotellets grannskap. Felet berörde uppenbarligen inte det väsentliga i artikeln, men uppgiften var onekligen nedsättande för hotellet och dess publicering därför stridande mot god sed.

Det bör observeras att "rätten till rättelse" är ovillkorlig enligt PK-reglerna. Ordet "befogade" har lagts till före "genmälen" men inte före "rättelser". Påpekas ett sakfel är frågan alltså bara om påpekandet är rätt eller fel. *En tidning kan inte avvisa en begäran om rättelse bara därför att den inte berör det enligt tidningens mening väsentliga i artikeln.* Däremot gäller naturligtvis att den som begär rättelse skall vara berörd av den felaktiga uppgiften.

Opinionsnämnden har i en mängd utslag, som friat tidningen därför att framställningen varit korrekt i det väsentliga, uttalat att klaganden "borde ha begärt att få ett beriktigande infört i tidningen, om han ansett någon uppgift i artikeln oriktig eller missvisande" eller liknande. Flera exem-

pel har getts och flera behöver inte lämnas. Det skall bara påpekas att dessa uttalanden återspeglar den princip om "rätt till rättelse" som angetts här. Man bör också fästa sig vid att nämnden regelmässigt använder orden felaktig *eller missvisande*. Med anknytning till vad som sagts förut bör erinras om att det inte bara gäller fel utan också ofullständigheter som kan ge en skev totalbild.

Frågan om hur utförlig rättelse den enskilde kan göra anspråk på behandlas inte nu utan först i nästa avsnitt. Nu är det bara fråga om själva rätten att alls få komma till tals.

Redan ordet "missvisande" i de utslag av opinionsnämnden som avsågs nyss anger att gränsen mellan rättelser och genmälen naturligtvis är flytande i praktiken. I många av de fall, där en person vill bemöta en artikel som i stort sett syns riktig, är det kanske inte egentligen fråga om att han vill rätta eller komplettera den i detaljer utan snarare om att han vill ge sin egen version av vad som inträffat och skildrats, dvs i realiteten ett genmäle.

Om förutsättningarna för rätt till genmäle finns ett gammalt principuttalande, som citerats av nämnden i flera utslag och därför förtjänar återges i sin helhet:

Om i en tidning inflyter ett uttalande, som viss person — fysisk eller juridisk — finner vara riktat mot sig och som enligt personens åsikt är för honom eller hans verksamhet förklenligt eller skadligt, torde det höra till god ordning att tidningen lämnar plats för ett genmäle, ett beriktigande. Tidningen bör icke kunna undandraga sig detta under åberopande av att genmälet eller beriktigandet grundas på åsikter, som är oförenliga med tidningens åsikt i saken eller med tidningens allmänna hållning.

Uttalandet gör ingen sådan skillnad mellan genmälen och rättelser som ansetts önskvärd här. Det spelar emellertid inte så stor roll, eftersom uttalandet i fråga om rättelser i egentlig mening närmast har betydelsen att det anger själva grund-

förutsättningen: att vederbörande på visst sätt är berörd av det meddelande det gäller.

Som ett enkelt typexempel på tillämpningen av nämndens principuttalande kan anföras ett fall som gällde en utländsk journalist A:s klagomål över en artikel med rubriken "Vem är vem i avhopparkarusellen?" (PK 1970: 8). Nämnden fann det "icke uteslutet att tidningens uppgifter kunnat skapa ett tvetydigt och för A kränkande intryck". I vart fall ett av de påståenden som gjorts om honom hade medgetts vara fel och andra hade han energiskt bestritt. Nämnden fortsatte: "A har själv bedömt dessa uppgifter som djupt kränkande och allvarligt skadliga för honom. Det hade bort vara angeläget för tidningen att låta A få utan dröjsmål komma till tals inför läsarna." Tidningen hade brutit mot god sed.

Nämndens skrivning kan jämföras med de förut redovisade förtalsfallen. Nämnden sade alltså inte att A blivit kränkt. Det avgörande var att A själv ansett sig kränkt och att han inte saknade fog för detta. Ett genmäle var därför "befogat" för att direkt anknyta till PK-reglernas ord. Dessutom var ett påstående fel varför "rätt till rättelse" förelåg.

Svårare avvägningar kan aktualiseras då det är fråga om mera allmänna angrepp, där åsikter och omdömen kommer i förgrunden eller där någon enskild person inte står i centrum. Nämndens citerade uttalande talar i andra meningen just om "åsikter" som ligger till grund för ett genmäle, "tidningens åsikt i saken" och "tidningens allmänna hållning". Några fall skall refereras där dessa synpunkter aktualiserats.

Ett ärende (PK 1957 s 21 nederst) gällde en anmälan av en djurskyddsförening mot en tidning för att denna vägrat plats för ett genmäle mot en i tidningen publicerad presskommuniké, i vilken föreningen fann sig utpekad och anklagad för vilseledande propaganda mot vivisektion. Tidningen förklarade bl a att kommunikén inte krävde något beriktigande och att tidningen inte upplät sina spalter för spridande av uppgifter som försvårade arbetet för de vetenskapliga institutionerna. Nämnden underkände tidningens ståndpunkt med det här citerade uttalandet. Tidningen hade

inte bort vägra föreningen att komma till tals.

Ett viktigt tillägg gjordes emellertid. Nämnden uttalade att en annan sak var att föreningen inte haft rätt att få in sitt inlägg obeskuret. *Det hade stått tidningen fritt att i kort-het ange att föreningen funnit kommunikén riktad mot sig och att den protesterade mot påståendet om vilseledande propaganda.* Till detta återkommer framställningen i nästa avsnitt.

I ett annat fall (PK 1960 s 32) hade en tidning haft ett ledarstick med rubriken "Vi förfasar oss", vari gjorts gällande att anmälaren i en tidskriftsartikel uttalat sympatier för eller indirekt försvarat kinesernas handlande i Tibet. Innebörden av artikeln var enligt anmälaren en annan, men tidningen hade vägrat införa ett bemötande med motiveringen, att det inte på något sätt motsade vad som sagts i ledarsticket.

Nämnden återgav det citerade uttalandet och anförde i huvudsak följande om dess tillämpning i det aktuella fallet. Det kunde inte göras gällande att de uttalanden, som anmälaren tillagts i ledarsticket, saknade underlag i hans artikel. Någon förvrängning eller förvanskning kunde alltså inte anses ha förekommit. *Det avgörande var emellertid inte om tidningen haft fog för sin tolkning av klagandens uttalanden utan i stället hur saken uppfattats av honom själv.* Då han ansett, att tidningen inte tolkat hans ståndpunkt rätt, borde han inte ha vägrats ett genmäle. Emellertid kunde han inte anses ha ägt något anspråk på att få ett genmäle intaget obeskuret. *I vart fall borde han dock ha fått framfört till tidningens läsekrets, att han ansåg sig ha blivit missuppfattad, tidningen obetaget att härtill foga egna kommentarer.*

Ännu ett exempel får belysa principen (PK 1965: 23). En tidning hade infört en artikel av anmälaren R med rubriken "Till normlöshetens försvar". I den redaktionella presentationen angavs att R önskade stimulera till debatt. Dagen efter hade tidningen behandlat artikeln i en starkt kritisk ledare. Den hade emellertid vägrat att införa ett genmäle och därmed stoppat vidare debatt. R frågade bl a om inte

en artikelförfattare borde ha rätt till genmäle, om han kunde skäligen visa att hans alster missuppfattats eller förvrängts. Tidningen svarade bl a att genmälesrätten endast omfattade oriktiga framställningar om fakta eller i sakfrågor men inte gällde värderingar och åsikter. Nämndens utslag anslöt helt till de båda förutnämnda. Då R ansåg, att tidningen förvrängt hans åsikter, borde tidningen inte ha vägrat honom genmäle. Detta hade dock inte behövt intas obeskuret. Nämnden upprepade närmast ordagrant det ovan kursiverade uttalandet härom i 1959 års utslag.

Trots att tidningens ståndpunkt inte godtogs i det sistnämnda fallet, angav dess principresonemang en viktig komplettering av huvudregeln om genmälesrätten: *En tidning är inte skyldig att publicera bemötanden som har karaktären av debattinlägg*. Ett utförligt principuttalande gjordes av nämnden i ett ärende 1962, som gällde en anmälan av en härads-hövding mot en tidning för att den vägrat införa ett bemötande av en artikel om trafiklagstiftningen och dess övervakare (PK 1963: 12).

Artikeln hade enligt anmälaren inneburit en orättvis nedvärdering av häradshövdingarna och deras arbetsuppgifter och hade också kunnat tolkas som ett inlägg inför förestående löneförhandlingar. Nämnden erinrade om sitt här återgivna uttalande om genmälesrätten och fortsatte: "Från genmälesrätten måste emellertid skiljas frågan om det därutöver skall anses föreligga någon allmän rätt att få en artikel i visst ämne intagen i en tidning. Nämnden har redan tidigare intagit den ståndpunkten att — bortsett från genmälesrätten — varje tidning måste äga full frihet att själv bedöma, för vilka ämnen den vill upplåta sina spalter. Som exempel kan nämnas att nämnden beträffande insändare fastslagit, att en person icke äger kräva att få en insändare införd i en tidning, såvida icke insändaren föranleds av något uttalande i tidningen, vilket rör honom." Med hänsyn härtill friades tidningen i det aktuella fallet.

Några andra exempel på tillämpningen av denna princip förtjänar nämnas. En biskop anmälde en tidning bl a för att

den vägrat inta ett bemötande av en ledare med rubriken "Moralisk upprustning" (PK 1966: 16). Nämnden konstaterade att inlägget inte kunde "anses såsom ett beriktigande av någon oriktig eller vilseledande uppgift" utan fick "uppfattas som ett diskussionsinlägg i den allmänna debatten om MRA". Det måste tillkomma tidningen själv att avgöra, om den ville publicera ett sådant bemötande.

Ett annat ärende gällde att en tidning avvisat en universitetslektors begäran om genmäle mot ett ledarstick, i vilket han kritiserats för vissa uttalanden om säkerhetspolisen (PK 1968: 28). Nämnden fann att genmålet inte var "ett beriktigande av någon oriktig eller vilseledande sakuppgift i ledarsticket utan utgjorde — liksom ledarsticket — ett polemiskt inlägg i den allmänna debatten om säkerhetspolisen". Med hänsyn härtill friades tidningen.

Ett par utslag från de senaste åren har gällt klagomål av Vietnamkommittéer för att de inte fått komma till tals. I det ena fallet (PK 1968: 34) konstaterade nämnden att det brev, som inte blivit publicerat, huvudsakligen innefattade en argumentering för att försvara de demonstrationer, som skildrats i den artikel kommittén vände sig mot. Tidningen hade därför inte varit skyldig att införa brevet. I det andra fallet (PK 1969: 39) hade det gjorts gällande, att tidningen bort återge ett uttalande av kommittén, som kritiserats i en ledare. Nämnden uttalade att "en dylik skyldighet skulle innebära, att en tidning som kritiserar ett visst offentligt uttalande därmed skulle vara förpliktigad att också publicera alla de argument som anförts till stöd för uttalandet". Det måste ankomma på tidningen att avgöra om den vill lämna utrymme för "åsiktsyttringar och argumentering".

Det är av intresse att *sammanställa de här redovisade principerna för genmälesrätten med de förut utvecklade principerna för kritikrätten*. Det har sagts, kort uttryckt, att en tidning får ta upp i stort sett vad som helst till kritisk belysning och debatt och att kritiken får vara skarp, frän och aggressiv inom vissa rätt vida gränser men att särskilda hänsyn skall tas då enskilda personer direkt är föremål för kri-

tiken. Dessa principer bör ställas samman med dem om genmälesrätten. Två exempel har valts som belyser kritikrättens motsatta "ytterområden": Det ena gäller kritik mot en enskild, det andra politisk kritik, dvs det gäller de områden där kritikrätten är minst och störst.

Det ena ärendet (PT 56/1970) gällde en förstasidesartikel om en frågetävling som kallades "Egons miljonkryss". Vid en bild av anmälaren E fanns rubriken "Kedjebrevskungen slår till igen: Elever luras betala 20 kr". I artikeln talades om "geschäft" m m. Tidningen vägrade att införa ett genmäle och motiverade detta till PO med att den ansåg sina uppgifter vara korrekta och vidhöll att det var fråga om just ett "geschäft", som tidningen i rollen av konsumentupplysare inte kunde underlåta att varna mot. Den enda invändning av E som kunde diskuteras gällde enligt tidningens mening innebörden av ordet "luras". Vare sig man läste det som "bedras" eller som "lockas" hade ordet dock full täckning i sammanhanget.

PO hänsköt ärendet till nämnden som uttalade: "Det kan i och för sig inte riktas någon anmärkning mot att tidningen upptagit förevarande tävlingsprojekt till kritisk granskning. Artikeln innehåller emellertid vissa påståenden, som E uppfattat som felaktiga och kränkande. Han borde därför ha fått tillfälle att bemöta dessa påståenden."

Det andra ärendet (PT 13/1971) gällde en ledare med rubriken "Ungdomens demonstration mot USAs krig". I slutet hette det bl a att det beklämmande nog också finns en grupp som demonstrerar för USAs krig och det är "den fascistinriktade" organisationen D. Denna anmälde artikeln för det citerade epitetet och för vägran att införa ett genmäle, som tidningen lovat att ta in men inte publicerat. Tidningen förklarade att den från början varit beredd att införa genmälet på insändaravdelningen. Av olika skäl dröjde detta, och då D hotade med anmälan till PO beslöt man att inte ta in något genmäle.

PO hänsköt även detta ärende till nämnden. Denna upprepade sin ståndpunkt att den som tar del i den offentliga

debatten får tåla kritik och angrepp i en annan omfattning än den som står utanför politisk eller liknande verksamhet. Tidningen hade inte åsidosatt god publicistisk sed genom att vägra plats för genmäle.

Man lägger märke till att nämnden i det första fallet inte gjorde något uttalande om att god publicistisk sed åsidosatts utan nöjde sig med att uttala, att anmälaren borde fått komma till tals. Det står klart att det inte ansågs vara fråga om någon rättelse utan endast om ett genmäle. Den enskilde hade kritiserats och uppfattat vissa påståenden som kränkande. Han borde därför ha fått bemöta. Fallet kommer nära de tre om djurskyddsföreningen, "Vi förfasar oss" och "Till normlöshetens försvar". Då riktiga sakuppgifter lämnats som underlag för kritiken, bedömdes genmälesvägran visserligen som fel men inte som ett mera allvarligt sådant. I det andra fallet fick organisationen helt enkelt tåla det angrepp och tillmäle den fått.

Det hittills sagda har främst gällt förutsättningarna för genmälesrätten samt gränserna för denna rätt. Härom bör endast tilläggas att *rätten till bemötande är helt oberoende av vilket slags tidningsmeddelande det gäller*. Detta bör ha framgått av det sagda. Det spelar ingen roll om det gäller en ledare, en nyhetsartikel, en insändare eller något annat.

Det kan t o m hända att en bild kan föranleda bemötande. Ett exempel kan ges på detta (PK 1970: 25). Ett företag anmälde genom M en tidning för en bild som förmenades ha gett ett missvisande intryck av att en värmecentral spred rök. Argumentering förekom om bildens autenticitet m m. Nämnden uttalade att M, om han ansett bilden kunna skada företaget, borde ha vänt sig till tidningen med begäran om att få ett tillrättaläggande infört.

Av utslag, som anförts i andra sammanhang i det föregående, framgår också, att rätten att komma till tals naturligtvis inte påverkas av att tidningen endast citerat en kollega (PK 1960 s 32) eller att det rört sig om förstahandsuppgifter som lämnats av egna medarbetare (PK 1964: 24).

Den sista frågan rörande genmälesrätten som sådan, som

skall beröras här, är *i vad mån en tidning kan avvisa ett inlägg med motiveringen att tillräcklig publicitet redan skett*. Det torde i och för sig stå klart att det är tidningens sak att avgöra, när ett meningsutbyte i dess spalter skall vara avslutat (se t ex PK 1961 s 24 överst, 1970: 19, PT 50/1970). Det har också slagits fast av nämnden, att ett genmäle kan avvisas om ett annat sagt väsentligen detsamma. I ett utslag (PK 1965: 3) anförde nämnden t ex att vissa uppgifter visserligen inte blivit bemötta förut men att dessa fick "anses ha haft relativt underordnad betydelse i debatten". Med hänsyn därtill och till den publicitet tidningen i övrigt ägnat saken kunde någon anmärkning inte riktas mot dess vägran att införa klagandens inlägg.

Vid flera tillfällen har nämnden emellertid underkänt invändningar om att det väsentliga redan blivit sagt och att tidningen inte haft anledning att förlänga ett meningsutbyte. Två fall från 1969 förtjänar återges.

En tidning vägrade införa ett genmäle mot en artikelserie om läkemedelsindustrin, vilket tillställts den av en organisation, som företräder i Sverige verksamma utländska läkemedelsföretag (PK 1970: 27). Däremot infördes ett genmäle av ett svenskt företag. Tidningen hävdade bl a att det avvisade inlägget inte gav något utöver det införda. Nämnden noterade, att det svenska företagets genmäle införts först bortåt tre veckor efter det tidningen mottagit det avvisade inlägget och att innehållet i de båda genmälena inte heller sammanföll på sådant sätt att anmälaren kunde "anses ha blivit fullt ut tillgodosedd". Enligt nämndens mening hade tidningen bort utan dröjsmål ge skäligt utrymme för anmälarens synpunkter.

I det andra fallet (PK 1970: 42) hade en tidning i en ledare riktat stark kritik mot en av riksdagens revisorer verkställd utredning. Ett genmäle av revisorernas ordförande publicerades. Till detta fogades redaktionella kommentarer. Ett genmäle av revisorernas kanslichef avböjdes av tidningen med förklaringen, att den betraktade debatten som avslutad. I anmälan anförde kanslichefen bl a att kommentarerna in-

nefattat ett nytt angrepp, som riktats i första hand mot tjänstemännen.

Nämnden fann, att kommentarerna även inrymde kritik mot en vid jämförelse med ledaren "mera specificerad krets av personer" och fortsatte: "Det måste med hänsyn härtill anses skäligt att också direkta företrädare för denna personkrets fick tillfälle att komma till tals i tidningen. Vid publicerandet av ett genmäle från dem hade det givetvis stått tidningen fritt att föreslå sådana begränsningar av genmålet, att detta inte innehöll angrepp mot andra personer med därav föranledd fortsättning av debatten i tidningen." Genom att helt vägra klaganden plats för ett genmäle hade tidningen emellertid åsidosatt god sed.

Tillbörlig plats, beskärning och redigering

Enligt PK-reglerna skall tidningarna ge "tillbörlig plats" åt befogade rättelser och genmälen. Vad god sed kräver i detta avseende varierar naturligtvis från fall till fall. Nämndens citerade uttalanden (PK 1957 s 21, 1960 s 32, 1965: 23), att vederbörande bort få framfört till läsekretsen att han ansett sig missuppfattad etc, anger otvivelaktigt bara en minimistandard. De avser fall där en persons åsikter förvrängts.

Det är ganska självklart att samma principer inte kan tillämpas oavsett om det gäller en åsiktsfråga eller en sakuppgift, en fråga av debattkaraktär eller en fråga av fakta-karaktär. Det kan räcka att en tidning meddelar, att A anser sina uttalanden ha blivit förvrängda i en polemisk ledare. Men det kan naturligtvis inte vara nog att en tidning upp-lyser, att A bestritt riktigheten av sakuppgifter i en artikel som berört honom och kan vara till skada för honom. Några egentliga principuttalanden av nämnden finns emellertid knappast utöver dem som anger minimistandarden i fall av åsiktsförvrängning etc. Som kontrast till dessa kan anföras ett ärende som avgjordes 1962.

En komminister R klagade över att en tidning inte tagit in hans svar på en öppen fråga, som riktats till honom i en

insändare (PK 1963: 11). Tidningen hade i stället infört en notis vari meddelats, att R insänt ett utförligt svar men att detta på grund av sin natur och sitt format inte rimligen kunde införas, varför insändaren fick ta personlig kontakt med R om han ville ta del av svaret.

Nämnden antecknade att insändaren ställt en preciserad fråga till R och uttalat en förmodan att han inte skulle svara. Därefter anförde nämnden: "Om en tidning publicerar en insändare i vilken viss namngiven person angripes, ankommer det på tidningen att ge den angripne skäligt utrymme för att försvara sig. Den omständigheten att — såsom tidningen uppgivit — det varit ett missgrepp att den påtalade insändaren publicerats, kan icke lända tidningen till ursäkt härvidlag, och genom det av tidningen införda redaktionella meddelandet om R:s svar har icke tillgodosetts hans intresse att inför tidningens läsekrets få redovisa innehållet i svaret."

Detta utslag kan tydligen direkt jämföras med de förut refererade. Helt olika principer har tillämpats med hänsyn till att det gällt helt olika situationer: Ett kort meddelande av tidningen till läsekretsen räckte i de förra fallen, här krävdes i stället skäligt utrymme för försvar.

Vad som utgjort tillbörlig plats för rättelse diskuterades också ingående i ett ärende som avgjordes 1970 (PT 19/1970). En lokaltidning hade på löpsedeln och första sidan haft rubriken "Minderårig dömd på Österlen-ting". I artikeln omtalades att en pojke i 14-årsåldern stått åtalad för misshandel inför häradsrätten i Simrishamn. Nästa dag införde tidningen på sin lokalsida för Simrishamn en inramad rättelse, som upptog ett utrymme av cirka 5×5 cm, med rubriken "14-åringen är en 17-åring". Domaren ansåg att han tillvitats ett grovt tjänstefel på ett sätt som väckt stor uppmärksamhet, medan rättelsen inte fått tillnärmelsevis lika framträdande plats. Tidningen ansåg sig ha gett rättelsen tillbörlig plats och uppgav, att det enligt åklagare, advokater m fl var den "flottaste" ursäkt de sett. Nämnden fann att tidningen åsidosatt god publicistisk sed "genom att utan erforderlig kontroll ge publicitet åt den oriktiga uppgiften i uppseende-

väckande former och ej därefter ge tillbörlig plats åt rättelse”.

Frågan, om tillbörlig plats beretts ett bemötande, har ibland aktualiserats genom klagomål över att tidningen före publiceringen skurit ned inlägg som tillställts den.

En rektor anmälde en tidning för att den vid publiceringen av ett genmäle mot en insändare med angrepp mot skolan strukit ett avsnitt, som han själv betecknade som det väsentligaste (PK 1958 s 20 nederst). Nämnden konstaterade att ur genmålet hade strukits uttalanden i en fråga som inte berörts av insändaren. Tidningen hade varit oförhindrad att göra en sådan strykning men *borde ha antytt, att en uteslutning skett*.

Två fall från 1968 kan komplettera bilden. Det ena (PK 1969: 5) är det förut refererade om riksdagsmannens samtal på en tidnings kontor i New York om utrikesförvaltningens rekrytering m m. Nämnden uttalade särskilt att ”tidningen inte hade bort utelämna det avsnitt av A:s insändare som berörde intervjuens bakgrund. *Tidningens av A bestridda uppfattning kom därmed att stå oemotsagd i en för A viktig fråga.*”

Det andra fallet (PK 1969: 41) är det likaså förut berörda om en person som felaktigt omnämnts och avbildats i en artikel om filmen ”Nyfiken — gul”. Klaganden gjorde gällande att en insändare av honom införts först sedan det väsentliga i innehållet strukits. Nämnden fann emellertid ingen anledning till anmärkning ”mot redigeringen av N:s insändare, som *i allt väsentligt återgivits*” i tidningen.

Med dessa utslag överensstämmer ett som nämnden meddelat helt nyligen (PT 51/1970). Ärendet gällde en artikel som uppgav att spritförtäring och störningar från berusade personer förekommit vid en skoldans. Nämnden fann att tidningen åsidosatt god sed genom att införa ett bemötande för sent och i beskuret skick. Då inlägget publicerades, ”beskars det på så sätt att tidningen underlät omnämna att även en förordnad ordningsvakt undertecknat inlägget. Denna beskärning var desto mera anmärkningsvärd som tidningen i

sitt redaktionella uttalande i anslutning till inlägget i allmänna ordalag uppgav att personer, som tidningen varit i kontakt med, hade verifierat tidningens medarbetares uppgifter.”

Vad som särskilt bör understrykas i anslutning till dessa utslag är, att ett bemötande inte får beskäras så att något väsentligt i sakinnehållet faller bort och att det måste särskilt beaktas vad som är väsentligt *för författaren*. Detta framgår särskilt tydligt av fallet med riksdagsmannen och överensstämmer med nämndens principuttalanden om genmälesrätten.

Ytterligare några notiser kan ges om redigering av genmälen på grundval av nämndens utslag från senare år. Ett från principiella synpunkter viktigt avgörande föll 1967 i anledning av en tidnings vägran att införa ett svar från en filmregissör på ett öppet brev med starkt kritiskt innehåll, som tidningen riktat mot honom (PK 1968: 21).

Tidningen förklarade att den inte vägrat införa ett genmäle men väl förbehållit sig rätt att diskutera dess innehåll. Det översända inlägget hade i stor utsträckning innehållit utfall mot den medarbetare, som signerat artikeln i fråga. Regissören svarade att tidningen härmed berört den principiella kärnan: Den som angrips av en tidning har ingen möjlighet att påverka attackens utformning, men han skulle alltså inte få ett svar infört om inte angriparen får redigera det. En angripen borde få åtnjuta samma yttrandefrihet som pressen hävdar för egen del.

Nämnden erinrade om principen, att *kritik får vara frän och aggressiv* utan att god sed åsidosätts bara därigenom, och fortsatte: *”Anledning saknas att i princip ställa högre krav i detta hänseende på ett genmäle än på ett angrepp i en tidning. I varje fall kan uppenbarligen tidningens egna medarbetare inte här sättas i en förmånsställning.”* Regissörens genmäle var enligt nämnden ”inte i något väsentligt avseende annorlunda formulerat än den mot honom riktade artikeln”. Vägran att införa svaret på det öppna brevet utgjorde därför ett allvarligt brott mot god publicistisk sed.

I övrigt må nämnas att nämnden i ett ärende (PK 1969:

14) uttalade, att tidningen bort, i enlighet med ett lämnat löfte, publicera en insändare fristående, utan insprängda kommentarer, men i ett annat ärende där något sådant löfte inte getts (PT 4/1971) godtagit att det väsentliga innehållet i ett brev med bemötande av vissa uppgifter i en "krönika" återgetts i en ny sådan krönika ett par dagar senare. Att ett brev med bemötande publicerats som en fingerad intervju har kritiserats i ett annat fall (PT 30/1970). I flera fall (t ex PK 1961 s 25, 1963: 27, PT 33/1971) har nämnden slagit fast att tidningen inte varit skyldig att publicera ett genmäle i form av en redaktionell dementi, då den artikel som bemötts inte i och för sig stred mot god publicistisk sed.

Verkan av att rättelse eller genmäle förts in

Det visar sig ofta att tidningarna överskattar betydelsen av att tillrättaläggande eller beriktigande införs. Det är långtifrån alltid som ett begånget fel kan ageras ut och slätas över genom en rättelse i efterhand. I fråga om de allra grövsta förseelserna, de som utgör tryckfrihetsbrott, föreskriver TF som nämnts att rättelse skall beaktas vid bestämmandet av påföljd, däremot inte vid avgörandet om ansvar skall ådömas eller inte. Det är naturligt att opinionsnämnden anlägger ett liknande synsätt, inte bara då det gäller anmälningar som likaväl kunde förts till domstol som tryckfrihetsåtal utan också inom området för god publicistisk sed i egentlig mening. Att detta är fallet har redan den specialundersökning visat, som redovisades i anslutning till "förtalsfallen" hos opinionsnämnden.

I ett ärende som avgjordes 1969 fann nämnden anledning att göra ett särskilt uttalande i denna fråga (PK 1970: 41). En tidning hade lämnat uppgifter om en politisk organisations agerande, vilka visade sig felaktiga. Rättelse infördes redan samma dag i alla upplagor efter den första och dessutom följande dag. Tidningen anförde att det, om ett så snabbt tillrättaläggande inte var tillräckligt, knappast kunde

finnas något intresse för snabba tillrättalägganden hos tidningarna.

Efter att ha friat tidningen i ärendet tog nämnden upp synpunkterna på tillrättaläggandet och uttalade:

Ett angeläget mål för den s k självsaneringen inom pressen måste vara att de, som anser sig förfördelade genom en tidnings skrivsätt, i någon form skall få komma till tals inför tidningens läsekrets. Varje åtgärd som bidrar till en förbättring i detta avseende måste därför hälsas med tillfredsställelse av nämnden. Å andra sidan kan en tidning — såsom nämnden i åtskilliga uttalanden framhållit — inte under alla omständigheter undgå klander enbart genom rättelse i efterhand. Det publicistiska ansvaret bör i första hand utövas i samband med att en nyhet först ges till känna för läsarna. Rätten till beriktiganden eller genmälen bör endast ses som ett komplement till det grundläggande skydd som ligger i en publicistiskt korrekt förstagångsinformation.

I enlighet med detta synsätt förklarade sig nämnden betrakta tidningens beriktiganden i det aktuella fallet som "motiverade av hänsyn till eventuella förfördelade och till kravet på korrekt information, inte som ett sätt att avstyra anmälningar till nämnden eller som ett led i en plädering inför denna". Den fortsatte: *"Vid den samlade bedömningen av ett ärende hos nämnden måste emellertid nämnden givetvis taga behörig hänsyn till om beriktigande skett. Så har nämnden också gjort i detta fall."*

Det är meningslöst att närmare diskutera hur den samlade bedömning, som nämnden här talade om, kan förutsättas utfalla i olika situationer. Det skulle bli fråga om en repetition av fall som redan behandlats i det föregående. Det får räcka med att sätta in nämndens uttalande i dess sammanhang med de regler om rättelser och bemötanden som angetts.

TF innehåller ingen föreskrift om skyldighet att rätta eller bereda plats för bemötande. De pressetiska strävandena har lämnat ett av sina viktigaste bidrag till förstärkandet av de enskildas skydd mot publicitetsskador genom att komplettera TF i detta avseende. Det har skett på fyra sätt, nämligen genom att tidningarna anses skyldiga (1) att själva rätta fel som är så pass väsentliga, att publiceringen stått i strid med god sed, (2) att i vissa fall bereda den som berörs tillfälle att bemöta redan vid det första publiceringstillfället, (3) att på begäran av den som berörs av publicerade uppgifter bereda honom tillbörlig plats för rättelse även av mindre väsentliga fel och (4) att bereda den som angripits i tidningen tillbörlig plats för genmäle om det inte gäller ren debatt och någon åsiktsförvrängning eller liknande inte förekommit. Man kan enkelt tala om att det finns normer för dementi, samtidigt bemötande, rättelse och genmäle. Flertalet av dessa normer än oskrivna och framgår endast av opinionsnämndens uttalanden.

Ställer man nu frågan, vilken verkan en rättelse eller ett bemötande i efterhand har, kan man genast konstatera att svaret är tveksamt endast i fallet (1), där tidningen alltså är skyldig att själv lägga till rätta. I fallet (2) är kärnpunkten just, att rättelsen inte skall komma först i efterhand, och i fallen (3) och (4) är rättelse i efterhand det enda som åsyftas. Nämndens uttalanden gjordes också i ett sådant fall. Tidningen hade fullgjort sin skyldighet och därmed ansågs saken kunna vara ur världen den gången med hänsyn till de då föreliggande omständigheterna. Uppenbarligen måste bedömningen skifta från fall till fall. Särskilt torde få beaktas hur grovt fel tidningen gjort sig skyldig till, hur stor skada felet åstadkommit och hur snabbt och effektivt tillrättaläggandet skett. Med dementi eller annan rättelse på eget initiativ får naturligtvis jämföras bemötande i de fall där den enskilde begärt ett sådant.

Övrigt om bemötande

Några ord bör sägas om *hur bemötande skall påkallas*. Det är inte ovanligt att en tidning försvarar sig med att den inte insett, att klaganden velat ha ett bemötande infört, eller liknande. Nämnden brukar lämna sådana invändningar utan avseende. Det enda skäl som syns ha godtagits är, att klaganden inte klargjort på vilka punkter han velat ha till stånd ett tillrättaläggande (se t ex PK 1969: 37). Hur långt nämnden går i sina krav på tidningarna kan belysas med två fall från senaste år.

Det första ärendet (PK 1970: 44) gällde två ledarnotiser om en FNL-grupp. Den första hade kritiserat, att representerer för gruppen deltagit i årets förstamajdemonstration, och bl a uppgett, att de varit försedda med sovjetemblem, sovjetstandar och kommunistiska stjärnor. Den andra notisen hade skildrat hur ett 20-tal medlemmar av gruppen invaderat redaktionen, utrustade med kommunistiska stjärnor och liknande, samt överlämnat en skriven ledarnotis med begäran att den skulle publiceras dagen därpå. Anmälarna vände sig främst mot uppgifterna om sovjetemblem m m. Tidningen svarade, att sambandet mellan FNL-grupperna och kommunisterna är uppenbart liksom att deras märken och emblem nära ansluter till de kommunistiska. Nämnden konstaterade att gruppen, "låt vara under starkt provokatoriska former", krävt att en dementi skulle införas. Tidningen "borde ha sört för att ett tillrättaläggande i någon form skett i tidningens spalter". Genom att underlåta detta hade den ej iakttagit god sed.

I det andra ärendet (PK 1970: 45) anmälde två spanska medborgare en tidning för en artikel med rubriken "Väninnor slogs under gudstjänst i Stockholmskyrka". Nämnden konstaterade att skildringen av ifrågavarande händelse varit i sak felaktig och innehållit uppenbara överdrifter. Med hänsyn till att artikeln berörde en liten grupp utländska medborgare i Stockholm med stark anknytning till katolska kyrkan och dess ritual, hade skildringen varit sårande för de

inblandade, vilka lätt kunnat identifierats. Tidningen hade brustit i varsamhet "och borde, när artikeln påtalades, med hänsyn till situationens ömtåliga karaktär, ha klargjort för de inblandade deras möjlighet att få rättelse införd i tidningen".

Den upplysningsplikt, som nämnden här slog fast, bör ses i samband med vad som förut sagts om tidningarnas skyldighet att själva vidta rättelse, då publicering skett i strid med god sed. En tidning bör naturligtvis inte kunna klara sig ifrån rättelse genom att de berörda personerna inte känner till gällande principer eller inte framhärdat tillräckligt energiskt.

I en mängd fall har nämnden anmärkt på att genmäle införts eller rättelse eljest vidtagits *för sent* (se t ex PK 1960 s 29, 1961 s 30, 1964: 20, 1968: 37, 1969: 34, PK 1970: 8, PT 3/1970). Att en tidning utkom med få nummer ansågs i ett fall ha bort föranleda, att en artikel fått bemötas i samma nummer som den varit införd i (PK 1967: 10). Och i ett äldre utslag (PK 1959 s 19) förklarade nämnden efter anmälan av en riksdagsman, att en insändare fått en otilbörlig avfattning och att som en försvårande omständighet tillkom "att möjlighet till genmäle inte stått till buds före valet".

I det ärende där nämnden förklarade en organisation inte ha haft rätt till genmäle då den kallats "fascistinriktad" (PT 13/1971) förklarades tidningen likväl ha åsidosatt god publicistisk sed, genom att den inte meddelat organisationen sitt slutliga beslut att inte ta in ett genmäle, sedan den väl en gång lovat att bereda plats för ett sådant.

Slutligen förtjänar nämnas ett fall där nämnden förklarat, att ett genmäle fått *otillräcklig spridning*. Det är det förut berörda om filmen "Nyfiken — gul" (PK 1969: 41). Anmälaren klagade bl a på att hans insändare endast tagits in i tidningens upplaga i Göteborg och därför inte blivit tillgänglig för läsare i hans hemtrakt. Nämnden gav honom rätt häri: tidningen hade "givit insändaren en alltför begränsad spridning".

Bilagor och register

Stadgar, regler m m

Utdrag ur Publicistklubbens stadgar

§ 1 Ändamål

Publicistklubben är den samfälliga representationen för press, radio och television i deras etiska och kulturella strävanden.

Klubbens uppgift är att främja vänskapligt umgänge och samråd mellan landets publicister och andra, som med dem har gemensamma syften, behandla ärenden, som kan vara av normgivande betydelse för det publicistiska arbetet, vårda yrkets ansvar och anseende samt inom och utom landet offentligen företräda svensk press, radio och TV i gemensamma angelägenheter, som ej handhas av särskilda organisationer.

§ 3 Medlemskap

Till medlem av Publicistklubben må väljas svensk medborgare,

a) som är publicistiskt verksam inom redaktion vid svensk tidning, tidskrift, nyhetsbyrå, radio eller television,

b) som eljest sedan längre tid yrkesmässigt utövar publicistisk verksamhet av väsentlig omfattning,

c) som sedan fem år tillhör förvaltningsledningen vid företag enligt mom. a,

d) som, utan att vara valbar enligt mom. a—c, anses kunna såsom medlem aktivt bidra till främjandet av klubbens syften.

Utländsk medborgare må inväljas för den tid hans publicistiska verksamhet är förlagd till Sverige. För tid därefter må medlemskapet förnyas, om särskilda skäl finnes.

Utdrag ur Svenska Journalistförbundets stadgar

§ 1 Förbundets ändamål

Svenska Journalistförbundet (SJF) har till uppgift att tillvarata sina medlemmars ekonomiska, fackliga, sociala och ideella intressen. Förbundet har befogenhet att i dessa hänseenden genom sina verkställande organ representera medlemmarna och föra deras talan.

För att främja förbundets ändamål är SJF anslutet till Tjänstemännens Centralorganisation (TCO) och samarbetar med övriga nordiska journalistorganisationer genom Nordiska Journalistförbundet (NJF) samt med andra länders journalistorganisationer genom International Federation of Journalists (IFJ).

Förbundet är partipolitiskt obundet.

§ 2 Förbundets organisation

Förbundet utövar sin verksamhet genom

- Kongressen
- Representantskapet
- Förbundsstyrelsen (FS)
- Föreningar
- Sektioner och
- Journalistklubbar.

§ 3 Medlemskap

Mom. 1. Medlemskap kan av förening beviljas envar vid svensk eller i Sverige verksam tidning, nyhets- eller bildbyrå samt vid radio och television fast anställd

- skrivande och/eller redigerande medarbetare,
- korrekturläsare och motläsare,
- lokalredaktör,
- pressfotograf,

redaktionellt anställda tecknare och layoutmedarbetare samt

telefonmottagare och teleprinterskrivare med journalistiska arbetsuppgifter.

Mom. 2. Efter särskild prövning av FS kan, utöver i mom. 1 nämnda personalkategorier, medlemskap beviljas också andra journalistiskt verksamma. Hit räknas platsredaktörer med blandad tjänst, medarbetare i press- och informations-

avdelningar, pressombudsmän, frilansar, arkivarier m fl. Härvid skall gälla att vederbörande enligt FS' bedömning har journalistisk verksamhet som huvudsaklig sysselsättning.

För frilans krävs dessutom minst två års verksamhet inom yrket.

§ 9 Medlems förpliktelser

Mom. 1. Medlem skall verka för förbundets sammanhållning och utveckling, ställa sig till efterrättelse i stadgeenlig ordning fattade beslut och iakttä lojalitet mot förbundet.

Utdrag ur Svenska Tidningsutgivareföreningens stadgar

§ 1 Ändamål

Svenska Tidningsutgivareföreningen (TU) har till ändamål att i sig förena representanter för tidningsföretag inom svensk press i syfte

att befordra samverkan i frågor av betydelse för de i föreningen representerade tidningsföretagen; samt

att företräda den svenska pressen i angelägenheter, som ligga inom de svenska tidningsutgivarnas gemensamma verksamhetsområde, där ej för särskild uppgift annan sådan organisation finnes.

§ 2 Medlemskap

Medlemskap i TU kan vinnas av högst tre representanter för en var fysisk eller juridisk person, som äger eller utgiver till innehåll och utgivningsplan allmän svensk dags- eller veckotidning. Representant skall vara ägare, utgivare, chefredaktör, ekonomichef eller annan person, som deltar i det dagliga arbetet inom tidningsföretag och i detta intager ansvarig ställning.

Utdrag ur kollektivavtal

mellan Tidningarnas Arbetsgivareförening och Svenska Journalistförbundet för redaktionspersonal m fl.

§ 3 Medarbetares ställning

a) Det åligger medarbetare att under arbetstiden helt ägna sig åt det företag, i vilket han är anställd. Medarbetare får icke utan företagsledningens tillstånd medarbeta i annan dags- eller veckotidning. Sådant tillstånd skall meddelas skriftligen och kan ges åt medarbetare generellt för viss tid.

Uppdrag vid sidan av arbetet, vilka kan inverka hinderligt på detta, får ej antagas utan företagsledningens tillstånd. Sådant tillstånd må icke vägras utan att särskilda skäl föreligger.

c) Medarbetare skall iakttaga diskretion om sin och andras verksamhet inom företaget och om alla förhållanden, som står i samband därmed.

Material varav medarbetare erhåller del i samband med sin tjänst hos företaget eller som finns på företaget, får icke av medarbetare utan företagsledningens tillstånd användas annorledes än för företagets räkning.

d) Medarbetare får icke hindras att i annan tidning framföra sin mening i ekonomiska, politiska och kulturella frågor, därest denna hans mening ej kan komma till uttryck i den tidning, där han är anställd.

e) Medarbetare får icke åläggas att skriva mot sin övertygelse eller utföra förödmjukande uppdrag.

PK:s publiceringsregler

Varje tidningsman är skyldig att känna till tryckfrihetsförordningen, sekretesslagen och de regler i brottsbalken som rör yttrandefriheten. Observera bestämmelserna om meddelares och författares rätt till anonymitet och om straff vid röjande av anonymiteten. Var vaksam vid reportage om spionbrott och brott mot rikets säkerhet. Iakttag gällande bestämmelser vid publicering av text, bilder och kartor över befintliga eller planerade anläggningar för totalförsvaret.

Publicistklubben antog sina första hedersregler 1923. Reglerna har därefter flera gånger reviderats. Den version som föreligger här gäller från 1 juni 1967.

Tryckfrihetsförordningens bestämmelser om missbruk av tryckfriheten är begränsade till vad som är att hänföra till brott, vilka beivras av samhällets organ. Men även inom de

gränser som sålunda är dragna för tryckfriheten måste regler finnas för att hindra tillkomsten av oriktiga eller genom sin ofullständighet skadande meddelanden samt till skydd för den enskilde mot onödigt lidande.

De publiceringsregler som här föreligger vill tjäna detta syfte. Publicistklubben vädjar enträget och allvarligt om respekt för dessa regler för god publicistisk sed.

Ge korrekt information

Journalistik måste bedrivas så, att pressens och journalister-
nas anseende inte kan ifrågasättas. Förtroendet för pressen
kan bibehållas endast genom ständig strävan att ge korrekt
information.

Sträva alltid efter saklighet och opartiskhet i nyhetsför-
medlingen.

Var kritisk mot nyhetskällorna. Återge inte en uppgift
utan kritisk granskning även om den redan har publicerats
på annat håll. Kontrollera uppgifter på nytt i tveksamma
fall.

Löpsedel och rubrik skall ha tackning i texten.

Ökad offentlighet åt handlingar och andra uppgifter, som
finns hos myndigheter, skärper kravet på omdöme och an-
svar. Om journalist har fått del av uppgifter, som endast del-
vis är offentliga, måste förbehåll om sekretess för övriga de-
lar ovillkorligen respekteras.

Visa stor återhållsamhet vid återgivandet av formulär till
psykologiska prov och liknande.

Döm ingen ohörd

Publicera inte anmälan om brott utan att noga pröva om
anmälan kan anses grundad. Betänk att den anmälde kan
vara oskyldig. Återge inte ovidkommande påståenden om
personer, som har nämnts i samband med brott.

Granska kritiskt uppgifter om personer som är efterlysta
vid polisutredning. Hela ansvaret för namn- och bildpublice-
ringen faller på den tidning som återger materialet. Försvara
inte polisens arbete genom att för den förtiga uppgifter som
är av värde för brottsutredning.

Föregrip inte domstolens avgörande genom att ta parti i
skuldfrågan. Återge båda parternas ståndpunkter. Har ett
mål refererats, skall även domen eller annat avgörande om-
talas.

Offentliggör inte enskildas anmälningar till JK, JO, MO, RÅ, advokatsamfundet, medicinalstyrelsen och liknande instanser förrän sannolikheten för deras berättigande noga prövats. Innan anmälan efter tidningens prövning publiceras bör den anmälde ges tillfälle att uttala sig.

Var uppmärksam på att anmälningar och stämningsansökningar kan syfta till skandalisering eller utpressning.

Respektera privatlivet

Avstå från publicitet, som kan kränka privatlivets helgd, såvida inte ett oavvisligt allmänintresse kräver offentlig belysning. Även personer, som tillhör offentligheten har rätt att kräva en fredad privat sektor.

Utnyttja inte enskildas godtrogenhet eller lust att bli omskrivna för en journalistik som skadar pressens anseende.

Nedsättande publicitet om folkgrupper, föreningar, organisationer och företag m m kan vara kränkande för de enskilda medlemmarna.

Undvik detaljerade beskrivningar av tillvägagångssättet vid brott, särskilt sedlighetsbrott. Visa alltid offren största möjliga hänsyn.

Omnämn självmord eller självmordsförsök endast om det begåtts i samband med grovt brott eller väckt allmänt uppmärksamhet.

Tänk på att lagen skyddar även avlidna mot förtal.

Var försiktig med namn

Pröva noga om publicering av ett brott bör ske utan att namnet på den misstänkte eller dömde utsätts. Detta gäller framför allt om omyndiga lagöverträdare.

Publicera inte namn, om villkorlig dom, ungdomsfängelse eller skyddstillsyn kan komma ifråga.

Undvik namnpublicering vid fängelsestraff på två år eller därunder.

Namnges inte den misstänkte eller dömde — sätt då inte ut yrke, titel, ålder eller andra personliga uppgifter på så sätt, att det antyder vem som avses.

Visa hänsyn

Uppgifter från personundersökning skall i regel inte publi-

ceras. Drag inte fram förseelser, som är ovidkommande i det aktuella fallet.

Namnge inte personer som dömts i tidigare brottmål och avtjänat sina straff.

Framhäv inte i rubriker, på löpsedlar eller på annat sätt misstänkta eller dömda personers ras eller nationalitet, om denna är för saken ovidkommande. Samma princip gäller om yrkesbeteckningar, politiska ståndpunkter eller religiösa åsikter.

Framställningar eller beslut om villkorlig frigivning eller nåd publiceras endast om särskilda skäl föreligger.

Iakttag god sed

Anskaffning av nyhetsmaterial och bilder skall ske med metoder som är förenliga med god sed och inte skadar pressens anseende.

Ange klart om ett samtal innebär en intervju eller är avsett för tidningens egen information.

Respektera överenskommelser om tidsfrister för publicering av nyhetsmaterial.

Var varsam med bilder

Vad ovan sagts om texten gäller i tillämpliga delar även om bildmaterialet. Undvik kränkande eller sårande bilder.

Observera att fotografier, tagna i obehagade ögonblick, kan kränka den avbildade.

Förfälska inte en bilds innehåll genom beskärning, montage eller missvisande bildtext. Icke autentiska bilder får inte utges vara autentiska.

Undvik fotografiska eller tecknade porträtt av lagöverträdare, vilkas namn inte publiceras.

Ge alltid plats åt genmälen

Ge alltid tillbörlig plats åt rättelser och befogade genmälen. Publicera utan dröjsmål, i oavkortat skick, Pressens Opinionsnämnds utslag i fall som rör den egna tidningen.

Rådgör i tvistiga fall med andra redaktioner om tillämpningen av dessa publiceringsregler.

SJF:s yrkeskodex

Svenska Journalistförbundet (SJF) vill med denna yrkeskodex ge sina medlemmar vägledning i arbetet på fältet och på redaktionerna när problem uppstår som endast ofullständigt eller inte alls behandlas i gällande kollektivavtal, i PK:s publiceringsregler eller i TU:s uttalande om textreklam. PK-reglerna, som SJF ställer sig bakom, utgår främst från de krav som ur pressetisk synpunkt kan ställas på det tryckta ordet. SJF vänder sig med sin yrkeskodex direkt till den enskilde journalisten i hans arbete.

SJF ifrågasätter inte de ansvariga utgivarnas beslutanderätt i publiceringsfrågor eller redaktionsledningarnas självklara arbetsledande funktion. Det är emellertid SJF:s övertygelse, att varje journalist måste ta sin del av ansvaret för att sunda publicistiska principer upprätthålles och på så sätt hävda kårens anseende. Det senare bestäms inte bara av vad som trycks i tidningar eller framförs i radio och TV utan också i väsentlig grad av journalistens uppträdande och av hur det journalistiska arbetet bedrivs.

SJF hävdar att massmedierna med kraft och oräddhet skall utöva sina samhällsbevakande funktioner. Detta skall dock ske inom de gränser som bestäms av ett allmänintresse, vilket inte får förväxlas med en nyfikenhet som kränker privatlivets helgd.

SJF:s kodex är inte bara en regelsamling — den är också avsedd att stimulera en kontinuerlig debatt inom journalistkåren i arbetsetiska frågor. Reglerna gör inte anspråk på att täcka alla de situationer som en journalist kan möta i sitt arbete. De gäller för förbundets alla medlemmar, alltså i tillämpliga delar även för journalister vid radio och TV.

Det tillkommer varje medlem i SJF att verka för att denna kodex respekteras. SJF:s styrelse har att tillse att reglerna efterlevs.

1. Journalistens integritet

a) Åta Dig inte uppdrag utanför tjänsten vilka kan misstänkliggöra Din ställning som fri och självständig journalist.

b) Använd inte Din ställning som journalist till att utöva påtryckning eller till att skaffa Dig privata förmåner.

c) Acceptera inte utan redaktionsledningens tillstånd sådana inbjudningar till resor, fester o dyl som Du får till följd av Din anställning.

2. Textreklam

Hänvisa till textreklamreglerna om Du anmodas omnämna evenemang, varor, tjänster eller personer av andra motiv än rent journalistiska.

3. Förödmjukande uppdrag

a) Beakta journalistavtalets bestämmelse om förödmjukande uppdrag. Enligt avtalet får medarbetare ej åläggas att utföra sådana uppdrag eller att skriva mot sin övertygelse.

Förödmjukande uppdrag är bl a sådana som uppenbart strider mot andan i journalistavtalet, SJF:s kodex, PK-reglerna och textreklamreglerna.

b) Ta inte emot journalistiska uppdrag av personer utanför Din redaktionsledning.

4. Anskaffning av material

a) Försök tillmötesgå rimliga önskemål från den Du intervjuar om att få kontrollera de uttalanden Du återger. Håll löfte om manusgranskning ifall sådant givits.

b) Visa särskild hänsyn mot ovana intervjuobjekt.

c) Visa hänsyn vid fotograferingsuppdrag samt vid anskaffning och publicering av bilder, särskilt i samband med olyckor och brott.

5. Nyhetskällor

a) Kontrollera uppgift som Du tänker använda, även om den redan offentliggjorts.

b) Redovisa i kontroversiella frågor de olika, rimliga versioner som kan finnas.

c) Ge inte efter för påtryckningar att hindra eller inskränka berättigad publicitet.

d) Medverka till att begäran om rättelse eller genmäle utan dröjsmål når redaktionsledningen.

e) Iaktta upphovsrätten, om Du använder andras material. Var generös med källangivelser.

6. Publiceringsförbehåll

a) Ge inga löften om publiceringsförbehåll utan redaktionsledningens godkännande.

b) Medverka till att överenskomna publiceringstider respektteras.

Kommentar till SJF:s yrkeskodex

Reglerna i SJF:s yrkeskodex är kortfattade och måste vara det om de skall göra tjänst som minnesregler. De kan då inte rymma förklaringar och exemplifieringar som kan ge svar på eventuella frågor om tolkningen. Nedanstående kommentar avser att ge besked på några punkter, där osäkerhet om tolkningen kan uppstå.

1. Journalistens integritet

a) Åta Dig inte uppdrag . . .

Regeln avser sådana uppdrag — honorerade eller inte — för ett företag, en organisation, en utställning eller liknande, som innebär ett åtagande att göra reklam, "skriva positivt" och/eller avstå från att offentligen framföra kritik. Kommunala uppdrag eller medlemskap i politiska eller ideella organisationer *kan* medföra konflikt mellan två lojaliteter. Exempelvis får det anses olämpligt att referera fullmäktigesammanträden om man själv tillhör fullmäktige.

2. Textreklam

Bedömningen av vad som är en nyhet värd att publicera och vad som inte är det kan vara mycket skiftande, men ett oeftergivligt krav på en journalistisk bedömning är, att den bygger på en kritisk granskning och att den leder till en redovisning också av negativa sidor hos den företeelse (vara) som skall skildras. Regelns hänvisning till TU:s textreklamregler avser att påminna om, var ett visst stöd kan sökas, när det gäller att möta krav som strider mot yrkesetik.

3. Förödmjukande uppdrag

a) Beakta journalistavtalets . . .

Det har framhållits som en brist, att journalistavtalets stadgande om förödmjukande uppdrag inte preciserar vad som är att anse som förödmjukande. Det torde dock vara omöj-

ligt att åstadkomma en komplett katalog över sådana uppdrag, och SJF:s kodex hänvisar endast till gällande avtal och regler. Det kan förutses, att här kan uppstå tolkningstvister, men sådana bör i de flesta fall kunna lösas inom redaktionen eller genom lokal förhandling. Går inte det, får frågan föras till förbundsstyrelsen och eventuellt till central förhandling med arbetsdomstolen som sista instans.

b) *Ta inte emot . . .*

Regeln innebär inte en uppmaning att avvisa uppslag som kan komma från annonsavdelning eller andra utanför redaktionen. Den är en påminnelse om att sådana uppslag skall hänvisas till redaktionsledningen. Det har konstaterats att en sådan ordning inte överallt anses självklar. Regeln vill ge journalisten ökade möjligheter att avböja uppdrag från utomstående.

4. Anskaffning av material

a) *Försök tillmötesgå . . .*

Regeln avser sådana fall, när det för den intervjuade — och för intervjuaren — kan vara särskilt viktigt, att det som sägs återges så korrekt som möjligt. Den talar om rimliga önskemål, och därmed är det sagt, att det är redaktionen som i sista hand äger att bedöma när ett önskemål skall tillmötesgå eller avvisas.

b) *Visa särskild hänsyn . . .*

En hård intervjustil med snabba frågor har blivit allt vanligare och kan vara korrekt, när det gäller politiker och andra med vana att yttra sig offentligt. För den som har ringa eller ingen vana kan en sådan intervju innebära ett övergrepp.

c) *Visa hänsyn . . .*

Regeln påminner om skyldigheten att visa mänskliga hänsyn, men den vill också öka möjligheten för journalisten att slippa uppdrag, som inte kan utföras utan att människor såras eller kränkes.

5. Nyhetskällor

b) *Redovisa . . .*

Regeln talar om rimliga versioner. Vilka som är rimliga måste i sista hand avgöras av redaktionen.

e) *Iakttta upphovsrätten . . .*

Sakuppgifter är inte skyddade av lagen om upphovsrätt,

men bakom en publicerad sakuppgift kan ligga ett omfattande och kvalificerat arbete, och hämtar man en sådan uppgift ur andras material, bör man tala om var man hämtat den.

6. Publiceringsförbehåll

a) *Ge inga löften . . .*

En betrodd medarbetare kan naturligtvis få generellt tillstånd att ge sådana löften.

TU:s uttalande om textreklam

Det redaktionella innehållet

Syftet med en tidnings eller tidskrifts redaktionella innehåll är att informera, kommentera och underhålla. Detta innehåll skall vara resultatet av uteslutande redaktionella initiativ och bedömningar.

Redaktionen avgör

Allmänhetens förtroende för pressens nyhetsförmedlande och informerande verksamhet måste upprätthållas. Detta förutsätter att redaktionen ständigt slår vakt om sin skyldighet att själv bestämma över tidningens redaktionella innehåll.

Ett positivt omnämnande på redaktionell plats av person, organisation eller företag uppfattas ofta som gratisreklam. Ett negativt omnämnande betraktas av många som skadlig publicitet. Inget av dessa förhållanden får dock vara utgångspunkt för den journalistiska bedömningen. Avgörande skall enbart vara innehållets nyhets- och informationsvärde.

Ingen misstanke får uppstå att utomstående kan påverka redaktionens beslut beträffande tidningens journalistiska utformning. Varje form av textomnämnande eller bildpublicering som utgör villkor för annonsering måste avvisas.

Textreklam

Redaktionen har att i varje enskilt fall bedöma publiceringsvärdet hos texter och bilder, avsedda för redaktionell publicering. Text och bilder som inte fyller redaktionella anspråk

på nyhets- eller informationsvärde skall sålunda avvisas.

Detta gäller främst

meddelanden från privata och offentliga företag (innefattande även den s k nöjesindustrien)

meddelanden från myndigheter

meddelanden från näringslivs- och intresseorganisationer, men även andra anspråk på utrymme, där det journalistiska nyhets- och informationsvärdet är tveksamt eller intet, skall avvisas.

Exempel i anslutning till stomreglerna

Allmänna principer

Rent allmänt gäller att nyhets- eller informationsaspekten alltid måste beaktas, när redaktionen bedömer ett material för publicering.

Ofta har en text eller en bild, som tillställts tidningen, enbart kommersiellt eller annat reklamvärde. Publiceringsintresset ligger då hos avsändaren, inte hos tidningen. I ett sådant fall är det redaktionens journalistiska skyldighet att avvisa publicering.

Men ofta kan en sådan text eller bild, tillkommen i ett mer eller mindre kommersiellt syfte, också ha ett betydande allmänt nyhets- eller informationsvärde. I ett sådant fall är det journalistiskt riktigt att i läsekretsens intresse ge publicitet åt materialet.

Det är därvid journalistiskt angeläget att genom omredigering eller vidare bearbetning av materialet lyfta fram det som har nyhets- eller informationsvärde, så att därmed det kommersiella inslaget inte blir större än vad den journalistiska värderingen motiverar.

En ny bilmodell kan tex vara en stor nyhet — första gången den publiceras. Där kan läsarens och bilfabrikens intressen sammanfalla. Men har en tidning en gång givit publicitet åt en ny bilmodell och samma bil sedan på nytt presenteras lokalt sjunker nyhetsvärdet påtagligt.

På samma sätt kan en modevisning ge information om aktuella kläder — men oftast bara om ett företags eller en affärs sortiment. Referat från en enstaka modevisning ger med andra ord läsaren en avgränsad information. Redaktionella initiativ att sammanställa klädnyheter från olika fabriker och affärer ger läsaren bredare och bättre information.

Att publicera slappt redigerade eller oredigerade kommersiella artiklar, att slentrianmässigt referera merkantila tillställningar av olika slag, att utan tanke på nyhets- eller informationsvärdet införa myndigheters och organisationers meddelanden, att falla undan för annonsörspåtryckningar eller vädjanden att publicera ointressant text för "samhällsintressets" eller "den goda sakens skull" — det är att göra sig skyldig till publicering av textreklam.

Att ständigt bedöma ett materials publiceringsvärde för läsarna, att ta egna initiativ istället för att låta andra utanför redaktionen göra det, att ständigt sätta läsarnas krav framför journalistiskt omotiverade anspråk på publicitet från företag, organisationer och myndigheter — det är att hålla textreklamen borta ur tidningens spalter.

Affärsföretag

Såsom textreklam, som principiellt skall avvisas, betraktas uppgifter om firmors öppethållande, demonstrationer, uppsyningsaftnar och pristävlingar.

Fråga om publicitet kring nyöppnade affärer och ombyggnader av affärer och firmor skall största restriktivitet iakttagas. Därvid måste hänsyn tas till att nyhetsvärdet skiftar efter ortens storlek.

Förteckning över entreprenörer och leverantörer vid byggnadsföretag införes ej. Undantag kan göras för huvudentreprenör och arkitekt.

Likåsa iakttages stor restriktivitet beträffande publicitet kring firmajubileer.

Offentliga myndigheter

Offentliga myndigheter gör ofta anspråk på textutrymme för meddelanden av ren kungörelsetyp. Sådant material avvisas i princip. Som exempel kan nämnas öppethållande av allmänna anstalter, taxeringsnormer, jourhavande läkare, hälsokontroller osv.

Predikoturer

Även för predikoturer gäller att de måste anses vara meddelanden av kungörelsekaraktär. Sålunda skall även dessa i princip hänvisas till annonsplats.

Föreningsliv

Förhandsnotiser för möten och sammanträden, jubileer, konferenser, föredrag, arbetsaftnar, studiecirklar, gruppmöten o dyl publiceras ej såvida de inte har ostridigt nyhetsvärde.

Upprop, tack

Upprop och tack från enskilda införes icke som redaktionell text. Största restriktivitet bör iakttas även när det gäller upprop från organisationer.

Kultur- och nöjesliv

Förhandstext om teaterföreställningar, konserter, biografer, konstutställningar o dyl följer vanliga regler för nyhetsbedömning. Rent reklammaterial skall inte publiceras. Förhandsnotiser, särskilt ifråga om filmer skall inte ha formen av recension eller innehålla värdeomdömen. Recension införes en gång. Vid repriser eller framföranden på olika orter inom en tidnings spridningsområde göres förhandsnotisen kort, möjligen med hänvisning till den egna recensionen.

Ifråga om konst införes notis om sålda konstverk endast då det gäller inköp av museer, offentliga institutioner och konstföreningar.

Egna arrangemang

Då tidning själv står som arrangör eller medverkar vid ordnande av offentligt möte, tävling eller dylikt ävensom ifråga om politiska möten, avgör tidningen oberoende av TU:s rekommendation textens omfattning. Det journalistiska värdet av i texten infört material skall dock alltid noggrant prövas.

Gåvor, resor m m

Gåvor till redaktionen och till enskilda redaktionsmedlemmar skall i princip avvisas, såvitt det inte rör sig om rena varuprover.

Stor återhållsamhet måste iakttas ifråga om deltagande i gratisresor. Ge aldrig förhandslöfte om publicitet. Vid bedömningen om ett erbjudande skall antas eller ej måste det förmodade journalistiska resultatet av resan vara riktmärket.

Om en accepterad resa visar sig ge ringa eller intet utbyte ifråga om nyheter och information är det ett journalistiskt krav att avstå från publicitet.

Stor återhållsamhet iakttas också ifråga om s k press-luncher. I allmänhet kan redaktionen inhämta sina upplysningar på mindre tidskrävande sätt.

Stadgar för Pressens Opinionsnämnd

§ 1 Pressens Opinionsnämnd (POn) är en hedersdomstol i ärenden som gäller tillämpningen av god publicistisk sed.

Nämnden prövar dylika ärenden (s k hedersmål) rörande all periodisk press som tillhandahålles allmänheten genom abonnemang eller lösnummerförsäljning eller som på annat sätt är tillgänglig för envar.

§ 2 Hedersmål kan av nämnden upptas på anmälan av Allmänhetens pressombudsman eller på anmälan, som ingivits till denne och som denne hänskjuter till nämnden. Anmälan, som ingivits till ombudsmannen men av denne lämnats utan åtgärd, kan av anmälaren hänskjutas till nämnden under förutsättning att saken rör anmälaren själv.

Såväl enskild person som bolag eller korporation kan vara anmälare.

§ 3 Nämnden äger i särskilda fall pröva mål även under andra förutsättningar eller i annan ordning än ovan sagts. Nämnden avgör jämväl huruvida ett anmält mål skall upptagas till behandling eller ej. Nämnden har obetingat rätt att, även efter påbörjad handläggning, visa ett mål ifrån sig.

Verkställande av utredningar i mera allmän mening ingår icke i nämndens uppgift.

§ 4 Nämndens domsmedel består i opinionsuttalande. Detta uttalande är att betrakta som offentligt.

§ 5 Nämnden består av ordförande och fem ledamöter. Ersättare för ordföranden är en förste och en andre vice ordförande. För var och en av de övriga ledamöterna finns två suppleanter.

§ 6 Publicistklubben, Svenska Journalistförbundet och Svenska Tidningsutgivareföreningen utser var för sig en

ledamot i nämnden jämte två suppleanter för honom. En av riksdagens justitieombudsmän samt ordföranden i Sveriges Advokatsamfund utser gemensamt två ledamöter i nämnden jämte fyra suppleanter för dem. Vägledande bör därvid vara *att* de båda sistnämnda och deras suppleanter skall ha förankring hos allmänheten, företrädesvis genom anknytning till organ för det fria folkbildningsarbetet och andra folk-rörelser, till arbetsmarknadens parter, till konsument- och näringslivsorganisationer och liknande samt *att* de icke får stå i beroendeförhållande till tidningsföretag eller till pressens organisationer.

Mandattiden, vars längd är två år, börjar löpa den 1 juli. Val till nämnden bör förrättas minst två månader före ny mandatperiods början.

Nämndens sålunda utsedda ledamöter och suppleanter utser för en mandattid av två år ordförande och vice ordförande. Dessa bör väljas bland jurister som innehar eller innehaft domarämbete.

Vid förfall för såväl ledamot som hans ersättare äger det verkställande organet för den organisation, som utsett dem, att förordna tillfällig ersättare.

§ 7 Nämnden utser sekreterare. Det åligger denne att efter ordförandens anvisningar bereda ärendena, föra protokoll och ombesörja övriga expeditionsgöromål.

§ 8 Nämnden beslutar när, förutom ordföranden eller ersättare för honom, en ledamot eller suppleant, utsedd av var och en av de i § 6 nämnda pressorganisationerna, samt två ledamöter eller suppleanter, utsedda på sätt som säges i § 6, 1:a stycket, andra meningen, är närvarande.

§ 9 Vid behandlingen i nämnden av hedersmål som rör viss tidning får ej deltaga någon som företräder eller är anställd hos denna.

§ 10 Varje ledamot av nämnden äger vid beslut en röst. Vid lika röstetal har ordföranden utslagsröst.

Enhällighet bör eftersträvas. Ordföranden kan, vid delade meningar inom nämnden, söka åvägabringa enighet i fråga om beslut genom att ajournera ärendet. Reservationer till nämndens beslut får dock avgivas, om enighet ej kan nås.

Enskilda ledamöters vota bör ej yppas för utomstående.

Suppleant äger deltaga i nämndens överläggningar men ej i besluten såvida han ej ersätter ordinarie ledamot. Om så

finnes lämpligt kan hedersmål utsättas till avgörande av nämndens samtliga ledamöter och suppleanter.

§ 11 Av nämnden klandrad tidning erlägger expeditionsavgift. Denna uppgår till ett grundbelopp — 1 000 kr — att utges lika av alla tidningar som första gången klandrats. Vid upprepad anmärkning mot en och samma tidning inom ett år efter införandet av det första av nämnden klandrade meddelandet höjs avgiften till 2 000 kr och tredje gången till 3 000 kr. Avgiften kvarstår därefter på denna nivå. För varje år som förflyter efter införandet av ett klandrat meddelande får en tidning vid ny anmärkning tillgodoräkna sig en sänkning av expeditionsavgiften med 1 000 kr så länge denna överstiger grundbeloppet. Klandras tidningen därefter ånyo för meddelande som publicerats innan nytt helt år förflutit efter det senast klandrade införandet stiger avgiften åter med 1 000 kr — dock högst till 3 000 kr.

Vad som sagts om klandrat meddelande äger motsvarande tillämpning beträffande annat förfarande av tidning som klandrats av nämnden.

Nämnden kan i undantagsfall på grund av klandrets ringa art nedsätta expeditionsavgiften till lägsta utgående belopp. En sådan tillfällig nedsättning påverkar dock inte progressiviteten i övrigt.

§ 12 Expeditionsavgiften inbetalas till Stiftelsen Allmänhetens Pressombudsman för täckande av PO:s och POn:s kostnader.

§ 13 Klandrad tidning bör utan dröjsmål i oavkortat skick och på väl synlig plats publicera opinionsnämndens hela uttalande och utan anmaning redovisa hos PO att så skett.

§ 14 Nämnden avger årligen rapport om sin verksamhet till de i § 6 omnämnda pressorganisationerna och till vederbörande justitieombudsman och till advokatsamfundets ordförande.

§ 15 Fråga om ändring av grunderna för nämndens sammansättning eller verksamhet kan väckas av nämnden eller av Pressens Samarbetsnämnd och avgöres av Pressens Samarbetsnämnd efter hörande av vederbörande justitieombudsman och advokatsamfundets ordförande.

Utdrag ur stadgar för Stiftelsen Allmänhetens Pressombudsman

§ 1 Stiftelsens namn skall vara Stiftelsen Allmänhetens Pressombudsman. Stiftare är Publicistklubben, Svenska Journalistförbundet och Svenska Tidningsutgivareföreningen.

§ 2 Stiftelsen skall ha till ändamål att besluta om anställande av och bestrida löne- och administrationskostnader för Allmänhetens Pressombudsman.

§ 3 För Stiftelsen skall finnas en styrelse i vilken varje stiftare utser två ordinarie ledamöter och en suppleant. Styrelsen skall ha sitt säte i Stockholm. Den utser inom sig ordförande. Den är beslutsför, när minst en representant för varje stiftare är närvarande.

Instruktion för Allmänhetens Pressombudsman

§ 1 Allmänhetens pressombudsman (PO) har till uppgift att på eget initiativ eller efter anmälan påtala avvikelser från god publicistisk sed i periodisk skrift.

§ 2 Det ankommer på PO att, därest förutsättningar härfor bedömes föreligga, genom direkt hänvändelse till berörd tidning söka snabbt åstadkomma beriktigande eller, i förekommande fall, skäligt utrymme för genmäle från den förordelade.

§ 3 Vid avgörande av frågan huruvida ett ärende skall hänskjutas till Pressens Opinionsnämnd (POn) skall PO främst grunda sin bedömning på följande omständigheter:

- a) Det skall finnas skälig grund för anmälan.
- b) Det skall vara av betydelse med hänsyn till etiska principer, pressens anseende eller den skada som ett meddelande kan tänkas ha vållat någon att anmälan prövas av nämnden.
- c) Anmälan måste avse ett pressuttalande eller meddelande som är relativt aktuellt.

Finner PO att ovan nämnda omständigheter icke föreligger, må ärendet avskrivas. Hänsyn må därvid tagas till om tillfredsställande rättelse publicerats av den felande tidningen.

§ 4 PO skall inhämta skriftligt medgivande från den närmast förfördelade innan han — efter anmälan från annan än den direkt förfördelade eller på eget initiativ — hänskjuter ett ärende till opinionsnämnden.

§ 5 Anmälan, som ingivits till ombudsmannen men av denne lämnats utan åtgärd, kan av anmälaren hänskjutas till nämnden under förutsättning att saken rör anmälaren själv.

Klagomål från anmälare, som inte själv berörs av det påtalade tidningsmeddelandet, må icke av anmälaren föras vidare till opinionsnämnden.

§ 6 Det förutsätts att anmäld tidning på uppmaning av PO inkommer med erforderligt antal exemplar av tidningen där den anmälda artikeln införts.

§ 7 Utöver vad ovan i §§ 1—5 angivits såsom uppgifter för PO har denne att i förekommande fall lämna allmänheten upplysningar i pressetiska frågor. Sådan rådgivning skall vara kostnadsfri.

PO skall vidare i möjligaste mån medverka i allmän upplysningsverksamhet rörande frågor inom det pressetiska området. Häri innefattas medverkan i form av föredrag, artiklar m m i facktidsskrifter och andra publikationer samt, om så erfordras, även inom ramen för journalistutbildningen.

§ 8 Till PO bör utses en person med särskilda insikter inom området för pressetik. Hänsyn bör även tagas till vederbörandes journalistiska erfarenheter.

PO utses av ett kollegium bestående av en av riksdagens justitieombudsmän, ordföranden i Sveriges Advokatsamfund samt ordföranden i Pressens Samarbetsnämnd och anställs hos Stiftelsen Allmänhetens Pressombudsman, som inrättas och finansieras av PK, SJF och TU.

Tjänstgörings- och avlöningsförhållanden fastställs i särskilt kontrakt mellan PO och Stiftelsen. PO tillsätts för en mandatperiod på tre år. Har uppsägning ej skett senast ett år före mandatperiodens utgång från Stiftelsens sida eller ett halvt år före periodens utgång från PO:s sida, förnyas mandatet automatiskt med en ny treårsperiod. För varje ny mandatperiod gäller samma uppsägningstid som för den första perioden.

§ 9 PO må icke utan Stiftelsens vetskap och medgivande åtaga sig uppdrag utanför de i § 7 omnämnda områdena.

§ 10 Fråga om ändring av denna instruktion avgöres av Pressens Samarbetsnämnd.

Följande förslag till ändring av § 4 är, då denna bok trycks, bordlagt av pressens samarbetsnämnd för ytterligare övervägande:

Innan PO hänskjuter ett ärende till opinionsnämnden på eget initiativ eller efter anmälan från någon som inte själv berörs av saken skall han inhämta skriftligt medgivande från berörd person.

Om PO av pressetiska skäl trots vägrat eller uteblivet medgivande ändå anser att ärendet bör prövas av opinionsnämnden, skall han begära nämndens godkännande härför. Opinionsnämnden äger då själv avgöra om den vill ta upp ärendet till bedömning.

Förteckning över rättsfall

- Målet om giltigheten av förbindelse att inte föra talan vid domstol s 30
Se Nytt Juridiskt Arkiv avd I 1970 s 344
- Målet om ett nytt avslöjande i Wennerström-affären s 53
Se Nytt Juridiskt Arkiv avd I 1966 not B 16
- Målet om den mördade flickan som uppgetts ha levt ett dubbelliv s 53
Malmö rådhusrätts dom 1966 nr III: 9
- Märit-målet s 53—54
Se Svensk Juristtidning 1970 rättsfallsavd s 2
- Målet om sameflickan som uppgetts ha blivit driven från bygden s 54—55
Svea hovrätts dom 1967 nr IV: B 67
- Målet om idrottsmannen som dömts för misshandel s 55—57
Hovrättens över Skåne och Blekinge dom 1969 nr I: 99
- Målet om en villaaffär och ett arvskifte s 57—58
Svea hovrätts dom 1971 nr V: DB 51
- Målet om kvinnan som uppgetts vilja grunda en bordell för kvinnor s 58—59
Stockholms rådhusrätts dom 1969 nr VI: DB 22
- Cirkus-målen s 59—61
Det första målet, se Nytt Juridiskt Arkiv avd I 1968 not C 730
Det andra målet, Örebro rådhusrätts dom 1966 nr DB 459
- Målen om "chockbilderna" s 61—62
Det första målet, se Nytt Juridiskt Arkiv avd I 1970 not C 778
Det andra målet, Borås rådhusrätts dom 1968 nr DB 167

- Målet om frisören som ansågs ha blivit insatt i pornografiskt sammanhang s 62—63
Stockholms rådhusrätts dom 1970 nr VIII: DB 9
- Båstad-målet s 63—67
Stockholms rådhusrätts dom 1970 nr VIII: DB 50
- Hammar skjöld-målen s 67—70
Huvudmålet, se Nytt Juridiskt Arkiv avd I 1966 s 565
Det andra målet, Stockholms rådhusrätts dom nr VI: DB 8/1965

Register

Uppslagsord rörande vissa fall som i framställningen tjänat som exempel har markerats med *

- allmän synpunkt enligt brottsbalken 51, 95
- enligt rättegångsbalken 95—96
- allmänhetens pressombudsman *se* PO
- allmänintresse 15, 78, 79, 82, 87, 161—166, 184, 192
- allvarlig (klar, uppenbar etc) kränkning av god sed 22, 36, 74, 79, 83, 98, 117, 128, 131, 144, 148, 149, 150, 163, 165, 180, 189, 196, 212
- ambassad* 28, 74, 84
- andrahandsuppgift — förstahandsuppgift 133
- anhöriga, hänsyn till 116, 169—171, 184—189
- anmälan (anmäld) till polis, JO etc 15, 57, 75, 90, 94—99, 110, 193, 212—213
- bara förutskickad 99
- gjord av tidningen själv 97
- annonser 16, 37, 76, 155, 209
- anonymitet 24, 37, 50, 81, 121—125, 187, 194—195
- anseende, pressens och journalisternas (PK etc) 14, 18, 32, 35, 148, 161, 179
- skydd för (TF) 47, 78
- anskaffning av material, bilder etc 14, 15, 18, 19, 24—25, 37
- anstaltsvård (generellt) 141, 196—197
- arbetsdomstolen 19, 26
- arbetsgrupp för expeditiönsavgifter m m 22—23
- arrangerade bilder 206—207
- artikelserier 149—152, 223
- arvskifte* 57
- autentiska bilder 15, 206—207
- avgörande *se* dom
- avliden, förtal av 46, 50, 51, 53—54, 68—70, 79
- hänsyn till 170—172, 186, 189
- avskriva ärenden (PO) 33, 36
- avsluta debatt i tidning 39, 218—219, 223—225
- avtal *se* löften, publiceringsfrister
- avtalsbrott, avtalstolkning 18—19
- avtjänat straff 78—81, 183

- barn och ungdom 99, 116, 121,
 146—148, 150, 163, 166,
 168, 176, 181, 183—184,
 186—189, 196—197, 206
 befogenhet, beslutanderätt 18
 bemötande 41, 214—224 *se*
 även samtidigt bemötande
 beriktigande, *se* bemötande,
 dementi, genmäle, rättelse
 beskylld (TF) 46, 61
 beskärning av genmäle etc 224
 —228
 beslutförhet (POn) 21
 bestämdhet (förtal) 47, 54, 60,
 76
 bevisbörda (TF) 48—49
 — (POn) 71—74, 122
 bevisning i förtalsmål 48, 66
 bildbyrå, bildleverantör 38,
 206
 bilder 15, 17, 18, 19, 25, 38, 55,
 62—63, 82, 153—156, 171
 —175, 182—209, 222
 BIVA* 27, 126, 156, 209
 ”blaj-ärendet”* 201—202
 bokförsäljare* 26, 118
 bolag 46, 75, 77, 97, 104, 144—
 146
 bordell för kvinnor* 58
 bostadsrättsförening* 119, 133,
 199
 brott, brottsreportage (i all-
 mänhet) 12, 14, 19, 90, 141,
 151, 169, 175, 182—194,
 200, 202
 brottsbalken 46, 48, 51, 95
 brottsbeskrivningar 172—175,
 184
 brottsrubriceringar, felaktiga
 159
 Båstad-målet* 63—67, 72, 86,
 108, 152
 chockbilder* 61, 107 *se* även
 skräckbilder
 cirkusmålen* 59—61
 debatt om POn 30, 65—67
 debattinlägg behöver ej publi-
 ceras 219—222
 dementi 41, 72, 83—86, 92,
 126, 211—214
 djurskyddsföreningar* 99, 217,
 222
 dom eller annat avgörande
 skall publiceras om saken
 refererats 120
 domstol, förhållandet mellan
 POn och 30, 71, 80
 dröjsmål med rättelse etc 214,
 232
 ”döm ingen ohörd” 15, 57, 73,
 90—111, 126, 145
 dömda för brott 15, 41, 48, 55
 —56, 78, 176, 177, 182—
 194
 efterlevande (TF) 46, 50
 — hänsyn till 169—171
 efterlyst 176, 189
 egna bilden, rätten till 204
 ”Egons miljonkruss”* 156, 221
 ekonomiskt förtal 47, 77, 93
 ensidighet 143—146, 149—151
 ESSO* 156, 209
 expeditonsavgift 22—23, 44,
 86
 facklig fråga, förhandling 18,
 19, 37
 fackpress 12, 24
 falsk angivelse eller tillvitelse
 95

- familjerättsliga konflikter 141,
 150—151, 163—164, 165—
 166, 196—197
 "fascistinriktad" organisation*
 221, 232
 fickstöder* 82, 115
 film, filminspelning* 64, 128,
 152
 fingerad intervju 132, 228
 FNL, FNL-demonstrant* 142,
 192—193, 198, 220, 231
 fog för uppgifter etc 30, 72—
 78, 95—96, 102, 122—124,
 198, 217
 folkgrupper (PK) 24—27, 144,
 177
 fotograferingsuppdrag 19, 203
 fotografi *se* bild
 FPU* 84
 framställningens äkthet 130
 Franco* 28
 frid som bör tillkomma avli-
 den (TF) 46, 50
 frihetsstraff 53
 frisör* 62
 främmande språk, tidning på
 24, 49
 "fullföljdsrätt" hos POn 33
 förbindelse att inte föra talan
 vid domstol 30
 föreningar *se* organisationer
 företag *se* bolag
 författare, rätt till anonymitet
 24, 37, 194—195
 — rätt till artikel 38—40 (jfr
 227)
 "förfördelad" (PO, POn) 17,
 25, 34—36, 200—201, 213
 förhandling inom stängda dör-
 rar 181
 förkortning av insändare 39,
 226—227
 förlöjligande 60, 142, 198, 202
 förolämpning 45, 50, 51, 60, 66
 förstahandsuppgifter 133, 222
 förtal (TF) 23, 30, 41, 45—70,
 (71—89), 94—96, 160, 164,
 166, 177, 193
 — (POn) 30, 71—89, 92, 94—
 96, 102, 104—106, 117, 198,
 215, 217, 228
 förtroendet för pressen (PK
 etc) 14, 16—17
 förutsättning för sakprövning
 (POn) 194, 200—201
 förödmjukande uppdrag 19

 gamla brott 176, 184—188
 gamla händelser etc, publicitet
 om 79, 121
 gamla saker tas som regel ej
 upp (POn) 27—28
 — (PO) 33
 genmåle 15, 18, 32, 42, 83—86,
 102, 210—232
 gipsade pojken* 146—148
 godkännande av den avbilda-
 de 204—206
 — av författaren 40
 godvilliga uppgörelser (PO) 31
 grannlagenhet i allmänhet 160,
 163
 — som påkallas av ämnet 163
 —168, 195—197
 — tidningar emellan 29
 gratisreklam 17
 gruppsex* 58, 208
 "gängse mönster" 170

 Hammarskjöld-målet* 51, 68—
 70, 72, 80, 87, 114
 Handen-morden* 185

- hembränning* 172
 husvagnar* 155
 häktad person 82, 115
 hänskjutande till POn 32—33, 34, 36
 hänsyn 15, 18, 19, 53, 168—172, 178—181, 184—188, 203, 208
 identifiering 50, 55—56, 191, 193—198, 200—203
 idrott, debatt och reportage 139, 153, 157
 idrottsman* 55, 165
 idrottstidning 24, 75, 148
 inbrottsförsök, dödade vid* 188—191, 208
 införa dom i tidning (TF) 52
 initiativrätt (POn) 29
 — (PO) 32—36
 insinuant, insinuation 67, 75, 129, 146—149, 213
 insändare 37—39, 40, 76, 104, 159, 195, 225, 226, 232
 intervju, intervjuobjekt 18, 58—59, 85, 111, 130—132, 166, 178—179, 186—187, 195, 228
 intressekollision (TF) 69—70
 — (POn) 80—82, 174—175, 183—184
 JO 20, ”stadens egen JO”* 88, 102 *se även* anmälningar
 journalistavtalet 19, 37
 Journalisten (SJF) 12
 juridiska personer 27, 46, 77, 97, 144, 216
 jury 52—55, 57, 58, 62, 65—66
 kassaskåpsprängaren* 176, 186, 189
 kategoriska uppgifter etc 27, 31, 98, 101, 103, 144, 211
 klagorätt hos POn 17, 25, 33—36
 kollegiala hänsyn 29
 kollektiv 33, 46, 144
 kollektivavtal 19
 kommentarer (TU) 17
 — (SJF) 18, 19
 — till genmäle 228
 kommenterande reportage 44, 138—142
 kommunbibliotek* 77, 149
 konstitutionsutskottet 42—44, 142
 konsumentupplysning 27, 34, 139, 153—156, 209
 kontroll av uppgifter 18, 41, 50, 57, 73—74, 77, 90, 92, 97—99, 110, 113—121, 180, 192, 212, 225
 — intervjuads rätt till 19
 korrekt information 14, 70, 73, 90, 93, 106, 112—135
 kostnader, kostnadsfrågor 21, 23
 kritik mot nyhetskällor 15, 53, 113—121
 — mot POn 30, 65—67
 — får vara skarp, från och aggressiv 138, 158, 227
 — skall ta särskild hänsyn till enskilda 142—146
 kritikerätten i allmänhet 137, 220—221
 krönika* 228
 kulturartikel 88
 ”kåren”, kränkning av 25—27, 33
 kåseri, kåserande ton 38, 41, 198, 212

- källhänvisning 80, 125—129
 kalluppgifter, vilseledande
 129—134
 "kändisjournalistiken" 162
 könsbyte* 195
- lastbilstrafik* 26, 119, 143
 ledare 75, 86, 138, 218, 220,
 221
 legendarisk brottsling* 79, 172,
 186, 189
 lekmän (POn) 20, 21, 32
 litterära publikationer 24
 LM Ericsson* 77
 luciaval* 29
 "lust att bli omskrivna" (PK)
 35, 161, 187
 lärare* 26, 83, 88, 103, 213
 löften 19, 40, 179—180, 205
 löpsedel, löpsedelsrubrik 26,
 55, 134—135, 171, 177,
 181, 189, 225
- magiker* 131
 mandattid (POn) 20
 — (PO) 32
 manusgranskning 19
 meddelare, rätt till anonymi-
 tet 24, 37, 121—125
 — hänsyn till 178—180
 medgivande av den förfördela-
 de (PO) 25, 34—36 *se även*
 samtycke
 medialagstiftning, ny 42—44,
 210
 medverkan till publicitet 186—
 187, 191, 198
 mentalsjukhus, mentalvård 30,
 98, 101, 104, 116, 135, 146
 —148, 196
- militär, militärtjänst* 40, 104,
 105, 125, 133, 163
 minkfarmare* 144
 missaktning (TF) 45—70, 82,
 166, 193
 misshandel* 54, 55—56, 176
 181
 misstanke, misstänkt för brott
 15, 48, 53, 82, 84, 159, 176
 —178, 182—194
 missuppfattning av annans
 åsikt 218, 224
 missvisande 216, 218—219
 mord* 53, 165, 168—176, 178,
 185
 motioner i riksdagen 42—44,
 162
 muntligt förfarande 20—21, 67
 myndighets uppgifter eller be-
 gäran om publicering 38,
 115—116
 målsägande, målsägandebrott
 49, 51
 Märit-målet* 51, 53—54
- nakenbad, nakenbilder* 55, 62
 namn, namnpublicering 15, 38,
 48, 55, 58, 61—63, 78, 79,
 163, 170, 182—209
 narkotikabrott* 80—82, 183
 nazist-affären* 52, 114
 nedsättande uppgifter *se* förtal
 nyhetsanskaffning 15, 18, 25
 nyhetskällor, hänsyn till 178—
 181
 — kritik mot, kontroll av 15,
 113—121
 — skydd för 121—126
 nyhetsurval 40, 163
 näringsidkare, klagorätt för 27,
 33

- "nöjes- och förströelsepublikationer" (POn) 24
- "oavvisligt allmänintresse" (PK) 15, 78, 161—166, 192
- obefogad angivelse 95
- obevakade ögonblick, bilder tagna i 203, 205
- obunden av regler (POn) 27, 29, 34—35
- "offentlig belysning" (PK) 15, 78, 79, 161
- offentliga personer och vanliga enskilda 19, 157—158, 167
- offentliga tillställningar 153, 199
- offentliga utslag (POn) 21
- offentliggjort anmälan till POn 28
- offentliggörande, publicering före 180
- offentlighet vid domstol 100
— vid POn 20—21
- offer för brott och olyckor 168—175, 184—188
- omröstning (POn) 21
- omyndiga lagöverträdare 183
se även barn
- opartiskhet 15, 18, 35, 106, 136—159, 174—175
- ordförande i POn 20—21
- organisation, klagorätt för 25—26, 33 *se även* politiska organisationer
- ovana intervjuobjekt 18
- ovidkommande uppgifter 60, 152, 175—178
- ovidkommande sammanhang, insatt i 197, 204, 206—207
- parfymdirektörens "försäljningskupp"* 143—144, 156
- parternas medgivande, förlikning etc 20, 22, 31, 52
- personundersökning i brottmål 176, 188
- PK-debatter 16, 25, 30, 65, 140—141
- "plenimål" (POn) 21, 81—82, 121—122, 124, 183
- PO 25, 29—36, 43, 44, 75—76, 81, 87, 123—124, 157, 162, 165—169, 172—174, 176, 178, 185—188, 194, 221
- polemik mellan tidningar 28
— mellan sportjournalister 157
- polisanmälan *se* anmälan
- politiker 74, 75, 123, 178—179
- politisk debatt, attityd, kritik etc 64, 85, 157, 177, 221—222
- politisk organisation, parti etc 84, 97—98, 107, 109—110, 135, 222, 228
- politiska tidskrifter 24, 157
- pornografi 52, 61—63
- preskriberat bötesbrott* 193
- pressens samarbetsnämnd 13, 20, 22, 32
- Pressens tidning 13
- privatlivets helgd 15, 41, 42, 78, 79, 161—168, 194—195, 203
- processledning (TF) 49
- processmaterial hos domstol 100—101, 192
- provokation* 115, 116
- präst* 26, 107
- publicering av POn:s uttalanden 15, 33, 52

- publicering före offentliggörande 180
- publiceringsfrister 15, 18, 179—180
- publicistiskt författarskap, angripen för 28
- publicitet på annat håll 38, 59, 62, 68, 85—86, 113—115, 167, 190, 222
- publicitetsskadekommittén 13, 20, 31
- påföljd (TF) 51, 53
- påkallande av bemötande, genmäle, rättelse 231—232
- radio och television 12, 42
- recensioner 38, 64, 66, 151—153
- redaktionsledningen 17, 18, 37—40, 179
- redigering av artikel 39
- referat av dom 56
- av insändare 39
- av rättegång 41, 90—91, 99—100, 141, 142, 192
- regeringsmedlem i främmande stat 28
- reklam, reklamsed 155—156, 209
- resebyrå* 75, 103, 105, 124
- respekt för privatlivet 15, 41, 42—43, 78, 79, 161—168, 194—195, 203
- riksdagen 15, 20, 41—44, 51, 142, 162
- riksdagens revisorer 223—224
- riksdagsman 178, 227, 232
- "rimliga versioner" (SJF) 18, 106—108, 125, 141
- ringa förseelser 47, 192—193
- rubrik, artikelrubrik etc 26, 27, 31, 55, 57, 63, 65, 68, 77, 83, 84, 85, 87, 88, 98, 101, 103, 105, 109—110, 116—118, 127, 128, 131, 133—135, 144, 146, 166, 171, 177, 187, 205—206, 208, 212, 221, 225
- rykten 92, 128—129
- rättegång, rättegångsreferat 41, 90—91, 99—100, 118—119, 141, 142, 192
- rättegångsbalken 95
- rättelse 15, 18, 31, 33, 42, 51, 68, 83—86, 210—232
- rättelse på tidningens eget initiativ 211—214
- rätten till den egna bilden 204
- saklighet 15, 18, 35, 106—107, 136, 138, 141, 151, 174—175
- Sala-ligan* 184
- samhällsdebatt 59, 143
- sammanhang, insatt i ovidkommande eller nedsättande 197, 204, 206—207
- samråd med andra redaktioner 14, 38, 114—115
- samtidigt bemötande 86—89, 96, 102—106, 148, 230
- samtynke av avbildad 204—206
- av författaren 40
- sanktioner (SJF) 18
- (POn) 22—23
- sanktionskommittén 13, 23, 31—36, 40, 43
- sanningsbevisning (TF) 49, 66—67
- schackspelare* 107
- SECO* 87

- "sensationsjournalistisk" 42, 162
 signerade artiklar 37, 38, 88—89
 SJF 12, 20—23, 37 *se även* yrkeskodex
 sjukdomar 26, 128
 sjukvård 40, 93, 121, 196—197 *se även* mentalvård, anstaltsvård
 självmord 116, 167—168
 självsanering, pressens 11, 44, 229
 skadestånd (POn) 23
 — (TF) 30, 51, 80
 skattefiffel etc* 83, 117—118
 skriftligt förfarande 20, 122
 skrivsätt 157—159, 203
 skräckbilder 208—209
 "skuldfråga" 31, 98, 100, 101, 173
 skäligt utrymme för genmäle (PO) 32, 225
 "smygande kommentarer" 140
 småsaker föremål för publicitet 40
 smärre brott 47, 192, 193
 spridning av förtal 50, 53, 114, 200—201
 — av rättelse etc 232
 SSU* 109, 135
 "stadens egen JO"* 88, 102
 Statens Järnvägar* 109, 111
 statistik 36, 52
 statlig opinionsnämnd 42—44
 statsöverhuvud 28
 Stiftelsen Allmänhetens Pressombudsman 32
 straffmätning 51, 53, 69, 83
 straffrättskommittén 46, 47
 straffskalor 95
 ståndpunkter, återge båda parternas 99—101
 "ställt sig bakom" angrepp 86—88, 105, 122
 stängda dörrar, förhandling inom 181
 suppleanter (POn) 20—21
 svaromål, tidnings vägran att ingå i 21, 36
 Sveriges Advokatsamfund 20, 94
 syftet med artikel 39, 41, 56, 60, 93, 121, 176, 186—187
 särskilt yttrande i konstitutionsutskottet 44, 142
 teckningar 38, 156, 193
 tendens i insändare 39
 textreklam, textreklamreglerna 12, 16—19, 29
 tidigare publicitet *se* publicitet på annat håll
 tillbörlig plats för rättelse eller genmäle 15—16, 224—228
 tillbörlig varsamhet 76, 185, 202, 206
 tillmäle (TF) 46, 50, 66
 tingsdomare* 190
 tjänstefel 95, 190
 trafikolycka* 79, 115—116, 171—172, 186, 189, 208—209
 trafiksäkerheten i TV* 76, 85
 tryckfrihetsbrott *se* förtal och förolämpning
 tryckfrihetsförordningen (TF) 11, 28, 37, 42, 45—73, 76, 77, 83, 94, 114, 122—123, 125, 160, 164, 210, 228, 230
 TT-telegram 38, 115
 TU 12, 20, 21, 23, 32

- TV-stjärnan* 189—190, 202
 tvistemål, refererat av 100—
 101, 118, 192
 ”tvåårsregeln” för namnpubli-
 cering 15, 183—184
 tackning i texten för löpsedel
 och rubrik 134—136
- underlåtenhet att gå i svaro-
 mål (POn) 21
 — (PO) 36
 ungdomsfängelse 183, 186
 uppgiftslämnare *se* meddelare
 upplaga 23, 50, 232
 upplageböter 23
 utlänning* 193—194, 204—
 205, 231
 utredning hos POn och PO
 20—21, 24, 35—36
 — om ny medialagstiftning
 42—44, 210
 utrymme som ges nyhet 40—
 41, 163
 uttalande om textreklam (TU)
 12
- vanvård av fastigheter* 102,
 105
 Varbergs fästning* 39
 varsamhet i framställningssät-
 tet 26, 85, 93, 99, 109, 129,
 141, 148, 155, 158, 185,
 195—197, 217
 veckopress, veckotidningar 12,
 24, 42, 53, 103, 125, 128,
 131, 176, 184, 187—189,
 194—195, 207
 Wennerström-affären* 53
 verkan av POn:s utslag 30
- versioner, olika 18, 65—67, 105
 —108, 125, 141, 145—146
 vidgad talerätt (POn) 29, 34
 Vietnam-kommittéer* 220
 villaaffär* 57
 villkorlig dom 183
 vilseledande framställningssätt
 127, 129—135, 146—149,
 206—208 *se* även missvi-
 sande
 vilseledande källuppgifter etc
 129—134
 vräkning* 129, 145—146
 vårdslös tillvitelse 95
 väsentligt—oväsentligt 39—41,
 174, 215, 226—227
- yrkeskodex 12, 17—19, 29, 107,
 113, 125, 130, 141, 178, 179,
 180, 203
- åsiktsförvrängning 218—219,
 224, 230
 åtal, åtalad, tilltalad 15, 41, 49,
 101, 190
 åtalsregler, åtalseftergift 15, 35,
 40, 41, 74, 98, 100, 101, 135,
 142, 172, 177, 180, 190 *se*
 även förtal
 ”åttiprocentsregeln”* 117
- ”ägnat” att utsätta någon för
 missaktning (TF) 47, 86
 Älvsrabben* 133
 ändringar i andras artiklar
 38—40, 202
 ärekränkning *se* förtal och
 förolämpning
- Öppet brev, öppen fråga 104,
 105, 224, 227

Om **god publicistisk sed** säger PKs regler:

Ge korrekt information
Döm ingen ohörd
Respektera privatlivet
Var försiktig med namn
Visa hänsyn
Iakttag god sed
Var varsam med bilder
Ge alltid plats åt genmälen

Författaren lämnar först en översikt över de skrivna normer som finns i tryckfrihetsförordningen (TF) och i Publicistklubbens (PK) och Journalistförbundets (SJF) regler. Han redogör vidare för pressens opinionsnämnd (POn) och allmänhetens pressombudsman (PO) och för ett antal mål om ansvar för tryckfrihetsbrott. Mot denna bakgrund analyserar han därefter opinionsnämndens uttalanden under senare år. Boken exemplifierar rikhaltigt nämndens praxis och ger därmed en god inblick i pressetiska frågor.

Fredrik Sterzel är kanslichef hos riksdagens konstitutionsutskott och bitr. professor i offentlig rätt vid Uppsala universitet. **God publicistisk sed** utgavs första gången 1970. För denna nya upplaga har författaren helt omarbetat boken och väsentligt utökat innehållet. Han leder sin framställning fram till juni 1971.

